Horváth Futó Hargita

SZENTTAMÁS:
GION NÁNDOR ÍRÓI VILÁGÁNAK „FŐVÁROSA”

Gion Nándor Emlékház
Szenttamás
2020

DE HISTORIA URBIS NOSTRAE 5.

Sorozatszerkesztő:
Horváth Futó Hargita

Recenzens:
Hózsa Éva
Kurcz Ádám István

Fedőlapterv és technikai előkészítés:
Németh Dezső

ISBN-978-86-900847-1-5

A fedőlapon:
Gion Nándor a szenttamási kálvária romjain 1982-ben
(Németh Mátyás felvétele)

A kötet kiadását a Tartományi Oktatási, Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi – Nemzeti Közösségi Titkárság és a Gion Nándor Kulturális Központ támogatta.

„Értékmentő és emberséget mentő kis közösségek alakultak ki, ahová engem is befogadtak olyan emberek, akik a maguk kissé bárdolatlan módján néha még a szeretetüket is kimutatták, és mivel veszélyeztetve érezték magukat, megtanultak védekezni. Engem is megvédtek, és tanítottak védekezni, s lehetővé tették, hogy lassan felnőjek, megedződjem közöttük. Lényegében ezek miatt az emberek miatt kezdtem először írni a szülőföldemről, később is főleg miattuk írtam; ilyen értelemben akár a szülőföld ihlető erejéről is beszélhetünk."

Gion Nándor

GION SZENTTAMÁSA

1941. február 1-jén született Szenttamáson, de február 5-i dátummal anyakönyvezteték. *Naplórészlet korai halálaimról* című írásában így emlékszik vissza a téves anyakönyvi bejegyzésig vezető eseményekre:

„Alig néhány napos csecsemő voltam még, amikor édesapám kis híján megfojtott. Párnát szorított az arcomra, és megfojtott volna, ha édesanyám nem taszítja félre, és ha nem sikoltozik hangosan. Ezután én hangosan sírtam, édesanyám is sírt, és egy barna szőrű, korcs kölyökkutya vonított a bölcsőm mellett. Mindezt azért tudom ilyen pontosan, mert az apám mesélte el részletesen többször is. Fejcsóválva mesélte el, de egyáltalán nem bűnbánóan. Meg volt róla győződve, hogy 1941. február legelején ésszerűen akart cselekedni. Mert mélységesen csalódott bennem. Születésem előtt elment otthonról, és távolról várta a híreket, elvárta, hogy fia szülessen. Anyámat rábízta nagyanyámra. Tudta, hogy jó kezekre bízta, anyai nagyanyám önszorgalomból és kényszerből afféle falusi szülésznővé képezte ki magát, a fél falu gyermekeit ő segítette világra, köztük nagyapám számos törvénytelen gyermekét is, akiket nem szeretett, de azért gondosan elvágta a köldökzsinórjukat, és gyöngéden bepólyálta őket mindenféle puha ruhadarabokba. Később sanda szemmel figyelte felnövekedésüket, sokszor legorombította őket, és leginkább lekicsinylően szólt róluk. Engem szeretettel segített világra egy vert falú falusi házban petróleumlámpa fényénél, szakszerűen elkötötte a köldökzsinóromat, ezzel később indokoltan büszkélkedhettem nyaranként a Krivaja nevű folyó mellett, ahol meztelenül futkároztunk és fürödtünk, és a barnára pácolódott gyerekek nemre és fajra való tekintet nélkül megcsodálták formás köldökömet. A köldöknézést korán abbahagytam, inkább rácsodálkoztam a világra, de nem sok örömöm tellett benne, ezért nem is igen dicsekszem szemléletváltásommal. E csalódásig azonban valahogyan el kellett jutni.

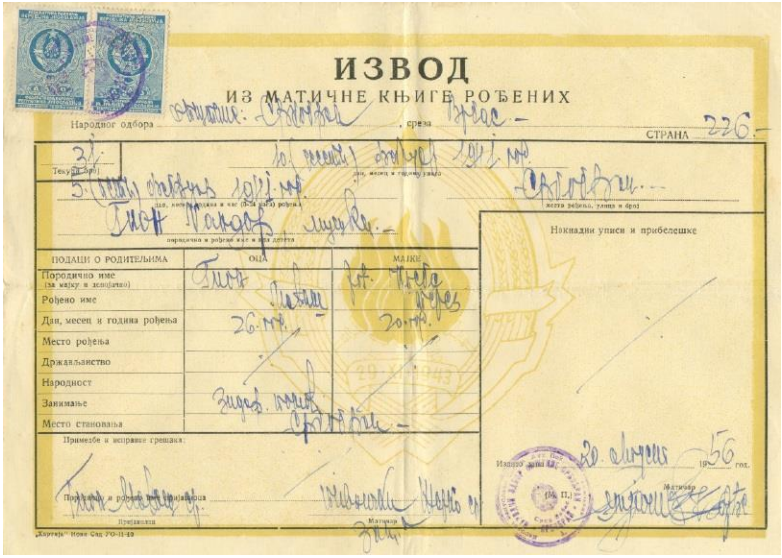
ИЗВОД
ИЗ МАТИЧНЕ КЊИГЕ РОЂЕНИХ
Народног одбора ... среза ...
СТРАНА 226.
ПОДАЦИ О РОДИТЕЉИМА
ОЦА
МАЈКЕ
Породично име (за мајку и девојачко)
Рођено име
Дан, месец и година рођења
Место рођења
Држављанство
Народност
Занимање
Место становања
Примедбе и исправке грешака:
Напомене уписи и прибелешке

Gion születési anyakönyvi kivonata, amelyen születési dátumként 1941. február 5-e szerepel

Apám fenyegetően forgolódott körülöttem. Amikor távolról meghallotta, hogy fia született, nagyon boldog volt. Aztán megnézett engem közelebbről, boldogtalanná vált, üvöltő, satnya csecsemőt látott, úgy ítélte meg, hogy nem vagyok életre való, hamarosan meg fogok halni, így hát születésemet be sem jelentette a községházán, rosszkedvűen félrevonult, aludni szeretett volna, mert

fáradt volt, rengeteget dolgozott már akkor is, sok pénzt akart összekaparni leendő nagy családjának, házunkat is akkor kezdte építeni, igényes kőművesmester volt, szép házat akart csinálni, mindez sok munkával járt, éjszakánként pihennie kellett, idegesítette, hogy egy haldokló kisgyerek visít a közelében, véget akart vetni reménytelen kínlódásaimnak, ezért szorította arcomra a párnát. Anyám akkor megmentette az életemet, és mindjárt utána anyai nagyapám. Értesült apám ingerültségéről, szitkozódva berontott hozzánk, nagyapám sokat káromkodott, de ezt választékosan tette, isten nevét sohasem vette szájára. Akkor is választékosan káromkodott, engem kiragadott a bölcsőből, pólyástul magával vitt, nagyvonalúan rábízott nagyanyám gondoskodására, ő meg elment fontosabb dolgokat intézni." (Gion, 1994: 19–20)

Az első fényképe

Édesanyjával
(1944. június 15.)

„1941-ben születtem mint a királyi Jugoszlávia állampolgára. Királyi Jugoszlávia, ezt fontos hangsúlyozni. 1941. február 1-jén. Úgy jó két hónap múlva magyar állampolgár lettem, mert Magyarország visszacsatolta a Bácskát. Én Bácskában születtem, Szenttamáson. Akkor négy évig magyar állampolgár voltam, azután a szocialista utód Jugoszlávia állampolgára lettem anélkül, hogy elmozdultam volna. Onnan néztem a világot, Szenttamásról, s az a világ nem nagyon tetszett nekem. Azzal együtt nem nagyon tetszett nekem, hogy akkor fölemelkedőben volt a családom. Ezt úgy kell értelmezni, hogy a paraszti sorból az apám iparossá kapaszkodott föl. Kőműves lett. Többen kutakodtak aziránt, hogy kissé furcsa nevem van, Gion, honnan származunk. Az egyik ilyen ambiciózus rokonom előállt egy teóriával, hogy mi valóban francia nemesek leszármazottai vagyunk, akiket Mária Terézia betelepített a Dél-Alföldre, a Bácskába, Bánátba. Nekem ez kezdettől fogva gyanús volt, mert ahogy én a családra vissza szoktam kérdezni saját emlékezet alapján, valamennyi ősöm abszolút nincstelen, földhözragadt magyar paraszt volt. Nekem ez a nemesi vonal valahogy nem tűnik túl hitelesnek. Egy másik rokonom, aki alaposabb volt és alaposabban utánanézett, hogy honnan is származunk, végül listával állt elő, s ebből kiderült, hogy a lehetséges ősünk tényleg francia volt. Elszász-Lotharingiából telepítették be Mária Terézia idejében, és úgy hívták, hogy Stephan Gion, és kőműves volt. Amikor ezt megtudtam és leszűrtem, akkor mondtam, hogy mi egy nagyon tehetséges család vagyunk, mert több száz éves kemény munkával elértük azt, hogy eljutottunk oda, ahonnan elindultunk." (Gion, 2002: 3)

Gion Nándor és családja:
Gallai Teréz, Gion Márton, Gion Mátyás és Gion Nándor
(Készült: 1949-ben vagy 1950-ben)

1941 őszén költöztek be a házukba, addig albérletben éltek egy közeli nádfedeles házikóban. A gyermekkorát itt tölti a vásártéri U alakú utcában:

> „Képzeljünk el egy szabálytalan U betűt, amelynek az egyik szára egészen rövid, ez volt az én utcám, illetve csak egy házsor, a másik két vonal két hosszabb házsort jelent, az egészhez hozzátartozik még egy görbe ékezet a negyedik házsorral, ez a keskeny kanyargós folyó mellett volt. Az U betű ágai között hatalmas és nagyon lapos füves rét terült el, ennek a közepére valamikor hozott anyagból egy dombot csináltak, annak a tetejére egy temetőt. És a túloldalról is temetők fogták körül a házakat, kaszáló sorrendben, vagyis jobbról balra így: a görögkeleti szerb, a katolikus magyar, a zsidó, a református német, a nazarénus és az ókatolikus temető. Mindezt átkarolta a tisztavizű kis folyó. A sok temető miatt kissé hátborzongatónak tűnhet a zárt környezet, lényegében az is volt, sötétedés után kívülről nem szívesen jött oda senki, tulajdonképpen nappal sem, mi belülről azonban egészen jól éreztük magunkat, a halottaktól nem féltünk, az élőktől sem nagyon, leszámítva néhány rövid periódust, mint például a háború utolsó napjait, amikor az ellenfelek a fejünk fölött ágyúzták egymást meg bennünket is, mert úgy vélték, hogy éppen a mi rétünkön húzódik a frontvonal, meg az azt követő hónapokat, amikor a magyar férfiakat nemes bosszútól vezérelve a temetőárkokba lőtték. A vérengzéseket követően azonban helyreállt a rend és a béke, szépen elvoltunk a sírkövek és a folyó mellett, a betolakodókat kivertük vagy megszelídítettük, a gyerekeknek adva volt a tágas tér a mozgásra és a tiszta víz a fürdésre, az asszonyok rendben tartották a családot, a kertjeiket, és gondozták a jószágot, a férfiak munka után este kiültek az utcára, összegezték a múlt és a jelen, a háborúk és békék eseményeit, bölcsen beszéltek, sokfajta ember gyűlt össze ezen a kis helyen: lecsúszott arisztokrata, földgyűjtő paraszt, feltörekvő kézműves, egykori szibériai hadifogoly, kóborló szélhámos...” (Füzi, 1998: 11)

Első emlékei a két nagyapjához fűződtek, egyikük a szépen mesélő Rojtos Gallai István, családregényének hőse volt:

> „Közép-bácskai kisvárosban, Szenttamáson születtem. Ezt a várost mindenki, mi is, akik ott születtünk, általában falunak neveztük. Ma is eléggé falusi jellegű. Egy nagy falu – két folyóvíz partjai körül. Az egyik folyóvíz a széles, lassú hömpölygésű Ferenc-csatorna, amely mellett Szenttamásnak főleg a szerb lakossága telepedett le. A másik, kanyargós, keskenyebb folyóvíz, a Krivaja (Bácsér) folyó átkanyarog Szenttamáson, és a falu mögött ömlik bele a csatornába. Ennek a

partjai körül kis falusi házakban Szenttamásnak főleg a magyar lakossága helyezkedett el. Az én életemben ez a kisebb folyóvíz nagyon korán jelen van. Egyrészt mellette születtem, másrészt a nagyszüleim háza, mindkét nagyszüleim háza ott volt a közelében.

Öccsével, Mártonnal

Az első emlékek két öregemberhez fűződnek. Az egyik kis kerek fejű öregember, mindig kopaszra nyírva járt, és arról volt híres, hogy soha senki nem haragudott rá, és ő sem haragudott senkire. És számomra még az volt a másik nagyon megdöbbentő tulajdonsága, hogy fanatikusan szeretett dolgozni. És sohasem volt beteg. A munkának élt, járta a földeket, az építőhelyeket, ahol segédmunkásként dolgozott. Egyszer tanyát bontottunk le, régi, gazdag nagy tanyát. Hatalmas ököristálló volt ott hatalmas betonvályúval, s amikor szedegettük ki a téglákat, s csákányoztunk alá, lezuhant az a betonvályú. Az arcába esett, és eltört az állkapcsa. Úgy vittük haza szekéren, folyt a vére, nem engedte, hogy orvost hívjunk hozzá. A jobb oldali fogsora teljesen eltolódott, nemcsak az állkapcsa tört el, hanem a fogait is teljesen kinyomta a beton. Két hónap múlva az állkapcsa összeforrt. A fogai még mindig ferdén, furcsán álltak. Volt egy nagy daganat az arcán, a daganat kifakadt. Az is elmúlt. A fogai továbbra is ferdén álltak, de furcsamód azok is megint belerögződtek az állkapcsába. Nem kellett orvosi beavatkozás, így élt még utána vagy tizenöt évig. Később megütötte a guta, előbb megbénult a bal fele, ezt is leküzdötte. Aztán még egyszer megütötte a guta. Akkor hetvenen túl volt már, még jobban megbénult. Csak azért sírt, hogy nem dolgozhat. Én olyan handabandázó siheder voltam, azzal vigasztaltam, hogy én viszont egészséges vagyok, dolgozhatok eleget, és dolgozom is, de egyáltalán nem örülök ennek. Nézett rám, mint egy őrültre, hogy ilyeneket beszélek. A felszabadulás után, '45-ben földet osztottak nálunk. Nem volt hajlandó ingyen földet vállalni. Addig valahogy összekapart magának fél hold földet. Egyedül ehhez a fél holdhoz ragaszkodott, és amikor mindenki földet kapott, ő akkor is, amit kaphatott volna, azt munkával akarta megszerezni. Amikor a többiek úgy kapták garmadával, ő öt évenként hozzávett ahhoz a fél holdhoz még egy fél holdat vagy holdat. De azt meg akarta venni. Eléggé idejétmúlt jelenség volt. Nem is túl szórakoztató jelenség. Hogy mennyire szerették az emberek, és mennyire megbecsülték, ezt akkor láttam, mikor meghalt. Milyen sokan voltak a temetésén! Az emberek ott ültek a koporsó körül, és hosszasan gondolkodtak azon, hogy volt-e ennek az embernek valaha haragosa. És nem találtak senkit. Ez volt az apai nagyapám. Mindig emlékezni fogok rá, csodáltam szelíd szívósságát, bár ő nem határozta meg nagyon az életemet. Nem is volt az számomra, aki példakép lehet.

Ellenben egy másik öregember, akinek most is néhány törvénytelen gyereke szaladgál Szenttamáson – tudom ezt, mert egyikkel-másikkal most is találkozom, és nagyon-nagyon hasonlít rá

–, igyekezett mindig a dolognak a könnyebbik felét megfogni. A szemei mindig nevettek. Talán azért nevettek, mert túl komolyan nem vett semmit. Csak annyira, amennyire az események azt megérdemelték. Erre viszont nagyon jól ráérzett. Ő is ott lakott a kis kanyargós folyó mellett. Szeretett kijárni a folyóhoz. Elnézni a horgászokat, fogadni az emberekkel azon, hogy a nyers keszeget ki meri megenni, meginni valamit, és ilyeneken. És nagyon szeretett elciterázni. Amikor megszorult a dolog, ha már éhezett a család, akkor nagyon tudott dolgozni. Eszelősen tudott dolgozni. Rettentő nagy munkákat elvégzett. De ha volt egy kis kibúvója, rögtön abbahagyta, és inkább heverészett." (Görömbei, 1981: 202–204)

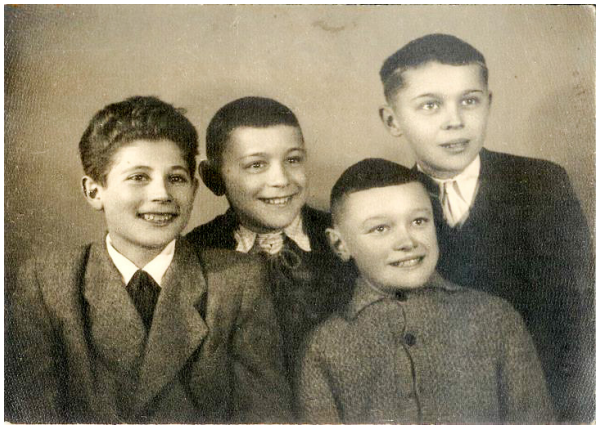

Gyermekkori barátaival
(1953. január 27.)

Gyermekkorában többször is megmentették a haláltól, emiatt különféle félelmei alakultak ki, többek között a vérmégezéstől is:

„Mezítlábas koromban szívesen csatangoltam a temetőkben. Házunk körül temetők voltak, békés, csöndes temetők, én naphosszat elnézegettem a fekete és fehér márvány sírköveket, megbarátkoztam a halottakkal, akik már senkinek sem tudtak ártani. Egy ilyen bolyongáskor csúnyán felsebeztem a lábomat. Sok vérem elfolyt, de ettől nem ijedtem meg, máskor is folyt már a vérem, aztán gyorsan begyógyultak sebeim. Így történt akkor is. Két vagy három nap múlva azonban elgyöngültem, ágynak estem, nem bírtam enni. Anyám tanácstalanul állt mellettem, üzent nagyanyámért. Nagyanyám kirángatott az ágyból, talpra állított, és körbejárt. Előttem meg elsötétült a világ. Nem szédültem el, szilárdan álltam a lábamon, de lábaimat görcs szorította, és nem láttam. Ezt közöltem a két aggódó asszonnyal. Nagyanyám megkérdezte, hogy folyt-e vérem az utóbbi időben. Mondtam, hogy igen. Anyám sikoltozni kezdett, én ismét megláttam a világot, eltűnt a sötétség, egyből tudtam, hogy vérmérgezésem van, és azt is tudtam, hogy meg fogok halni.

Abban az időben a gyerekek Szenttamáson főleg torokgyíkban és vérmérgezésben haltak meg. Meglepő nyugalommal vettem tudomásul, hogy pusztulásra ítéltettem, visszafeküdtem az ágyba, és vártam a halált. Nagyanyám azonban harcias asszony volt, tudta, hogy mit kell tennie, egy cselekvőképes férfit keresett. A férfiak, amint ez már lenni szokott, természetesen ezúttal is valahol messze voltak, az apám ököristállót vagy gyárcsarnokot épített a harmadik határban, és számolgatta, hogy mennyi pénzt tud összekaparni családjának; nagyapám a forgópisztolyával tolvajokat és más bűnözőket üldözött, nyár volt, a nagy munkák ideje, az utcánkban egyetlen férfi maradt, Andróczki Dániel. Ezt a nevet örömmel írom le. Amikor valós történeteket mondok el, általában nem emlegetek neveket, de Andróczki Dániel nevét szívesen leírom. Szálfatermetű, ősz hajú, előkelő tartású, szerencsétlen sorsú nemesi származék volt, egyik unokatestvérét elsőként végezték ki a partizánok az apácazárda falainál, Andróczki Dánieltől elvették földjeit és tanyáit, egy alkoholista feleséggel is megverte az isten, lecsúszott a falu szélére feltörekvő kézművesek és konokul törtető parasztok közé. Méltósággal tűrte a sorscsapásokat, és közben még hasznos munkát is végzett: egy

verőfényes nyári napon zsákba fogott egy kirajzott méhcsaládot valamelyik akácfáról, a méheket hosszú, türelmes munkával felszaporította, aranysárga mézet pergetett ki a kaptárakból, jó nevű és megbecsült méhész lett belőle. Nagyanyám is a kaptárak tövében találta meg, elmondta neki, hogy halálosan lebetegedtem, és hogy sürgősen intézkedni kellene. És ekkor a szerencsés véletlenek sorozata következett. Azóta sem volt ilyen szerencsés napom, attól tartok, nem is lesz.

1950/1951. tanév, IV. osztály
Arany János Általános Iskola, Szenttamás
Középen a tanfelügyelő és Birényi Borbála tanítónő, Gion a lenti sorban jobbról a harmadik

Andróczki Dániel véletlenül kedvelt engem, mert mindig illedelmesen köszöntem neki, és a méhészet iránt is érdeklődtem. Felállt a zümmögő méhek között, és nemesi becsületszavát adta, hogy megmenti az életemet. Én addigra már reménytelenül összenyaklottam, lábaim begörcsöltek, mozdulni sem tudtam, ágyam mellett egy elaggott, barna szőrű korcs kutya vonított panaszosan, a szegény állat korai gyermekkorom óta sokszor elsiratott már. Andróczki Dániel a vállára vett, és elindult velem a falusi utcákon, orvost keresett. Szenttamás igazi nagy, alföldi falu, nem könnyű bejárni, és abban az időben ritkán fordult meg orvos arrafelé, ezért haltak meg a gyerekek torokgyíkban és vérmérgezésben. Andróczki Dániel elvitt egészen a vasútállomásra. Véletlenül akkor futott be egy vicinális. A vonaton véletlenül egy katonaorvos is utazott, véletlenül volt nála tetanusz elleni gyógyszer. Andróczki Dániel lerángatta az orvost a vonatról, és parázs vitát folytatott vele, mert a katonaorvos valami miatt nem kedvelte a magyarokat. A vita közben én bágyadtan haldokoltam a földön. A katonaorvos végül mégis belém szúrt egy injekciót, aztán felugrott a mozgásba lendülő vonatra, és továbbra is mindenféle gorombaságokat kiabált a magyarokra. Andróczki Dániel hasonló gorombaságokat kiabált vissza a szerbekre, majd hazavitt engem, visszafektetett az ágyba, elment megnézni szorgoskodó méheit, este meg begyűjtötte a feleségét valamelyik rossz hírű kocsmából. Két nap múlva meggyógyultam, és leszűrtem magamnak néhány tanulságot. Azóta gondosan ápolom a sebeimet, mélységesen tisztelem a nemesi származású embereket és a katonaorvosokat, és őszintén sajnálom, hogy kevés ilyen ismerősöm van." (Gion, 1994: 22–23)

A szenttamási Arany János Nyolcosztályos Iskolában kezdte el tanulmányait 1947-ben (az iskola 1959 szeptemberétől viseli a Jovan Jovanović Zmaj Általános Iskola nevet). A Magyar Szóban publikált *Naplórészletek*ben így emlékszik vissza az elemi iskolai oktatására:

„Szenttamáson és színtiszta magyar iskolában jártam ki a nyolc osztályt. Az iskolaépületeket ugyan váltogattuk, jártam az apácazárdába, és német iskolába, zsidó iskolába, mi így hívtuk őket, de csak a nevük volt a régi, az apácák már a paplakba vonultak, a zsidókat elvitte a háború, a németeket kitelepítették. Maradtunk hát magyarok és szerbek Szenttamáson, külön iskolákban jártunk, és az

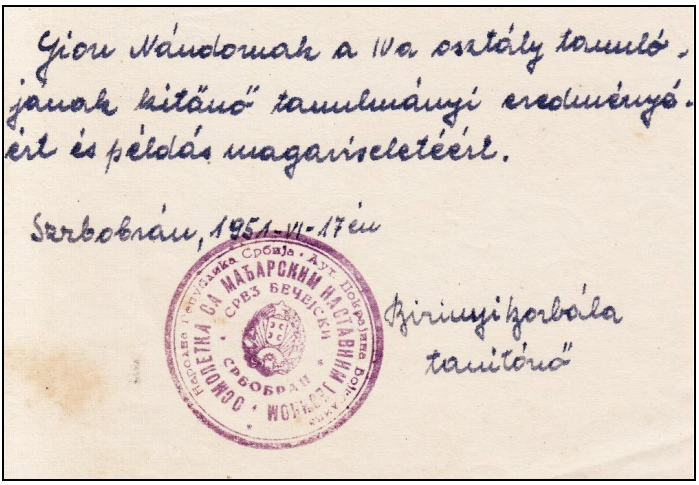
Gion Nándornak a IVa osztály tanuló,
jának kitűnő tanulmányi eredményé-
ért és példás magatartásáért.
Szobodán, 1951-VI-17-én
Birinyi Borbála
tanítónő

Birinyi Borbála tanítónő dicsérete a negyedik osztály végén

apróbb villongásokat leszámítva jól megvoltunk egymással, bár a mezőkön és a strandon még a focimeccseket is szigorúan nemzeti alapon vívtuk egymással." (Gion, 1989: 19)

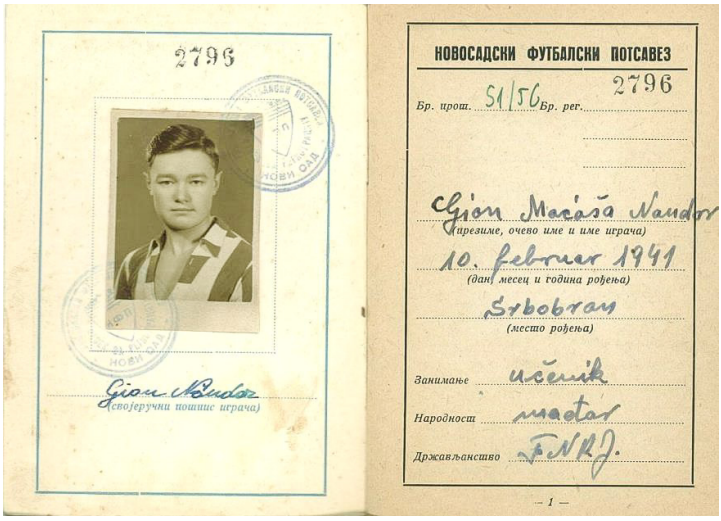
2796

НОВОСАДСКИ ФУТБАЛСКИ ПОТСАВЕЗ

Бр. прот. 51/56 Бр. рег. 2796

Gion Mačaša Nandor
(презиме, очево име и име играча)

10. februar 1941
(дан, месец и година рођења)

Srbobran
(место рођења)

Занимање učenik

Народност mađar

Држављанство FNRJ.

– 1 –

Fiatalkori labdarúgó-igazolványa

Az íróvá váláshoz hozzásegítették gyermekkora olvasói élményei is:

„Imádtam a könyveket kezdettől fogva. Ezek a könyvek általában cowboytörténetek voltak. Amikor én elkezdtem olvasni, akkor porosodó ponyvákhoz jutottam. Leszámítva néhány nálunk kiadott könyvet, akkor még Magyarországról nem hozták be hozzánk a könyveket, és nem árusították. Olvastuk, amihez hozzájutottunk. És hogyha valaki olyan eszelősen olvasott, mint én – mert én

aztán tényleg eszelősen olvastam –, akkor az megpróbált szerezni, ahogyan tudott. Nem emlékszem, hogy Szenttamáson akkor azon a nyelven, amelyiken én olvastam, valakinek egyáltalán könyvtára lett volna. Imitt-amott volt tíz-húsz ponyvaregény, ami megmaradt, pengős, füzetes regények, vagy félpengősek. Azokat aztán rendületlenül végigrágtam. Persze később nem mertem volna elolvasni őket. Szenttamásról elkerültem, és könyvtárba kezdtem járni, meg aztán a államközi viszonyok lehetővé tették, hogy a magyarországi kiadványokat is rendszeresen kapjuk nálunk is. Fölfejlődött egy irodalom, egyre több könyv jelent meg. Amikor elkezdtem az úgynevezett komoly könyveket olvasni, akkorra a ponyvákon is szereztem akkora olvasási kultúrát, hogy egyből ráéreztem: abba kell őket hagyni, mert igazi értékekre találtam. De még most is hálásan gondolok vissza a ponyvákra, habár nem tudnám őket újraolvasni.

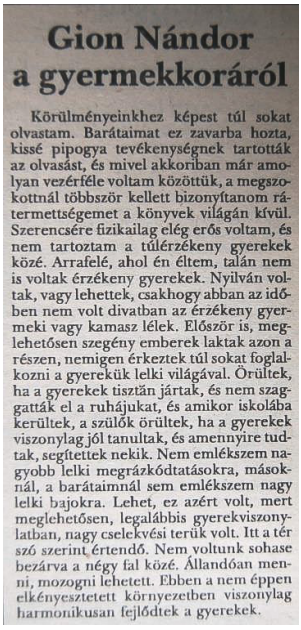

Gion Nándor a gyermekkoráról

Körülményeinkhez képest túl sokat olvastam. Barátaimat ez zavarba hozta, kissé pipogya tevékenységnek tartották az olvasást, és mivel akkoriban már amolyan vezérféle voltam közöttük, a megszokottnál többször kellett bizonyítanom rátermettségemet a könyvek világán kívül. Szerencsére fizikailag elég erős voltam, és nem tartoztam a túlérzékeny gyerekek közé. Arrafelé, ahol én éltem, talán nem is voltak érzékeny gyerekek. Nyilván voltak, vagy lehettek, csakhogy abban az időben nem volt divatban az érzékeny gyermeki vagy kamasz lélek. Először is, meglehetősen szegény emberek laktak azon a részen, nemigen érkeztek túl sokat foglalkozni a gyerekük lelki világával. Örültek, ha a gyerekek tisztán jártak, és nem szaggatták el a ruhájukat, és amikor iskolába kerültek, a szülők örültek, ha a gyerekek viszonylag jól tanultak, és amennyire tudtak, segítettek nekik. Nem emlékszem nagyobb lelki megrázkódtatásokra, másoknál, a barátaimnál sem emlékszem nagy lelki bajokra. Lehet, ez azért volt, mert meglehetősen, legalábbis gyerekviszonylatban, nagy cselekvési terük volt. Itt a tér szó szerint értendő. Nem voltunk sohase bezárva a négy fal közé. Állandóan menni, mozogni lehetett. Ebben a nem éppen elkényesztetett környezetben viszonylag harmonikusan fejlődtek a gyerekek.

Magyar Szó, 1996. október 4.

Önarcképe az iskolai füzetben

Az olvasás nem is volt olyan egyszerű nálunk. Az apám abszolút marhaságnak tekintette, hogy azon kívül, ami az iskolához föltétlenül szükséges, a gyerekek és egyáltalán az emberek valamit is olvassanak. Nem is olvasott az életében semmit, azt hiszem, az én könyveimet sem olvasta soha, bár titokban büszke volt arra, hogy a fiának könyvei jelennek meg, meg hogy az újságban volt rólam szó, mert az újságot elolvasta. Állandóan azt bizonygatta, hogy az olvasás az ostobaság és időveszteség, helyette sokkal hasznosabb dolgokat lehetne csinálni. Meg hogy a szememet is tönkreteszem. És mit ad Isten, egy ilyen olvasási láz után valóban vérbe borultak a szemeim. Nem hiszem, hogy az olvasástól, de mintegy igazolásként apám álláspontjára, olyan vörösek lettek a szemeim, mint az angóranyúlé. Szemorvoshoz jártam, és mindenféle csöppeket csöpögtettek bele. Szenttamáson az öregasszonyok cukros vizet meg húgyos vizet rakattak rá. A szemem ismét rendbe jött, és lehet, hogy volt bennem egy csakazértis dac, még többet olvastam. Hogy ezt valamiképpen ellensúlyozza a család ésszerűbb fele, autószerelő-inasnak adtak Szenttamáson. Egy évet végigcsináltam. Aztán mondtam, hogy ezt nem nekem találták ki. Még akkor sem adták fel a küzdelmet, hogy becsületes embert faragjanak belőlem, beadtak Szabadkára az ipari iskolába. Ott géplakatosnak tanultam. Azt végigcsináltam tisztességgel három évig. Ma sem tudok semmit abból a szakmából. Tiszta kitűnővel végigcsináltam pedig. Valamit – úgy látszik – örököltem attól a nagyapámtól, aki hogyha nehézségekbe ütközött, ki tudta beszélni magát. Én is kibeszéltem magam. Mivel magában az iskolában, ahol csak beszélni kellett, legjobb voltam, a gyakorlaton meg kibeszéltem magam a nehézségekből, megadták a jó jegyet, úgyhogy tiszta kitűnővel végeztem a

géplakatosságot, és rettenetesen meg voltam rémülve, hogy mi lesz velem, hogyha egyszer ebből kell megélnem." (Görömbei, 1981: 207–208)

Az 1954/1955. tanévben sikeresen letette a nyolcosztályos képzés utáni kisérettségi vizsgát.

1954/1955. tanév, VIII. osztály
Arany János Általános Iskola, Szenttamás
Osztályfőnök: Labányi Faragó Gizella, Gion a felső sorban balról a második

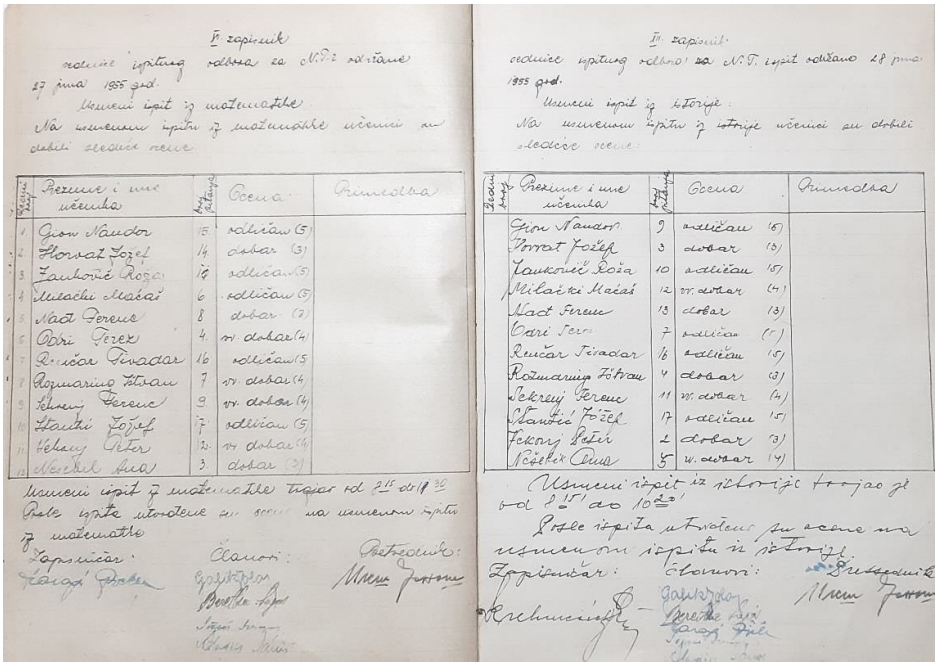

A kisérettségi vizsga jegyzőkönyve,
1955. június 27–28.
(a Jovan Jovanović Zmaj Általános Iskola archívumából)

Kamaszkori barátaival 1955-ben
Ülnek: Szekrény Ferenc, Gion Nándor, Rencsár Tivadar
Áll: Horváth József

1955-ben iratkozott a szenttamási Vegyes Típusú Ipariskola fémipari mechanikus szakára, a záróvizsgát követően 1956-tól a szabadkai Fémipari Szakközépiskolában folytatta tanulmányait. Elhagyta szülőfaluját, amelynek történeteit egész életében írta. A szülőföld ihlető erejéről Erdélyi Erzsébetnek és Nobel Ivánnak adott interjújában beszélt 1993-ban:

> „A szülőföldem egyúttal természetesen a gyermekkoromat is jelenti. Azt mondják, az emberek leginkább a gyermekkorukra emlékeznek. Velem mindenesetre így van. Nem mintha mindenre szívesen emlékeznék vissza. Nem volt kimondottan csúnya gyermekkorom, de nem volt kimondottan szép sem. Izgalmas volt.

A tanonciskolai záróvizsga utáni bulin
Szenttamás, 1956. június 16.

Az első dolog, amire emlékszem, egy kisebbfajta csata volt a második világháború vége felé. A fejünk felett vívták a csatát egy éjjelen át, mi riadtan szaladgáltunk egy tágas, füves réten, időnként meglapultunk a futóárkokban; a rétet csöndes temetők szegélyezték: szerb temető, magyar temető, német temető, zsidó temető… és akkor én is majdnem bekerültem a magyar temetőbe. A hadakozó felek észrevették, hogy mozognak valakik a füves réten, mindkét oldalon ellenségnek véltek bennünket, egy lövedék a közelembe csapódott be, rám omlott a futóárok oldala, alig tudtak élve kikaparni a föld alól. Ilyen izgalmasan kezdődött eszmélésem a szülőföldemen.

A Szülőföldem Szenttamás c. dokumentumfilm forgatásán az udvarukban

A folytatás is elég izgalmas volt. A felszabadítók kiraboltak bennünket, az apámat, amiért magyar katona volt, kis híján felkoncolták, de valahogy túlélte az atrocitásokat, sokan azonban nem élték túl. Aztán, amint az már többnemzetiségű környezetben lenni szokott, különösen a háború utáni hisztérikus időben, a megszokottnál is erősebbek voltak a villongások az emberek között. Nekem is sokat kellett verekednem csupán a nemzetiségem miatt, egyszer majdnem vízbe fojtottak.

Persze nem csak ilyen élmények merülnek fel a szülőföld kapcsán. Kellemes és szép dolgok is történtek velem és körülöttem. Értékmentő és emberséget mentő kis közösségek alakultak ki, ahová engem is befogadtak olyan emberek, akik a maguk kissé bárdolatlan módján néha még a szeretetüket is kimutatták, és mivel veszélyeztetve érezték magukat, megtanultak védekezni. Engem is megvédtek, és tanítottak védekezni, és lehetővé tették, hogy lassan felnőjek, megedződjem közöttük. Lényegében ezek miatt az emberek miatt kezdtem először írni a szülőföldemről, később is főleg miattuk írtam; ilyen értelemben akár a szülőföld ihlető erejéről is beszélhetünk.

Jó emberekkel indultam az irodalomba, de a csúnya történéseket sem lehetett megkerülni. Éppen ezért a többé-kevésbé Szenttamáshoz kötődő írásaim és könyveim nem mindig vidám olvasmányok. Akkor sem, amikor igaz történeteket írok, és akkor sem, amikor kitaláltakat. A világra való első emlékezetes és kellemetlen rácsodálkozásom óta – amikor is kikapartak a föld alól – mindvégig megmaradt bennem a veszélyeztetettség érzése. Az az érzés, hogy azt a közösséget, amihez tartozónak érzem magam, legalább két oldalról ellenségnek nézik, de néha még több oldalról is. Újból és újból meg kell tanulni védekezni, sőt támadni is. Így aztán írásaim néha kegyetlenebbre sikeredtek, mint eredetileg szerettem volna. Természetesen nem csupán a Szenttamásról hozott rossz- és jóízű emlékek miatt. Nem kell kényszerképzetre gondolni, hozzájárultak ehhez későbbi események is, kicsit azonban ebben a hozzáállásban is benne van a szülőföld ihlető ereje." (Erdélyi–Nobel, 1993: 10)

Nagyanyjával, Krebsz Rézivel

Az összegyűjtött történetekből, a valóságból és az álmokból, az átvirrasztott éjszakák képzelgéseiből összeállt egy világ, amelyet műveibe is átvitt:

> „Amikor már megjelent néhány könyvem, és a nevem időnként előfordult az újságokban, szülővárosomban, pontosabban annak a peremén, ahol felnőttem, az egykori bandatagok is kezdtek büszkélkedni velem, persze csak módjával. Visszaemlékeztek. Egészen ifjú koromban még sok gyerek szaladgált az egészen kis utcákban is, falkákban jártunk, nem mindig rossz szándékkal, de néha rossz szándékkal is. A későbbiekben a nálamnál idősebbek úgy emlékeztek rám, hogy a hírhedt rajcsúri banda legfiatalabb tagjaként általában hallgattam, figyeltem a nagyobbak beszédére, a felnőttek meséit szinte alázattal ellestem, és általános megítélés szerint már akkor is túl sokat olvastam, ez egyáltalán nem volt egészséges dolog, ami abból is látszott, hogy a szemeim időnként véresre gyulladtak.
>
> Aztán generációváltás történt, a fiúkból legények lettek, kenyérkeresés után kellett nézniük, egyszer csak én lettem a legidősebb a felszabadult téren, és az új csapatban már a bandavezér. Ennek nyomán a nálamnál fiatalabbak már úgy emlékeztek rám, hogy energikusan összetartottam és irányítottam a csapatot a tájjellegű és szigorúan nemzetiségi alapon vívott labdarúgó-mérkőzéseken, valamint a vasárnapi mozielőadások utáni szokásos verekedéseken. Bár ők is megjegyezték, hogy egészségtelenül sokat olvastam, túlzott tisztelettel hallgattam a felnőttek múltba nyúló történeteit. Ezek a visszaemlékezések, a színezésekkel és maszatolásokkal együtt is, nagyjából igazak, valójában így formálódott meg bennem egy nem túl boldog, de unalmasnak semmiképpen sem nevezhető összkép a tapasztalatok és a visszahallások alapján. Természetesen némi fantáziával kiegészítve.
>
> Örök életemben rettenetesen rossz alvó voltam, ami egy városszélen vagy inkább faluszélen, ahol nemhogy televízió vagy rádió, de még villany sincs, szinte tragédia. A petróleum akkor is drága volt, nem lehetett sokáig égetni a lámpát. Sötétben viszont módfelett kellemetlen dolog virrasztani. Márpedig én rengeteget virrasztottam, volt időm képzelegni, összegyúrni egy világot a valóságból és a feneketlen sötétségben szőtt éber álmaimból. Korántsem volt ez tudatos szellemi tevékenység, főleg az idő múlását siettette, segített kivárni a hajnalt. Valahol elraktároztam ezt a világot, mert ahogyan írni kezdtem, a legjobb pillanatban előbukkant, felkínálta magát megírásra. Nekifutottam, akkor jöttem rá, hogy gazdag nyersanyaggal rendelkezem, betűkkel is el tudom mesélni, hiszen verbálisan sokszor elpróbáltam, és már akkor is úgy éreztem, hogy talán túlmutat a faluvégen. A szereplők meg magukra vagy őseikre ismertek, kicsit a krónikásuknak tekintenek, ami lehet dicséret is a földön járó emberek elnéző mosolyával. Továbbra is mesélnek nekem, mert emlékeznek, hogy régen is figyeltem rájuk.” (Füzi, 1998: 10–11)

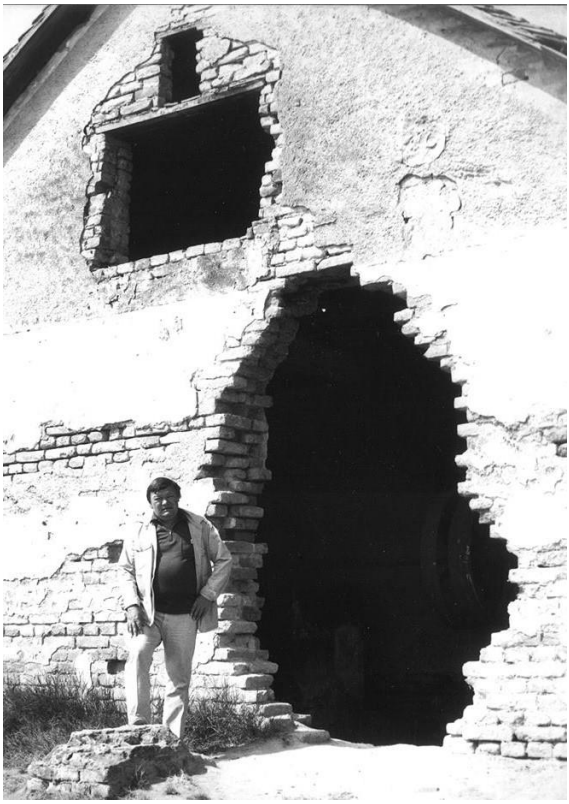

Anyai nagyapja vízimalmának a maradványainál
1982-ben
(Fénykép: Németh Mátyás)

Arra az újságíró kérdésre, hogy tudna-e még otthon lenni Szenttamáson, 1998-ban azt válaszolta, hogy nagyon nehezen, vagy talán sehogyan sem:

> „Én az emberekhez kötődtem, és nem a helyhez. Megváltozott a régi világ, és különösen az a világ, amit én igyekeztem és még mindig igyekszem megrajzolni. Nem csupán a már említett négy házsorra, a temetőkre és a kis folyóra gondolok, hanem az egész városra, az apácazárdából átalakított magyar iskolára, a Zöld utcára, a Tukra, a devecseri dombokra, a katolikus templomra, pontosabban a templomba járókra. Elhalványodtak a régi körzeti határok és az íratlan szabályok, amelyek nem biztos, hogy minden esetben a legjobbak voltak, de én azt szoktam meg. Szenttamás sohasem tartozott a dinamikusan fejlődő mezővárosok közé, számunkra csak nagy falu volt, tipikus délvidéki helység, a változások most sem látványosak, a lakosság összetétele azonban megbomlott, és ezzel az értékrendek, magatartásformák is felborultak. Ha már új világba kell beilleszkednem, ezt valahol másutt teszem. A *Latroknak is játszott* trilógiához még hozzáírok egy negyedik regényt, de ennek szálai földrajzilag már távolabbra vezetnek, a szálak persze továbbra is megmaradnak, az emlékek éltetik, a hozott anyag táplálja őket, csakhogy közben egészen közelről másfajta anyag is felgyülemlik, amelynek legfontosabb darabjait rendezni kell. Mármint a szépprózában. Természetesen más területen sem ártana.” (Füzi, 1998: 13)

SZENTTAMÁS MINT TÉR ÉS INTERTEXTUÁLIS KAPOCS

Gion Nándor írói életműve számos olyan szövegelemet tartalmaz, amelyek más műveiben is előfordulnak, más szöveghelyekre is utalnak. Az ismétlődő szövegrészek, visszatérő szereplők, az életművön belüli intertextuális vonatkozások, folyamatosan új környezetbe, más összefüggésbe kerülnek. Az ismétlés-alakzatok által a gioni szövegek hálózatos struktúrát alkotnak. A gioni szöveguniverzum írásai egyrészt kapcsolatot teremtenek egymással, másrészt a magyar- és világirodalom, a *Biblia*, *Az Ezeregyéjszaka meséi*, a görög mítoszok és magyar hiedelemmondák szövegeivel, színház-, film- és képzőművészeti alkotásokkal. A gioni életmű szövegeinek egy részét összeköti a közös helyszín, Szenttamás, a visszatérő szereplők, motívumok, a más-más perspektívából láttatott történetek.

A *Latroknak is játszott* négy regényén kívül Gion Nándor szenttamási színhelyű művei a *Keresztvivő a Keglovics utcából* című novella, az *Ezen az oldalon*, az *Olyan, mintha nyár volna*, a *Mint a felszabadítók* és a *Mit jelent a tök alsó?* kötet néhány novellája, a *Történetek a régi forgópisztolyról* novellaciklus, *A kárókatonák még nem jöttek vissza*, a *Sortűz egy fekete bivalyért*, *Az angyali vigasság*, a *Zongora a fehér kastélyból*, a *Postarablók* és a *Testvérem, Joáb* című regény, valamint a tízrészes *Kitalált és igaz szenttamási történetek az 1920-as és 30-as évekből* című hangjáték.

A művek részletező, színes helyszínleírásaiból, hely megnevezéseiből „összeáll" Gion Szenttamása. Az 1969-ben megjelent *Testvérem, Joáb* című regény színhelyei a szülőfalut idézik, bár a regényszövegben expliciten nincs megnevezve Szenttamás. A regény narrátora Szenttamás egyes városrészeinek pontos topográfiai leírását adja, a helyszín (város)földrajzilag lokalizálható. Az író Fűzi Lászlónak adott interjújában vallott arról, hogy mikor és miért fordult a számára ismerős világ felé:

> „Szépírói ténykedésemet igen magasröptű témák körül kezdtem. Áttételes, messzire mutató novellákat írtam például a római légiókról, illetve légionáriusokról, meg Ahasvérusról, a bolygó zsidóról... Különösebb gond nem volt ezekkel az irományokkal, valamennyit az utolsó szóig közölték a folyóiratok, a szerkesztők időnként megdicsérték a találó témaválasztást és a modern hangvételt, további írásra buzdítottak, én viszont, amint az egy feltörekvő értelmiségihez illik, egyre gyakrabban és gyanakodva nézegettem magam körül, és aránylag gyorsan rájöttem, hogy engem tulajdonképpen nem is érdekelnek túlzottan a római légionáriusok. A vértjeik szépen csillogtak ugyan, rájuk lehetett mázolni mindenféle jelképet és homályos utalást, az adott körülmények között azonban nem engedhettem meg azt a luxust, hogy a csillogó páncélzaton maszatoljak. Ha komolyan akarom művelni az íróságot, és ha komolyan akarom venni magamat, ajánlatos ahhoz a világhoz fordulni, amit nemcsak könyvekből és festmények reprodukciójából ismerek. Imígyen morfondíroztam, és azt hiszem, igazam volt. Mert ennek a világnak a magva adva volt, megformálódott még a régen átvirrasztott szenttamási éjszakákon, és azóta is mágnesként magára ragasztotta az újabb eseményeket. Otthon vagyok benne, messzire is mutathatnak, akár Ahasvérus, talán tudok írni róla, sőt, esetleg alakíthatom is szerény írói eszközökkel és tekintéllyel. Huszonhét éves koromban a második könyvemben a *Testvérem, Joáb*ban tértem ide vissza, még csak a peremét kaparásztam, így is kisebb botrány keveredett belőle, ami meggyőzött arról, hogy ügyesen fordultam. Az *Ezen az oldalon*ban és a *Latroknak is játszott* trilógiában már teljességgel bejött Szenttamás, az igazi és az enyém, ami nem mindig ugyanaz, de eléggé összemosódnak és jól megférnek egymással" (Füzi, 1998: 11–12).

A *Testvérem, Joáb* második fejezetében a narrátor az idegen szemével szemlélteti a történet színhelyéül választott városka északi és déli bejáratát:

> „Ha utazom valahová, mindig a városok és falvak legszélén levő első épületeket nézem meg magamnak legjobban. Tüzetesen vizsgálom őket, amint feltűnnek, és azután megpróbálom kitalálni,

hogy vajon milyen város is van mögöttük. Régóta csinálom ezt, és állítom, hogy legtöbb esetben már jó előre kitalálom, hogy mekkora és milyen város az, amelyik utamba esik. Így szoktam szórakozni, és ezért minden városból, amelyben voltam, vagy csak átutaztam rajta, a peremrész épületeit ismerem legjobban. Ha a mi városunkba érkezem valahonnan, akkor ugyanezt a játékot játszom, és megpróbálom az idegen szemével nézni az először feltünedező épületeket.

Észak felől jövet mindig elégedetlen vagyok az első épületekkel. Nem messze egymástól lapos, vert tanyák terpeszkednek, az idegen azt is gondolhatja, hogy ezek a város első épületei. Szerencsére terebélyes nyárfák vannak kétoldalt az út mellett, és eltakarják kissé ezeket a csúf tanyákat. Azután újonnan épült kis családi házak következnek. Szép kis épületek ezek, csakhogy mind egyformák és bosszantóan csupaszok, nincs körülöttük még egy csenevész fa sem, márpedig kertek és gyümölcsfák nélkül az ilyen kis épületek nem mutatnak éppenséggel semmit. Önmagukban csak a nagy, szabályos, magas épületek mutatósak." (*Testvérem, Joáb*, 38)

Az író a térbeli valóság elemeinek aprólékos kidolgozására törekszik. A leírás Szenttamás északi, Szabadka felőli bejáratára, a város perifériájára vonatkozik. A Szabadkai út menti nyárfák a kilencvenes években eltűntek, és a tanyák egy része is, de az Elan Munkaszervezet munkásai részére felépített egyforma házacskák és az azok mögötti ún. Szolidáris lakótelep ugyanolyanra tervezett házai ma is ott sorakoznak az út bal oldalán.

Szenttamás déli bejárata egy 20. század közepén készült képeslapon

A déli bejárat leírásának lokalizációs pontjai alapján meg lehetne rajzolni a csatorna körüli városrész térképét:

„Városunk déli része már sokkal jobban tetszik nekem. Mindig szerettem dél felől érkezni haza. Baloldalt, a folyó közelében már messziről látszik a szeszgyár, keskeny, magas épület, magas kéménnyel, legtöbbször erős főtt kukorica szag terjeng körülötte, mögötte a nagy siló, tizennyolc egymáshoz ragasztott betonhenger, jobboldalt a vasútállomás, jelentéktelen sárga épület ugyan, de ott van a közelében a mészégető, amely nappal csak két füstölgő, fehér kúp, de éjjel a kúpok tetejéről hosszú, sárga tűzlángok lobognak, és bevilágítják a környéket. Azután a híd. Szép ívelésű betonhíd a folyón át, a másik oldalon pedig már csupa emeletes épületek állnak, jobboldalt a bank, azután a mozi, az önkiszolgáló és még több emeletes ház, köztük a városháza is, csupán baloldalt, a híd lábánál, szemben a szeszgyárral, ahol amúgy is alacsony a talaj, éktelenkedik a játékbábugyár. Alacsony, piszkos épület, ha rajtam múlna, már régen lebontattam volna. Még jó, hogy a ronda gyárépület mellett most új garázs épül, amely a folyó felé fordulva hatalmas vasajtókat mutat majd a dél felől érkezőknek. Szívügyem lett ez a garázs, legtöbbet itt tartózkodtam, és nagyon ügyeltem, hogy szabályosan, a terv szerint épüljön. Ezért ültem délelőttönként is olyan gyakran Joáb II.

udvarában, a nádfedél alatt, mert Joáb II. kocsmája nem messze, a játékbábugyár felett van: a híd lábától hirtelen emelkedik az utca, és Joáb II. kocsmája a dombon van, tehát nagyszerűen lelátok a garázsra, és látok mindent, ami a gyárudvaron történik, sőt még a zsákolókat is láthatom a folyó túlsó partján, ahogy a szeszgyár gabonatárolójába cipelik a kukoricát." (*Testvérem, Joáb*, 39)

A szeszgyár és az áramfejlesztő az 1930–40-es években

A szeszgyár és a siló Szenttamás déli bejáratán
az 1960-as évek végén

A regénytér elemei közül a mai Elan hotel helyén álló játékbábugyár a fiktív helyszín, a többi helyszín valós, legtöbbjük ma is létező. A regénybeli Joáb kocsmája a mai Omladinska utcában állt, *Kod Jelice* néven emlékeznek rá. Hangulatos halászkocsma volt, halból készült ételeket szolgáltak fel a vendégeknek, a csatornára néző udvarában halászhálók lógtak, által, a folyó másik partján építették ki a strandot:

A REGÉNYPÁLYÁZAT EREDMÉNYE:

Első díjas: Gion Nándor

Második díjas: Major Nándor

Harmadik díjas: Domonkos István

Holnap adják át a díjakat

Elérkeztünk az utolsó felvonáshoz: ismert a majd egy évo tartó regénypályázat eredménye. A 10 000 dináros első díjat GION Nándor kapta Testvérem, Joáb című művéért; a második díj MAJOR Nándoré A hullámok című regényéért; DOMONKOS Istvánt A kitömött madár című munkájáért harmadik díjjal jutalmazta a bíráló bizottság. A díjakat holnap délután 17 órakor adják át alkalmi ünnepség keretében a Fórum klubjában. A Jó Pajtás szerkesztőségének szervezésében rendezett mesepályázat díjainak átadására is ugyanekkor kerül sor. A szervezők minden irodalombarátot szívesen látnak az ünnepségen.

GION NÁNDOR 1941-ben született / Szenttamáson, a Bölcsészeti Kar Magyar Tanszékének elvégzése óta az Újvidéki Rádió szerkesztőségében dolgozik. Az idén jelent meg első könyve, Kétéltűek

Gion Nándor

a barlangban címmel. Ő nyerte meg a Magyar Szó múlt évi novellapályázatát is. A két díj már visszavonhatatlanul igazolja a fiatal író szépprózai tehetségét.

● **Néhány szóban mondd el, mit tartasz fontosnak a regényeddel kapcsolatban.**

● A zsűritagok már nyilatkoztak a regényről, s külön említették időszerűségét. A regény megírása előtt már többször is hangsúlyoztam, hogy szeretnék időálló irodalmi alkotásban feldolgozva látni egy nagyon is aktuális, szinte újsághírszerűen aktuális és jelentős eseményt. Erre a lapra játszottam, összekapcsolva egy elvontabban megfogalmazható jelenséggel, tudniillik mindig foglalkoztatott a lelkiismeretfurdalás nélküli emberi és erkölcsi lezüllés problématikája, amelyet az irodalmi alkotások zömében mindig meghasonlás követ, főként a főhős személyét illetően. Állítom, hogy különösen napjainkban ez egy olyan jelenség, amit már szinte természetesnek lehet venni, s azt hiszem, írni is kell róla. Lehet, hogy ha tételszerűen dolgozzák fel, ez önmagában kevés egy regényben, de amennyiben sikerült a cselekménnyel és egyáltalán a szépprózа egyéb tartalmi meg formai eszközeivel feltárni, akkor meg vagyok elégedve. Ez a feltételes mód nem szemérem, nem is álszemérem — hiszen valószínűleg sikerülhetett, ha már díjat kaptam — csupán azért használnám, mert olyan nagy tempóban írtam a regényt, hogy amikor végre elkészült a határidőre, megundorodtam a betűtől, még a mai napig sem vettem kézbe, hogy kihúlve, kritikai szemmel átolvassam.

— Milyen párhuzamot vonnál megjelent és díjazott regényed között?

— Jobb regényt akartam írni, mint amilyen az első művem, s már írás közben éreztem, hogy sikerülni fog.

Magyar Szó, 1969. január 16.

„Ehhez, a várostól elvágott részhez tartozik még a bank, azután a folyó túloldalán, Joáb II.-től messze balra a mészégető és a vasútállomás, a homokkal megrakott két uszály, amely már vagy fél éve a mészégető és a híd között horgonyozik a folyón, természetesen a híd, és végül a hídtól, a szeszgyártól és a betonhengerektől jobbra a régi strand, ugyancsak a folyó túlsó partján." (*Testvérem, Joáb*, 40)

A szerző térkezelése, regényföldrajza a várostérképen is végigkövethető. A szülővárosi színhelyeknek, azaz a földrajzi térnek, a valódi néven nevezett referenciáknak az átültetését a regények terébe a szerző térben szerzett tapasztalata indokolhatta: „A regényírót születése, származási környezete, gyermekkora tájhoz – tájakhoz – köti. Élményeinek alapja a gyermekkorát és ifjúságát meghatározó történelmi-földrajzi réteg. Regényeinek tértartománya, vagyis a cselekményváltozatok, a figura-sokaság, a személyiségkapcsolatok területi elhelyezése erre az elsődleges élményanyagra épül" (Sükösd, 1971: 110). Az író dolga az, hogy a regénye térkeretéül választott környezetet a regényvilág számára rendszerezze, és más terek, más korok lakói számára is egyetemes érvényű információvá és élménnyé emelje (Sükösd, 1971: 111–112). A részletező térközeg-leírásban említett folyó a Kiss József és Gábor testvérpár tervei alapján 1793-tól 1802-ig ásott Ferenc-csatorna, amelynek a történelem során többször is változott a neve: 1920–1941 között Péter király csatorna, a szocialista Jugoszláviában Duna–Tisza–Duna-csatorna, legújabban Nagy Bácskai-csatornának nevezik. Ezzel a térelemmel a *Testvérem, Joáb* az opuson belül kapcsolódási pontokat létesít a nem csak szenttamási helyszínű, de csatornaparton játszódó *Engem nem úgy hívnak* című regénnyel, megnyitja a szöveg terét Majtényi Mihály csatorna-regényei, *A császár csatornája* és az *Élő víz* felé, dialogizál Bordás Győző *Fűzfasíp* című textusával, amely egy Ferenc József-csatorna parti magyarok, szerbek, svábok és ruténok lakta közép-bácskai kisvárosban játszódik és Vasagyi Mária *Pokolkerék* című, a XVIII. század utolsó éveiben Bácskában, a csatorna-építés színhelyén játszódó regényével is.

Az 1938-ban épült csatornahíd a hatvanas évek közepén készült képeslapon, balról az első épület a gyapjúfonoda

Szenttamás egyik jellegzetessége, a forgalmi híd 1938-ban épült, addig egy elmozdítható hajóhíd állt a helyén. A *Testvérem, Joáb* című regényben a hídnak térelválasztó funkciója van: a regény zárlatában a szereplők magatartásuk alapján két térrészen koncentrálódnak, a híd város felőli oldalán a korrumpálódottak élnek, a hídon túl, a folyó másik oldalán a tiszták és erkölcsösek.

Az önkiszolgáló (a sárga emeletes ház földszintjén)
a régi Piac tér sarkán a hetvenes években

A régi Piac tér sarkán álló – a Vojvodina kereskedelmi vállalat működtette – önkiszolgáló is jelentős helyszín a regényben: itt dolgozik Búr, a lopókat megpofozó főnökhelyettes. Az önkiszolgáló helyettes vezetőjének neve, a Búr vezetéknév Szenttamáson nem fordul elő, ahogy *Az angyali vigasság* és az *Olyan, mintha nyár volna* novelláiban szereplő Povazsánszki halászé vagy Bilkáé, a városka kocsmárosáé (*Testvérem, Joáb*) sem.

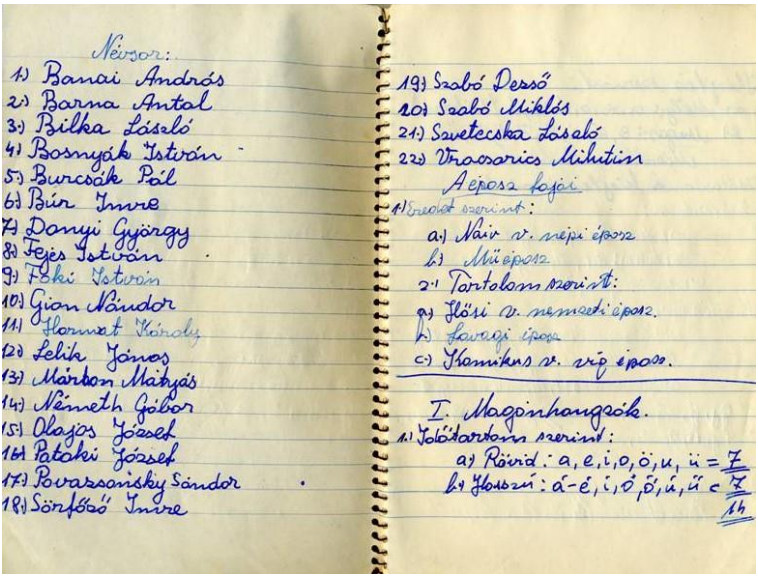

Névsor:
1.) Banai András
2.) Barna Antal
3.) Bilka László
4.) Bosnyák István
5.) Burcsák Pál
6.) Búr Imre
7.) Danyi György
8.) Fejes István
9.) Foki István
10.) Gion Nándor
11.) Hornat Károly
12.) Lelik János
13.) Márton Mátyás
14.) Németh Gábor
15.) Olajos József
16.) Pataki József
17.) Povazsansky Sándor
18.) Sörfőző Imre
19.) Szabó Dezső
20.) Szabó Miklós
21.) Szvetecska László
22.) Vracsarics Milutin

A éposz fajai
1.) Eredet szerint:
a.) Naiv v. népi éposz
b.) Műéposz
2.) Tartalom szerint:
a.) Hősi v. nemzeti éposz.
b.) Lovagi éposz
c.) Komikus v. víg éposz.

I. Magánhangzók.
1.) Időtartam szerint:
a.) Rövid: a, e, i, o, ö, u, ü = 7
b.) Hosszú: á-é, í, ó, ő, ú, ű = 7
14

Gion Nándor osztálytársainak névsora a szabadkai Fémipari
Szakközépiskola I. osztályában, magyar füzet, 1956/1957. iskolaév

Az írót a szereplők nevének kiválasztásakor valószínűleg a szabadkai középiskolai osztálytársainak nevei ihlették. Gion Nándor első osztályos középiskolai magyar füzete az osztály névsorával kezdődik, az egyik osztálytársát Búr Imrének, a másikat Bilka Lászlónak, a harmadikat Povazsansky Sándornak hívták. Alátámasztja ezt az egybeesés is: a regénybeli Búr a *Testvérem, Joáb*

narrátorának, S. Tamásnak az osztálytársa. Szabó Miki is visszatérő hős a Gion-életműben, a betörő, rabló az *Olyan, mintha nyár volna* és *Az angyali vigasság* novelláiban is felbukkan.

Öccsével, Mártonnal, akinek baráti társasága ihlette az írót

Az önkiszolgálónak mint helyszínnek a regénybe kerülését a nemzedéki emlékezet referenciális okokra vezeti vissza: Gion Nándor öccse, Gion Márton és barátja, Lukács Dezső ebben az üzletben dolgozott. Papacsek Ferenc szerint a pofozkodó Búr modellje Greguss Ferenc, az önkiszolgáló főnöke lehetett. Papacsek Ferenc Gion Márton baráti körének tagjaként a hatvanas években sokat barátkozott Gion Nándorral is. Az ő alakjához fűződik a regénybeli Fehér Ló neve:

A vasútállomás főépülete 1919-ben

„Gion Nándor a hatvanas évek második felében az újvidéki autóbuszállomással szemben lakott. Egy alkalommal, amikor látogatóban volt nála a fivére, Márton, engem is meghívtak vendégségbe. Abban az időben az újvidéki építkezéseken dolgoztam. Akkoriban baráti társaságunk tagjait lovaknak hívtuk, Lukács Dezső volt az Öreg Ló, Horváth Sándornak a Csikó, nekem a Fehér Ló volt a becenevem. Márton a lakás ablakából nézett ki, és innen láttott meg, amint az épület felé közeledtem. – Jön a Fehér Ló! – mondta a bátyjának, amikor meglátott. Gion Nándor éppen a *Testvérem, Joáb*ot készülődött megírni. Kapóra jött számára a név. Később Márton mondta, hogy benne leszek a regényben, sőt a vakbélműtétem is. 1968. március 15-én jöttem haza Líbiából vakbélműtétre. Ott dolgoztam kőművesként, de nem bíztam az arab orvosokban, hazautaztam, barátaim tudtak a betegségemről, Nándor ezt is beleírta a regényébe. Annak ellenére, hogy magam is

vendégmunkásként dolgoztam, Fehér Ló története nem az én történetem, csak néhány szegmentumához szolgáltam modellül." (Papacsek Ferenc szóbeli közlése. Szenttamás, 2010. március 13.)

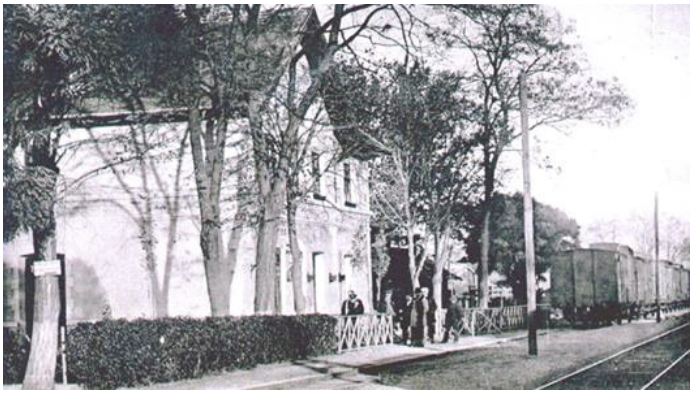

A vasútállomás főépülete az 1930-as években

A regény második fejezetének helyszín-leírásában a Marc Augé-féle nem-helyek (non-lieux) dominálnak. A nem-hely olyan tér, amelyhez nem lehet kötődni, nincs identitása, nincs története: építmények, utak és szállítóeszközök, amelyek az emberek cirkulációját, helyváltoztatását (autópályák, útkereszteződések, fölüljárók, állomások, repülőterek, bevásárlóközpontok) szolgálják (Ože, 2005). A városba vezető út, a híd, a csatorna, a vasútállomás, az önkiszolgáló és a bank Marc Augé kontextusában lakhatatlan és személytelen átmeneti területek, nem-helyek. A vasútállomás sárga épülete a délvidéki vasút Szenttamást érintő Zombor–Becse közötti szárnyvonalának egyik állomáshelye. A Szenttamáson áthaladó vasútvonal 1907-ben épült ki, ezen az útszakaszon a munkásnép számára tervezett harmadosztályú kocsik közlekedtek, később sínbuszokkal szállították az utasokat. 1979-ben húsz veszteséges kis forgalmú mellékvonalat megszüntettek, felszámolták többek között a Verbász–Becse közötti vonalat is. A hatvanas évek végén, amikor Gion a *Testvérem, Joáb*ot írta, még működött a vasút, a vasútállomás pedig forgalmas helynek számított.

Uszoda a Ferenc-csatornán (1902)

A csatornaparton terül el a strand is, amely csak meghatározott időben, az év meleg időszakában nyeri vissza identitását, funkcióját:

> „Szép kis homokos strand volt ez valamikor, sokat fürödtünk és futballoztunk itt, csakhamar kiderült azonban, hogy a lehető legrosszabb helyre építették, éppen oda, ahol a folyó könyökszerűen kanyarodik, és itt rakódik le minden mocskos hordalék. Néhányszor megtisztították kotrógépekkel, de végül már senki sem törődött vele, fürödni sem járt oda többet senki, az iszapból nád nőtt ki, a kabinokba pedig nyáron és ősszel boszniai idénymunkások költöztek be, akik kukoricatörés után bezárták a kabinokat és hazamentek. Ebben az évben azonban még az idénymunkások sem jöttek. A régi strandon most csak egy tizennégy-tizenöt éves fiú lakik, nem emlékszem, mikor költözött oda, de biztosan tudom, hogy a telet is valamelyik kabinban vészelte át, minden reggel átgyalogol a hídon, az önkiszolgálóban negyed kiló kenyeret vásárol és egy kis darab szalonnát, a szalonnát apró darabokra szeletelteti, mert nincs kése. Esténként szájharmonikázni szokott, vagy ha éppen nem dolgozik valahol, akkor nappal is kiül a folyó partjára, a nád közé, és akkor is szájharmonikázik.

Strand a csatornán az 1950-es években

> Egyszer már mondtam Joáb I.-nek, hogy új strandot kellene építeni a folyó város felőli partján, ahol mindig tiszta a víz, és különben is itt fürdik mindenki, a régi kabinokat lebonthatnánk, és a téglát fel lehetne használni újak építésére, Joáb I. akkor hümmögött valamit rosszkedvűen, hogy majd megbeszéli még a dolgokat, de azóta sem történt semmi. Pedig határozottan szép strandot lehetne építeni." (*Testvérem, Joáb*, 40)

A szabadtéri fürdő egyik kabinjában lakik a szájharmonikázó fiú. A fürdő területe a legtöbb ember számára átmeneti hely, a szájharmonikázó fiú viszont nem ideiglenesen tartózkodik itt, ez az élettere, az otthona.

A '60-as és '70-es évek irodalmát megszólította az akkorra már nagykorúvá vált film (Sághy, 2009: 25). A film irodalmat befolyásoló szerepe a Gion-opusban is tetten érhető. A mozi mint a kultúra popularizálásának helyszíne elágazási pontokat, a szövegből a filmművészet felé vezető linkeket kínál. A regénynek ezen a pontjain leáll, lelassul az olvasás, a befogadóban a szövegbe ékelt filmcímek, filmismertetők gondolatokat indukálnak, felvetik a kérdést, mi a funkciójuk a szövegben. *A kárókatonák még nem jöttek vissza* kezdő fejezetének első helyszíne a mozi, ahol az *Éhes ingovány* című filmet adják:

> „Burai J.-vel a mozi előtt találkoztunk először. Emlékszem, az *Éhes ingovány* című filmet adták, színes kalandfilm volt, még a délutáni előadásokra is csak nagy tülekedéssel lehetett jegyet kapni. Mi is – Virág Péter, Hodonicki Oszkár, Bognár Aranka és én – vagy másfél órával az előadás kezdete előtt már a mozi előcsarnokában izzadtunk, váltottuk egymást a pénztár előtti sorban, elszántan

tolakodtunk, hiszen mindenki azt mondta, hogy remek film az *Éhes ingovány,* feltétlenül meg kell nézni. Végül, a keserves sorban állás után nagy nehezen kaptunk is jegyet. Azután kimentünk a mozi elé levegőt szippantani, és akkor találkoztunk először Burai J.-vel." (*A kárókatonák még nem jöttek* vissza, 171)

A mozi épülete (jobbról az első ház a sarkon) 1952-ben

A narrátor részletesen ismerteti a film cselekményét, amelynek egyes fragmentumai, szereplői a regényszövegre is rávetíthetők: a kutatócsoportnak a regényben a gyerekcsapat, az expedíciót vezető jóságos öreg tudósnak Gergián figurája, az őserdőnek pedig a folyóparti nádas feleltethető meg, amelyben a gyerekek a kutatócsoport életben maradt pozitív szereplőihez hasonlóan megtalálják az ingoványt:

„– Mindennap moziba jársz? – kérdezte Aranka.

– Amióta az *Éhes ingovány*t adják – mondta Burai J. – Ma fogom megnézni negyedszer.

– Jó film, mi? – kérdezte Virág Péter.

– Pocsék film – mondta Burai J. – A vége azonban nagyon érdekes, emiatt nézem meg mindennap. Egyébként pocsék film.

– Már hogy lenne pocsék film – támadt rá Virág Péter. – Mindenki dicséri.

– Majd meglátjátok, hogy pocsék film – mondta Burai J. – Majd mindjárt meglátjátok.

Csöngettek. Bementünk a moziba, Burai J. valahol lemaradt tőlünk. Mellesleg neki volt igaza, az *Éhes ingovány* tényleg nem ért semmit. Erre már tíz perc múlva rájöttem. A film egy kutatócsoport viszontagságairól szólt. Kis hajón utazott az expedíció egy széles folyón: bepöfögtek mélyen az őserdőbe, ahol különféle méréseket végeztek, és különféle dolgok történtek velük. Egy jóságos öreg tudós vezette az expedíciót, szép szakálla volt az öregnek, és volt két ifjú segítőtársa is, szintén tudósok, az egyik egy szőke hajú, nyíltszívű fickó, akit mindenki csak Bobnak nevezett, és egy másik, akit Harrisnek hívtak, és akiről már öt kilométerről lerítt, hogy sötét gazember. Eddig még rendben lett volna minden, de az öreg tudósnak volt egy Patricia nevű lánya is, aki kétpercenként váltogatta ruháit, szebbnél szebb ruhákba öltözött ott a dzsungel közepén, ezenkívül hárompercenként sikoltozott, mert folyton megijedt valamitől, közben úgy tett, mintha nem venné észre, hogy a nyíltszívű Bob és a sötét lelkű Harris egyaránt szerelmes belé. Már a legelején tudtam, hogy itt minden Patricia körül forog majd, márpedig az olyan kalandfilm, amelyben minden egy nő körül forog, fabatkát sem ér. Voltak ugyan mások is azon a hajón, néhány tengerész, aztán egy csomó bennszülött, de ezekről mindjárt látszott, hogy nem sok beleszólásuk lesz az ügyek alakulásába. El is pusztultak majdnem mindahányan, ki vízbe fulladt, kit kígyó mart meg, legtöbbjüket pedig a Harris nevű pofa takarította el alattomosan és titokban, miközben minduntalan

Bobra próbálta kenni a disznóságokat. Fárasztó trükkjei voltak ennek a Harrisnek, kilyukasztotta a hajó oldalát, vízbe dobta az élelmet, elrejtette a gyógyszereket, sóvárogva bámulta a sikoltozó Patriciát, és végül még a jólelkű öreg tudóst is el akarta tenni láb alól, de ezt Bob az utolsó pillanatban megakadályozta. Ekkor Harris elpucolt az őserdőbe, a hajón csak az öreg tudós maradt a lányával meg leendő vejével, Bobbal, és velük volt még az utolsó szál bennszülött szolga, aki hihetetlenül tisztességes és hűséges bennszülött volt. Reméltem, hogy itt vége lesz a filmnek, de akkor Patricia ismét sikoltozni kezdett, Harris ugyanis visszatért egy rakás rosszindulatú bennszülöttel, akik éktelenül ordítoztak, és lándzsájukat rázták a fejük felett. Bob lepuskázott vagy ötvenet közülük, de még mindig maradt legalább kétszáz, már a hajó oldalát döngették, menekülni kellett. És menekült a négy üldözött, futottak az őserdőbe, egyszer csak egy ingoványhoz értek, ahol megtorpantak. Nem sokáig álldogálhattak, a rosszindulatú bennszülöttek úgyszólván a fülükbe lihegtek már, akkor a hűséges bennszülött nekivágott az ingoványnak, térdig érő sárban, de biztonságosan vezette gazdáit. A rosszindulatú bennszülöttek Harrissel az élen természetesen ész nélkül utánuk rohantak. És szép lassan elkezdtek süllyedni. Mert feneketlenül mély volt az ingovány, menthetetlenül elnyelte azt, aki nem ismerte a járást. Így hát odavesztek az üldözők, csak Harris parafakalapja úszott a mocsár tetején. Az öreg tudós és a többiek ezután békében és boldogan hazatértek. Vacak film volt, Virág Péternek sem tetszett, Arankának viszont nagyon tetszett a szép ruhák miatt, és Hodonicki Oszkárnak is tetszett valamennyire az óriáskígyók miatt.

– És a vége? Mit szóltok a végéhez?

Nem álltunk meg, menetközben válaszoltam Burai J.-nek:

– Vacak az egész. Igazad volt.

– De a vége – erősködött Burai J., s most már csatlakozott hozzánk.

– A vége sem ér semmit. Már a legelején tudtam, hogy a végén összeházasodnak.

– Nem arra gondoltam – mondta Burai J. – Az ingoványra gondoltam. Láttátok, hogy elnyelte azokat a pofákat?

– Láttuk. Sejtettem, hogy ez fog történni, ezért *Éhes ingovány* a film címe.

– Minden ingoványban van egy láthatatlan út – mondta majdnem álmodozva Burai J. – Ez az út általában egy száraz dombra vezet, láthattátok. Ezt az utat kell megtalálni, akkor az ember biztonságosan eljut arra a száraz dombra; elmegy oda, amikor akar, és addig marad, ameddig akar. Senki sem férkőzhet a közelébe, senki sem háborgathatja. Képzeljétek el!" (*A kárókatonák még nem jöttek* vissza, 172–174)

Neven irodalmi díj A kárókatonák még nem jöttek vissza című regényért

A film a regényszöveg metanarratívájának vagy mise en abyme-jének is értelmezhető. A mise en abyme az önreflexió egy változata, „amikor a szöveg egy részlete az egész szövegről magáról állít valamit, azt világítja meg vagy értelmezi; kis tükör, gyakran észrevehetetlen, amely mintegy »befelé« tükröz" (Kálmán, 1998: 37–38). A film és a fotó olyan eszközök, amelyek a „világ reprezentálásakor képesek kiiktatni saját medialitásukat, és ily módon válnak olyanná, mint

egy áttetsző ablak, amin keresztül a világra tekinthetünk – a világ tényleges jelenléte nélkül" (Sághy, 2009: 38). Burai J. többször is megnézi az *Éhes ingovány* című filmet, és a film által közvetített „valóságot", az ingoványt keresi környezetében is.

A *Kárókatonák* cselekményterében a mozi közel esik Keszler doktor házához, előadás után oda tart Burai J. az orvos zongorajátékát hallgatni:

„Amolyan vezérféle voltam ebben a kis csapatban, nem féltek tőlem túlságosan, de azért általában hallgattak rám. Mentünk hát tovább, Burai J. valamennyire lemaradva ott bandukolt a sarkunkban. Megkérdeztem tőle:

– Mi dolgod van neked ilyenkor este?

– Elmegyek Keszler doktor háza elé – válaszolt készségesen. – Ismeritek Keszler doktort? Gyerekorvos.

– Én is ismerem – mondta Virág Péter. – Hozzá vittek, amikor a Toma Gyuri átszúrta a fülemet.

– Nagyon rendes ember – mondta Burai J. – Magázza a gyerekeket.

– Igaz – mondta Virág Péter. – Engem is magázott. Kis ember, alig magasabb, mint mi. Lehet, hogy azért magázza a gyerekeket.

– Gergián is magáz bennünket – mondta Aranka. – Pedig ő sokkal magasabb, mint mi.

– Ki az a Gergián? – kérdezte Burai J.

– Vadőr – mondtam. – Gergián Sándornak hívják. A tőzegbánya közelében lakik. Ha holnap elmész oda, biztosan találkozol vele. Ő is rendes ember.

– Keszler doktor gyönyörűen zongorázik – mondta Burai J. – Esténként, ha nem hívják beteghez, zongorázni szokott.

– Ezért mész a háza elé? – kérdeztem.

– Ezért. Néha még télen is elmegyek a háza elé. Egész éjszaka tudnám hallgatni. Olyan dolgokat zongorázik, amit még sehol sem hallottam. Egyszer ti is eljöhetnétek. Tényleg nagyon szépen zongorázik.

Meleg nyári este volt, de nekünk még meleg nyári estén sem volt kedvünk elmenni Keszler doktor háza elé. Hodonicki Oszkár csöndesen röhögött, lehet, hogy kicsit hülyéne tartotta Burai J.-t. A következő sarkon Burai J. megállt, és azt mondta:

– Ebben az utcában lakik Keszler doktor." (*A kárókatonák még nem jöttek vissza*, 175)

Keszler doktor háza a régi Piac téren
(bal oldalról az első épület)

Keszler doktor régi Piac téri, ma Köztársaság téri háza kétszáz méterre található a

mozitól. Búr önkiszolgálója a két épület között áll félúton. A mozi a Gion-művek tértartományának sűrűn előforduló helyszíne: a *Kétéltűek a barlangban* Fábiánja Barashoz intézett levelében idézi a *Mély föld* című rövidfilmről írt kritikáját, az *Engem nem úgy hívnak* narrátora a *Helgá*t, *Az angyali vigasság* gyerekcsapata a *Tarzan* című kalandfilmet nézi a moziban.

Az egykori Belgrád szálloda épülete és Keszler doktor háza

Szenttamáson 1920 óta működik mozi. Az I. és a II. világháború közötti periódusban két mozi is, a Rex és az Apolló vetített filmeket. A mai filmszínház 1938-ban épült. Gion Nándor Szabadkán folytatott tanulmányai alatt is sokat járt moziba, erről tanúskodik a szerb nyelv és irodalom második osztályos füzete a Fémipari Középiskolában. A szerbtanár beszámolókat íratott diákjaival a moziban látott filmekről, Gion a Zola-regény alapján készült Christian Jaque rendezte *Nana* című francia filmről, Vincent Sherman *Don Juan kalandjai* (1948) című amerikai romantikus kalandfilmről és szerb címén a *Mojih 6 kažnjenika* című amerikai filmről írt véleményt. Filmes érdeklődését mutatja többek között a Billy Wilder *Lakosztály* (*The Apartment*, 1960) című filmjét elemző írása, a *Lehetőség és megvalósítás* (Gion, 1963: 16) vagy a Pulai Filmfesztiválról írt (Gion, 1968: 27) tudósítása is.

A narrátor a *Testvérem, Joáb* szövegkezdetében felsorolja, hány kocsma mellett mennek el barátaival Joáb II. kocsmájáig:

> „Már évek óta Joáb II.-höz járunk Búr, a Kovács Pali meg én, majdnem minden este, pedig mind a hármunknak sokat kell gyalogolni odáig, és útközben rengeteg más kocsma is van. Nekem útba esik a Polyvás-féle kocsma, a Bilka-féle kocsma, az Ipartestület, ahol szintén mérnek italt, és ahol szombat és vasárnap este tánc van, Búrnak is útba esik a Bilka-féle kocsma és az Ipartestület, a Kovács Pali pedig mindennap elmegy a Száraz kút nevű kocsma mellett, amelynek egy Aranka nevű, negyven év körüli asszony a tulajdonosa, és egy fiatal pasas segédkezik neki, állítólag a szeretője is ez a fiatal pasas, és rengeteget lop, aztán el kell még mennie a Lakatos-féle kocsma mellett, ahol cigányok játszanak, és a Jarac büfé mellett is. Ezenkívül a központban ott van még a Zagreb, a Balkan és a Korzo vendéglő, de mi mindig csak Joáb II.-höz megyünk." (*Testvérem, Joáb* 23)

A szövegvilág és a művön belüli világ összevetése alapján elmondható, hogy a megnevezett vendéglátóipari létesítmények létező szenttamási kocsmák voltak (Ipartestület, Jarac-büfé, Zagreb, Balkan, Korzo vendéglő stb.). A Balkan kocsma a *Postarablók*ban is felbukkan, oda megy Jász Gábor megkeresni Seriffet, hogy segítsen megakadályozni Zavarkó Pepi rablását. A Balkan kocsma udvarában alvó részeges Seriffel *Az angyali vigasság* novelláiban találkozik újra az olvasó.

A valamikori Korzo szálloda és étterem

A *Testvérem, Joáb* című regényt a *Latroknak is játszott* tetralógiával a közös helyszínek mellett az ismétlődő történetek és a visszatérő szereplők is összekapcsolják. A *Joáb*-regény Török Ádámja a *Latrok*ból ismert rablógyilkos Török Ádám leszármazottja:

„Török Ádámról akkor még keveset tudtam. Mondták, hogy a háború után nagy ember volt a városunkban, de én már csak onnan emlékszem rá, amikor parkőr volt, és a szemetet meg a leveleket söprögette a parkban. Már akkor is a játékbábugyár padlásán lakott. Keskeny vaslétrán járt le-fel, mindenki tudta, hogy ott lakik, de sohasem szóltak neki semmit, legalábbis én nem tudok róla. Később valamennyi nyugdíjat kapott, nem dolgozott többé semmit, minden reggel beült a borbélyhoz, elolvasta az újságokat, aztán a folyó mellett sétált, vagy valamelyik vendéglőben ült, és ott is újságot olvasott, de mióta Joáb II. visszajött a városunkba, Török Ádám csak őhozzá jár, és ingyen eszik nála napjában kétszer is. Sejtettem én már akkor is, hogy régebbről ismerhetik egymást. Török Ádám és Joáb II. Joáb II. privát vendéglős, Joáb II.-nek igazán nem mondhatta Török Ádám csak úgy egyszerűen, hogy neki joga van mindenre, és bármit elvehet, amit akar. Mert szokott ilyesmit mondani Török Ádám. És ha esetleg figyelmeztették is valamikor, hogy nem szabad a játékbábugyár padlásán aludnia, bizonyára azt felelte, hogy neki arra is joga van. Ilyesmit szokott mondani az önkiszolgálóban is. Búr mesélte, hogy Török Ádám beállít néha az önkiszolgálóba, a polcokról leszed egy-két húskonzervet, egy-két üveg bort, egy-két tábla csokoládét vagy valami mást, amire éppen szüksége van, aztán nem akar fizetni, hanem azt mondja, hogy neki joga van mindezt elvinni, mert ő megdolgozott és megszenvedett ezért, és egyébként is ő úgy gondolja, hogy mindenkinek meg kell adni azt, amire szüksége van. Ilyenkor vitatkozni szoktak Török Ádámmal az önkiszolgálóban, néha megengedik neki, hogy egy-két olcsóbb dolgot magával vigyen anélkül, hogy kifizetné, de a drágább holmit elveszik tőle, vagy megfizettetik vele. Búr ilyenkor mindig nagyon dühös szokott lenni, de Török Ádámot még egyszer sem pofozta meg; másokat, ha elvettek valamit és nem fizettek, kíméletlenül megpofozott, de Török Ádámot nem bántotta sohasem, csak nagyon dühös volt rá mindig, és meg-megmondogatta neki, hogy elmúltak már azok az idők, amikor a Török Ádámok csak úgy simán elvihették a szajrét.

Ezt azért mondta neki, mert tudta, hogy ezzel vérig sérti Török Ádámot, hisz a nagybátyjára emlékezteti, akit szintén Török Ádámnak hívtak, és rablógyilkos volt, de ezt a Török Ádámot mi sohasem ismertük, csak mindenféle történeteket hallottunk róla. Az apám is mesélte, hogy az egész környéken rettegtek tőle, erős és vakmerő ember volt, rabolt, sőt azt mondják, gyilkolt is, és sokat ült börtönben. Utoljára Joáb I.-nek az apját fosztotta ki, amikor bejöttek a magyarok. Joáb I.-nek

már az apja is elég gazdag ember volt, és állítólag közvetlenül a háború előtt éppen ő juttatta börtönbe Török Ádámot, a rablógyilkost. Aztán, amikor bejöttek a magyarok, Török Ádám kikerült a börtönből, szerzett valahonnan egy lovat, és kilovagolt Joáb I. apjának a tanyájára, megállt az udvaron, le sem szállt a lóról, csak bekiabált az ajtón:

– Iván, gyere ki egy pillanatra!

Milacski Iván, Joáb I.-nek az apja pedig nagyon megijedt, és nagyon szívélyesen megpróbálta behívni a házba Török Ádámot, de az csak ült a lovon, és azt mondta:

– Gyere ki!

Akkor kijött a házból Joáb I.-nek az apja, és megállt az ajtó előtt, remegtek a lábai, a munkások pedig, akik ott dolgoztak a tanyán, szótlanul figyelték, ahogy azok ketten nézik egymást. A rablógyilkos Török Ádám fehér arccal ült a lovon, és nagyon öregnek látszott, jóval öregebbnek, mint Joáb I.-nek az apja, holott körülbelül egyidősek voltak, csakhogy Joáb I.-nek az apja sohasem ült börtönben, de akkor neki is fehér volt az arca, és remegtek a lábai. Abban az időben jó néhány szerbet kinyiffantottak a városban, és Milacski Iván is szörnyen meg volt ijedve. De Török Ádám nem nyiffantotta ki Milacski Ivánt, állítólag semmiféle fegyver nem volt nála, csak ült a lovon és hallgatott. Aztán Joáb I.-nek az apja megkérdezte:

– Mennyivel tartozom?

– Három évvel – mondta a rablógyilkos Török Ádám.

– Tízezer pengőm van – mondta Joáb I.-nek az apja.

Török Ádám nem szólt semmit, csak ült a lovon, és nézte Joáb I.-nek az apját. Joáb I.-nek az apja pedig előhúzott egy rakás pénzt a zsebéből, és odavitte Török Ádámhoz. Az sokáig nézte a pénzt meg Joáb I.-nek az apját, ahogy remegő kézzel nyújtja felé a tízezer pengőt, aztán végignézett a bámészkodó munkásokon is, végül elvette a pénzt, a zsebébe gyűrte, és kilovagolt a tanyáról. Néhány héttel később egy kocsmai verekedésben valaki hátulról leszúrta a rablógyilkos Török Ádámot. Azt mondják, hogy valamelyik Rajda volt. A Rajda testvérek abban az időben Joáb I. apjának a tanyáján dolgoztak, és ők is mind a hárman ott bámészkodtak az udvaron, amikor Török Ádám kirabolta Joáb I.-nek az apját.

A mi Török Ádámunk mindig vérig sértődött, ha a rablógyilkos nagybátyjával hasonlították össze, mindig azt mondta, hogy ő nem tolvaj, neki joga van elvenni azt, amire szüksége van, mert ő megszenvedett és megdolgozott ezért. A társadalom sokkal tartozik neki, sokkal többel, mint az a vacak nyugdíj, amit kap, és ami éppen csak arra elég, hogy minden reggel megborotváltassa magát a borbélynál." (*Testvérem, Joáb,* 145–148)

Gion Nándor először a *Testvérem, Joáb* című regényét írta meg, ezért itt Török Ádám halálának mások a körülményei, mint a családtörténetben: valaki egy kocsmai verekedésben hátulról leszúrta. Török Ádám, Joáb I., a városelnök és Joáb II., a kocsmáros kópia-hősök (Barthes, 1997: 55). A két Joáb egy Vanski Joáb nevű gazdag földbirtokos kópiái, róla kapták a ragadványnevüket. A háború előtt Vanski, a háború után a Joáb I. és Joáb II. számított leggazdagabbnak a környéken:

„Joáb II.-nek különben semmi köze Joáb I.-hez, a városelnökhöz, és tulajdonképpen egyiket sem hívják Joábnak. De élt itt nálunk a háború előtt egy Vanski Joáb nevű földbirtokos, aki rettenetesen gazdag volt, azt mondják, hogy dadogott, mert gyerekkorában leesett a szekérről, és a küllők közé szorult a feje, azt mondják, hosszú forradás volt a homlokán, és dadogott, de ha beszélni kezdett, mindenkinek türelmesen végig kellett hallgatnia, akármilyen kínos volt is, nem szólhatott senki se közbe, mert Vanski Joáb volt a leggazdagabb ember a környéken. Most állítólag Joáb I. és Joáb II. a leggazdagabb. Azért is ragasztották rájuk ezt a nevet. Joáb I.-nek persze nem szokták ezt a szemébe mondani, őt mindenki Milacski elvtársnak szólítja, de Joáb II.-őt mindenki így hívja. Kezdetben haragudott ezért, de most már megszokta." (*Testvérem, Joáb,* 132)

A *Virágos Katona*ban olvasható részletesen a Milacski Ivánnak, Joáb I. apjának a kirablásáról szóló történet, a *Joáb*ban csak utal a narrátor az esetre. S. Tamás, a *Testvérem, Joáb* narrátora, Joáb I. tanyáján megpróbálja elképzelni azt a jelenetet, amikor a rablógyilkos Török

Ádám kihívja Milacski Ivánt a tanyai házból, ennek a jelenetnek a továbbírása a *Virágos Katona* egyik szöveghelye, amelyben Gion részletesen kifejti az esetet.

A padlás mint élettér mindkét Török Ádám történetében jelentős: a rablógyilkos Török Ádám Stefan Krebs német molnár malmának padlásán bújkál a háború alatt. A padlás elrejtőzésének színhelye. A szűk tér és zárt létezés ironikus ellentétet alkot a férfi valamikori szabadságával, korlátlanságával szemben. Török Ádám leszármazottja a játékbábugyár padlásán lakik. A padlás és a hozzá vezető „út", a létra az ég és a föld között teremt kapcsolatot, a fölemelkedést, az igaz értékekben való fejlődést jelenti. A létra különböző fokozatai megfelelő beavatási szinteket is jeleznek, mindkét Török Ádám megmássza a létrát, beavatódik, de nem kerül magasabb szférába, lelkileg nem emelkedik fel: az egyiket elzavarják, a másik elszökik a padlásról, mindketten a „földön" élnek tovább. A padlás rejtélyes, különös dolgokkal teli vagy jelképesen – mint Török Ádám esetében a játékbábugyár padlása – üres tér. A *Sortűz egy fekete bivalyért* című regény elszegényedett nemesének, Ácsi Lajosnak a padlása szimbolikus tér, a régi szép idők emlékeit, a családi gazdagság maradványait őrzi:

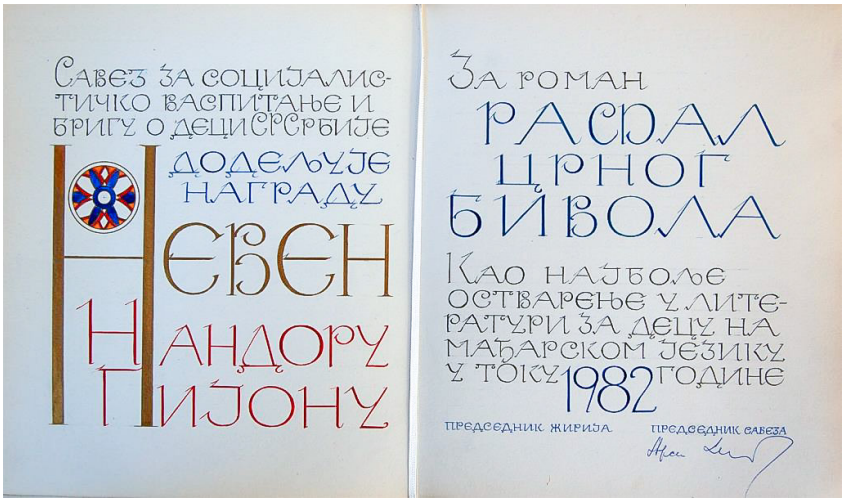

Neven irodalmi díj a Sortűz egy fekete bivalyért című regényért

„Én az egyik udvari ablakhoz álltam, és Ácsi Lajost figyeltem, aki a padlásfeljáró előtt sütkérezett a napon. Érdekes, hogy Ácsi Lajos sohasem volt másnapos. Pedig ő aztán ivott tisztességgel már vagy tíz éve. Minden éjjel berúgott, sőt napközben is legalább egyszer. De ezt is csak az vette észre, aki jól ismerte. Mert nem tántorgott, nem handabandázott, csak a szeme dagadt meg. Aztán aludt néhány órát, az arca kisimult, a szeme kitisztult, és olyan ártatlanul nézett a világba, mint a Szelíd Róka, amikor békésen dorombol.

Burai J. odajött mellém, Ácsi Lajos felé mutatott és megkérdezte:

– Valamikor az övé volt az egész iskolaépület?

– Igen. Az ő családjáé volt. Meg egy nagy tanya is pár száz hold földdel.

– Hol van a családja?

– Szétszóródott. Ő maradt itt egyedül.

– Miből él?

– Kap egy kis segélyt. Amennyi élelemre kell. És meghagyták neki a padlásfeljárót, ott lakik.

– Segélyt? – csodálkozott Burai J. – Egy volt földbirtokosnak segélyt adnak?

– Azt hiszem, nem tudtak vele mit kezdeni – okoskodtam. – A háború után fél évig hurcolgatták erre-arra, aztán ráuntak és hazaengedték. Végeredményben ő nem tehet róla, hogy nagyapja és az apja gazdagok voltak.

– Ő is gazdag volt.

– Gyorsan elitta volna a birtokot.

– Most miből iszik? Nem hiszem, hogy pálinkára is állami segélyt kap.

– Eljár Siszta Sándor pálinkafőzőjébe, és ott dolgozgat ezt-azt. Hordja a cefrét, tüzel a kazánok alá, meg ilyesmit. Mindig kap valamennyi pálinkát. […]

Burai J. is odajött mellém, néztük a sakkozókat, más dolgunk úgysem volt.

– Szóval, csak a padlásfeljárót hagyták meg neki – mondta Burai J.

– Ennyi éppen elég – mondtam. – Van hol aludnia. A padlásra is felmehet, amikor csak akar.

– A padlás is az övé?

– Az övé lehet, ha akarja. Senki mást nem érdekel az a koszos padlás.

– Vajon mi lehet a padláson? – kérdezte Burai J.

– Mindenféle ócska holmi – mondtam.

– Jártál már fent?

– Jártam egyszer. Nincs ott semmi érdekes. Bár… Kovács Pali azt mondja, hogy az ő bátyja talált fent egy karabélyt és egy gépfegyvert rengeteg golyóval. Állítólag most Kovács Paliék kertjében vannak elásva a fegyverek. De nem biztos, hogy igaz.

– Hogy került volna oda gépfegyver?

– Nem tudom. Azt mesélik, hogy Ácsi Lajos a háború vége felé katonaszökevényeket bújtatott a padláson.

– Lehet, hogy azért kap most segélyt.

– Lehet.

– Fel kellene mennünk a padlásra – mondta Burai J. – Hátha mi is találunk valamit."

(*Sortűz egy fekete bivalyért*, 271, 274)

Ácsi Lajos nem megy föl a padlásra, amelynek kacatjai emlékeket ébresztenének benne, belenyugodott a sorsába. A padlás rejtélyeire és a grófi család titkaira kíváncsi fiúk golyókat találnak a szanaszét heverő dolgok között, amikkel sortüzet adnak a bivalyoknak. Számukra ezek a golyók számítottak a padlás legnagyobb értékének. *Az angyali vigasság*ban Morvai Pálék házának padlása a háború után betelepülő Izidor számára olyan emlékeket ébreszt, amelyekkel a háborús hős nem tud megbirkózni. Túléli a háborút, embereket gyilkol, de a Morvai gyerekek bölcsőjének látványát, ami elveszett családját juttatja eszébe, nem éli túl. Fölakasztja magát. A padláson látott bölcső látványán kívül az utcabeliek viselkedése is hozzájárul a férfi döntéséhez, a sánta Dukay tanácsára szomszédai kedvesek lesznek hozzá, szépen beszélnek vele, befogadják maguk közé. A magányra berendezkedett férfi csak a durvaságra tudott reflektálni, a kedvességgel nem tud mit kezdeni, a megoldást az öngyilkosságban látja. A szomszédság szép szóval szabadul meg tőle, „teszi el láb alól".

A játékbábugyár munkásaihoz szólva Török Ádám is az eszményített dolgokról szóló beszéd jelentőségét hangsúlyozza: „A szép dolgokról kell beszélni, és a szép dolgokra kell gondolni. Még akkor is kell beszélni róluk, ha nincsenek; az álmokról is kell beszélni, és meséket kell mondani egészen addig, amíg az emberek el nem hiszik az álmokat és a meséket" (*Testvérem, Joáb*, 127). Fölismerése egybevág a *Kárókatonák* vadőrjének, Gergiánnak a gondolataival, aki szerint a szép dolgokat falba kell vésni, hogy megmaradjanak, továbbá a szép beszédű Rojtos Gallai István többször elismételt meséjével a rózsamézről, amit a gyerekek elhittek és vártak. Más Gion-szereplők példája azt mutatja, hogy a szép csak saját zárt kis világ megteremtésével hozható létre: Rojtos Gallai István, aki rájön, hogy el kell menni onnan, ahol ronda dolgok történnek, a Virágos Katona stációképének figyelésével, a félhülye Sebestyén gyerek Gizike Schladt fényképének nézésével, Elvira a zongorajátékkal, a mesebeli kanász alakjára emlékeztető Gilike pedig az ujj-játékával előadott mesevilággal távolodik el az embertelen, durva földi szférából, és találja meg a transzcendens szépet:

„Gilike, az álmodozó falusi kanász minden reggel kihajtotta a disznókat a szegedi úthoz, a szélmalom közelébe, ott a disznók őrzését rábízta Tallér nevű okos, fekete kutyájára, ő meg félrevonult, leült a fűre, és az ujjaival játszott. Mindenféle történeteket eljátszott az ujjaival, és

közben hangosan magyarázott. Neveket is adott az ujjainak: a jobb kezén a kisujját Gilikének hívták, és a történetek mindig róla szóltak. A másik négy ujj Gilike barátai voltak: a Kopasz Halász, a gyűrűsujj; az Erdei Ember, a középső ujj; a Futár, a mutatóujj; és az Öreg, a hüvelykujj. Az Öreg tulajdonképpen nem volt a barátja, ő csak elmondta a történeteket, amelyeket a többiek eljátszottak. A bal kezén voltak Gilike ellenségei. Ezeknek állandóan változott a nevük, mivel Gilikének rengeteg ellensége volt.

A kanász egyébként a saját jobb kezének a kisujjáról kapta a nevét, valójában Újpál Józsefnek hívták, de erre az igazi nevére talán három ember sem emlékezett már Szenttamáson. Mint ahogyan az apjára sem emlékeztek, aki valamikor régen egy nagy csónakkal jelent meg a Krivaján, néhány hétig halászgatott errefelé, azután Gilikét, aki hét-nyolc éves lehetett akkor, kitette a partra a Kuszlitanya közelében, ő meg leevezett Turija felé, bele a csatornába, és soha többet nem jelentkezett. Gilike attól kezdve, hogy egyedül maradt a parton, ment egyik tanyáról a másikra, elszegődött szolgálónak, de sehol sem tudott megmaradni, a gazdák nem sok hasznát vették, mert Gilike már akkor is az ujjaival játszott, és olyankor nem törődött semmi mással. Emiatt kicsit hülyének tartották, és igyekeztek minél gyorsabban túladni rajta.

Végül falusi kanász lett belőle, reggelenként kihajtotta a disznókat a szélmalom közelébe, de még itt is folyton az ujjaival játszott, és közben hangosan motyogott." (*Virágos Katona*, 48)

A racionális határok és idősíkok közötti határátlépési aktusok a mágikus realista írásmód jellemzői. A *Virágos Katona*ban a „hétköznapi és a látomás közti határétlépés egy mágikus – időn, hétköznapi tevékenységen kívüli – helyhez, a kálváriadombhoz kötődik" (Papp, 2006: 275), a mágikus élményt a Kopasz Halászról szóló álomkép és a Virágos Katona stációképe jeleníti meg. Gion Nándort Ferdinandy György nevezte először magyar García Márqueznek a Szabad Európa Rádió egyik 1978-as műsorában, a Szenttamás-krónika helyszínét pedig Macondóhoz hasonlította (Ferdinandy, 1997: 79). Olasz Sándor szerint Gion Nándor regénye a beszédében élő hőssel, a történetmondás örömével, a meséléssel mint mágikus tevékenységgel kapcsolódik a dél-amerikai mágikus realista regényekhez (Olasz, 2003: 111–112).

A Szabadság-szobor 1970-ben, háttérben a szövetkezeti otthon és a valamikori posta épülete

A referenciális jelek alapján a játék motívuma köré felépített *Postarablók* is a szenttamási helyszínű regények közé sorolható. A színhely már nem a Keglovics utca és környéke, hanem az ötezer lakosú kisváros központja: a park, a posta és a szövetkezeti otthon épülete.

„Elmentünk a parkba, és leültünk egy padra a postával szemben. Nagy kétemeletes épületben van a posta, ez az épület olyan szövetkezeti otthon volt eredetileg, de nem sokáig. Hamar lezüllött, a kutya sem törődött vele, emlékszem, egy időben itt vásárolták fel a marhát meg a disznót, egy nagy vaskereskedés is volt a földszinten, az emeleteken pedig mindenféle irodák. Végül aztán, amikor a Nyakkendős Markulik lett nálunk a főnök, a régi községházából áthozta ide az embereit, befészkelték magukat az első és második emeleten, a vaskereskedés helyére pedig a posta jött. A posta mellett a földszinten van még egy színházterem is, amit senki sem használ, utoljára, úgy két évvel ezelőtt a mi iskolánk adott itt elő egy mesejátékot, *Hatalmas fa* vagy *Égig érő fa*, vagy ilyesmi volt a címe. Margith Jani volt benne a főszereplő, ő volt a szegény pásztorfiú, aki énekelt és pattogtatta az ostorát, és végül elvette feleségül a királykisassszonyt. Margith Jani nagyon élvezte a dolgot, mert Fenyvesi Erika volt a királykisasszony, és a darab végén mindig összecsókolóztak." (*Postarablók*, 9)

A felütésben feltérképezett helyszín épületei ma is megtalálhatók Szenttamás központjában (a posta helyén bank működik), referenciális térelem a várostól öt-hat kilométerre fekvő Vörös Zászló birtok és a Balkán kocsma, és valóságelem az *Égig érő fa* című mesejáték is, amelyet 1953-ban vittek színre az Arany János Nyolcosztályos Iskola diákjai Ádam Erika énektanár rendezésében (a színdarab ma is elő szereplői úgy emlékeznek, eredetileg Gion Nándor is kapott szerepet a mesejátékban, de rossz magaviselete miatt barátaival együtt kitiltották a próbákról):

„Az öltöző tele volt jelmezekkel, még mi hagytuk itt őket, miután eljátszottuk az *Égig érő fa* című mesejátékot. Rengetegen szerepeltünk ebben a mesejátékban: pásztorfiúk, pásztorlányok, lovagok, udvaroncok, sőt még madarak is, amelyeknek papírból volt a szárnyuk, és felvitték Margith Janit meg a karikás ostorát az égig érő fára. Szóval sokféle szereplő volt, és ezeknek mind megfelelő ruhát készítettek. A legtöbb ruha papírból volt, akárcsak a madárszárnyak, de volt azért rendes ruha is, és ez most mind itt hevert az öltözőben, porosan és szomorúan. És volt itt még egy rakás fakard, lándzsa és pajzs is, meg négy királyi korona: a legnagyobbat Krausz Karcsi hordta, a legkisebbet Fenyvesi Erika, a másik kettőt pedig a félhülye Hugó, vagyis Molnár Tihamér, és Margith Jani, miután elvette feleségül a királykisasszonyt." (*Postarablók*, 23)

Az Égig érő fa című mesejáték a szenttamási Arany János Nyolcosztályos Iskola diákjainak előadásában, Ádám Erika énektanár rendezésében (1953)

Az *Égig érő fa* című előadás színdarab a szövegben, amely először csak egy színházterem kapcsán felvillanó emlékfoszlány, végül a cselekmény részévé válik. A mű a műben poétikai eljárás átjárhatóvá teszi a két szöveg határait. A mesejáték kellékeit, jelmezeit magukra öltik a szereplők és a Nyakkendős Markulik fogadására összesereglett vendégek. Margith Jani a fejére teszi az arany királyi koronát, és nem csak szimbolikusan, hanem valójában is a dolgok irányítójává, vezetővé válik. A regény cselekményének szálai hol párhuzamosan futnak, hol egybefolynak a mesejáték cselekményével. A szövegben szétszóródnak a mesejáték elemei, darabokra hullik a színdarab látványvilága. A kis kanász szerepét Margith Jani játszotta egykor a darabban. A kis kanász is, akit szintén Jánosnak hívnak, kezébe vette a sorsát, megmászta az égig érő almafát, és megtalálta a szerencséjét. Legyőzte a gonosz hétfejű sárkányt, akinek Zavarkó Pepi a regénybeli hasonmása. Az *Égig érő fa* színpadi változatának előadása adja az ötletet Margith Janinak az egész éjszakát betöltő igazi mesejáték megrendezéséhez. A mese címében kiemelt sok jelentést hordozó növénymotívum három szférát köt össze: az eget, a földet és az alvilágot. A fa gyökerei a földből táplálkoznak, lombja az ég felé törekszik, ezáltal képez átjárót a világrészek között. A gyerekek közreműködésével az *Égig érő fa* című mesejáték a regényben is három szférát kapcsol össze: a jelmezekbe öltözött mulatozó társaság jelképezi a földi, Zavarkó Pepi és emberei az alvilági, a postán mintegy istenekként dolgokat irányító fiúk pedig az égi dimenziót. A mesejáték felidézi a *Rózsaméz* című regényt: a Gallai fantáziája szülte édességet egy égig érő magas fa tetején álló palotában csinálják a méhek.

A szövetkezeti otthon épülte a színházteremmel és a postával

Az író szülővárosában játszódik a *Mint a felszabadítók* kötet *Kardvívó télen és tavasszal* című novellájának cselekménye is. Az 1956-ban játszódó történet egyik szereplője Angyalos Gábor, ötvenhatos magyar menekült, akit társaival együtt az egykori apácazárdában helyeztek el:

> „Angyalos Gáborral egy téli estén ismerkedtem meg az egykori apácazárda előtt, a kapunál őrködött egy nádpálcával, időnként bakugrásokat végzett és a nádpálcával a fehérlő éjszakát döfködte, mellette meg a hegyekből leszármazott Mladen nevű rendőr állt pisztollyal az oldalán és elképedve szemlélte Angyalos Gábort, de nem tudta tőle megkérdezni, hogy miért szurkálja a téli éjszakát, mert a Mladen nevű rendőr nem tudott magyarul, Angyalos Gábor nem tudott szerbül. Az egykori apácazárdában ötvenhatos magyar menekültek tartózkodtak, eléggé összezsúfolódhattak a szűk cellákban, nyilván kényelmetlenül érezték ott magukat, mert még ezen a téli estén is kijöttek az

udvarra, tüzet gyújtottak, és a tűz körül dühödten trágár szövegű dalokat énekeltek hatalmas hangerővel." (*Mint a felszabadítók*, 26)

A zárda

1956-ban a Magyarországról átszökött menekültek Szenttamáson az apácazárdában éltek, az épületet nem hagyhatták el:

„Én a tánciskolába igyekeztem, menet közben megmosolyogtam az ötvenhatosok dalait és Angyalos Gábor bakugrásait, siettem volna tovább, de a Mladen nevű rendőr megállított és megkérdezte tőlem:

– Miről énekelnek azok ott az udvaron?

– Főleg a szerelemről – mondtam. – Én is szívesen velük énekelnék, mert szerelmes vagyok egy Karolina nevű gyönyörű pincérlányba, aki az Aranykárász nevű vendéglőben dolgozik, de Karolina nem törődik velem, főleg a kereskedelmi utazókkal szeret szórakozni.

A Mladen nevű rendőr gyanakvó természetű ember volt, és nem hitt nekem.

– Szerintem néha nacionalista és irredenta dalokat énekelnek – mondta.

– Szó sincs róla – mondtam. – Divatos nyugati slágereket énekelnek, mert nyugat felé akarnak elutazni, Svájcba, Németországba meg Amerikába. Ezenkívül fiatal emberek valamennyien, nem érzik jól magukat a szűk apácazárdában, így hát ugrálnak és kiáltoznak a tűz körül, mint az indiánok.

– Nacionalisták ezek valamennyien – mondta a rendőr. – És imádják a kapitalizmust. Nem engedhetjük ki őket az utcára az embereink közé. – Angyalos Gáborra mutatott. – Ez az egyetlen rendes fickó közöttük, segít nekem őrködni éjszakánként, de azt hiszem, hogy őrült egy kicsit, hiszen maga is láthatja, hogy miket művel azzal a nádpálcával.

– Mit mond a rendőr? – kérdezte tőlem Angyalos Gábor.

– Azt mondja, hogy szépen énekelnek a fiúk odabent a tűz körül – tolmácsoltam. – És azt mondja, hogy maga nagyon rendes ember.

Angyalos Gábor úgy érezte, hogy most már illenék bemutatkoznia. Felém nyújtotta a kezét.

– Angyalos Gábor kardvívó vagyok. Tagja voltam a magyar olimpiai keretnek, de politikai okokból kizártak onnan, aztán meg jött a forradalom… És most segítek ennek a rendőrnek. Nem szeretném, ha a fiúk kiszöknének és helytelenkednének a városban. Vigyáznunk kell magunkra."

(*Mint a felszabadítók*, 26–27)

Referenciális elem az Iparosotthon és Lázár pékmester tánciskolája is:

„Elmentem a tánciskolába, az Iparosotthonba, amelynek a nagytermében a Lázár nevű mozgékony pékmester tanította az első tánclépésre a fiatal lányokat és a fiatal suhancokat, más ifjú férfiak meg, akik már tudtak táncolni, az előcsarnokban téblábóltak, az öreg Mudri Péter unalmas meséit hallgatták az orosz hadifogságról, és várták, hogy a pékmester befejezze az esti okítást, és hogy azután bemehessenek megforgatni a fiatal lányokat." (*Mint a felszabadítók*, 28)

Az Iparosotthon ma is álló épülete 1900-ban épült, az Ipartestület irodái mellett egy színpaddal kiegészített nagy termet és tágas udvart is magában foglal. A „Lázár nevű mozgékony pékmester" (*Mint a felszabadítók*, 28) modellje Paroški Lazar (1928–1999) pék, aki 1951-től 1987-ig tartott tánciskolát az Ipartestület épületében.

Az Iparosotthon épülete

Szenttamás és egy szintén meg nem nevezett kisváros helyszínei keverednek az *Engem nem úgy hívnak* című – szintén díjnyertes – regényben. A műben jelentős szerepet kap a hatvanas évek generációjának tapasztalata, magatartása, életformája, helykeresése, beépülnek a szövegbe a nemzedéki élmények, a nemzedéki emlékezet elemei. Olyan emlékek ezek, amelyekben az ember a kortársaival osztozik: „Az emlékezetnek ez a válfaja történetileg tapad a csoporthoz: az idők során keletkezik, és idővel – pontosabban hordozóival – elenyészik. Ha megtestesítői kihalnak, újabb nemzedéki emlékezetnek adja át a helyét." (Assmann, 2004: 51) Az emlékezet hordozói az írás aktusával próbálják megőrizni az egyéni és nemzedéki emlékezet elemeit. A regény alakjait, Pollákot és H. Sz. Dollárt, továbbá az *Olyan, mintha nyár volna* című novelláskötet Pancsóját az író szenttamási barátairól modellezte. Az 1942-es születésű Bosnyák Ferenc, Gion Márton baráti körének tagja, egy évvel Gion Nándor után iratkozott be a szabadkai Fémipari Szakközépiskolába. Az itthon töltött hétvégéken sokat társalogtak egymással:

„A Buksi hetilapban akkoriban közölték a Jerry Spring és a Pancho Villa képregényeket. Horváth Sándor barátunkat, aki alacsony és kövér volt, a hordó alakú Pancho Villáról akartuk elnevezni, alkatomnál fogva rám a Springer név illett volna, de végül én lettem Páncsó, Szenttamáson a mai napig ezen a néven ismernek. Az *Engem nem úgy hívnak* regényben a mi történetünk olvasható. A címadást is az egyik esetünk ihlette. Kanizsán voltunk Gion Mártonnal, Nándor öccsével valamilyen tehetségkutató versenyen, műsor közben megismerkedtünk két cigánylánnyal, az egyik megkérdezte, hogy hívnak, én meg azt feleltem, Jánosnak. A lány megörült, mert a kisöccsét is Jánosnak hívták.

Ezt elmeséltük Nándornak, ő meg kifordította, hogy engem nem úgy hívnak.[1] A legmurisabb gyerek közöttünk, Koller Károly, alias H. Sz. Dollár volt. Őt egymás között Dollárnak neveztük, a H. Sz.-t az egyik szerelmi története után kapta. A névadást megelőző történet olyan volt, ahogyan az a regényben is le van írva, csak nem öregedő tanítónőből, hanem fiatal tanárnőből csikarta ki a húsz dollárt. Dollár szerelmi történetét is meséltük Nandinak, ebből lett a Húsz Szerelemes Dollár név. Pollákot rólam mintázta, utálatosnak állított be Nándi. A társasággal sokszor ugráltunk a lépcsőkre, ezek a lépcsők Szenttamáson a katolikus templomnak által a sarkon, a zárda előtt voltak, mindig én ugrottam a legnagyobbat. Mi szaporítottuk, csináltuk a történeteket, Marci pedig mesélte Nándornak, amikor az hazalátogatott Szenttamásra. Nándi hallgatta, Marci pedig szívesen mesélt, és egy kicsit ki is pofozta a történeteket, habár nem kellett nagyon sokat hozzáadnia, annyi hülyeséget csináltunk." (Bosnyák Ferenc szóbeli közlése, Újvidék, 2010. március 26.)

Az ifjúsági regénypályázat eredménye:

Gion Nándor nyerte az első díjat

Domonkos István a második, Deák Ferenc a harmadik díj nyertese — A bíráló bizottság tegnap hozta meg döntését

Kevés író dicsekedhet azzal, hogy egymás után három pályázaton a legmagasabb elismerésben részesült. E kevesek között van Gion Nándor. A Magyar Szó novellapályázatán, a Fórum Könyvkiadó regénypályázatán és most az ifjúsági regénypályázaton is első díjat kapott.

Mit szól ehhez?

— Amióta a novellapályázaton első díjat nyertem, minden utána jövő pályázat számomra egyre nehezebb volt. Ezt a legutóbbit még nehezebbé tette a tavalyi regénypályázat, nem mintha fellebbezhetetlennek tartanám valamennyi bíráló bizottság ítéletét, de ezek az első helyek bevésődnek az ember agyába, és úgy érzi, ha alább adja, akkor már a visszaesés jelei mutatkoznak.

— Ilyen eléggé ostoba magánelőítéletekkel kezdtem hozzá ifjúsági regényem írásához is, méghozzá eléggé későn, novemberben, de két nap múlva már éreztem csuklóimban, hogy sikerült jó regényt írnom. Minden művemet általában megkésve és gyorsan írtam, de eddig ez az ifjúsági regény ment a legkönnyebben. Magyarán, éreztem, hogy jó regényt írok. A többi már a bíráló bizottságon múlt, és hiába is titkolnám, nagyonnagyon örülök.

Mondjon néhány szót díjnyertes regényének témájáról.

— Egész röviden: az úgynevezett felnőtté válás csöppet sem fájdalommentes mozzanatáról szól a regény. A magam életében is ez az időszak volt a legfájdalmasabb, és ez maradt meg legjobban emlékezetemben. Megpróbáltam tárgyilagosan írni erről.

Három első díj három különböző műfajban. Ez a műfaji különbözőség okozott-e valami gondot az ifjúsági regény írásakor?

— Részben igaz, hogy mindig más műfajban kapok díjat, jelenségében azonban mindig szépprózáról volt szó, és én prózaíró alkatnak tartom magam, s az így értelmezett műfajhoz vonzódom legjobban.

— Bevallom azonban, sohasem gondoltam, hogy valaha is ifjúsági regényt fogok írni. Sohasem próbálkoztam vele, és ha nem lett volna ez a pályázat, nyilván nem került volna rá sor. Igaza volt az egyik zsűritagnak, aki a pályázat kiírásakor egy cikkében kétkedett abban, hogy Vajdaságban hetvenen (eredetileg körülbelül ennyien jelentkeztek a pályázatra) tudják, hogy mi is az az ifjúsági regény, sőt még az sem biztos, hogy ennek a fele tudja. Bevallom, kissé magamra is értettem ezt a célzást, és nem is haragudtam érte, de végül is a műfaj boncolgatása helyett megpróbáltam a saját elképzeléseimnek megfelelően írni MAI IFJÚSÁGI REGÉNYT.

Magyar Szó, 1970. január 17.

Az írói élményanyag, a szülőház környezetének, a szülőfalu térkontextusának fikcióvá válása a valóság utánzását, leképezését jelenti, azaz a szövegnek realista kontextusba állítását. A

[1] A regényben így olvasható ez a történet: „Nemrégen H. Sz. Dollár egy nagy mellű cigánylánynak is azt mondta, hogy őt Péternek hívják, és az rettenetesen megörült, mert amint mondta, a kistestvérét is Péternek hívják." (*Engem nem úgy hívnak*, 14)

mai irodalomelméleti gondolkodás kérdésessé teszi az irodalom és a valóság viszonyát, és más javaslatokat tesz az irodalmi szöveg megközelítésére. Művei értelmezéséhez Gion Nándor megadta a kódot: a saját alkotói módszerére, prózapoétikájára jellemző fikció és valóság közötti átjárásra, az újrakonstruált élményvilág megnevezésére bevezette a dúsított realizmus fogalmát:

> „Vegyük a regényeimben szereplő Török Ádám példáját! Ő egy rablógyilkos volt a valóságban is, nem kitalált figura. Ha kellett, Török Ádám gátlástalanul rabolt és gyilkolt, mert az volt a véleménye, hogy márpedig ez neki jár. Ugyanakkor legendák is kavarogtak a személye körül. Egy kisebbségi sorsban élő magyar népcsoportnak is a képviselője volt, és miután gátlástalan ütött, szúrt és lőtt, és főleg a szerb hatalommal szemben, így kissé magyar nemzeti hős lett. No, itt kezd a dolog valamiképpen színesebbé válni, és itt jön be a »dúsított realizmus«: van egy rablógyilkos, aki nem fél semmitől, de kisebbségi sorsban élő magyar, és így sem fél senkitől, nem fél a szerb hatalomtól sem, igaz, nem azért, mert egy nemes lelkű Robin Hood, hanem, mert egyszerűen el akar venni valamit, és ha egy szerb rendőr áll vele szemben, akkor minden további nélkül elvágja a nyakát. De, amikor mesélik a történeteit, akkor már azt mondják, hogy ez a Török Ádám aztán milyen belevaló gyerek volt, milyen kemény magyar férfiú. Ezt próbáltam én megfogni úgy, hogy ne szépítsem túlzottan meg az ő történetét, de a valós történeteknél valami többet hordozzon a mindennapi élete és sorsa. Ezt értem én a dúsított realizmuson. Ebben kicsit benne van az is, hogy mi történt a valóságban, de nem riportokat írok, és nem tényregényt, hanem regényt. S amikor regényt írok, akkor jogom van kissé belemagyarázni a hőseim cselekedeteibe, jellemébe valami többet, ami a valóságban nem volt benne, esetleg valami kevesebbet. Egy másik példa lehet írásaim nőalakjai. Egy buta tyúk, egy nő, akinek írói ambíciói voltak, egyszer azt mondta, hogy ez a Gion nem ért a nőkhöz, nála a nők vagy boszorkányok, vagy pedig tündérek, nincs köztes állapot. Elgondolkoztam, megnéztem a nőalakjaimat, és észrevettem, hogy tényleg igaza van, és nem is olyan buta tyúk. De azzal nyugtattam meg magam: ha tetszik, ha nem, én így látom a nőket, öregeket, fiatalokat. Vagy nagyon visszataszítónak (ez a sokkal ritkább), vagy nagyon szépnek. A nők azok szépek, s ha igen, akkor én így írok róluk. Lehet, hogy kicsit idealizálom őket, de én így látom őket, s akkor miért ne láthatná más is így őket. Ez is egy kicsit a dúsított realizmus. Ha én hozzám eljön a hetvenéves Emike Párizsból és azt mondja, hogy franciára lefordított egy novellámat, akkor nekem Emília igenis szép, s akkor mondhat nekem bárki bármit, hogy öreg és csúnya, nekem igenis szép. Ez is egy valós példa." (Elek, 2002: 18)

A Szentháromság-szobor is több művének helyszíne. A katolikus templom által, a zárda épülete előtti téren felállított szobor körül töltik az ifjúsági regények szereplői napjaik nagy részét:

> „Közben összepakoltunk, és lelkendezve kivonultunk a térre, a Szentháromság-szobor elé. Szép nagy tér volt itt, az iskola, a Kudlik-féle vaskereskedés, az Andróczki-ház, a katolikus templom, a parókia és a Kultúrotthon vette körül. A Kultúrotthon azelőtt apácazárda volt, de a háború után kisöpörték onnan az apácákat, az épületet átalakították, csináltak ott színháztermet, könyvtárat, pingpongtermet és kuglipályát. Meg egy-egy kis lakást is elrekesztettek a gondnoknak és a Novák tanárnőnek, merthogy ő volt a Kultúrotthon igazgatója, szépen rendben tartott ott mindent, szabadidejében pedig művirágot csinált, rengeteg művirágot, és azzal kidíszítette a könyvtár és a színházterem falait. Hihetetlenül rondák voltak ezek a művirágok, az ember halottasházban érezte magát tőlük, de hát ezt is megszoktuk, csakhogy addigra Novák tanárnő néhányunkat kitiltott a Kultúrotthonból." (*Sortűz egy fekete bivalyért*, 258)

> „Az iskolában nagy volt a vidámság, majdnem mindenki örült a csúnya művirágok pusztulásának, hiába, kevesen szerették a művirágot és kevesen szerették Novák tanárnőt, mindenki dicsérte azokat, akik kivirágoztatták a folyót, de mi Burai J.-vel ennek sem tudtunk igazán örülni, nem is árultuk el senkinek, hogy mi taroltuk le a színháztermet, jobbára csak hallgattunk, és még mindig a haldokló fekete bivaly járt az eszünkben: tulajdonképpen miatta csináltuk az egészet.
>
> Novák tanárnő nem jelent meg egész délelőtt az iskolában. Pedig jó lett volna látni. Talán ha odajön és dühöng és sikoltozik, mi is felderültünk volna egy kicsit. De ez sem biztos. Tanítás után néhányan mindenesetre kimentünk még a térre, leültünk a Szentháromság-szobor korlátjára, és

várakoztunk, hátha előbújik a Novák tanárnő a Kultúrotthonból. És előbújt nemsokára. De nem sikoltozott, és nem dühöngött. Lassan, merev derékkal lépegetett a téren, és hunyorgott a napsütésben. Szeme kissé vörös volt. Elment mellettünk, köszöntünk neki, ő nem köszönt vissza. Aztán mégis megállt, visszafordult, odajött hozzánk, rám nézett, aztán Burai J.-re, megrándult a szája, mintha mosolyogni próbálna, és csöndesen megkérdezte:

– Miért csináltátok?

Nem várta meg, hogy válaszoljunk, sarkon fordult, és ment az iskolába rendbe tenni Fodó tanár úr kisbabáját. Hát ettől egy csöppet sem derültünk fel. Másra számítottunk, egészen másvalamire." (*Sortűz egy fekete bivalyért*, 324)

Az egykori Szentháromság tér a szoborral és a kerekeskúttal

„A téren, a Szentháromság-szobor korlátján ott ültek Toma Gyuriék, tizenvalahányan lehettek, kezükben fenyegetően mozgatták a vastag léceket, mintha tudták volna, hogy nézzük őket a templomtoronyból. Tanácstalanul gubbasztottunk ott a harangok alatt, jóval feljebb, a harangok fölött pedig mocorogni és cincogni kezdtek a denevérek, nyitogatták szemüket a nyári alkonyatban. Aztán véget ért a vecsernye, Berecz plébános megáldotta a hívőket, Süvegi Balázs meghúzta háromszor a középső harang kötelét, a harang nagyot kondult a fejünk fölött, mire a denevérek kiröpültek a toronyból, hogy végigcsinálják szokásos nyáresti röpködésüket, az öregasszonyok is kicsoszogtak a templomból, Toma Gyuriék pedig továbbra is vártak bennünket a Szentháromság-szobornál. A templom elcsöndesedett, hallottuk, ahogy Süvegi Balázs, a harangozó bezárja a templomajtót, de az nem izgatott bennünket, tudtuk, hogy a kulcsot belülről a zárban hagyja, kimehettünk tehát, csak éppen Toma Gyuriékat kellett kiböjtölnünk." (*Az angyali vigasság*, 424)

Rojtos Gallai István is ott ül le elmélkedni, visszanyerni a lélekjelenlétét, miután megkapja az ártatlanságát bizonyító papírt, s nem végzik ki a partizánok.

„Đorđe Belić abbahagyta az írást és a motyorászást, pecsétet ütött a papírlapra és átnyújtotta.

– Menjél isten hírével. Útközben mondjál hálaimát. Nyáron várlak aratásra, ha addig még megmaradnak a búzaföldjeim.

– Ott leszek.

Nem olvastam el az ártatlanságomról és békés természetemről szóló írást, összehajtogattam a papírlapot, zsebre vágtam, és gyorsan távoztam az irodából és a községházáról. A kapualjban az őrök nem állítottak meg, bár gyanakodva néztek rám, és én igyekeztem minél gyorsabban elmenni a közelükből. A kilyuggatott szerb templom mellett nagyon siettem, szaporán kapkodtam a levegőt, a Sárga kútnál lelassítottam, akkor már rendesen lélegeztem, majdnem ráérősen lépkedtem a sötét és nagyon csöndes házak között, Kis János kocsmája előtt megálltam, cigarettát sodortam és rágyújtottam. A kocsma éppen olyan sötét és csöndes volt, mint a környező házak. Cigarettázva sétáltam a Szentháromság térre, amelyet később persze átkereszteltek, leültem a Szentháromság-szobor talapzatára, háttal az apácazárdának, szembe a magyar templommal, ahol valamikor én is őriztem Krisztus koporsóját, és azóta is szeretem a díszes vallási ünnepeket. Illett volna hálaimát rebegnem, de mégsem imádkoztam, régi karácsonyokra és húsvétokra emlékeztem, mert azok még szépek voltak." (*Ez a nap a miénk*, 645)

A Szentháromság-szobor az apácazárda előtti téren

„A feltámadási körmenet előtt valakik megrongálták a Szentháromság-szobrot. Köveket forgattak ki a talpazatból, Rézi a garázdaság miatt felháborodottan ment el a körmenetre, én otthon maradtam és petróleumlámpa mellett Berzsenyi-verseket olvastam, Lusztig Kornéltól Berzsenyi-könyvet is örököltem. Bekopogtak az ablakon. Kinyitottam, Margith Gábor állt az ablak előtt. Elakadt a lélegzetem, és nagyon dühös lettem.

– Te ismét megbolondultál?! Darabokra szeletelnek, ha megtalálnak.

– Nem fognak megtalálni – mondta nyugodt hangon. – Jó búvóhelyem van.

– Énrám már nem kell vigyáznod. Elrendeztem a dolgaimat. Csősz vagyok és nyugodtságban élek.

– Tölgyesi Miskára vigyázok.

– Nincs rá szüksége. Élve maradhat, ha gyorsan elmegy innen.

– Szüksége lehet egy erős emberre.

– Miért jöttél hozzám?

– Aranyat talált.

– Kicsoda?

– Tölgyesi Miska.

– Gyere be – mondtam elképedve. – Nyitva van a kapu.

Becsuktam az ablakot, Margith Gábor bejött a házba. Leültettem a konyhában.

– Miről van szó?

– Tölgyesi Miska aranyat talált a Szentháromság-szobor alatt. Annak a Lusztig... Márton vagy Mátyás boltosnak az ékszereit. Szóval annak a kis zsidónak az ékszereit. El akarja osztani hármunk között.

Bámultam és hitetlenkedtem." (*Aranyat talált*, 902)

A Szentháromság-szobor az egykori zárda helyén épült általános iskola előtt

A Szentháromság-szobor *a Szent Kereszt Felmagasztalásáról elnevezett katolikus templom előtti téren állt 2012-ig. Ekkor lebontották, restaurálták, s 2013-ban a katolikus templom bejárata elé helyezték át. Az eredetileg a tér templommal szembeni oldalán álló Szentháromság-szobrot a római katolikus hitközség egyházi tanácsa a millenniumi év alkalmából, a honfoglalás ezeréves évfordulójának megünneplésére készíttette. Az egyházi jegyzőkönyv szerint építését 1896-ban rendelte el az egyháztanács: „A templom és iskolák közötti tágas teret a szenttamási római katolikus hitközség már évtizedek óta Szentháromság-szoborral óhajtotta díszíteni, de ez csupán gyengéd kívánság volt, mert e célra semmiféle pénzforrással nem rendelkezett. Most a millennium alkalmával újból erős vágy szállotta meg a hitközséget ezen óhajának teljesítésére, miért is egyhangúlag elhatározta, hogy azon alázatos kérelemmel fog járulni a főtiszt. érseki hatósághoz, kegyeskedjék megengedni, hogy a kegyúri alap tőkéjének kamatjából két, esetleg három egymásutáni évben 1500 forint ezen célra legyen fordítható. Kegyúri alapunk ugyanis most kitesz 25 700 forintot, melynek évi 8%-os kamatja 2056 forint, ha tehát ebből 1500 forintot fordítunk is a Szentháromság-szoborra, még mindig marad 556 forint a folyó kiadások fedezésére, ami tekintve azon körülményt, hogy templomunk és plébánia épületünk oly jó karban van, hogy remélhetőleg éveken keresztül költségesebb javítást nem igényel, elegendő leend. S így lesz egy díszes Szentháromság-szobrunk, s a kegyúri alap tőkéje is érintetlenül marad" (Jegyzőkönyv a szenttamási római katholikus hitközség, egyháztanács és iskolaszék tanácskozmányairól az 1888ik évtől, 1896. március 1-jei bejegyzés). A szobron a következő felirat olvasható: Dicsértessék és áldassék a teljes Szentháromság! A hetvenes évek végén eltűnt mögülle a zárda, valamint a régi iskola épülete, a tér is átalakult, régi épületeket bontottak le, újakat emeltek, a szobor mögé épültek a Jovan Jovanović Zmaj Általános Iskola sportpályái. A Szentháromság-szobor a Latroknak is játszott, a Sortűz egy fekete bivalyért és Az angyali vigasság című műveinek helyszíne.*

Gion Nándor művei gazdag utalásendszerrel rendelkeznek. Az *Ezen az oldalon* novellái „feltételezik egymást, előzményeikben és következményeikben egyaránt olyannyira, hogy nincs egy sem, amely teljességgel felfogható volna a többiek ismerete nélkül" (Varga, 1974: 95). Varga Lajos Márton megállapítása az életmű csaknem minden darabjára érvényes, ezek kölcsönös játékuk eredményeképpen kontextuális mezőt alkotnak: a történetek, motívumok, nevek, szövegfragmentumok ismétlével, újraírásával, a visszatérő szereplőkkel olyan szöveghálót hoznak létre, amelyben „a különböző szövegek értelme egymást kontextualizálja" (Z. Varga, 2002: 252). A Keglovics utcához fűződő történetek visszatérő szereplője Rozmaring Bandi, aki több gioni mű, az *Ezen az oldalon*, a *Sortűz egy fekete bivalyért*, *Az angyali vigasság* első számú korhelye. A részeges figurája által ezek az írások intertextuális dialógust folytató szövegekként olvashatók. *Az angyali vigasság* másik korhelye, Seriff a saját árnyékától félő szamarával kísérgeti szentestén a betlehemező gyerekeket, az olvasó tudatában ez a szöveghely egy másik szövegszegmentumot aktivizál: Seriffet a *Postarablók* szereplőgárdájában is megtaláljuk, őt hívják egy éjszaka a gyerekek segítségül Zavarkó Pepi tűzgyújtogatásának és rablásának megakadályozásához. Keszler doktor vagy a *Testvérem, Joábban* is felbukkanó Hodonicki Oszkár szintén az életmű korábbi textusaiból már ismert szereplő másik szövegben való szerepeltetésének példája.

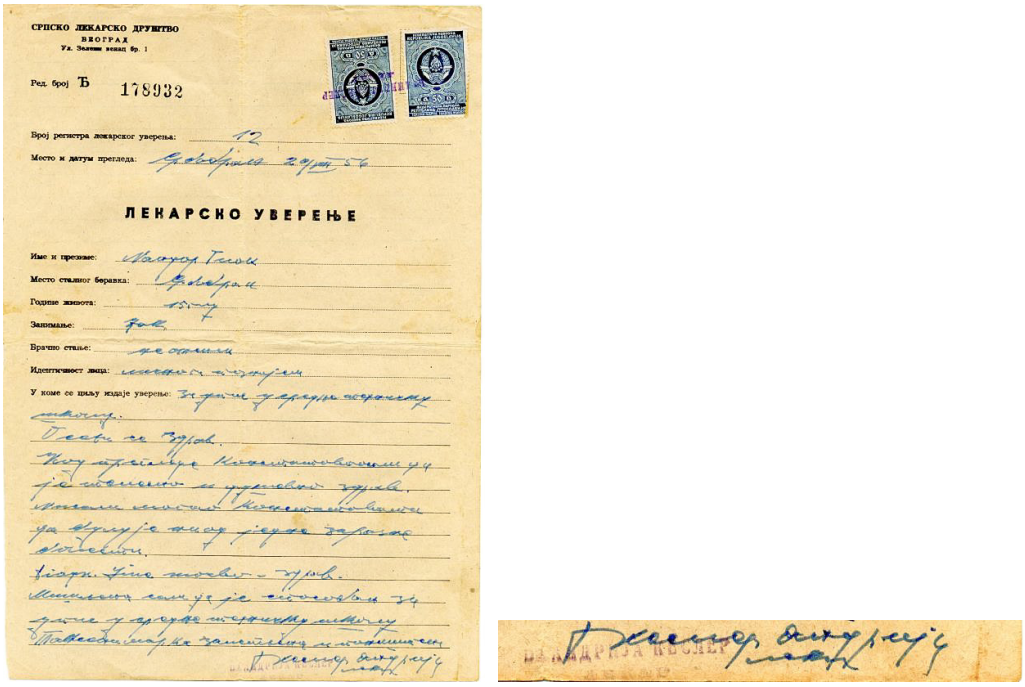
СРПСКО ЛЕКАРСКО ДРУШТВО
БЕОГРАД

Ред. број Ђ 178932

Број регистра лекарског уверења: 12

Место и датум прегледа:

ЛЕКАРСКО УВЕРЕЊЕ

Име и презиме:

Место сталног боравка:

Године живота:

Занимање:

Врачно стање:

Идентичност лица:

У коме се циљу издаје уверење:

Keszler doktor Gion Nándorról kiállított orvosi igazolása az aláírásával
(Szenttamás, 1956. augusztus 20.)

Számos szöveghely kínálkozik a gioni narratív ismétlések illusztrálására, az életművön belüli motivikus hálózatokra, repetitív szövegképzési eljárásokra. Gion Nándor regényuniverzumában semmi sem szemlélhető csak önmagában: A *Zongora a fehér kastélyból* körtefákra lövöldöző hősének, Izidornak csak akkor értjük meg igazán a halála körülményeit, az öngyilkosságát kiváltó okot, ha elolvassuk az *Izidor* című novellát. A párhuzamos szöveghelyek módszere implicit módon a szövegek összefüggőségét, az életmű koherenciáját láttatni akaró szerzői szándékot veti fel. A párhuzamos szöveghelyek hermeneutikai szerepe abban áll, hogy „amikor valamely szöveghely nehézségénél, homályosságánál fogva gondot okoz számunkra,

keresünk egy párhuzamos szöveghelyet ugyanabban vagy egy másik szövegben, hogy a kérdéses szöveghely jelentését megvilágítsuk" (Compagnon, 2006: 76). A *Zongora a fehér kastélyból* című kisregény terjedelmű művet az *Izsakhár* című regénnyel a nyugaton kitört háború köti össze. A *Zongora a fehér kastélyból* kerettörténetének tere is, és M. Holló János városa is messze esik a fronttól, de mindkét mű szereplői érzik a háború hatását, következményeit. A Zöld utcai verekedős Margith család története is több Gion-regény, a *Virágos Katona*, a *Rózsaméz* és a *Postarablók* lapjain áll össze. Árpás Károly a Gion Nándor-i életműről írt *Az építő-teremtő ember* című tanulmánykötetében összeállította a *Gion-művekben szereplő személyek listáját* (Árpás, 2008: 235–295). Az 1420 figurát azonosító szereplő-regiszter áttekinthetően láttatja az opus szereplőinek szövevényes kapcsolatrendszerét, többszöri előfordulásukat az életmű más-más darabjában.

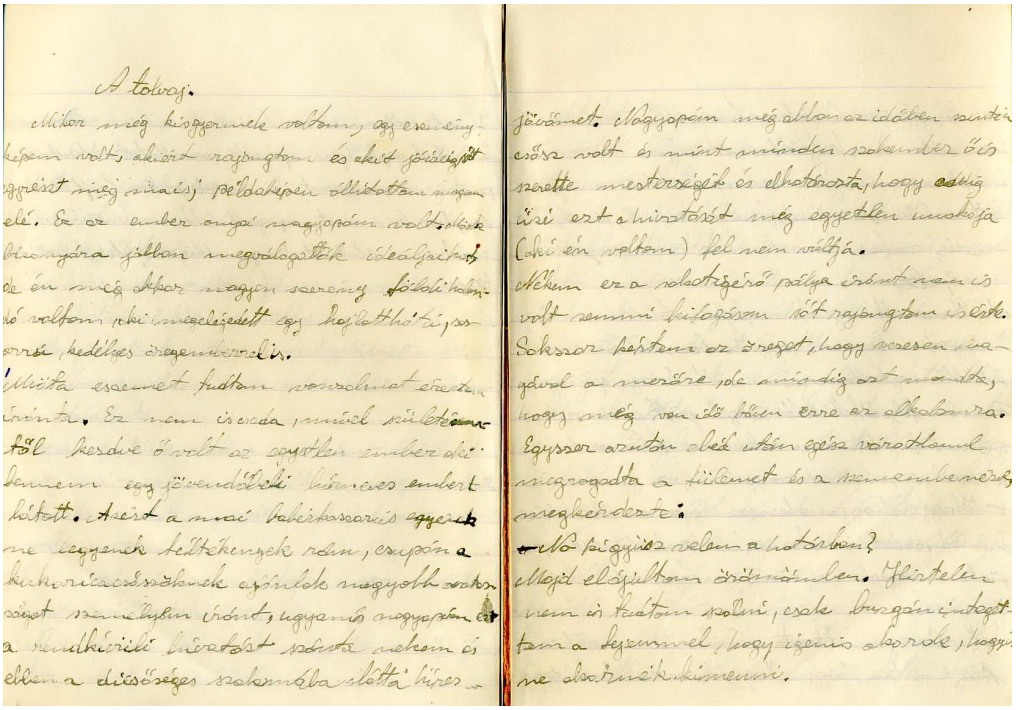

Gion Nándor zsengéinek kézirata
a középiskolás vonalas füzetben

Gion Nándor írásaiban gazdag helytörténeti, művelődéstörténeti, néprajzi anyagot halmoz fel, szenttamási babonákat, népi gyógymódokat, népszokásokat örökíti meg. A *Rózsamező*ben például Gallai István és a méhész a *Srbobranski glasnik* nevű újságot lapozgatják, amelynek első száma 1931. február 6-án, az utolsó pedig 1940. június 28-án jelent meg Major Lajos nyomdájában.

Поштарина плаћена у готовом

Појединн број стаје 1 динар

Уредништво и администрација: у штампарији Лајоша Мајора у Србобрану.

Огласи се примају најдаље до петка увече.

Рукописи се не враћају

СРБОБРАНСКИ ГЛАСНИК

Лист излази сваке недеље.

Претплата: Годишње 50 дин. На ½ год. 25 . На ¼ год. 13 .

Огласи се плаћају по тарифи.

ПРИВРЕДНО-ДРУШТВЕНИ НЕДЕЉНИ ЛИСТ

Година III | Србобран, 16 априла 1933 године | Број 16

УСКРС

Ускрс је највећи хришћански празник. Он симболички претставља ускрснуће, које хришћанска вера проповеда и које је главни темељ на коме лежи хришћанство.

У она давна времена, када је хришћанство као нова вера почело да хвата корена у некада великој и моћној империји римској, да својом вером, која проповеда опраштање и свеопште ускрснуће, почело да придобија широке масе народне, проповедајући опраштање и једнакост људи, начинио је било на јак отпор

Шта смо добили нашом аграрном реформом

У своме експозеу Г. Деметровић је изнео врло занимљиве и важне податке о резултатима наше аграрне реформе. Из тих података видимо значај аграрне реформе по снажење и подизање нашег земљорадничког сталежа а уједно и појачање нашег националног елемента нарочито у јужним и северним крајевима.

Аграрна реформа неоспорно је врло много учинила за нашу националну ствар нарочито у крајеви-

2,185.883 кат. јутара земље; од тога 835 703 кат. јут. обрадиве земље, 282.844 кат. јут. пашњака, 903.295 кат. јут. шума и 164.041 кат. јут. осталих површина. 149 великих поседника страних држављана држало је 520.000 кат. јут. земље у својим рукама. По народностима било је међу великим поседима 540 Југословена, 145 Немаца, 126 Мађара, 13 Јевреја, 10 Италијана, 4 Чехословака, 4 Румуна, и по један Француз.

Исто тако вршено је насељавање и у северним крајевима, где је добило земљу 18.740 породица добровољаца и 6.239 породица осталих колониста, оптаната и избеглица. У свему дакле добило је у северним крајевима 24.979 породица насељеника 199.855 кат. јут. земље. Сви ти насељеници у јужним и северним крајевима имали су при крају 1928 год. сагрђених 17.260 кућа у које је било стварно смештено 20.592 насељеничке породице.

Новим законом иде се за тим, да се аграрни односи у свима покрајинама дефинитивно ликвидирају, да би

A Srbobranski glasnik 1933. április 16-i száma
(A Szenttamási Népkönyvtár archívumából)

A Fridrich Schank téglagyárában dolgozó kishegyesi származású kommunista, az 1936-os földmunkássztrájk egyik vezetője, Morel András is valós személy. Kockás füzetbe írta *Élet Rajz (Munkásmozgalmi életem. Egy küzdelmes élet)* című önéletrajzát, amelyből 1972 novemberében Németh István közölt szemelvényeket a Magyar Szóban, a Híd folyóiratban és az 1994-ben megjelent *Kánaáni történetek*[2] című kötetben:

„Morel András 1902-ben született Kishegyesen szegény szülők gyermekeként, a hét közül ő volt a legöregebb. Apja már egész fiatalon tanyai cseléd volt, őt is korán, 10–11 éves korában elállították szolgálni, tavasztól őszig pásztorkodott, s ezért tíz korona meg egy pár bocskor volt a bére. »Korán megéreztem a kizsákmányolást, és már akkor sokat elgondolkoztam azon, miért van az egyik embernek mérhetetlen gazdagsága, a másiknak betevő falatja sem.«

– Nagyon szerettem az irodalmat és az újságokat, különösen azokat az újságokat, amelyek a tizenkilences magyar proletárdiktatúra idején jelentek meg. Ezek eljutottak hozzánk is, és sokat tanultam belőlük. Nagyon felülkerekedett bennem az eszme, de senkivel sem volt kapcsolatom, olyannal, aki oktathatott volna.” (Németh, 1994: 92)

[2] Morel András: *Lapok egy kockás füzetből.* = Németh István: *Kánaáni történetek. Önéletrajzok, vallomások*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1994. 91–111.

morel andrás kockás füzete

NÉMETH ISTVÁN

Még a tavasszal, amikor a harminchatos nagy földmunkássztrájk élő tanúi után érdeklődtem, a szerittamási párttitkár Morel Andráshoz irányított. Kint lakik a falu szélén, mondta a párttitkár, bizonyára otthon van, mernigen jár az már sehova, megöregedett. De arról a sztrájkról sok mindent tud, talán mindnyájunk közül a legtöbbet, mert részt vett benne, sőt egyik szervezője volt.

Csakugyan otthon volt. Éppen munkában találtam, javított valamit a ház végén. Megmondtam, mi járatban vagyok, letette a szerszámot, s hellyel kínált a gangon, az asztal mellett. Maga is leült. Nyugodtan ült, s borostás arcán az a fajta derű, ami csak a családon belülieket életi meg. Mintha ezer éve ismerném ezt az arcot. Kikészítem a jegyzetfüzetemet, bár az az érzésem, hogy így, jegyzetelés és beszélgetés nélkül is meg tudnám írni ennek az embernek az életét — mindig csak apámra kellene gondolnom, a többi lényegtelen.

Pálinkát tesznek az asztalra, töltenek, koccintunk. Hogy is volt hát akkor? Ne siessünk, mondja a házigazda. Sovány, ősz ember. A felesége, aki a pálinkát hozta, apró, s inkább gömbölyű. Az udvar kicsi, nem olyan, mint a parasztudvar, hanem inkább afféle napszámosudvar. Kicsi a ház is, a gang, ahol ülünk, régies.

Morel András fölkel, s nemsokára egy szürke fedelű füzetet tesz az asztalra. Ebben mindent megtalál, amit keres, mondja. Elviheti.

Ez a szürke irka fekszik most előttem. Fedőlapján kék keret, a keret fölött tintával: *Élet Rajz*. A keretben szintén tintával: *Munkásmozgalmi Életem*. A kockás lapok első oldalán fekete, majd piros ceruzával: *Egy küzdelmes élet*.

E cím alatt kezdődik egy lázadó szegényember küzdelmekkel és megpróbáltatásokkal teli életének leírása.

Minthogy egy különös, sajátságos kordokumentum, alig igazítottam rajta valamit, de semmit a lényegen.

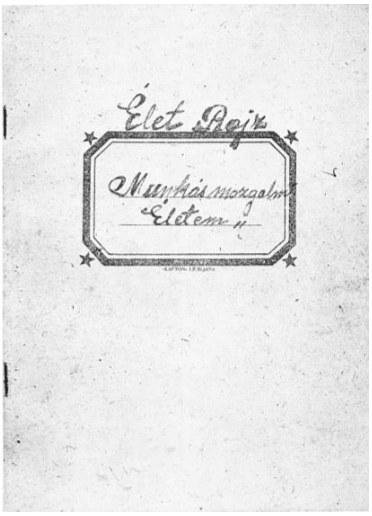

Németh István: *Morel András kockás füzete*. Híd, 1972/11.

Gion Nándor

Történetek egy régi forgópisztolyról

V. történet; Krisztus Katonája

Az én uram nem volt valami különlegesen szép ember — vallotta be őszintén özvegy Nagy Istvánné —, elég alacsony volt, és már legénykorában is kicsit hajlott háttal járt, de amikor húsvétkor beöltözött Krisztus Katonájának, akárki megnézhette. Olyankor kihúzta magát, a fekete, csúcsos asztrakán sapkában magasnak látszott, a zsinóros mente feszült rajta, a csizmáján nem volt egy porszem sem, és a kard úgy állt a kezében, mintha belenőtt volna. Legénykorában, amíg meg nem nősült, minden húsvétkor Krisztus Katonája volt. Szerettem nézni, amikor nagyszombaton kivont karddal lépegetett a körmenet élén. Minden körmenetet végignéztem, igazán szép volt, a falu minden katolikusa ott szorongott a templom előtt vagy a templom udvarában. A Szakács Gyuri is minden nagyszombaton eljárt a templom elé, bár ő nem szerette a körmenetet, és Krisztus Katonáit bohócoknak nevezte. És mindig bosszantotta az uramat. A körmenet lassan haladt előre, legalább ezer ember énekelte, hogy:

„Feltámadt Krisztus e napon.
Alleluja!
Hála légyen az Istennek."

csak riadt kinyulakat találtak egy föld alatti nyulfészekben.

— Nem volt könnyű élete Kanadában — mondta a fiú. — Bányában is dolgozott.

— A bányákban vannak hörcsögök? — kérdezte az öregasszony.

— Hörcsögök?

— Hörcsögök.

— Nem tudom — mondta a fiú. — Nem hiszem. A hörcsögök főleg a mezőkön élnek.

— Ronda, erőszakos állatok — mondta özvegy Nagy Istvánné. — Egy esztendőben szörnyen megkeseritették az életünket. Kint dolgoztunk az urammal a földeken, és éjszaka ott is aludtunk. Egyszer felrázott az uram és azt mondja: „Rágják a hörcsögök a lábamat." „Ne marháskodj folyton, hagyjál aludni", mondom, fáradt voltam, nem tudtam nyitva tartani a szemem. Később ébresztget az uram, hogy a hörcsögök rágják a lábát. Dühös voltam, azt hittem marháskodik, nála sohasem lehetett tudni, ezért azt mondtam: „Büdös a lábad, azért rágják a hörcsögök." Tényleg büdös volt a lába, gumitalpú bocskorban járt és szörnyen izzadt a lába. Az uram nem szólt semmit erre, felkelt, gyalogolt vagy másfél kilo-

Magyar Szó, 1975. február 14. (részlet)

A *Történetek a régi forgópisztolyról* című novellaciklus ötödik történetében, a *Krisztus Katonája*ban megörökít egy Bácskában egyedülálló szokást, a szentsírt nagypénteken és nagyszombaton őrző katonákhoz fűződő tradíciót:

> Az én uram nem volt valami különlegesen szép ember – vallotta be őszintén özvegy Nagy Istvánné –, elég alacsony volt, és már legénykorában is kicsit hajlott háttal járt, de amikor húsvétkor beöltözött Krisztus Katonájának, akárki megnézhette. Olyankor kihúzta magát, a fekete, csúcsos asztrahán sapkában magasnak látszott, a zsinóros mente feszült rajta, a csizmáján nem volt egy porszem sem, és a kard úgy állt a kezében, mintha belenőtt volna. Legénykorában, amíg meg nem nősült, minden húsvétkor Krisztus Katonája volt. Szerettem nézni, amikor nagyszombaton kivont karddal lépegetett a körmenet élén. Minden körmenetet végignéztem, igazán szép volt, a falu minden katolikusa ott szorongott a templom előtt vagy a templom udvarában. A Szakács Gyuri is minden nagyszombaton eljárt a templom elé, bár ő nem szerette a körmenetet, és Krisztus Katonáit bohócoknak nevezte. És mindig bosszantotta az uramat. A körmenet lassan haladt előre, legalább ezer ember énekelte, hogy:
>
> *„Feltámadt Krisztus e napon.*
> *Alleluja!*
> *Hála légyen az Istennek."*
>
> A Szakács Gyuri meg odafurakodott ilyenkor az uram mellé, aki mint Krisztus Katonája kivont karddal, mereven előrenézve lépegetett, és a fülébe ordította: „Vigyázz, mert levágod a klepa füledet azzal a rozsdás gyíklesővel!" Tényleg klepa füle volt az uramnak, mert gyerekkorában mindig az idősebb testvérei bő sapkáit hordta és idővel lekonyult a füle, de amikor Krisztus Katonája volt, ez nem látszott, a szép asztrahán sapka eltakarta, de a Szakács Gyuri mégis folyton a klepa fülét emlegette. Így ment ez minden évben, amíg ráunt az uram. Egy esztendőben, amikor elment beöltözni Krisztus Katonájának, magával vitte a tokmányt és a kaszakövet, és nagyszombatra virradó éjszaka, amíg bent a templomban Krisztus koporsóját őrizte, a kaszakővel borotvaélesre fente a kardját. Aztán nagyszombaton következett a körmenet, megint összegyűlt az a rengeteg ember, a Szakács Gyuri akkor is odament az uramhoz és azt mondta: „Vigyázz, mert levágod a klepa füledet azzal a gyíklesővel!" Az uram akkor kilépett a körmenetből és a kardja hegyét a

Szakács Gyuri torkának szegezte. „Ne mozdulj, mert átszúrom a torkodat", mondta neki. A Szakács Gyuri nem mert mozdulni, csak állt rémülten, az uram meg az arcának szegezte a kardot és azt mondta: „Ne mozdulj, mert kiszúrom a szemedet." A Szakács Gyuri állt, mint aki megbénult, az uram meg kicsit oldalra húzta a kardot, suhintott vele, és levágott egy darabot a Szakács Gyuri bal füléből. Közben a körmenet haladt tovább és legalább ezer ember énekelte, hogy:

„Feltámadt Krisztus e napon.
Alleluja!
Hála légyen az Istennek."

Krisztus Katonák

Az uram visszament a körmenet elejére, a Szakács Gyuri meg még sokáig állt ott véres arccal, az éneklő emberek rá sem néztek, nem is vették észre, hogy mi történt. Aztán persze kitudódott a dolog, a plébános fülébe is eljutott, az uram többé nem lehetett Krisztus Katonája, de hát amúgy sem jelentkezett volna már Krisztus Katonájának, mert még abban az esztendőben elvett engem feleségül, és nős emberek általában nem szoktak beöltözni Krisztus Katonájának. A Szakács Gyuri úgy tudom, sohasem nősült meg, nem a csonka füle miatt, attól még megnősülhetett volna, hanem mert ő olyan fajta, olyan ember, aki nem tud nevetni. Kár, mert egyébként mindig nagyon ügyes ember volt, lám, azt is pontosan tudta, hogy mikor kell Kanadába mennie, elpucolt a háború elől, most pedig szépen hazajött, mert itthon kényelmesen megél a kanadai nyugdíjából." (*Krisztus Katonája*, 12)

Krisztus Katonáknak hívják a szenttamási hívek körében „azokat az ifjakat, akik nagypénteken és nagyszombaton a szentsírt őrzik. Öltözetük hangsúlyozza feladatukat: csizmájuk keményen koppan a templom kövezetén, subasapkájukon virágok ringanak. Díszkardjukkal ünnepélyes benyomást keltenek. A feltámádási körmenetre teljes létszámban kivonulnak. A húsvétvasárnapi nagymisén az oltár körül állnak" (*Egyedülálló szokás Bácskában*, 30). Öltözetük fekete öltönyből, fehér ingből, fekete bőrcsizmából és fekete subasapkából áll. Subájukat virág díszíti. Oldalukon díszkard lóg. Nagypénteken és nagyszombaton egész nap őrzik a szentsírt, kettesével váltják egymást. A feltámadási körmenetre teljes létszámban kivonulnak. A húsvétvasárnapi nagymisén az oltár körül állnak. A feltámadási szertartásig csak virágzölddel díszítik sapkájukat, feltámadásra viszont rózsaszínű virágot (újabban fehér jácintot) tűznek

melléje. Egyes években gyertyavivő lányok kísérték őket, akik az egykori kenetvivő asszonyokra emlékeztettek. Létszámuk változó, de rendszerint tizenketten vannak.

A *Virágos Katona*, *Az angyali vigasság* és a *Sortűz egy fekete bivalyért* című regények szöveghelyeit összeolvasva rekonstruálhatóvá válik egy napjainkra feledésbe merült, az angyali vigasság mondásának nevezett karácsonyi dramatikus szokáshagyomány, a betlehemezés forgatókönyve.

Krisztus Katonák az 1920-as és az 1930-as évek fordulóján

A betlehemezés a magyar paraszti hagyomány egyik legnépszerűbb, többszereplős dramatikus népszokása. Az egyházi eredetű népi játékban Jézus születésének történetét mutatják be: „A betlehemes játékok tárgya a bibliai történet, középpontjában magyar nyelvterületen a pásztorjáték áll. A mezőn alvó pásztorokat az angyal keltegeti, és az újszülött Jézushoz küldi. A pásztorok közt a főszereplő a süket öreg pásztor, akinek tréfás félreértései a humor fő forrását képezik. A magyar játékok további mozzanatai a következők: a szent család szállást keres, a pásztorok és a napkeleti királyok ajándékot hoznak a kisdednek. A játék részét képezheti Herodes találkozása a napkeleti királyokkal, tanácskozása vezéreivel stb., de ez külön vízkereszti játék tárgya is lehet" (Dömötör–Katona–Ortutay–Voigt, 1969: 288). A dramatikus játék részei a bekéredzkedés, a háziak köszöntése, a születéstörténet előadása, az adománygyűjtés.

A vajdasági helységek betlehemes játékait Papp György gyűjtötte össze 1994-ben publikált *Betlehemnek nyissunk ajtót* (Papp 1994) című kötetében, a Magyarországon évente megrendezésre kerülő Nemzetközi Betlehemes Találkozó játékszövegei, közöttük a Gion-művek és a falubeli idősek segítségével rekonstruált szenttamási betlehemes játék szövege pedig a *„...hanem vagyok Úristen követje..."* című szöveggyűjteményben jelent meg (Tömöry 2010).

> „Ahogy megjött a tél, én hozzákezdtem megszervezni az angyali vigasságot, vagyis a karácsonyi dalok éneklését. Az előző években is minden télen Virág Péter, Hodonicki Oszkár és én esténként végigjártuk a környező utcákat, és karácsonyi dalokat énekeltünk a házak előtt, ez időben azonban Virág Péterék elmaradoztak mellőlem, és ebben nagyrészt igazuk volt, akkortájt ugyanis minduntalan valami kellemetlen dologba keveredtem, és óhatatlanul belekevertem másokat is, és igazuk volt még azért is, mert az a tél olyan lett, mint amilyenről Péntek Vera szokott álmodni, vagyis sok-sok hó esett, fehéren feltornyosult az utcákban, aztán kitisztult az ég, és keményre fagyott minden, egyszóval csikorgó hideg lett, ilyenkor igazán nem volt könnyű háztól házig vinni

az angyali vigasságot. Szerencsére ott volt nekem Burai J., aki bármilyen kis nyiszlett gyerek volt, nem riadt vissza semmitől, harmadiknak pedig beugrott Szivel Sanyi, a temetőcsősz fia, egy izgága, folyton gúnyolódó vörös hajú fickó, aki azonban nagyon komolyan vette a karácsonyi dalokat, hiszen rendszeresen ministrált is Berecz plébános mellett. Elég az hozzá, hogy összeverődött a kis csapat, talán még jobb is volt, mint a régi, Burai J. szép csengő hangon énekelt, Szivel Sanyinak is erős hangja volt, és nem akarok dicsekedni, de a karácsonyi dalokat én is mindig szépen tudtam énekelni. Megkezdtük hát a házról házra járást, énekeltük a *Mennyből az angyal*t, a *Dudás*t, a *Csordapásztorok*at, meg azt, hogy *Fel nagy örömre* és a többi karácsonyi dalt, amit ilyenkor illett elénekelni, órák hosszat topogtunk a megfagyott havon, fáztunk, de azért hősiesen kitartottunk, sőt még tetszett is a dolog, körülöttünk minden megfagyott, mintha minden meghalt volna, legfeljebb a Sheriffet láttuk néha messziről, ahogy a betonúton végigkocogott a szamarával az őrház irányába, de leginkább csak mi mozogtunk az utcán, mintha csak mi élnénk az egész környéken, és még énekeltünk is hozzá. Az emberek a házakban lapítottak, egyszer talán majd azt is elmondom, hogy ki mindenkinek énekeltünk mi akkor, de most nem ez a fontos, most csak egyetlen éjszakáról akarok mesélni, arról az éjszakáról, amikor kivilágosodott az ég, telihold sütött rá a vastag hótakaróra, fényesen szikrázott a fehérség, még a megszokottnál is mozdulatlanabb, halottabb lett minden körülöttünk, és akkor valaki a távolból belebömbölt az angyali vigasságba." (*Az angyali vigasság*, 27)

Az angyali vigasság című kötet novelláit a házról házra járó, angyali vigasságot vivő gyerekek kötik össze. A narrátor visszaemlékezik arra a télre, amikor nagy hó esett, és barátaival karácsonyi énekeket énekeltek az utcabelieknek. Éneklés közben sok minden történt velük, sok mindent láttak, ez az élményanyag formálja a novellák cselekményét.

Szenttamási betlehemezők, Blanka tisztelendő nővér diákjai az 1930-as évek elején.
Fönt (balról): Rajda (Szokola) Verona, Gaál (Rencsár) Borbála, Kiszelák Anica (angyalka),
Horváth József, Tojzán (a keresztneve ismeretlen). Középső sor (balról): Újvári Lajos,
Firányi Ferenc. Középen az angyalka alatt Andróczky Kálmán.

A kötet utolsó előtti, *Füstszagú karácsony* című novellája a karácsony esti házról házra járást írja le:

„Karácsony estéjén Szivelék házából indítottuk az angyali vigasságot. Burai J. és én már délután odamentünk, és Szivel Sanyival együtt leültünk az ablakhoz, és vártuk, hogy megérkezzen a Sheriff a szamárral. Az ablakból a temetőre láttunk, a hófödte sírok nagyon elhagyatottan álltak egymás mellett, de ez egyáltalán nem szomorított el bennünket, békés, csöndes temető volt a mienk, szerettük így hóborította is, meg aztán karácsony estéjén amúgy is mindig jókedvűek voltunk. Szivelék házában a papírdíszekkel teleaggatott fenyőfa és a köréje szórt szalma jelezte, hogy közeledik a karácsony. Más nemigen jelezte, mert a népes Szivel család tagjai buzgón végezték a rájuk kiszabott munkát, minket jóformán észre sem vettek. Az idősebb fiúk kapanyelet faragtak, a kisebbek pedig tököt reszeltek, miközben apjuk, Szivel András kukoricalisztből tésztát gyúrt, mert tökös görhét készült sütni karácsony estéjére. A kemencében már régóta izzott a parázs, kellemes meleget és valami jóleső renyhe füstszagot árasztott. Hogy mondja, uram? Hogy a tökös görhe egyáltalán nem karácsonyesti étel? Hát persze hogy nem. Tudom én azt nagyon jól, és jól tudta azt Szivel András is. De Szivel András hétgyerekes özvegyember volt és sírásó. Amikor az öreg Bangó halála után beköltözött fiaival a temetőcsőszházba, az összes vagyona legfeljebb három-négy csirke volt, és később sem lett sokkal gazdagabb, a sírások ugyanis általában ritkán gazdagodnak meg. Vagyis csupán tökös görhére tellett neki karácsony estéjén, ami úgy önmagában elég lehangoló, ennek ellenére azonban az apróbb Szivel gyerekek egészen jókedvűen reszelték a tököt, a nagyobbak pedig gondosan csiszolgatták a kapanyelet, hogy a sírok ásásánál ne törje fel a tenyerüket, amivel csak azt szeretném illusztrálni, hogy a Szivel család nem volt egy elkényeztetett család, és ugyanúgy örült a karácsonynak, mint bárki más.

Szóval valamennyien jó hangulatban üldögéltünk ott a Szivelék házában, mi hárman vártuk a Sheriffet, és ő meg is érkezett szamarával együtt úgy alkonyattájt. A szamarat megállította a ház előtt, letakarta egy lópokróccal, hogy ne fázzon a szegény jószág, ő pedig bejött a házba, és azt mondta:

– Füstszag van az egész faluban. Eszeveszettül fűtenek az emberek, mindenki melegben akar lenni karácsony estéjén. És mákoskalács-szag van. Mintha mindenki mákos kalácsot sütne. Kár, hogy én nem szeretem a mákos kalácsot.

– Mi tökös görhét sütünk – mondta Szivel András.

– A tökös görhét sem szeretem.

– Pálinkánk sajnos nincs – mondta Szivel András.

– Kár – mondta csalódottan a Sheriff. – De a gyerekek majd szereznek egy kis pénzt az angyali vigassággal. Talán még pálinkára is jut.

– Rád is fér majd egy kis pálinka – mondta megértően Szivel András. – Meg fogsz gebedni ott kint a hidegben. Te is meg a szamarad is.

– A szamarat majd állandóan járkáltatom – mondta a Sheriff. – Akkor majd nem fog fázni. Nemrégen olvastam az egyik cowboyos könyvben, hogy egy fickót a vadnyugaton egyszer befútt a hó fenn a hegyekben. Őt és a lovát…

Nem figyeltünk oda, hogy mi történt a vadnyugati fickóval, Burai J., Szivel Sanyi és én odamentünk a karácsonyfához, száraz szalmát tömtünk a facipőnkbe, aztán lábunkra szorítottuk a facipőnket, és mentünk kifelé, Szivel Sanyi egy üres zsákot hozott a hóna alatt, a Sheriff pedig jött utánunk, és közben befejezte a vadnyugati történetét. Odakint valóban füstszag és mákos kalács-illat terjengett, mintha nem is az utcára léptünk volna Szivelék házából, hanem valami óriási nyugalmas szobába, ahová belefér az egész világ, és ahol nagyon szépen megvannak együtt az emberek. Még a Sheriff szamara is szinte meghatódott ezen a füstszagú békességen, könnyes szemmel lépegetett nyomunkban a ragyogó fehér hóban. Szivel Sanyi ötlete volt, hogy karácsony estéjén, amikor utoljára énekeljük ezen a télen az angyali vigasságot, vigyük magunkkal Sheriffet is és a szamarát, mert így igazi karácsonyias látványt nyújtunk, főleg a szamárnak köszönhetően, és akkor az emberek is bizonyára adakozóbbak lesznek. [...] Énekünkért bizonyos ellenszolgáltatást is elvártunk, úgymint aprópénzt, apró süteményt, kelt kalácsot, diót és egyebeket, évek óta ez volt a dolgok rendje, és ehhez tartotta magát mindenki." (*Az angyali vigasság*, 79–81)

A II. világháború előtti években Szenttamáson az adventi időszakban gyerekek járták az utcákat, és minden este házról házra járva mondták az angyali vigasságot, azaz a beköszöntő szöveg után karácsonyi dalokat énekeltek. Karácsony böjtjén betlehemi játékot adtak elő. A betlehemezés szokása a II. világháború utáni ateista ideológia hatására feledésbe merült, az angyali vigasságot is csak a hatvanas évek végéig mondták, és csakhamar ez a szokás is elfelejtődött. Az ateista ideológia megnyilvánulására a *Sortűz egy fekete bivalyért* című regényben is találunk példát. A vallásos ideológia elleni harc időszakában Novák Erzsébet zenetanárnő, aki komolyan vette az ifjúság eszmei-politikai nevelését, azért tiltotta ki a fiúkat a Kultúrotthonból, mert a színpadon templomi énekeket, a *Mennyből az angyal*t, a *Csordapásztorok*at, a *Föl nagy örömre* és más karácsonyi dalokat énekeltek. Az éneklést meghallva Novák tanárnő „magán kívül volt, sikoltozott, felrohant hozzánk a színpadra, kitépte a hegedűt Kovács Pali kezéből, minket meg lehordott mindenfélének, figyelmeztetett, hogy ez itt többé nem apácazárda, nem a sötétség fellegvára, nem tűri, hogy a klerikális reakció szellemét felélesszük, az ilyen dolgokat énekeljük a tér másik oldalán, a templomban" (*Sortűz egy fekete bivalyért*, 9). Az ideológiai rendteremtés idejében a volt egyházi iskola szelleme és a klerikális reakció ellen folytatott harc a zene, illetve a zeneoktatás területén is megnyilvánult. Az 1941. évi születésű Gion Nándor gyermekkorában még mondta az angyali vigasságot, és novelláiban meg is örökítette. Az írónak és műveinek köszönhetően sikerült feleleveníteni és továbbadni a következő nemzedékeknek a karácsonyi ünnepkör e dramatikus szokáshagyományát (Kovács–Horváth, 2012: 68).

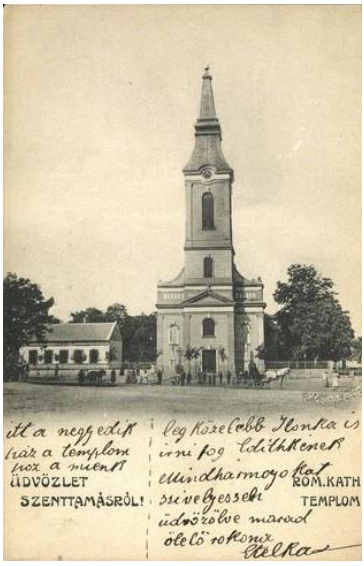

A katolikus templom és a régi parókia

A *Sortűz egy fekete bivalyért* című regényben Kanegér felesége, Borus Liza, varázserejű hírében áll. Azt beszélik róla, hogy éjjel láthatatlanná válik, besurranhat akármelyik házba, az ember mellére ül és halálra izzasztja, ha megsimogatja valaki fejét, kihullik az illető minden haja szála, ha megszámolja a ránevető fogát, egy életre hatalma lesz felette:

> „Többször is elmentünk a sírhoz, és egyszer csak valaki közülünk észrevette, hogyha őszintén sajnálkozunk a szegény Hofanesz családon, jobbra fordulnak a dolgaink: az ideges emberek megnyugszanak körülöttünk, az iskolában megússzuk a legnehezebb órákat, otthon kevesebbet okvetetlenkednek velünk, teljesül egy-két kívánságunk, meg ilyesmi. Nem tudom, hogy ki mennyire hitt ebben az egészben, mindenesetre érdemesnek tartottuk időnként elzarándokolni a Hofanesz

kislányok sírjához, hiszen Berecz plébános is a hittanórákon éppen elégszer szavalt a könyörületességről és az együttérzésről, nem beszélve Borus Lizáról, Kanegér feleségéről, aki halottak napján reggeltől estig a temetőkapunál koldult, és állandóan azt hajtogatta, hogy boldog lesz az, aki őszintén sajnálkozik a boldogtalanokon. Márpedig Borus Liza éppen elég rossz hírű volt ahhoz, hogy higgyünk neki, azt mesélték róla, hogy varázserővel rendelkezik, nem szabad előtte nevetni, mert akkor megszámolja az ember fogait, és aztán már hatalmába kerítette. Állítólag Borus Liza volt a ludas abban is, hogy az öreg Bangónak, a régi temetőcsősznek halála előtt kihullott minden foga. Ezt is csak félig-meddig hittük, de azért eljárogattunk a Hofanesz-kriptához, főleg iskolába menet, merthogy nyáron feléje sem néztünk a temetőnek, akkor állandóan a folyó mellett lógtunk, ami lehet, hogy hiba volt, lehet, hogy Gergiánt, a vadőrt sem lőtték volna agyon, ha egyszer-kétszer nyáron is elmegyünk a temetőbe." (*Sortűz egy fekete bivalyért*, 266–267)

Liza a népi gyógyászathoz is ért, Kanegér lőtt sebét pókhálóval gyógyítja. Az öreg Velez, akinek Márta nevű vénlány nővére boszorkány hírében állt, *Az angyali vigasság* elbeszélőjének sömörét pipamocsokkal gyógyítja. A naponta bőrére kent pipamocsoktól eltűnnek a kiütések. *A lidérc* című novellába Gion egy tüzes alakban manifesztálódó segítőszellem-szerű lidércről szóló hiedelemmondát iktat. A földi dimenzióból mitologikus folklór-elemek beépítésével mesés, mitikus szférába emel, babonás-kísérteties atmoszférát teremt. Egy napon megvadultak az állatok a környéken. Az emberek Veleznétől kértek segítséget, mert az öregasszony „értett valamelyest a bűbájos dolgokhoz" (*Az angyali vigasság*, 37).

„Engem küldtek el Veleznéért, mert abban az időben bejáratos voltam a házukba, ugyanis csúnya sömör jelent meg a karomon és a mellemen, és a kiütéseket az öreg Velez János kenegette naponta pipamocsokkal, mivelhogy a környékünkön egyedül ő pipázott. Pipázott most is, amikor bementem hozzájuk az udvarba, felhúzta a szemöldökét és megkérdezte:

– Még nem múlt el a bőrödről a sömör?

– De elmúlt – mondtam. – Nem azért jöttem.

Előbújt a házból Velezné, és önelégülten azt mondta:

– Értem jöttél, igaz?

– Megvadultak az állatok – mondtam.

– Hát igen – mondta Velezné. – Máskor kiröhögnek, de amikor nagy baj van, akkor szaladnak utánam.

– Mi az a fene nagy baj? – kérdezte Velez János.

– Lidérc van valahol a közelben – mondta az asszony.

– Lidérc van a te fejedben – förmedt rá Velez János. – Bizonyára időváltozás lesz, és attól nyugtalanok az állatok. Lehet, hogy vihar jön.

– Persze hogy vihar jön – mondta Velezné. – De csak akkor, ha elpusztítjuk a lidércet. Akkor a gonosz szellemek majd elsiratják.

Velez János dühösen szívta a pipáját, és nem szólt semmit. Azt hiszem, nagyon elege lehetett az ilyen gyanús bűbájosságból, hiszen nővére, Velez Márta néni, aki aszott vénlányként halt meg, boszorkány hírében állt, és erre most öregkorára a felesége is mindenféle vajákossággal kezd foglalkozni. Kedveltem Velez Jánost, már csak azért is, mert a pipamocsokkal eltüntette a kiütéseket a bőrömről, és együtt éreztem vele, de ezúttal mégis inkább a feleségére volt szükség, őt kérték az emberek, ezért hát én is őt sürgettem.

– Velem jön az utcasarokra? – kérdeztem.

– Most jó vagyok nekik – dohogta Velezné, de azért elindult velem ki az udvarból, Velez János pedig rosszalló arccal ballagott utánunk.

Az utcasarkon Velezné az embereknek is azt mondta, amit nekem:

– Lidérc van valahol a közelben. Meg kell találni és el kell pusztítani.

– Akkor hát keressük meg – mondták az emberek.

– Várjunk, amíg besötétedik – intette le őket Velezné. – Sötétben majd megmutatja magát.

Így aztán megvártuk, amíg besötétedik. Akkor Velezné nekivágott a nagy füves rétnek, mi meg mentünk utána. Megállt a rét közepén az egykori futóárkok mellett, megálltunk mi is, itt voltunk jóformán valamennyien, akik valamikor a futóárkokban lapítottunk az ütközet idején, sőt

még többen voltunk, mert azóta régen hazajöttek a férfiak is a háborúból. Várakozva néztünk Veleznére, ő meg a környező házakat nézegette. Nem szemlélődött sokáig, felemelte a kezét, és valahová a magasba mutatott.

– Ott van a lidérc!

Odanéztünk, de nem láttunk semmi szokatlant, néhány denevér röpködött csupán az éjjeli bogarak után a csillagos ég alatt.

– Hol van? Hol van? – kérdezgették az emberek.

– A Mozdonyvezető háza felett – mondta Velezné. – Az a pici mozgó láng.

– Lángol a te hülye fejed – dünnyögte Velez János, mert sem ő, sem más nem látta a mozgó lángot.

– Nem láthatja azt mindenki – mondta Velezné. – Én azonban látom. A lidérc a Mozdonyvezető házában van.

– Miért lenne pont a Mozdonyvezető házában? – kérdezte Serfőző András. – És tulajdonképpen mi az a lidérc?

– Ha fekete kakas és fekete tyúk tojását valaki a hóna alatt melengeti, fekete madár kel ki belőle, ez a lidérc – magyarázta Velezné. – És mindenféle gonoszságot csinál, amit csak a gazdája parancsol neki. Egyébként is gonosz helyre épült az a ház.

– A Mozdonyvezetőnek nincs fekete madara – mondta Morvai Pál. – Egy kendermagos tyúkja van, amelyik néha kárál, néha meg kukorékol.

– Az a lidérc – mondta Velezné. – Nappal kendermagos, de éjszakára biztosan feketévé változik. El kell pusztítani, ha nem akarjátok, hogy megrontsa az állataitokat.

– A Mozdonyvezető ugyan nem költötte ki a tojást a hóna alatt – mondta Serfőző András. – Állandóan kosarat fon vagy seprűt köt.

– És a felesége? – tette fel diadalmasan a kérdést Velezné. – Az folyton az ágyban fekszik.

– Ágyban fekszik, mert beteg – mondta Velez János.

– Kikölthette hóna alatt a lidércet – mondta Velezné.

– Pusztítsuk el – mondta Péntekné, akinek még mindig fájt a dereka, ahogy felöklelte a kecske." (*Az angyali vigasság*, 401–403)

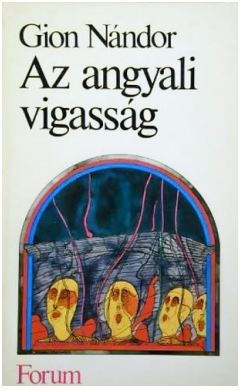

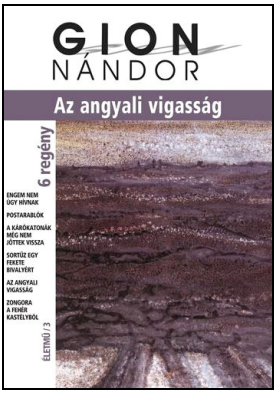

Az angyali vigasság kiadásai

Velezné szerepe a közvetítés, tartja a kapcsolatot a földi és a transzcendens dimenzió között. Az utcabeliek kivonulnak a házak mögött húzódó nagy füves rétre. A rét az a téralakzat, amelyről rálátás nyílik a házak felett zajló természetfeletti jelenségre. Velezné a sötét beálltával észreveszi a Mozdonyvezető háza felett a lidércet jelző pici mozgó lángot. Egyszer egy kis fekete csirke jött be a Mozdonyvezető udvarába a temetőből. Az ember etetgette, felnevelte. A kis fekete csirkéből hermafrodita baromfi lett: a törzse tyúk, a nyaka kakasnyak, a feje is majdnem, a taraja beteges daganatra hasonlító vérvörös lebeny. A kis kendermagos csirke természetfölötti térré alakítja a Mozdonyvezető portáját.

A magyarság hitvilágát kutató Pócs Éva a természetfeletti lényekre vonatkozó hiedelmek és a velük kapcsolatos védekező-elhárító és kapcsolatteremtő rítusok alapján megrajzolta a hiedelemmondák térszerkezetét, amely kettős tagolású, emberi és természetfölötti térrészből áll: „A két térfél létező földrajzi egységek, a természeti környezet és kulturális létesítmények szimbolikus tartalommal való megtöltése vagy szimbolikus határhúzás által jön létre. Bármilyen földrajzi koordinátái legyenek is, egymással való szembenállásukban és kapcsolataikban manifesztálódnak; a két térfél a védekezés, elhárítás vagy kapcsolatteremtés céljából létrehozott határok révén létezik" (Pócs, 2002: 9). A Mozdonyvezető háza irracionális lények megjelenési helye, a házat a szomszédos portától elválasztó mezsgye a térelválasztó vonal, a két térfél közötti határ. Velezné meg volt győződve róla, hogy a hermafrodita állat a lidérc: nappal kendermagos, éjszakára feketévé változik, és a Mozdonyvezető beteges, folyton fekvő felesége keltette ki. A másik világhoz tartozást az állat kétneműsége fejezi ki. A természetfeletti térfél lakója egyedi attribútummal rendelkezik, tüzes alakban manifesztálódik, és sajátos a megjelenési helye is, a Mozdonyvezető háza fölött lebeg. Éjszaka jön élő, csak sötétben látható. Az éjszaka időszünet, nem-idő, azaz átmeneti idő két emberi tevékenységgel kitöltött nap között. Ilyen átmeneti időszak minden évkezdő nap, a téli napforduló, az éjjel, az éjfél, az újhold stb. (Pócs, 2002: 15). A tér metamorfózisa hatással van a környék állatainak viselkedésére. Miután baltával lecsapják a tyúkkakas fejét, és elássák a szemétdombon különválasztva a fejét és a törzsét, megnyugszik a környék. Másnap Velezné jóslata szerint eleredt az eső, ami annyit jelentett, hogy a gonosz szellemek elsiratták az elpusztított lidércet:

> „Másnapra megváltozott az idő, vihar ugyan nem jött, viszont zuhogott az eső, és esett két-három napig, ami jól is jött abban a kánikulában, és külön jót tett a kukoricának. Emberek, állatok megnyugodtak, Tóth Imréék megfőzték a kitekert nyakú kakast, Csibri Ferenc szétmérte a hetvenkedő fiatal kos húsát, a libák egyetértő gágogással mentek le a folyóra, Oláh Jóska felesége kapott valamilyen kanalas orvosságot, amit lelkiismeretesen szedett, meggyógyult tőle, és nem köpött véreset, az eső elvonultával pedig a Csorbáék kecskéje ismét békésen legelészett a réten, akárcsak Csibri Ferenc birkanyája, Velez János befogta egy rozoga szekérbe a lógó nyelvű lovat, és kimentek a határba szénáért. A patkányokat, azokat Povazsánszki, a halász intézte el. Hozott Majorosék udvarába néhány halfejet, gondosan lerakosgatta a patkánylyuk közelébe, és megszórta őket pocokméreggel. Nem tudom miért, de a patkányok állítólag nagyon szeretik a halfejet, ettek is belőle mohón, és természetesen felfordult mind a három girhes patkány." (*Az angyali vigasság*, 405)

Az emberi tér bizonyos időszakokban, időszünetekben válik csak természetfeletti, mitikus térré, ilyen időszünet a Luca és a karácsony közötti periódus is. A lidérc fényjelenség formájában való megjelenésére karácsony táján is volt példa. A tér ismét a lent-fent bináris oppozíció alapján tagolódik egy emberi és egy mitikus (háztető) térfélre. Velezné két-három kis lángot látott a Mozdonyvezető háza felett. Kiderült, hogy késő ősszel a Mozdonyvezetőhöz ismét három kendermagos csirke jött be a temetőből. Ezeket a betlehemező gyerekek viszik haza, és mentik meg a baltacsapástól:

> „Egy este, ahogyan vittük az angyali vigasságot háztól házig, Velezné, aki gyakran az utcán várt bennünket, gondterhelten azt mondta:
>
> – Az éjjel mintha ismét lidércfényt láttam volna.
>
> – Hol? – kérdeztem rosszat sejtve.
>
> – A Mozdonyvezető háza fölött.
>
> – Nem létezik – mondtam. – Megölték a lidércet, és eltemették a szemétdombon.
>
> – Mintha kis lángokat láttam volna a háza fölött – mondta Velezné. – Két vagy három kis lángot.

Gyorsan elénekeltük neki a karácsonyi dalokat, és mentünk a következő házhoz. Siettünk az énekkel, hogy minél előbb a Mozdonyvezetőhöz érjünk. Bekopogtunk hozzá, és amikor kinyitotta az ablakot, odasúgtam neki:

– Velezné ismét lidércfényt látott.

– Az én házam fölött? – kérdezte szomorúan a Mozdonyvezető.

– Igen.

– Gyertek be – mondta.

Bementünk az udvarba, onnan a konyhába, onnan meg a szobába. A szoba tele volt cirokszárral és seprűvel, a beteg asszony csöndesen feküdt az ágyban, a Mozdonyvezető egy sámlin ült, mellette három kendermagos csirke keresgélt valamit a bugás cirokszárak között. Meghökkentünk mind a hárman, egymásra néztünk, aztán az ágyban fekvő asszonyra, nem mondhatnám, hogy túlságosan tetszett nekünk a dolog.

A Mozdonyvezető a három csirkére mutatott.

– Késő ősszel jöttek be hozzám a temetőből. Valamelyik bolond tyúk eltévesztette a naptárt.

– A tyúkok nem kotlanak ősszel – mondta ellenségesen Szivel Sanyi.

– Valami bolond tyúk lehetett – mondta egyre szomorúbban a Mozdonyvezető.

– Velezné két-három kis lángot látott a ház felett – mondtam.

– Mit csináljak velük? – tárta szét a karját a Mozdonyvezető. – Csapjam le a fejüket baltával?

– Ne bántsa őket – mondta Burai J. – Nem vétettek ezek senkinek. Szép kis kendermagos csirkék…

– Nektek adom őket, ha akarjátok – mondta megkönnyebbülten a Mozdonyvezető."

(*Az angyali vigasság*, 406)

Az olvasó a természetfölötti eseményekre nem kap racionális, logikus magyarázatot.

GION NÁNDOR CSALÁDTÖRTÉNET-TETRALÓGIÁJA

Keletkezéstörténet

Gion Nándor 1973 és 2002 között írta meg négykötetes családtörténetét. H. Szász Anna Mária az „egy eredetű nemzedékek sora" értelemben vett családfogalmon alapuló családregényfajtát, amely „egy család egymás után következő, (kettőnél) több nemzedékének történetét beszéli el", családtörténeti regénynek nevezi (H. Szász, 1982: 13). Az első kötet, a *Virágos Katona* 1973-ban, a *Rózsaméz* 1976-ban jelent meg az újvidéki Forum Könyvkiadónál, az *Ez a nap a miénk* csaknem húsz évvel később, 1997-ben az Osiris Kiadónál, az utolsó könyv, az *Aranyat talált* pedig 2002-ben látott napvilágot szintén az Osiris gondozásában.

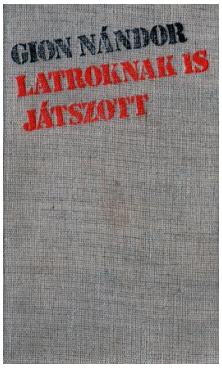

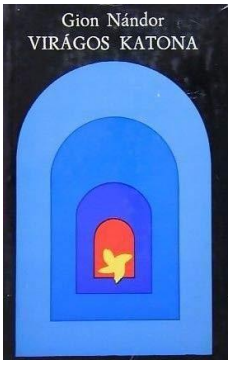

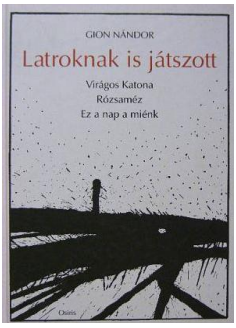

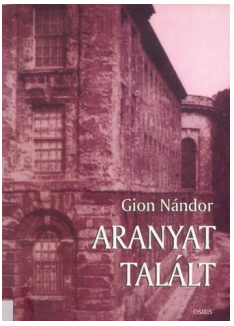

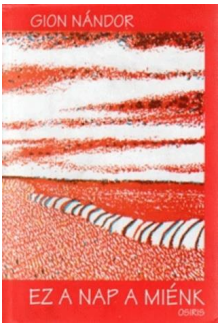

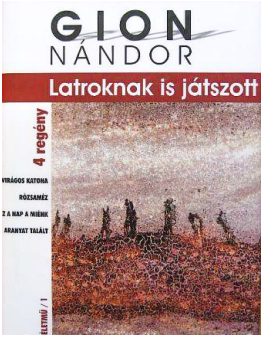

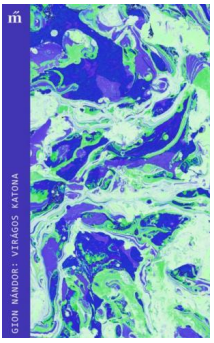

A családtörténet köteteinek különböző kiadásai

A *Virágos Katona* és a *Rózsaméz* egy kötetben *Latroknak is játszott* összefoglaló címmel 1976-ban a Forumnál, majd az 1982-es könyvhétre a Magvető Kiadónál jelent meg, az Osiris regénytrilógiává bővítve ugyanezen a címen adta ki 1999-ben az első három kötetet. A regénysorozatot az utolsó, posztumusz kötet tetralógiává bővíti. A négy regényt együtt Pécsi Györgyi utószavával a Noran Kiadó jelentette meg 2007-ben az író életműsorozatának első köteteként. A Magvető kiadó Zsebkönyvtár sorozatában jelent meg 2018-ban a *Virágos Katona*, 2019-ben pedig a *Rózsaméz*.

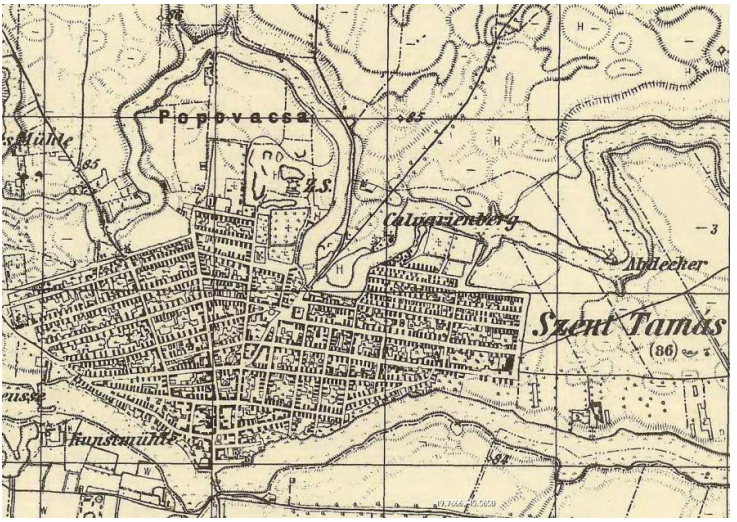

Szenttamás térképe 1869-ből

A regényfolyam anyagát az író családjának és szülőfalujának félévszázados történelmi múltja adja. A cselekmény ideje 1898-tól az 1950-es évekig tart. A családtörténet 1898-ban az anyai dédapa, Stefan Krebs és családja Szenttamásra költözésével kezdődik:

„Stefan Krebs 1898 őszén jött Feketicsről Szenttamásra, feleségével és két kislányával. Egy Prodanov nevű szerb ember hozta őket szekéren, Stefan a bakon ült Prodanov mellett, az asszony és a kislányok meg hátul kuporogtak a régi ágyneműk és ruhák tetején. Prodanovnak szárazmalma volt a szenttamási főutcán, oda fogadta fel Stefant molnárnak, és a szekéren ülve is, miközben két rossz, sovány lovát noszogatta, folyton a malmát dicsérte.

Késő este érkeztek Szenttamásra. A feketicsi hídon keresztül mentek be a faluba: a házakban sötét volt, csak az Újvári-kocsma világított a feketicsi út és a Zöld utca sarkán. A kocsma előtt egy csoport férfi állt, lehettek legalább húszan, mindegyiknek elnyűtt, lelógó karimájú kalap volt a fején, és érdeklődve figyelték a közeledő szekeret. Egy részeg ember imbolyogva oda is jött hozzájuk, belekapaszkodott a lőcsbe, a szekér mellett lépkedve nézte Stefant, és megkérdezte tőle:

– Te sváb vagy?

Stefan nem szólt semmit, elfordította a fejét a részegtől, de az továbbra is ott maradt a szekér mellett, és azt mondta:

– Nem lehetsz magyar ember, mert nincs bajuszod. Biztosan sváb vagy.

Stefan most sem válaszolt, úgy tett, mintha észre sem venné a kötekedő, részeg embert. Az végre elengedte a lőcsöt, megállt az út közepén, sokáig bámulta a távolodó szekeret, és még egyszer utánuk kiáltott:

– Ha nem vagy sváb, akkor miért nincs bajuszod?

Az Újvári-kocsma előtt álló férfiak hangosan felröhögtek, Stefan meg összeszorított fogakkal hallgatott, és csak akkor szólalt meg, amikor kiértek a Fő utcára.

– Nem tudtam, hogy itt is vannak magyarok – mondta rosszkedvűen.

– Vannak – bólogatott Prodanov. – Itt a Zöld utcában. Meg a Tukban. Nem szereted őket?
– Nem – mondta Stefan.
– Az én malmomba nem járnak magyarok őrletni – mondta Prodanov megnyugtatólag."
(*Virágos Katona*, 7–8)

Az 1973-ban Híd-díjjal kitüntetett *Virágos Katona* az I. világháborút és az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását, a történetet 1918-tól a második világháború kitöréséig folytató *Rózsaméz* pedig a királyi Jugoszlávia összeomlását örökíti meg. Az *Ez a nap a miénk* a *Rózsaméz* utolsó jelenetére épül, a magyar csapatok 1941-es bevonulásával indít és a II. világháború végével zárul. Az *Aranyat talált* a negyvenes évek második felének „krónikája".

A családtörténet-tetralógia keletkezéséről az író 2000-ben a Magyar Művészeti Akadémián elhangzott előadásában a következőket nyilatkozta:

„Történelmi regényre írtak ki pályázatot, és én jelentkeztem, mert előleget adtak. Megírtam, mellesleg én voltam az egyetlen, aki meg is írtam, hogy ne kelljen az előleget visszaadni. Azt a könyvemet, aminek az volt a címe, hogy a *Virágos Katona*, azt már beengedték Magyarországra. Itt a kritika nagyon ráharapott. Féja Gézától kezdve Ilia Mihályig csupa dicsérő kritika jelent meg róla, és akkor már nem mint ilyen félig filmes, félig író, félig szerkesztő, hanem valóban szépíró, a magyar irodalmi köztudatban el tudtak helyezni. És el is helyeztek. Azután megírtam ennek a folytatását is. Ez tulajdonképpen nem történelmi regény, hanem családregény, anyai nagyszüleimről írtam. Kezdődik a századfordulónál, ez az első regény, a *Virágos Katona*, amely a legnagyobb sikert érte el. Mellesleg több nyelvre lefordították, legalább öt-hat nyelvre. Ez a századfordulótól az I. világháború végéig játszódik, utána megírtam *Rózsaméz* címmel a folytatását a két világháború között. Ezt azután közös kötetben adták ki, és ennek szerintem egész jó címet, a *Latroknak is játszott* címet adtam. Ez is megjelent, ez is több magyar kiadásban és több országban. Nemcsak Jugoszláviában, hanem Romániában, Magyarországon is. Azután más nyelven, más országokban. Lengyelországban, Németországban, Szlovéniában. Kicsit családregény volt, de ráakasztottam a történelmi regény címkét, hogy ne kelljen az előleget visszafizetnem, hogy a vajdasági magyarságnak a sorsát mutatja be, egyéni emberi sorsokon keresztül." (Gion, 2002: 10)

Az anyai nagyszülők, akikről a regényt írta: Gallai István és Krebs Teréz, a Feketicsről Szenttamásra költözött Stefan Krebs és Katharina Bechtler lánya.

„Stefan Krebs ágostai hitvallású evangélikus német volt, nagydarab, szorgalmas és önérzetes német ember, aki azért jött Feketicsről Szenttamásra, hogy meggazdagodjék. Harminckét éves volt akkor és nagyon szegény. A feketicsi Krebsek különben is mindig szegények voltak. Stefan apja megpróbált ugyan feljebb kapaszkodni egy jó házassággal, a gazdag Thiel családból nősült, de ez sem változtatott a helyzetükön, mivel a Thielek sohasem bocsátották meg Stefan anyjának, hogy egy élhetetlen Krebshez ment feleségül, és úgyszólván teljesen kiközösítették. Stefan sokszor mesélte, hogy amikor kisgyerekként a testvéreivel együtt elment meglátogatni a Thiel nagyapát, az már messziről azt kiabálta feléjük, hogy:

– Mi az? Már megint koldulni jöttetek?

Aztán mégiscsak adott nekik, mert a legszomorúbb az volt az egészben, hogy tényleg koldulni mentek, azért mentek, hogy enni kapjanak.

Stefan bizonyára már akkor elhatározta, hogy egyszer mindenképpen gazdag lesz. Feketicsen azonban ő sem tudott meggazdagodni. Amikor felnőtt, kitanulta a molnárságot, ha alkalma volt, szorgalmasan dolgozott a malmokban, akárcsak az apja, és éppen olyan szegény is maradt, mint az apja. Mert sok volt a molnár, s ők évenként legfeljebb három-négy hónapot dolgozhattak a malmokban, aztán pedig mehettek a földekre napszámosnak. Tulajdonképpen inkább parasztok voltak, mint molnárok. Napszámos parasztok. De azért Stefan szentül hitte, hogy egyszer még gazdag lesz. Legalább olyan gazdag, mint a Thiel család.

Nem házassággal akart meggazdagodni, erre talán nem is lett volna alkalma, meg aztán igazán okulhatott az apja példáján, mindenesetre egy szegény Bechtler lányt vett el feleségül. Katharina Bechtler tizenkilenc, Stefan Krebs huszonhárom éves volt, amikor összeházasodtak. Kilenc évig

éltek együtt Feketicsen, és ez idő alatt két kislányuk született: Teréz, akit már biztosan születése előtt is Rézinek becéztek, és Kati. Kilenc év alatt másban jóformán nem is gyarapodtak, habár Stefan mindennap fáradhatatlanul bizonygatta a feleségének, hogy egyszer majd gazdagok lesznek, olyan sokat bizonygatta, hogy mire Szenttamásra költöztek, Katharina már egyáltalán nem hitt ezekben a mesékben. Ő talán nem is vágyódott túlzottan a gazdagságra. Gyönge és félénk asszony volt, legszívesebben élete végéig szülei házában maradt volna, minél távolabb az idegen emberektől. De ha már férjhez adták, engedelmesen kitartott Stefan mellett, és amíg bírta erővel, zokszó nélkül végezte a legnehezebb munkákat is. Akkor sem ellenkezett egy szóval se, amikor Stefan lelkesen közölte vele, hogy Szenttamáson vállalt munkát egy forgalmas szárazmalomban, pedig ő nem szívesen ment el Feketicsről, és a jól menő szárazmalomban sem hitt. Sőt, amikor meglátta Prodanov rossz lovait, biztos volt benne, hogy nyomorúságos szárazmalom várja őket a szenttamási főutcán; egy forgalmas malom gazdája rendesebb lovakkal jött volna értük, és nem dicsérte volna egész úton a malmát. De Stefan lelkesedett, és Katharinának eszébe sem jutott a kedvét szegni."

(*Virágos Katona*, 8–9)

Gion anyai dédszülei: Stefan és Katharina Krebs

„Tavasszal pedig, ahogyan felszikkadt a víz a földeken, a gazdák kivonultak a tanyákra, a parasztok hozzáfogtak a szántáshoz, a malomba egyre kevesebben jöttek búzát őrletni. Stefanék pontosan olyan helyzetbe kerültek, mint Feketicsen is minden évben. Amikor kizöldültek a kukoricaföldek, elmentek kukoricát kapálni napszámba. Hárman dolgoztak, Rézi, aki nyolcéves volt, már együtt kapált az apjával és az anyjával. Nyolcéves korában lépést tudott tartani velük, fáradhatatlan, erős csontú, szeplős lány volt, apjának a lánya. Az anyjától csak kis kezét örökölte, meg valami furcsa érzékenységet a melegre. Katharina nyáron sokszor szédült, ha csak tehette, nem ment ki a napra, és már tavasszal is kapálás közben minduntalan meg kellett állnia, hogy bevizesítse a tarkóját. Rézi még ennyire sem bírta a meleget. Amint dolgozni kezdett a melegben, mégha csak söprögetett is, nyomban lángolni kezdett az arca, olyan vörösessárga lett, mint novemberben a rókának a szőre. Tavasztól őszig, amikor csak belefogott valamilyen munkába, az első percekben úgy érezte, hogy menten meghal. Zúgott a feje, sötét pontok ugráltak a szeme előtt, de ha ilyenkor nem állt meg, hanem gyorsabban folytatta a munkát, lassan eltűntek a sötét foltok, megszűnt a rosszullét, csak az arca lángolt továbbra is, de ez már őt nem zavarta. Talán ezért dolgozott kislány korában is olyan eszeveszetten, mert tudta, ha megáll, utána ismét rosszul lesz, ha munkába kezd. Stefan előbb aggódott, amikor látta Rézi kivörösödött arcát, de mivel Rézi sohasem panaszkodott, megnyugodott, s egyre büszkébb lett a lányára. Kati, a fiatalabbik egészen más volt, mintha nem is Stefan Krebs lánya lett volna: sírós-nyafogós, lusta teremtés, aki kijárt ugyan velük a földekre, de legfeljebb arra tudták rászedni, hogy vizet hozzon nekik a legközelebbi tanyáról." (*Virágos Katona*, 10–11)

Krebs Teréz – Rézi idős korában
szülei fényképével a háttérben

Stefan Krebs és családja végül a Gavanski-féle vízimalomba kerül a Krivaja partjára, s ott is maradnak a Szív mellett:

> „A Gavanski-féle vízimalomnál hosszú földgát állta útját a folyónak, és a gát és a malom között volt a Szív. Téglából épített, egy méter magas, csúcsos emelkedő, amolyan kezdetleges zsilip, amely alacsony vízálláskor teljesen elzárta a folyót, és a vizet a malom lapátjai felé terelte. A Krivaja azonban itt ritkán apadt le egy méter alá, a víz többnyire keresztülzúdult a szív alakú emelkedőn, fehér habokat vetve csapódott le a másik oldalon, és a Szív tulajdonképpen olyan volt, mint egy szép kis természetes vízesés. Tiszta, átlátszó víz csobogott itt, a halak is szépen látszottak, szinte átrepültek a Szív felett, a másik oldalon néhány pillanatig zavartan forgolódtak a habok között, aztán méltóságteljesen elúsztak a Kálvária felé. Az egész Krivaján talán itt lehetett a legkönnyebben halat fogni. Nem nagy halakat, mert azok elkerülték a vízesést, és inkább a vízimalom lapátjai alatt úsztak, hanem az apróbbakat, amelyek nem tudtak kimenekülni a víz sodrásából, és tehetetlenül hullottak át a csúcsos emelkedő másik oldalára.

A Szív

Török Ádámmal rengeteg apró halat fogtunk a Szívnél. Odaálltunk a vízeséshez, és elkapdostuk őket, amikor a zuhanástól megzavarodva, hirtelen nem tudták, hogy merre ússzanak. Illetve jobbára csak én fogdostam a halakat, Török Ádám meg mögöttem állt a bicskájával, elszedegette tőlem, és ott helyben kibelezte, megtisztogatta és megmosta őket. Aztán elmentünk a Kálváriára, a kápolna mögötti teraszon száraz gallyakból tüzet gyújtottunk, és megsütöttük a halakat." (*Virágos Katona*, 61)

A Gavanski-féle vízimalom a Krivaján a Szívnél

Anyai nagyapja, a híres citerás, Gallai István volt, aki az őseitől a hangszer mellett a Rojtos csúfnevet is örökölte:

„Az én őseim, a Rojtos Gallaiak nem voltak földtúró vakond-embered, pásztorok voltak, és a Rojtos csúfnevüket a cifra vagy esetleg rongyos szűrjeikről kapták. Nem sokat tudok róluk, nem is Szenttamáson éltek; valahol fent Észak-Bácskában, a Topolya, Csantavér és Zenta közötti réteken őrizték a birkákat, ott vándorolgattak a nyájakkal vagy százötven évig, sehol sem telepedtek meg hosszabb ideig, mentek mindig a jobb legelők felé, legfeljebb házasodni tértek be valamelyik faluba, aztán vándoroltak tovább a birkákkal. Gyerekeik bizonyára ott születtek a réteken, és az öregek is ott haltak meg, s ott is temették el őket, hiszen szülés vagy haláleset miatt nem volt érdemes elhagyni a legelőket. A házasságot azonban, úgy látszik, komolyabban vették, és mint ahogyan az tisztességes római katolikusokhoz illik, mindig rendesen megesküdtek a legközelebbi katolikus templomban, és az erről szóló okmányt gondosan megőrizték. A régi családi irataink között tulajdonképpen nincs is más, csak házasságlevelek. Pecséttel és a plébános aláírásával ellátott szabályos házasságlevelek ezek, a rovatokba be vannak jegyezve a születési és egyéb adatok, csupán a lakhely nincs feltüntetve sehol. Illetve megtaláltam egy bizonyos Gallai Istvánnak a

házasságlevelét, aki 1931-ben feleségül vette Ali Júlia római katolikus vallású hajadont, és akinek lakhelyéül a »Zentai tanyák« vannak megjelölve, de ez semmit sem jelent, bizonyára a plébános, aki összeeskette őket, kötelességének tartotta, hogy beírja a lakhelyet is, és mivel Gallai István akkor éppen a zentai határban őrizte a birkákat, a zentai tanyákat írta be a házasságlevélbe. Egyszer apámtól is érdeklődtem e felől a Gallai István felől, gondoltam, hátha éppen őutána kaptam a nevemét. Azt mondta, hogy ez a Gallai István is olyan volt, mint a többi Rojtos Gallai, görbe lábú, kissé hajlott hátú pásztorember, és sohasem telepedett meg sem a zentai szállásokon, sem másutt. Apám nem szívesen beszélt pásztor őseiről, egy kicsit szégyenkezett miattuk, és a Rojtos csúfnévre is mindig haragudott.

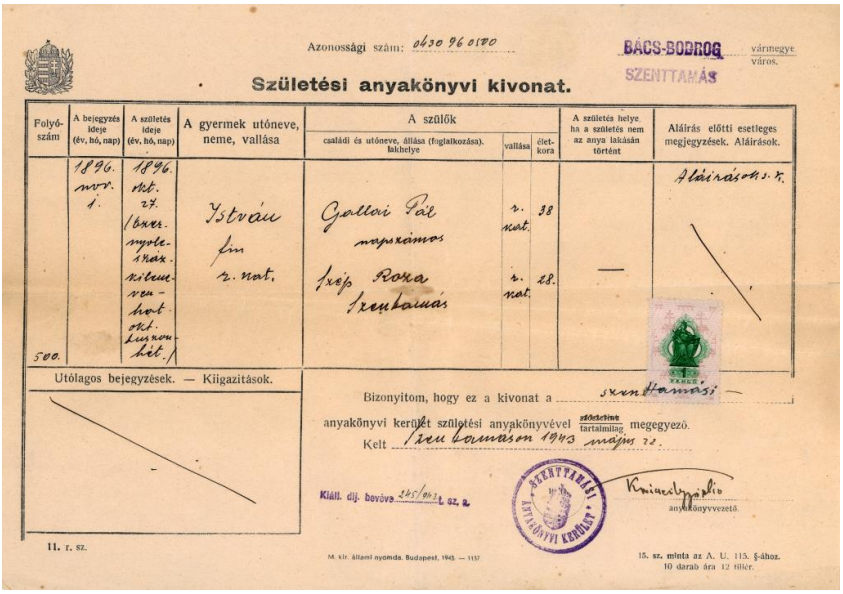

Azonossági szám: 0430 96 0500

BÁCS-BODROG SZENTTAMÁS vármegye város.

Születési anyakönyvi kivonat.

Folyószám	A bejegyzés ideje (év, hó, nap)	A születés ideje (év, hó, nap)	A gyermek utóneve, neme, vallása	A szülők: családi és utóneve, állása (foglalkozása), lakhelye	vallása	életkora	A születés helye, ha a születés nem az anya lakásán történt	Aláírás előtti esetleges megjegyzések. Aláírások.
500.	1896. nov. 1.	1896. okt. 27. (Ezernyolcszáz-kilenc-ven-hat okt. huszonhét.)	István fin r. nat.	Gallai Pál napszámos	r. kat.	38	—	Aláírások s. r.
				Szép Roza Szentamás	r. kat.	28.		

Utólagos bejegyzések. — Kiigazitások.

Bizonyitom, hogy ez a kivonat a szentamási anyakönyvi kerület születési anyakönyvével ~~szószerint~~ tartalmilag megegyező.

Kelt Szentamáson 1943 május 22.

Kiáll. díj. bevéve 245/943 t. sz. a.

SZENTTAMÁSI ANYAKÖNYVI KERÜLET

Kriacsi Gyöpiro anyakönyvvezető.

11. r. sz.

M. kir. állami nyomda. Budapest, 1943. — 1157

15. sz. minta az A. U. 115. §-ához. 10 darab ára 12 fillér.

Gallai István születési anyakönyvi kivonata

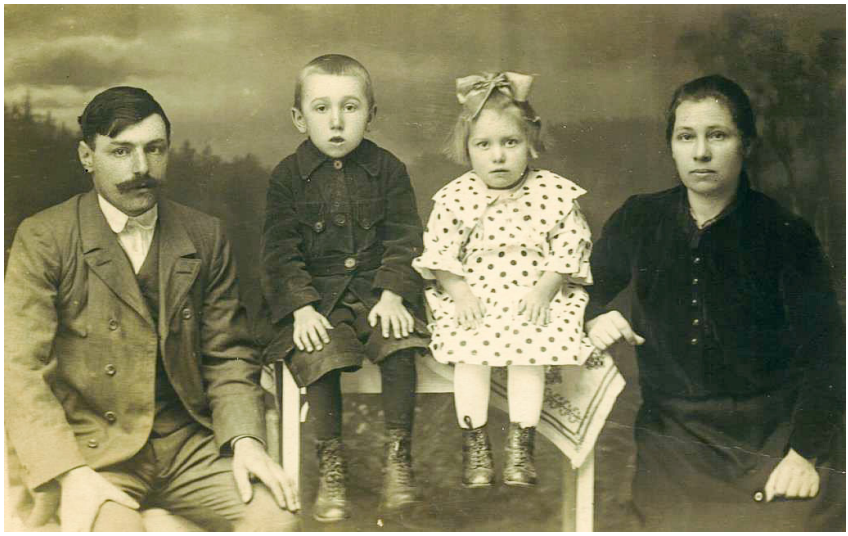

Gallai István és Krebs Teréz gyermekeikkel,
a kislány Gion Nándor édesanyja

Fiatal korában még az apám, Rojtos Gallai Pál is pásztor volt. Ő messzebbre elvándorolt a birkanyájjal, mint az elődei, egy nyáron lejött egészen Szenttamás alá, a devecseri rétre, s aztán nem is ment vissza. Nagyon utálta már a nomád életet és a rojtos gúnyát, ősszel eladta a birkákat, vett magának egy lánc földet meg egy kis házat a Tukban, nem messze a Kálváriától, még azon a télen megnősült, és a pásztorkodásról hallani sem akart többet. Művelgette azt a kis darab földjét, meg aztán, mivel az egy lánc földből nem lehetett megélni, elvállalt mindenféle más munkát: volt béres, napszámos, kocsis, akárcsak más, szegényebb tukiak, a Rojtos névtől azonban mégsem tudott megszabadulni, az valahogyan utána jött ide a Tukba is, és még mi, a gyerekei is örököltük tőle.

Két bátyám, Pál és Antal, talán még jobban megvetette birkaszagú, csavargó őseinket, mint az apám, ők néha még verekedtek is, ha Rojtosoknak nevezték őket. Elszegődtek béresnek a devecseri gazdákhoz, gondozták az állatokat, de legalább nem őrizték őket, és fedél volt a fejük felett. Sohasem tudtam megérteni sem az apámat, sem a bátyáimat. Én mindig szerettem a Rojtos Gallaiakat, tetszett, hogy csak úgy vándorolgattak a nagyvilágban, terelgették a birkákat, és bizonyára nem becsülték sokra a földtúró parasztokat, és még jobban megszerettem őket, amikor az apám elmondta, majdnem elismerően, hogy a Rojtosok mégsem voltak egészen közönséges furulyás pásztorok; valamennyien citerán játszottak, és szépen is énekeltek. Apám megőrizte a család régi citeráját, esténként, ha nem volt túlságosan fáradt, citerázott és énekelt nekünk. Bátyáim a citerára is haragudtak, kezükbe sem vették, én azonban nagyon gyorsan megtanultam játszani rajta, és később a házi bálokon is játszottam. Tulajdonképpen ennek az öreg családi citerának köszönhettem, hogy az iskola befejezése után nem kellett elszegődnöm béresnek vagy napszámosnak. Jártam a házi bálokat, melyeket szombat vagy vasárnap esténként többnyire fiatal házaspárok rendeztek, akik nem akartak elmenni a Kiss János kocsmájába, táncoltak ők egy szál citera hangjára is; így kellemesebb, főleg olcsóbb volt nekik, mindenki bedobott egy kevés aprópénzt a citerába, nem sokat, mert a szűkmarkú tukiak mindig vigyáztak a pénzükre, de azért összegyűlt annyi, hogy nekem ne kelljen más munka után néznem. És ezért nagyon hálás voltam a Rojtos Gallaiaknak, a pásztoroknak." (*Virágos Katona*, 29–31)

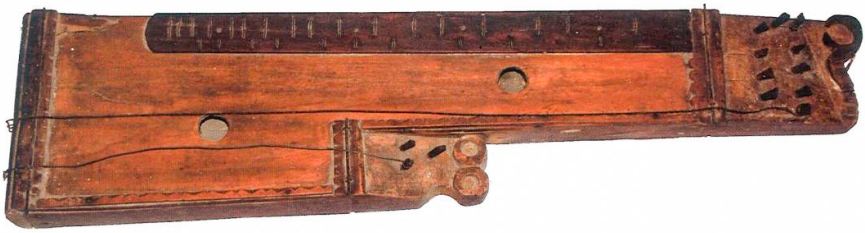

Gallai István citerája
(Fénykép: Németh Dezső)

Gallai István citerája: *„Kivételesen szerencsés konstelláció eredményezhette azt, hogy az 1900-as évek elején játszódó irodalmi mű hangszer-szereplője egy évszázaddal később a néprajztudomány területén visszatér. Gion Nándor főhősének citerája négy emberöltő után újra látótérbe, kézközelbe került. A regény hitelesíti a hangszert, a hangszer hitelesíti a regényt.*

Az előkerült citera a Gion Nándor négy regényében szereplő Gallai István hangszere. Valószínűleg nem a Virágos Katona című kötetben még gyermekként az apjától örökölt hangszerről van szó. Feltehető, hogy amikor Rojtos Gallai István visszatért az első világháborúból, készíttetett egy új citerát, és rokkant karjával ezen kezdett el újra citerázni. A hangszer készítésének korát az 1920-as évekre becsüljük.

Szakavatott, fához jól értő mester, precíz szerszámokkal, nagy műgonddal készítette. Az egyes alkatrészek pontos szabással vannak kivágva, mesterien összeilleszve, a legapróbb részletekig pontosan kidolgozva. Igényesen, díszesen megépített zeneszerszám. Maga a hangszer egy kölyökfejes. Az oldalfejjel kialakított, lépcsőzetesen keskenyedő szerkezet trapézformát alkot. A hátsó tőkétől – az oldalfejet is beszámítva – szűkülő gúla kontúrját mutatja. Húrhossza 58 cm, összhossza 74 cm, a doboz magassága 5,4 cm. A nagyfej az idők folyamán megsérült, így nem dönthető el, hogy ugyanolyan mintájú faragás

díszítette-e, mint a kisfejet (a legtöbb citeránál ez szinte törvényszerű). A kisfejen bagolyszemszerű kézi faragás látható. A nagyfej hosszú, s bár alapvetően két soros a csap elrendezése, mégis hosszanti elrendezést sugall. A fej hossza 14 cm, szélessége 10,5 cm. A kisfejen három hangolószeg és kisfejhúr kapott helyet, minden bizonnyal az oktáv g-t hangoztatva. A fogólap kétsoros, kromatikus. A kezdeti hagyomány szerint az első félhanglépés (asz) nem szerepel. Maga a fogólap anyaga sötétebb tónusú gyümölcsfa, ugyanolyan színű, mint a hangszer jellegzetes szegélye.

A fedőlap és az oldallapok azonos puha gyümölcsfából készültek. A fedőlapon két kör alakú hangnyílást találunk. Emellett a fogólapon a h, az e, az a és a g' mezőknél hanglélegeztető nyílásokat találunk. A citera legérdekesebb része a hangszekrényt körülölelő szegély. A szegély minden részlete más-más faragású. A fejnél domborúan hullámos, a fej és kisfej közötti hullámvonal után két cakkja kisfejnél fűrészfogasan cakkos;a kisfejtől a lábig egy hullámvonal, egy cakk; a lábnál egy-egy ék alakú bevágás (cakk). Ilyen átgondolt díszítéssel még nem találkoztunk elemző munkánk során. A hangszer három félgömb alakú esztergált falábon áll." (Borsi–Fehér, 2011: 11–12)

Gion Nándor nem történelmi regényként tartotta számon a *Virágos Katonát*, Bence Erika viszont a *Latroknak is játszott* tetralógiához a történelmi regény kontextusából közelítve megállapította, hogy a szövegek a történelmi regénnyel szemben támasztott követelményeknek, műfajépítő elveknek is eleget tesznek: az elbeszélés pontosan datált történelmi momentumok és események, magántörténeti mozzanatok köré szerveződik, a regények eseményközvetítése „megfelel a természetes időrendnek, a háborús esemény sorsfordító jelentőségéről alkotott közmegegyezéses elképzeléseknek és ok-okozati összefüggéseknek is" (Bence, 2009: 50). A regényciklus harmadik része, az *Ez a nap a miénk*, a II. világháborúban folytatja a család- és falutörténetet. Ezt a kötetet Gion az átköltözés után, 1993-ban írta Budapesten: „Megírtam, és akkor jöttem rá, hogy még mindig nem írtam meg végig ezt a történetet. Valahol hiányzik az a rész (akik benne voltak a korban, tudják, milyen volt), hogy 1947–48 után, amikor megtörtént az összeütközés, politikai összeütközés a Szovjetunió és Jugoszlávia között, a jugoszláviai magyarok duplán gyanúsakká váltak. Egyrészt, mert magyarok, másrészt, mert Magyarország is ehhez a táborhoz tartozik, ebből kifolyólag tehát lehet, hogy jobban vonzódnak ehhez az oldalhoz, mint amahhoz, amit a titóista Jugoszlávia vall, és akkor is eléggé megtizedelték, nem annyira, mint a háború után, de eléggé megtizedelték az ottani magyarokat" (Gion, 2002: 10–11). Az említett időszakot Gion az *Aranyat talált* posztumusz kiadású kötetben dolgozta fel: „Ezt a regényt már nem érzem folytathatónak, mert a következő időszakokról, például az ötvenes évekről, én már írtam ifjúsági regényeket meg novellákat is. Egyedül ez a korszak volt az, amiről korábban nem lehetett írni, mert sokaknak nem is volt érthető" – közölte az író egy 2002 januárjában készült interjúban (Elek, 2002: 20).

Az *Aranyat talált* regényidejét követő időkről – amint azt a fent idézett interjúban is említi – Gion írt regényeket, novellákat (*A kárókatonák még nem jöttek vissza*, *Sortűz egy fekete bivalyért*, *Az angyali vigasság, Zongora a fehér kastélyból* stb.). Bori Imre már 1977-ben, a tetralógia két utolsó darabjának megszületése előtt meglátja a *Virágos Katona* és a *Rózsaméz* összefüggéseit más gioni művekkel, és konstatálja, meglátja azt az űrt az opusban, amelyet a nyolcvanas években megírt ifjúsági regények és novellák fognak majd betölteni. 1977 novemberében arról ír, hogy Gion Nándor regényírói munkássága nyomán egy regény-tetralógia körvonalai bontakoznak ki, és ebből három könyv már el is készült: „A cselekménysort 1898 őszével indítja a *Virágos Katona* című regényében, s folyamatosan követi hősei sorsát 1941 tavaszáig a *Rózsaméz* művében, majd a *Testvérem, Joáb* című regénye veszi át a krónikási szerepet az 1960-as évek eseményeinek elmondásával, olyan módon, hogy a regénycselekmény egy-egy szálát a szerző vagy egészen az 1941-es eseményekhez köti, vagy a felszabadulást követő évek történéseihez. Valójában tehát a regény-sorból csupán az 1941-es esztendővel kezdődő két évtized olyan méretű epikus képe hiányzik még, amilyent évszázadunk első negyven esztendejéről kaptunk" (Bori, 1977: 8).

Családi fénykép 1948-ból
Felső sor: Gallai István, Gallai Julianna, Gion Teréz, Gion Mátyás
Alsó sor: Gion Nándor, Gallai István, Gallai Teréz, Gion Márton

Bori Imre akkori „csonka formájában is" impozáns esztétikai-eszmei vállalkozásként értékeli Gion művét, amelyben a szenttamási szegényemberek világának rajzával egy nagy történelmi korszak epikus képét készíti. Csaknem harminc évvel később, az *Aranyat talált* megjelenésével összeállt a történet. Bori Imréhez hasonlóan Árpás Károly is összefüggést lát a tetralógia és az ifjúkori művek között. Az *Aranyat talált* kötet jelentőségét abban látja, hogy „a történetben, a szereplők rajzában Gion elvezeti a családi szálra fűzött helyi történetet odáig, ahol már be tudjuk kapcsolni az ifjúkori élményeket leíró pályakezdő műveket" (Árpás, 2003: 10). Ezekben a művekben Gionnak sikerült „megrajzolnia egy jellegzetes és jellemzetes Kárpát-medencei település/kisközösség többgenerációs történetét" (Árpás, 2003: 10). Péntek Orsolya az opus egészét figyelembe véve megállapítja, hogy a Gion-életmű „különféle darabjai mintha egyetlen, hatalmas munkának a különféle részei lennének, egy vég nélküli regény részei, amely Szenttamáson kezdődik, valahol a régi vágóhíd azóta lebontott, üvegtetejű csarnokában, a gyerekkorban" (Péntek, 2007: 13).

Szenttamás-centrikusság

A regény-tetralógia Rojtos Gallai Istvánnak, az író anyai nagyapjának az élettörténetét beszéli el. A narrátor-főhős élettörténetébe valóságeffektusok, történelmi, család- és helytörténeti események is beleszövődnek. A család-genealógia köteteiben „az emlékirat, a nevelődési regény, a családregény, a történelmi-társadalmi regény specifikus jegyei ötvöződnek" (N. Tóth 1997: 134).

A regénysorozat színtere egy közép-bácskai többnemzetiségű – németek, zsidók, magyarok, szerbek, cigányok lakta – település, Szenttamás, az író szülőfaluja. Gion a hely szellemének (genius loci) bűvöletében ebből a faluból konstruálja regényeinek világát, ezt a locust reprezentálja, feltárja történeti mélységét.

> „A Zöld utca mellé költöztek, és három évig maradtak ott. Ez alatt a három év alatt sem sokat gyarapodtak, de legalább nem kényszerültek ki a földekre napszámba dolgozni. És itt már búzakenyeret ettek, igaz, hogy parasztra őrölt lisztből, de hát csak búzakenyér volt az. Stefan mégsem tudta megkedvelni ezt a helyet. Prodanov szárazmalmában, a szerbek között sokkal jobban érezte magát. Stefan sohasem szerette a magyarokat, és ott a Zöld utca mellett immár végképp elege lett belőlük, kicsit félt is tőlük. A magyarok néha megőrülnek, szokta mondogatni, a szerbek akármilyen durvák és nagyszájúak, az ember tudja, hogy hányadán áll velük, a magyarok azonban néha teljesen megőrülnek. Ezen sokat vitatkoztam vele – meg aztán tudtam, hogy nem csak ez a baja –, bár nem csodálom, hogy a Zöld utcában ilyennek ismerte meg a magyarokat.
>
> A magyarok zömében, s főleg a jobb módúak, már akkor is a Tukban laktak; a Zöld utcában, és abban a néhány kis utcában ott a Zöld utca és a folyó között az olyan ágrólszakadt szegények húzódtak meg, akiknek egy rakás gyereken kívül semmijük sem volt. Izgága, lobbanékony emberek, minden második családban volt egy-két ismert verekedő, sőt egész családok is, mint a Margithok, a Csorbák vagy a Csoszogó Törökök, kimondottan a verekedéseikről voltak nevezetesek. És valahogy mindannyian rokonságban álltak egymással, ha másként nem, hát keresztszülői alapon, csupa sógor és koma, akik közé nehezen illeszkedett be a jövevény. De ami bizonyára legjobban zavarta Stefant, az, hogy semmit sem vettek komolyan. Többnyire jó munkások voltak, jó kaszások és kapások, aratáskor vagy kukoricatöréskor hetekig kint aludtak a földeken, talán még éjjel is dolgoztak, az év legnagyobb részében azonban munka nélkül maradtak. Ilyenkor aztán céltalanul ténferegtek az utcán, büdös, fekete, vágott dohányt szívtak, a bajuszuk széle megsárgult a cigarettafüsttől, zsíros, rossz kalapjukat a szemükre húzták, és ha egy gazdagabb ember arra ment szekéren, utálattal a földre köptek, vagy csúfondárosan röhögtek. Általában mindenen gúnyolódtak és röhögtek, csak akkor komolyodtak meg, ha munkát kaptak, akkor megadták a tiszteletet a gazdáknak is, az év legnagyobb részében azonban csak utálkoztak meg röhögtek. És játszottak, mint a gyerekek. Kiálltak a széles, füves Zöld utca közepére, egy kört rajzoltak a földre és pilinckéztek. Így nevezték, igen találóan, azt a félig-meddig tekéző játékot, amihez nem kellett más, csak egy, a két végén kihegyezett fagolyó, meg egy ütő. Az ütővel rácsaptak a golyó egyik végére, és amikor felpattant, teljes erővel beleütöttek, hogy minél messzebbre repüljön. Aztán a másik fél szaladt a golyó után, dobta vissza, és ha beledobta a körbe, akkor ő ütött. Csapatokra oszolva pilinckéztek végig az egész Zöld utcán, sokszor egész nap, nagyokat röhögtek, és a kihegyezett fagolyón kívül semmi mással nem törődtek. Este pedig összegyűltek az Újvári-kocsmában vagy a kocsma előtt, ittak vagy csak beszélgettek, de még a szélmalomba is behallatszott, hogy időnként harsogva felnevetnek. Télen a házakba szorultak, egymás hegyén-hátán a sok gyerekkel, és még vendégeket is fogadtak esténként, három-négy család összegyűlt valakinél, kártyáztak, beszélgettek, és egész idő alatt főtt kukoricát rágcsáltak. Télen többnyire főtt kukoricát ettek. Akinek már az is elfogyott, az elment nádat vágni vagy halászni. Korán reggel felöltöztek, bárányból kucsmát húztak a fejükre, a facipőket megtömték szalmával, hogy erősen a lábukra szoruljon, aztán a nádvágó késekkel vagy a hálókkal elballagtak a feketicsi hídhoz. Stefan mindig látta őket, amikor a nehéz, ormótlan facipőkben elmentek a szélmalom előtt, a hídnál lementek a befagyott folyóra, ott két csoportra váltak, a nádvágók elcsoszogtak felfelé a jégen, valahová a téglagyár mögé, a halászok pedig nem messze a hídtól néhány helyen beszakították a jeget, a lékeken leengedték a hálót, vártak egy kicsit, amíg a halak odajöttek levegőt szívni, akkor kiemelték őket a hálóval. Sok halat fogtak, de közben csuromvizesek lettek, a téli hideg gyorsan megfagyasztotta a ruhájukat, és amikor a halaskosarakkal jöttek

visszafelé, a jeges ruha úgy recsegett rajtuk, mintha rozsdás páncélokban jöttek volna. A halat még aznap eladták, utána betértek inni valahová, ahol a jeges ruha megolvadt, de mire imbolyogva visszatértek a Zöld utcába, már újra megfagyott rajtuk, és recsegett minden lépésnél. És már megint nem vettek komolyan az égvilágon semmit. Ennyi elég is volt Stefannak, hogy őrülteknek tartsa őket." (*Virágos Katona*, 12–14)

A Gion-regények helyszíne: a vízimalom és a Szív

A *Virágos Katona* című regény fordulatot jelentett Gion pályáján: anyagát a Vajdaság és szülőfaluja múltjából meríti, és először nevezi meg színhelyként Szenttamást. A tetralógia első kötetében Gion „korábbi regényeinél hagyományosabb epikai formában, színes epizódok láncolatából épített szigorú kompozícióban ad gazdag társadalomképet a századelő soknemzetiségű bácskai kisvárosáról" (Görömbei 2001: 288–289). Pályája kezdetén – mint egyik nyilatkozatában fogalmazott – „igen magasröptű témákról", például „a római légiókról, illetve légionáriusokról, meg Ahasvérusról, a bolygó zsidóról" (Füzi, 1998: 11) írt, de hamarosan rájött, más témát kell felkutatnia. A váltásban szerepet játszhatott Szenteleky Kornél culeur locale-elmélete, amellyel az egyetemei évei alatt találkozott. A húszas évek vajdasági magyar irodalmi életének organizátora 1933-ban az *Ákácok alatt* antológia bevezetőjében új alapokra akarta helyezni az irodalmi tematikát és érzésvilágot, a művek szellemiségét: „A lényeg az, hogy igazi életet, igazi mát adjon az író. Az, aki egy bácskai faluban ábrándos andalúziai történeteket ír, az ügyes írásművéssé nőheti ki magát, de nem lehet igazi mai író. Az igazi írónak élnie kell a mában. Bele kell kapaszkodni az idő, a talaj, a tények, a társadalmi adottságok pozitívumába. Az az idő már elmúlott, amikor az író a művészi formában élhette ki magát, avagy a képzelet szárnyán libegett, megszakítva minden összeköttetését a valósággal" (Szenteleky, 1933: 11). A Szenteleky Kornél által meghirdetett program lényege olyan irodalmi művek létrehozása, amelyekben művészileg értékesen jelennek meg a regionális jellegzetességek, tájak, problémák. Az eredmény „sokáig váratott magára: Szirmai Károly, Herceg János és Majtényi Mihály szórványos eredményei után csak a hatvanas és hetvenes években született meg az igazi vajdasági regényirodalom Major Nándor és Burány Nándor, majd Varga Zoltán, Gion Nándor, Domonkos István, Tolnai Ottó és Végel László könyveiben. Mindenekelőtt az újvidéki Forum kiadó 1968-as regénypályázata nyomán megjelent regényekben, amelyek egyszerre, mintegy az irodalomteremtés elemi erejű gesztusa révén hozták létre a vajdasági magyar regényirodalmat, a szórványos könyvek után magát

az »irányzatot«, az »iskolát«" (Pomogáts, 2000: 27). Pomogáts Béla úgy véli, Tomán László joggal állapította meg, hogy a Forum pályázatára érkezett regények Szenteleky klasszikus igényességét váltották valóra, az ő programját igazolták, ha több évtizedes késéssel is (Pomogáts, 2000: 28).

Szajbély Mihály írja a Symposion-mozgalom történetét felvázoló tanulmányában, hogy az első nemzedék „élesen szembefordult a couleur localos vajdasági irodalmi hagyományokkal, és olyan modern lírai és narratológiai szövegeket hozott létre (Domonkos István, Tolnai Ottó, Végel László stb.), amelyekhez hasonlóakra Magyarországon még majd tíz évig kellett várni" (Szajbély, 1997: 228). Gion Nándor azonban elégedetlen volt a Symposion-mozgalom elképzeléseinek jegyében született „igen magasröptű témákról" (Füzi, 1998: 11) írt alkotásaival, érezte, váltania kell, s a szülőfaluból magával hozott anyagot kezdte el megírni: „Huszonhét éves koromban a második könyvemben a *Testvérem, Joáb*ban tértem ide vissza, még csak a peremét kaparásztam, így is kisebb botrány keveredett belőle, ami meggyőzött arról, hogy ügyesen fordultam. Az *Ezen az oldalon*ban és a *Latroknak is játszott* trilógiában már teljességgel bejött Szenttamás, az igazi és az enyém, ami nem mindig ugyanaz, de eléggé összemosódnak és jól megférnek egymással" (Füzi, 1998: 11–12).

A váltással kapcsolatban idézhető a Hornyik Miklós által 1968-ban készített interjú is, amelyben Gion arról beszélt, hogy a négyrészes Ahasvérus novellák írásakor érezte először, hogy mint prózaíró kezd következetlen lenni a „mozgalom sémáihoz", kezd „kívülálló" lenni (Hornyik, 1981: 135–137). A hetvenes évek elején szülőfaluja világa felé fordult, a helyi színek elmélete tehát, vagyis Szenteleky azon elvárárása, hogy a regényirodalom „hiteles képet adjon a regionális társadalom életéről és konfliktusairól" (Pomogáts, 2000: 27) beépült Gion Nándor életművébe.

A Gion-próza térszemléletéről, a szülőhelyhez kötődés problémájáról többször is írtak a kritikusok, irodalomtörténészek. Pintér Lajos az író sarkalatos pontjának nevezi Szenttamást: „Hozzáköti a család, az átélt múlt, hozzákötik az ott megismert legendák" (Pintér, 1983: 77), ezek szálaiból konstruálja történeteit. Utasi Csaba a *Virágos Katoná*ról írt kritikájában a térbeliség elemeinek dominanciáját emeli ki: „A központi lokalitás a kálvária, ahonnan egész sor út vezet sugarasan a Szívhez, a Tukba, a devecseri rétre, a csatornára stb., s minden lényeges esemény ezeken az oda-vissza vezető relációkon történik meg" (Utasi, 1974: 1296).

A szereplők nem szívesen hagyják el ezt a számukra ismerős, biztonságot nyújtó helyet. Legtöbbjük csak kényszer hatására, katonai behívó, háború, betegség, fontos ügyek rendezése miatt mozdul ki Szenttamásról, viszont akadnak vállalkozó szellemű szereplők is, az ő történetüket szövi át a nyugat felé utazás toposza. A jobb életet, az ígéret földjét Rézi Észak-Amerikában, a Török testvérek Dél-Amerikában és Franciaországban keresik.

A szenttamási kálvária *első írásos említése a szenttamási Római Katolikus Egyházközösség Képviselő-testületi Tanácskormánya Jegyzőkönyvének 1868. január 28-i bejegyzésében található, ekkor merült fel először a kálvária-építés gondolata. Az egyházközösség 1869. január 21-i tanácsán a képviselők kijelölték az építkezéshez a Becsei út melletti helyet, és elrendelték a tervrajz és a költségvetés elkészítését. Bató Károly építőmester április 1-jére elkészítette a tervrajzot. Az 1870. január 27-én készült jegyzőkönyv szerint a kálvária felépült, a telek keleti oldalának a fásítása maradt hátra (Paracki, 2011: 46–48).*

A kálvária a második világháború végéig volt használatban. Az utolsó szertartást 1944 nagypéntekén tartották. 1944 októberében itt temették el azt a három orosz katonát, akik Szenttamásnál estek el. A háború után, amikor az egyházi földeket és épületeket is államosították, a kálvária megmaradt az egyház tulajdonában, de karbantartására nem volt pénz. Nemcsak az idő, hanem emberi kezek is rombolták. A keresztúti ájtatosságok fokozatosan megszűntek. A 70-es évek elején veteményeskerteket alakítottak ki a területén. Az akkori egyházi képviselőkből álló pasztorális tanács rendbentartás céljából elenyésző bérletfizetés ellenében kiadta a területet. 1976-ban majdnem sor került az eladására. Egy vállalkozó fatelepet szeretett volna létesíteni a helyén. Az eladást jóváhagyta a szabadkai Püspöki Hatóság, a megegyezés is megtörtént, a szerződés aláírása előtt váratlanul meghalt ft.

Sóti Máté plébános, így az adásvétel elmaradt. A hetvenes évek végén a kálvária már romokban hevert, a kápolna mennyezete beomlott, a stációkból néhány ledőlt, a kerítés kidőlt. Az 1977-ben Szenttamásra került Szarvas Péter plébánosnak sikerült megakadályoznia a kálvária-domb elsimítását, naftakút fúrását és újabb fatelep létesítését. Anyagiak hiányában az egyházközösség nem tudta felújítani a kálváriát, a leomlott falakból a téglát elhordták, eltűnt a kapu, ledőlt a kapuboltozat, beszakadt a kápolna mennyezeti boltozata, ledőlt a homlokzata (Paracki, 2011: 50–55).

A 90-es évek elején még nem szervezték meg a szemétkihordást a helységeben, emiatt a kálvária és környéke szeméttelepp é vált. Az 1997-ben meghozott kommunális rend értelmében az akkori helyi közösség tanácsa felszólította az egyházat a szeméttelep felszámolására, vagy amennyiben erre nem képes, az ingatlan eladására. A kálvária tőszomszédságában élő Paska család kezdeményezésére a környékbeliek összefogtak, felszámolták a szeméttelepet, és kezdetét vette a kálvária felújítása. 1998 húsvétján több mint negyven év után nagypénteken ismét istentiszteletet és keresztúti ájtatosságot tartottak a dombon. Az összefogásnak és az adományoknak köszönhetően 2001 nyarára felépültek a stációk és a kápolna. A Nemzeti Kulturális Alap támogatásával elkészültek a stációképek, az oltárképek és a Golgotán lévő kőkeresztekre a corpusok. A huszonhárom képből álló keresztúti stációsorozat tizennégy stációképből, három corpusból, öt elemből álló oltárképből és egy feltámadás-képből áll. A képeket Morvay László magyarországi ipar- és tűzzománcművész készítette tűzzománctechnikával. A kápolna boltíves, ablak nagyságú oltárába építették be a szárnyas oltárképet. Középen a szenvedő Krisztus áll megkötözve, mellette négy magyar szent, az egyik oldalon Szent István, fölötte Szent László, a másik oldalon Szent Erzsébet és Szent Margit látható. A becsukott oltárkép szárnyain jobbról és balról a fedőlapon két angyalt ábrázolt a művész. Az oltár jobb oldalára Szűz Mária szobrát, a bal oldalára fenyőfából készült keresztet helyeztek. A kápolna 35–40 hívőt képes befogadni. A felújított kálváriát 2001. augusztus 19-én szentelték fel. Évente háromszor tartanak szertartást a kálvárián: nagypénteken, az épület megáldásának évfordulóján, azaz augusztus 19-én és a templombúcsú napján, szeptember 14-én.

A kálváriának Gion Nándor Virágos Katona című regénye állít emléket, az 1973-ban megjelent mű a kálvária előző évtizedekbeli állapotát írja le.

„A tuki dombbal szemben, a folyó túlsó partján van a Kálvária: egy fehér, teraszos kápolna, amelyet csak feltámadáskor nyitnak ki, egyébként egész évben zárva van, és tizennégy fehér kőoszlop áll a kápolnába vezető híd mellett. Minden oszlopba egy nagy kép van beépítve, ezek a képek Jézus megkínzását és megfeszítését ábrázolják. A kápolna mögötti teraszon, ahová széles lépcsőkön lehet feljutni, három feszület áll a Megváltóval és a két latorral. A Megváltó szobra bronzból készült, a latroké pedig fehér kőből. A bronzból készült szobor idővel egészen sötétzöld lett, és a Megváltó szinte feketének látszik a fehér kőből faragott két lator között. 1878-ban épült a Kálvária, amikor egyetlen ház sem volt a folyó túlsó partján. Szenttamás sokáig a két folyóvíz, a Krivaja és a Ferenc-csatorna közé szorult, a szerbek a csatorna, a magyarok pedig a Krivaja mentén laktak. Azt hiszem, a katolikus tuki magyarok gyűjtötték össze a pénzt a Kálváriára, és felépítették oda a dombbal szemben, s csináltak mindjárt egy keskeny deszkahidat is, hogy mindenkor átmehessenek a kápolnához imádkozni. Aztán felépültek az első házak is a folyó túlsó partján, és lassan kialakult a Kálvária utca, az első és vagy harminc évig az egyetlen utca ezen a lapályos részen, ahol többnyire elszegényedett tukiak laktak; fáradt, lerongyolódott emberek, akik elkeseredetten próbálták visszaküzdeni magukat a tuki dombra. Mert szégyen volt lecsúszni a Kálvária utcába, és az itt lakók talán még nagyobb megszállottsággal dolgoztak, mint a földtúró, gyűjtögető tukiak, csak hogy mielőbb elkerüljenek a fehér kápolna és a tizennégy kőoszlop közeléből. A gürcölő, kimerült emberek nem sokat törődtek a Kálváriával, és az irgalmas tukiak is csak a húsvét előtti napokon jöttek át ide imádkozni, és természetesen nagyszombat estéjén a feltámadást ünnepelni, dologidőben azonban rajtam kívül feléje sem nézett senki.

Én az iskola befejezése után mindennap elmentem a Kálváriára. Nem túrtam a földet, mint a tuki vagy a Kálvária utcai vakond-emberek, a citerámmal már tizenöt éves koromban is megkerestem annyit a házi bálokon, hogy ne kelljen kijárnom a földekre, tehát szabadon kószálhattam naphosszat, vagy ülhettem a fehér kápolna teraszán, a megfeketedett bronz Jézus

lábainál, ahonnan láthattam a tuki dombon nyüzsgő embereket, a nyomorúságos Kálvária utcai házak elhanyagolt udvarát és Gilikét, az álmodozó falusi kanászt, aki a Szegedi út melletti réten őrizte a disznókat. Szerettem a Kálváriát, mert itt mindig csönd volt és hűvös, és sok mindent megfigyelhettem, engem pedig senki sem láthatott. Reggelenként korán keltem, amikor alig világosodott még, átfutottam a keskeny deszkahídon, felmentem a keresztre feszített Jézushoz, és figyeltem a munkába induló embereket. A tukiak hangoskodva jöttek ki az utcára, szekereikkel felverték a port, káromkodtak, nógatták a lovaikat, hogy minél előbb kiérjenek a földekre, a szegényebbek pedig gyalog loholtak a szekerek után. A Kálvária utcaiak szótlanul bújtak elő házaikból, és leszegett fejjel indultak munkába. Rövid félóráig tartott a nyüzsgés, aztán kihalt a Tuk is, meg a Kálvária utca is, csak a kisgyerekek meg a nagyon öregek maradtak otthon. Aztán felhangzott Gilike kürtje a Szív mögül, csakhamar előbukkant a disznókkal, lassan terelgette őket a Szegedi út felé. Így volt ez mindennap kora reggel, és mindennap ilyenkor megjelent Istenes Bibic Mihály is a feleségével, akik már hazafelé jöttek a földekről." (*Virágos Katona*, 25–26)

Kálvária (1901)

Gion Nándor művészi képzeletének fontos attribútumaként Bori Imre a térszemléletet határozza meg: „Térben képzeli el regényeit, amikor a faluszéli Kálvária-domb körül húzott körben mozgatja hőseit, s ennek sugara alig nagyobb, mint amennyit a dombról, ahol a három keresztfa áll a megfeszített Jézussal és a két latorral, Gallai István, a főhős, a szemével be tud fogni. A Gion-írások állandó színtere ez a világ, mind földrajzi, mind szociológiai szempontból. Az írót elsősorban a faluszéli szegény emberek világa érdekli, s a falu szociológiai keresztmetszetét is megadja mind gazdasági, mind nemzetiségi vonatkozásban" (Bori, 1993: 234).

„Istenes Bibic Mihály reggeli hazatértével végképp elcsendesedett minden, és én akkor a teraszról lementem a kőoszlopokhoz, hogy a Virágos Katonát nézegethessem. Mert valójában azért jártam én mindennap a Kálváriára, nem pedig, hogy a tuki és a Kálvária utcai embereket meglessem. Nem mondom, érdekelt az is, hogy a vakond-emberek hogyan rohannak a földekre, és hogyan térnek haza holtfáradtan, és egyáltalán, hogyan élnek, és először tényleg emiatt mentem el a Kálváriára, de csakhamar felfedeztem a Virágos Katonát, és attól kezdve ő érdekelt elsősorban.

A Virágos Katona szöges korbáccsal veri a Megváltót a kőoszlopokba épített képeken. Homokszürke ruha van rajta, és a mellén egy hatalmas, sárga szirmú virág. A rikító sárga virág egyáltalán nem illik a képekre, és vele együtt a katona sem, hiszen senki másnak nincs a ruhájába virág tűzve, sőt még a háttérben sem látszik egyetlen virág sem. Arról a sok tülekedő emberről látszik, hogy onnan nőttek ki, abból a kopár, homokos talajból, és valahogy mindannyian összetartoznak, a Virágos Katona azonban úgy járkál ott közöttük, mint aki véletlenül került oda, és ezért megbélyegezték egy nagy sárga virággal. Amikor először hosszabb ideig nézegettem a képeket,

folyton az volt az érzésem, hogy a Virágos Katona ki akar lépni a képekből. Akkor még azt hittem, hogy mindez a sárga szirmú virág miatt van, de később rájöttem, hogy nem csak emiatt különbözik a többiektől, a virág tulajdonképpen nem is olyan fontos. A Virágos Katonának az arca más, mint a többieké. Ugyanolyan szakállas arc, mint a többieké, de hiányzik róla valami. Tudniillik a Virágos Katona nem szenved. Mindenki más szenved: a Megváltó, akinek vérzik a homloka a töviskoszorú alatt, a farizeus, aki leköpi a Megváltót, Simon, a cirénei ember, akinek át kell vennie a keresztet a leroskadó Jézustól, a hóhér és az egész bámész boldogtalan népség mind, mind szenved, mindegyiknek látszik az arcáról, hogy boldogtalan. Az egyetlen boldog ember a Virágos Katona. Komoly az arca, majdnem zord, de bozontos, barna szakálla mögül mégis mintha folyton mosolyogna egy kicsit, és az egymástól távol eső szemeivel úgy néz az emberekre, mintha azok nem is léteznének. És ezután már mást is felfedeztem: a Virágos Katona mindent rosszul csinál. A többiek értik a dolgukat; a katonákat vezénylő százados is, a keresztet készítő ácsok is, a hóhér is, a Virágos Katona azonban hallatlanul ügyetlen. Sisakja félrecsúszott a fején, a lábát esetlenül emelgeti a Megváltó mögött, és a szöges korbácsot is úgy fogja, és úgy lendíti meg, hogy szinte biztosra vehető, hogy mindjárt az ő nyakára tekeredik.

A Virágos Katona a szenttamási kálvária stációképein
(Fénykép: Németh Dezső)

A következő képen a korbács mégis a Megváltó hátán csattan, de úgy, hogy a szöges végei visszamerednek a Virágos Katona felé, aki komoly arccal mosolyog, mintha nemcsak a körülötte tolongó emberekről nem tudna semmit, de még a kezében tartott korbácsról sem. Furcsa volt ez nagyon, és én egy pillanatra arra is gondoltam, hogy talán hülye a Virágos Katona. De nem, határozottan értelmes arca van, nem hülye, egyszerűen csak boldog. És akkor elhatároztam, hogy megállapítom, miért boldog a Virágos Katona.

Ezért kezdtem rendszeresen járni a Kálváriára, és amikor a tukiak és a Kálvária utcaiak kivonultak a földekre, Istenes Bibic Mihály pedig lerakodott a szekérről, az oszlopokhoz mentem, és a képeket tanulmányoztam. Jó állapotban voltak ezek a képek, amolyan vakablakszerű nyílásokban, mélyen beépítve a vastag kőoszlopokba, úgyhogy az eső és a nap nem rongálta meg őket, minden szépen, tisztán látszott rajtuk, és én tüzetesen átvizsgáltam mindegyiket, hátha valamilyen apró részlet megmagyarázza a Virágos Katona boldogságát. De nem tudtam felfedezni semmi újat. Megint csak a Virágos Katona arcát kezdtem tanulmányozni, és megpróbáltam az övéhez igazítani az arcomat. Hoztam otthonról egy tükröt, figyeltem a Virágos Katonát, és

figyeltem magamat, erőlködtem, hogy hasonlítsak rá, de így sem jutottam semmire, nem tudtam olyan arcot vágni, mint a Virágos Katona. (*Virágos Katona*, 27–28)

A 2001-ben felújított kálvária
(Fénykép: Kiss Natália)

A Virágos Katona *stációkép a szenttamási kálvárián. Gion Nándor Virágos Katona című regényének képi utalásaiban szereplő alkotások egy Krisztus keresztrefeszítésének történetét elbeszélő monoszcenikus képsor elemei. A monoszcenikus kép egy jelenetet ábrázol egyetlen képfelületen, ezek képsorrá összeállítva együttesen egy történetet mondanak el. A képsor létező irodalmi szöveg, a bibliai szenvedéstörténet illusztrálása. A narrátor által a kép egyik alakjáról Virágos Katonának nevezett alkotás a Golgotára vezető út egyik stációját jeleníti meg. A szenvedés útját járó Krisztus tizennégy stáción keresztül jut el a kereszthalálig, ennek az útnak a képi elbeszélései a szenttamási kálvária kőoszlopaiba épített képek. A képsort a szemlélő történetté fűzi össze. A Virágos Katona narrátora pontosan megjelöli a képek helyét: a vastag kőoszlopok vakablakszerű nyílásaiba voltak mélyen beépítve, „az eső és a nap nem rongálta meg őket, minden szépen, tisztán látszott rajtuk." A keretet, a képek határait a vakablak fala jelzi. A képsor festőjéről nem tudunk meg semmit, Török Ádám kérdez rá a kilétére a regény egyik szöveghelyén, majd a képet nézve és a mozdulatokat analizálva megállapítja róla: „Egész biztos, hogy sohasem fogott korbácsot a kezében." A képsor cselekménye Krisztus keresztrefeszítésének kronológiáját követi. A menet útja Jeruzsálemtől a Golgota felé halad. Az első képen a Megváltót kilökdösik a börtönből, a Virágos Katona először emeli fel a szöges korbácsot. A befogadónak végig kell sétálnia a kálvária tizennégy stációja előtt, és a képeket egymásután nézve rajzolódik ki előtte a Krisztus keresztrefeszítését megelőző út.* Rojtos Gallai István, *a Virágos Katona narrátora a kálvária szakrális terének látogatója.* Reggelente felmászik a kápolna tetejére, és csak a környék elcsendesedését követően megy le *a Virágos Katonát ábrázoló képhez. A képpel való dialógus előfeltétele a zavaró körülmények kiiktatása. Az elbeszélő képolvasata a regénykezdetben kiterjed a képen ábrázolt alakok cselekedeteire, a háttérre, az út szélén álldogáló nézőkre, a színekre: „A Virágos Katona szöges korbáccsal veri a Megváltót a kőoszlopokba épített képeken. Homokszürke ruha van rajta, és a mellén egy hatalmas, sárga szirmú virág. A rikító sárga virág egyáltalán nem illik a képekre, és vele együtt a katona sem, hiszen senki másnak nincs a ruhájára virág tűzve, sőt még a háttérben sem látszik egyetlen virág sem. Arról a sok tülekedő emberről látszik, hogy onnan nőttek ki, abból a kopár, homokos talajból, és valahogy mindannyian összetartoznak, a Virágos Katona azonban úgy járkál ott közöttük, mint aki véletlenül került oda, és ezért megbélyegezték egy nagy sárga virággal." A kép nem egyedülálló, középponti figuraként ábrázolja Jézust. A narrátor közli a képnek a szemlélőre, azaz a narrátorra tett hatását is: „Amikor először hosszabb ideig nézegettem a képeket, folyton az volt az érzésem, hogy a Virágos Katona ki akar lépni a képekből. Akkor még azt hittem, hogy a sárga szirmú virág miatt van, de később rájöttem, hogy nem csak emiatt különbözik a többiektől, a virág tulajdonképpen nem is olyan fontos." A Virágos*

Katona, mint a Gion-hősök általában, eltér a többiektől, más, nem illik bele a környezetébe. Jézussal együtt őt is megbélyegezték. A virág is idegen e táj flórájától, pozitív jelentéstartalmából kifolyólag sem illik a miliőbe. Térbelileg a sárga virág a katona és a Megváltó között helyezkedik el, jelképesen közvetít közöttük, a sárga ugyanis az örök fény, a felség, a hatalom kifejezője, a közvetítés szimbóluma emberek és istenek között. A keresztény hagyományban a sárga szín az eretnekség, az árulás (iskarióti Júdás) színe is. A színek konstruálta oppozíció Jézus és a körülötte állók létének jellegére hívja fel a figyelmet: Jézus létezését az örökkévalóság jellemzi, a homok*szürke ruhájú katona és a* homok*os talajon tolongó bámészkodó nép mulandóak. A létezés mulandóságát szimbolizáló homok a Jézust körülvevő figurák létének időbeli korlátozottságát vetíti ki.*

Az ötödik stációkép és a megfeszített Jézus a latrokkal
(Fénykép: Németh Dezső)

A leírás középpontjában a Virágos Katona arca, tekintete áll. A narrátor képolvasata alapján konstatálható, hogy a Virágos Katonáról elnevezett kép a szenvedés útjának ötödik stációját (cirenei Simon segíti Jézusnak a keresztet vinni) jeleníti meg: a menetben Krisztus mellett ott látható megsegítője, a cirénei Simon, aki átveszi tőle a keresztet, és a farizeus, aki leköpi Krisztust. Mihail Bahtyin kategóriájának, az út kronotoposzának lényege, hogy útközben találkozások, emberek közötti interakciók történnek, az úton egy bizonyos idő- és térbeli pontban a legkülönbözőbb emberek – különféle társadalmi rétegek, hitvallások, nemzetiségek, életkorok képviselői – tér- és időbeli útjai keresztezik egymást, a véletlen itt összehozhat olyanokat, akiket normális körülmények között elválaszt egymástól a társadalmi hierarchia és a térbeli távolság (Bahtyin, 1976: 297). A keresztút is a találkozások, az emberek közötti interakció – Krisztus, katonák, nézelődő tömeg, farizeus, hóhér, ácsok stb. – helye. A szenvedéstörténet lineáris locusán, a Golgota felé vezető úton Jézus és a katona alakja meghatározott irányban mozog, mozgáspályájuk a tizennegyedik stációig vezet. A narrátor elbeszéli a sorozat következő képén megjelenített eseményeket is: „És ezután mást is felfedeztem: a Virágos Katona mindent rosszul csinál. A többiek értik a dolgukat; a katonákat vezénylő százados is, a keresztet készítő ácsok is, a hóhér is, a Virágos Katona azonban hallatlanul ügyetlen. Sisakja félrecsúszott a fején, a lábát esetlenül emelgeti a Megváltó mögött, és a szöges korbácsot is úgy fogja, és úgy lendíti meg, hogy szinte biztosra vehető, hogy mindjárt az ő nyakára tekeredik. A következő képen a korbács mégis a Megváltó hátán csattan, de úgy, hogy a szöges végei visszamerednek a Virágos Katona felé, aki komoly arccal mosolyog, mintha nemcsak a körülötte tolongó emberekről nem tudna semmit, de még a kezében tartott korbácsról

sem. Furcsa volt ez nagyon, és én egy pillanatra arra is gondoltam, hogy talán hülye a Virágos Katona. De nem, határozottan értelmes arca van, nem hülye, egyszerűen csak boldog. És akkor elhatároztam, hogy megállapítom, miért boldog a Virágos Katona." Rojtos Gallai István úgy dönt, az élő embereket fogja megfigyelni, s a kálváriáról szemlélődve Krisztus szenvedéstörténetével párhuzamosan a tuki és kálvária környéki „vakond-emberek" szenvedéstörténetét is végignézi. Belehelyezi a kálvária környékének figuráit a szenvedéstörténetbe, párhuzamot talál saját környezete és a Jézust körülvevő népség között: *„a tukiak és a Kálvária utcaiak éppen olyanok voltak, mint az a bámészkodó, köpködő népség az oszlopokba épített képeken, valamennyien boldogtalanok és rosszkedvűek, még akkor is, ha nevetnek." A Virágos Katonára* senki sem hasonlít a környezetében csak Gilike, az ujjaival játszadozó együgyű falusi kanász. *A citerás Gallai István, a Virágos Katona és Gilike, a falu kanásza mindhárman stigmatizáltak. Rojtos Gallai Gilike halála után jön rá a Virágos Katona titkára: „Ezt tudtam már akkor is, de amíg élt, nem mertem rágondolni, nem akartam elhinni, hogy ez a toprongyos kis kanász tudja a Virágos Katona titkát. Pedig tudta, és tulajdonképpen nagyon egyszerű az egész: el kell menni onnan, ahol ronda dolgok történnek, ki kell lépni abból a képből, ahol a Megváltót korbácsolják."*

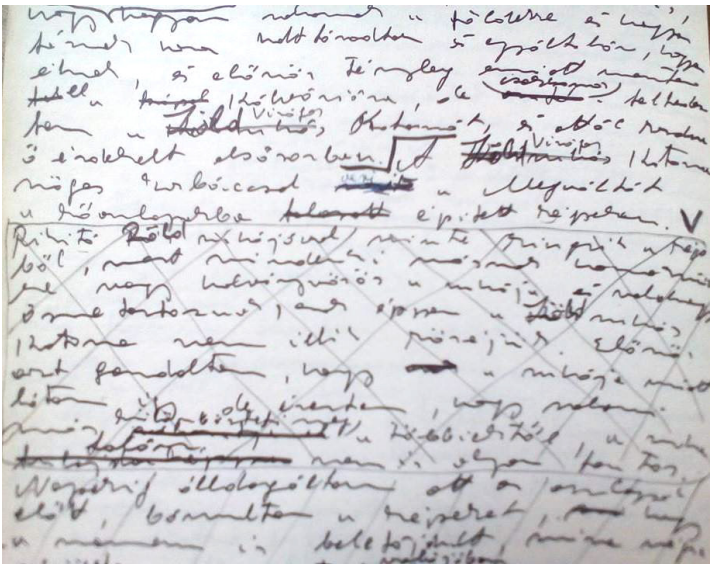

A Virágos Katona kézirata, amelynek javításain látszik, hogy eredetileg Kék-, majd Zöldruhás Katona volt a neve

A szenttamási kálvária a tizennégy stációval reális térelem a regényben, azt viszont nem tudjuk, hogy a Virágos Katona képe létezett-e konkrét, fikción kívüli festményként. A nemrégen előkerült kéziratok javításaiból viszont látható, hogy Gion eredetileg Kék-, majd Zöldruhás Katonának nevezte el, s utólag javította ki Virágos Katonára. A kálvária-kápolna a stációkkal 1869-ben épült. A stációk kőoszlopaiba épített pléhlapokra olajfestékkel vitték rá a passiótörténet cselekményfolyamatát. A kálvárián 1944-ig rendszeresen tartottak szertartásokat, a második világháború utáni politika azonban nem engedélyezte a vallási körmenetek és a nyilvános gyülekezetek megszervezését, ennek következtében a hely elveszítette funcióját. Az épület a XX. század végére csaknem rombadőlt, a pléhlapok elvesztek. 2001-ben felújították a kálvária-kápolnát és a stációkat. A Golgotára vezető utat elbeszélő új képeket Morvay László budapesti ipar- és tűzzománcművész készítette tűzzománc technológiával. A művész a tizennégy elemből álló képsor két darabját, a II. és a IX. stációképet a Virágos Katona narrátorának képolvasata alapján festette meg.

A Morvay-féle reprezentáció a narrátor mentális képének vizuális, a festő egyéniségének megfelelő formanyelvvel való megjelenítése. Morvay László az eseményeken kívül a narrátor képolvasatából átveszi a

térjellemzőket (barna-szürke kopár talaj), a katona külsejének jegyeit (szakállas arc), testtartását (furcsa, esetlen járás), ruházatát (sisak) és azonosítóját, a sárga virágot. A kép legerősebb színei – vörös, sárga, szürke – a katona figuráján összpontosulnak. A katona vörös ruhájával az életet képviseli, a Megváltó vörös színnel ellentétbe állított sárga ruhája az ujjászületést és a halhatatlanságot anticipálja. A Megváltó ruhája éppen olyan sárga színű, mint a katona mellén a virág. Az első képen (II. stációkép) a virág tízszirmú, a másodikon (IX. stációkép) a makrokozmoszra utalva hatszirmú. A festményeken dominál a fény és sötétség kontrasztja, a pozitív és negatív erők egymásra hatása. Mindkét figurális kompozíció felső tartományában a Golgota feletti beborult ég látható. A sötétkék ég kontrasztot képez a festmény másik világosabb részével szemben. A térelrendezést figyelembe véve a katona az első képen Jézussal egy szinten áll a kép felső tartományában, a másik képen a Jézust ütlegelő katona továbbra is a kép felső tartományában helyezkedik el, a földre tiport Jézus az alsóban. A szenvedéstörténetet ábrázoló képsor mindkét alkotóelemén a két világ között a kereszt képez térbeli és szimbolikus (egyszerre élet- és haláljelkép) határt.

A helynek identitás-formáló szerepe van. A peremkerület, a faluszél térbeli metafora Gionnál, a földrajzi, kisebbségi, gazdasági, kulturális marginalizációt jelenti. Szenttamás-textusai a peremterületen való létezés nyelvi leképezései. Szereplői folyton a periférián mozognak, az *Ezen az oldalon* figurái a temetőkkel körülvett faluszéli egy sor házból álló utcában, a *Latroknak is játszott* tetralógiában a Zöld utcán, a falu határán daráló szélmalmokban, a Kálvária utcában, majd miután benépesítik a kegyhely környékét, Jankófalván, a Hauser- és Schank-féle faluvégi téglagyárakban.

De Sgardelli Caesar A Délvidék hadtörténete 1914–1918. (A Délvidék katonái a világháborúban) *című 1941-ben megjelent kötetében a devecseri téglagyárosok, Johann és Frigyes Schank, az idősebb Johann Schank téglagyáros fiai (a nagyobbik fiúé lett a devecseri téglagyár, a kisebbik a Hauser-féle túlsóvégi téglagyárat örökölte) is szerepelnek a harcosok életrajzi és világháborús adatainál:*

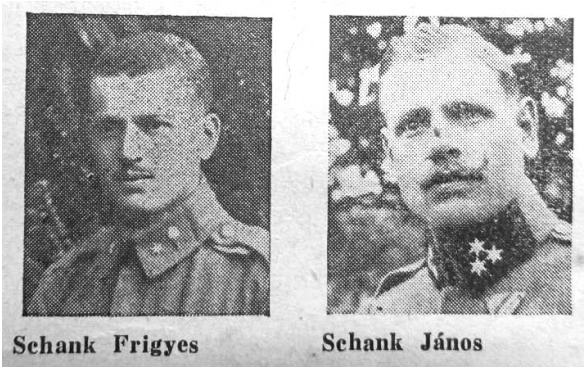

Schank János *a 6. h. gy. e. szakaszvezetője, téglagyáros, Szenttamás. 1893-ben született. 1914. október 26-án vonult be, és december 29-én ment ki az orosz frontra. Több ütközetben vett részt, és 1915. március 10-én megsebesült. Felgyógyulása után a m. kir. csendőrparancsnokságon teljesített szolgálatot. Kitüntetései: Kcsk (Károly csapatkereszt), Heé (háborús emlékérem). A Délvidék felszabadulása előtt 1941. április 6-án elhurcolták és hét napig fogva tartották a szerbek.*

Schank Frigyes *a 6. vártűzérezred őrvezetője, téglagyáros, Szenttamás. 1897-ben született. 1915. október 6-án vonult be, és 1916. január 20-án ment ki az orosz frontra. Zlatagóránál és más pontokon küzdött, majd az olasz harctérre vezényelték, ahol részt vett a montellói hegyekben kifejlődött ütközetekben. Kitüntetései: (bronz vitézségi érem), Kcsk, Heé. A szerbek 1941. április 6-án tuszul magukkal hurcolták, és hét napig fogvatartották (De Sgardelli 1941: 362).*

Kézzel való téglaverés a Hauser-féle téglagyárban

Munkások a tulsóvégi (egykor Hauser-féle) téglagyárban az 1960-as években

A devecseri, egykori Schank-téglagyárban ténferegnek a *Sortűz egy fekete bivalyért* gyerekcsapatának tagjai, de a falu peremén áll a károkatonák védelmezőjének, Gergiánnak és ellenségeiknek, a Ságiaknak a tanyája is. A *Testvérem, Joáb* szereplői a helység déli perifériáján, a csatornaparton mozognak. Ide jár át moziba az északi végről az ifjúsági regények Tamás és Burai J. vezette csapata. A *Károkatonák* gyerekszereplői a *Joáb* narrátorához hasonlóan a helység észak-dél tengelye mentén mozognak. A Gion-művekben megörökített szenttamási világ Radics Viktória értelmezésében „nem holmi couleur locale, kisrealizmus, a legkevésbé népieskedés, hanem a létnek egy olyan portája, ahol az élettel törődni, bánni tudtak, mégpedig – s ez szerintem nála igen fontos – nem kedvetlenül. Azt hiszem, a kedély számára olyan volt, mint a hívőknek a hit. Azzal tartozunk az életnek, hogy némi jó kedéllyel nyúljunk hozzá; kicsit erkölcsi ügy ez is. Nem hiába citerázott annyit a Rojtos Gallai" (Radics, 2002: 43).

Tégla Hauser Jakob monogramával
(Fénykép: Kovács Loránd)

Ha Gion Nándor művét a referencialitás felől közelítjük meg, a reális és imaginárius szoros kapcsolatát konstatálhatjuk. Az imaginárius világ mögött valós földrajzi helyek, szereplők állnak. A regénysorozat helyszíneinek egy része (Zöld utca, Tuk, Begluk, Kálvária, Devecser, Johann Schank és Jakob Hauser téglagyára, Békás rét, Szív, Szegedi út, Cigány-völgy, Nagy utca, községháza, Sárga kút, Kudlik Rezső, azaz Kuszli Dezső boltja stb.) ma is megtalálható Szenttamáson, az azóta megszűnt, illetve átalakított lokációk (a Szenci-kocsma, az Újvári kocsma vagy Kiss János és Kiss Antal kocsmája) pedig a népi emlékezet által beazonosíthatók.

Kudlik Rezső, alias Kuszli Dezső boltja a Nagy utca elején

„Kudlik Rezső a Nagy utca végén nyitott boltot, a katolikus templom közelében, egy Kollár Imre nevű paraszt házában. Kollár Imre kiköltözött a tanyájára, öt évre bérbe adta a házát, Kudlik Rezső beköltözött a hátsó szobába, az utcai szoba két ablakát kiütötte, széles ajtót csináltatott, az utcai szobát bolthelyiséggé alakította át, a konyhát és a pincét raktárhelyiségnek használta. Szerény kis üzlet volt ez, de telezsúfolva a legkülönfélébb áruval. Volt itt élesztő, krumplicukor, szilvalekvár, disznózsír, kocsikenőcs, birkagyapjú, tű, cérna, bors, paprika, virágmag meg különböző vasáru is: sarokvas, lavór, fazék, vaslemez, vasrúd és vadászkés. Később már kerékpáralkatrészeket és lisztet is árult Kudlik Rezső. A lisztet Stefan Krebstől szerezte be.

Kudlik Rezső többnyire hitelben szerezte be árukészletét, keservesen törlesztgette a részleteket, és nagyon elesett embernek látszott. Hosszú meggyfa szipkából szívta a cigarettát, a

meggyfa szipka folyton remegett a szájában, naphosszat idegesen tördelte a kezét, hasán kék kötény feszült, és vevői előtt kétségbeesetten hajlongott. Vasárnaponként azonban megváltozott: a hosszú meggyfa szipka eltűnt a szájából, a kék kötényt a szögre akasztotta, ünneplőruhába öltözött, és méltóságteljesen elsétált a katolikus templomba nagymisére. A második vagy harmadik padsorban szokott ülni, mindjárt az apácák mögött; és a módosabb katolikus magyarok ilyenkor gúnyosan elmosolyodtak mellette és a háta mögött.

Kudlik Rezső három inast is dolgoztatott szerény kis boltjában: Kudlik Oszkárt, a fiát, Bálizs Mihályt és egy becsei fiút, Németh Ferencet. Az inasaival úgy bánt, mint egy szigorú tanító, kurta, hangos utasításokat adott nekik, és időnként nádpálcával verte őket. A fiát verte meg leggyakrabban. Kudlik Oszkár nagydarab, lusta kölyök volt, szótlanul tűrte a verést, megszokta a nádpálcát, mint ahogyan azt is megszokta, hogy az apja disznópofájúnak nevezi. Kudlik Rezső a másik két inasát is disznópofájúnak nevezte, azok is megszokták már, lesütött szemmel hallgattak, serénykedtek, hajlongtak a vevők előtt, és ha tehették, vadászkést loptak az üzletből.

Négy évig tengődött a Kudlik-bolt a Nagy utca végén, az inasokból segédek lettek, Kudlik Rezső most már ritkábban nevezte őket disznópofájúnak, rendes fizetést kellett adnia nekik, a kis bolt nagyon szűk lett ennyi embernek. Kudlik Rezső csődöt jelentett be. De előzőleg egy éjszaka a boltjához rendelte Haramász András, a fuvarost, és kétszekérnyi vasárut meg valamennyi disznózsírt elszállíttatott egyik segédje apjához, Bálizs Ignáchoz, aki felcipelte a háza padlására az egész rakományt." (Rózsaméz, 243–244)

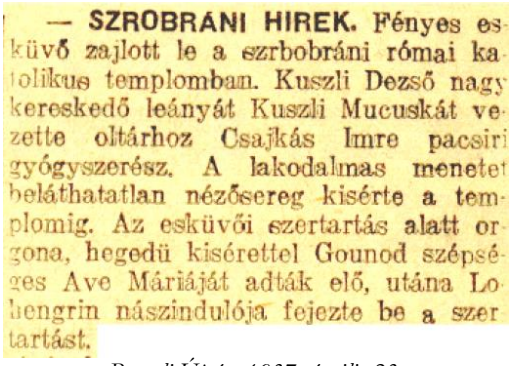

— SZROBRÁNI HIREK. Fényes esküvő zajlott le a szrbobráni római katolikus templomban. Kuszli Dezső nagy kereskedő leányát Kuszli Mucuskát vezette oltárhoz Csajkás Imre pacsiri gyógyszerész. A lakodalmas menetet beláthatatlan nézősereg kisérte a templomig. Az esküvői szertartás alatt orgona, hegedü kisérettel Gounod szépséges Ave Máriáját adták elő, utána Lohengrin nászindulója fejezte be a szertartást.

Reggeli Újság, 1937. április 23.

A községháza a házasságkötések, születési anyakönyveztetések, különféle ügyek intézésének helyszíne. Személyzete hatalomváltásokkor lecserélődik. Pincéje a második világháború végén a szenttamási magyarok megkínzásának, kivégzésének a színhelye lesz:

A községháza

„A csata utáni első két napon csak amolyan átrendezkedés folyt a községházán meg a környékén, a harmadik napon azonban a partizánok szétrajzottak a faluban. Először Aradi Józsefet végezték ki.

Az apácazárda falainál lőtték agyon, felesége, kislánya és két kisfia a Szentháromság-szobor előtt állt, a szemük láttára lőtték agyon. A szenttamási magyarok utcáiban megállt az élet. Előbb azonban a németek házait dúlták fel, a németeket elhurcolták. Stefi kocsmáját és házát is kirabolták, Bözsit, a feleségét, vagyis Elizabeth Artot és két lányukat, Elzát és Katicát elvitték valahová, hetekig nem tudtuk, hogy hol vannak, pedig Rézi naponta körbeszaladta a falut, érdeklődött mindenfelé rokonai után, de senki sem tudott semmit, a megrémült emberek nem mertek beszélni. Mert közben a magyarokat is kezdték begyűjteni. A férfiakat. Őket a községházára terelték be." (*Ez a nap a miénk*, 624)

Ugyanez a helyzet a családtörténetbeli alakokkal is (Gallai Istvánra és Rézi nénire ma is emlékeznek Jankófalván), a családtörténet és a regénycselekmény azonban nincs mindig összhangban. Érdekes példának mutatkozik erre vonatkozóan a családregény kezdete. A *Virágos Katona* indítása megadja a cselekmény időkoordinátáját: Stefan Krebs 1898 őszén jött Feketicsről Szenttamásra, feleségével és két kislányával. A Gion Nándor Emlékmúzeum gyűjteményében fellelhető egy dokumentum, a Reggeli Újság 1939. évre szóló naptára, amely a Gion család hagyatékából maradt az emlékházra, és amely megcáfolja Stefan Krebs Szenttamásra költözésének időpontját. A Gallai István névvel megjelölt naptár jegyzeteknek előrelátott 18. oldalán Gallai Teréz bejegyzése olvasható:

„Én, Teréz, születtem 1892-ben Szeghegyen, 7 hónapos koromban szüleim Szenttamásra költöztek velem, itt neveltek fel. 21 éves koromban férjhez mentem, 1913-ban esküdtem meg Sári Józseffel. Az 1914-es háború, bevonulás után bekövetkezett a családi botrány és szétváltunk. Azután 1918-ban férjhez mentem Gallai Istvánhoz, ebből a házasságból származott 2 család, egy fiú és egy lány. A fiam, István született 1919-ben, a lányom született 1921-ben, és törvényesen esküdtünk 1924-ben. Szüleim voltak: apám Krebsz István és az édesanyám Bechtler Katalin."

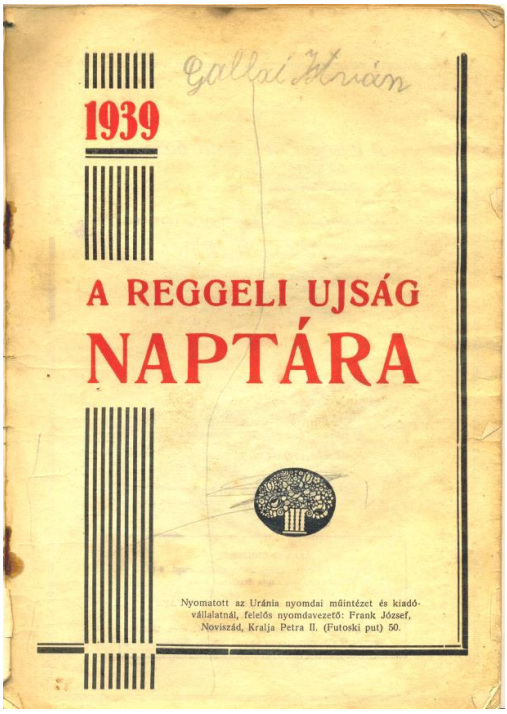

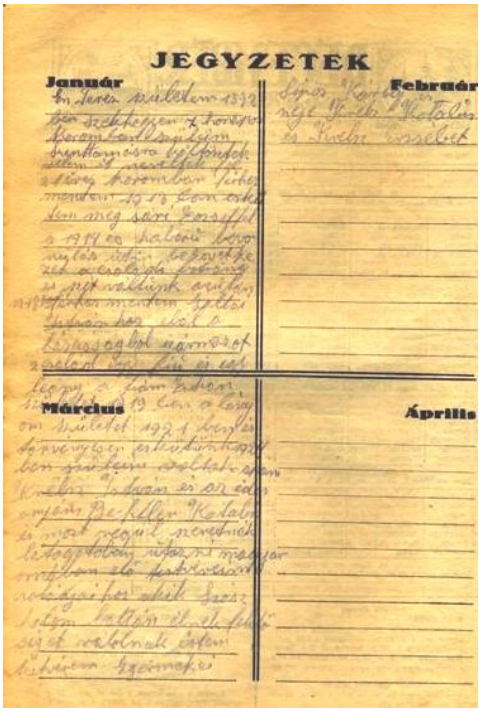

Gallai István aláírása és Gallai Krebs Teréz bejegyzése a Reggeli Újság naptárán (1939)

Azon kívül, hogy a családtörténetből kimaradt Rézi első házassága, a bejegyzés arról is tanúskodik, hogy a Krebs család 1892-ben, tehát a regényben leírt időpontnál hat évvel korábban költözött Szenttamásra.

Gallai István és Rézi Jankófalván a Szenci utcában építették fel a házukat. Jankófalva a két világháború között épült ki a Krivaja partján:

Gallai István és Rézi háza Jankófalván a Szenci utcában
(Fénykép: Németh Dezső)

„Tavasszal megjelentek a földmérők, és felparcellázták a réteket a folyó bal partján, a Kálvária utcától a devecseri szőlőskertekig és a nagy, sima legelőt a Szegedi úti szélmalom körül. Utána megkezdődött a házhelyek kiosztása. A telekigénylők a községházára járultak, sorban álltak a hűvös folyosón, egyenként és levett kalappal beléptek egy irodába, bemondták a nevüket, listára vették őket, két papírívet aláírtak, azután mindenki megkapta a telekszámát egy kis fémlapon, és mindenki kapott egy lepecsételt bizonylatot. A szegedi úti legelőn jobbára szerbeknek, a Koplalón pedig magyaroknak osztottak ki házhelyeket. A magyarokat egy nyájas, ősz hajú öregember jegyezte be a telekkönyvbe, mindenkinek megmutatta három aranyfogát, és majdnem mindenkinek elmondta, hogy hálásak lehetnek dr. Jankó Sijacic radikális párti országgyűlési képviselőnek, mert elsősorban neki köszönhetik az ingyen házhelyet, főképpen ő verte az asztalt, hogy a Koplalót osszák ki a hajléktalan szegényeknek. És a hajléktalan telekigénylők már akkor elhatározták, hogy a felépülő új falurészt Jankófalvának fogják elnevezni.

A földmérők a Koplalón, a kis folyóval párhuzamosan, három egyenes utcát karóztak ki. Gallai István az elsők között állt sorba a községházán, az első utcában a napos oldalon a saroktól a második házhelyet kapta. A földmérők elvonultak, a Koplalón hagyták a földbe vert, szálkas jelzőkarókat, és nyomukban csakhamar megjelentek a házépítők. Gallai Istvánék az elsők között kezdték építeni a házukat. Ifjabb Johann Schanktól selejtes téglát és frissen égetett cserepet vásároltak hitelbe, másfél éves törlesztésre. Johann még két targoncát is kölcsönadott nekik, és Gallai István meg Rézi a targoncákon a szálkás karók közé hordták a téglát és a cserepet, azután hozzáfogtak az alapásáshoz.

Az alapásásnál segített nekik Péter, a kisebbik Krebs fiú és Gallai István két bátyja, Pál és Antal. Mélyre le kellett ásniuk, mert valamikor nagyon régen a Koplalónak még ezen a részén is téglaégető kemencék álltak, a helyüket később szívós, zöld fű nőtte be, de a második ásónyom helyenként már feketére égett földet és kormot talált, és csak lent mélyen, egy méteren túl kezdődött az egészséges föld. A régi téglaégető kemencék véletlenül felbukkanó nyomaihoz igazodva lépcsőzetes alapot ástak, és megtöltötték a hitelbe vásárolt selejtes téglával.

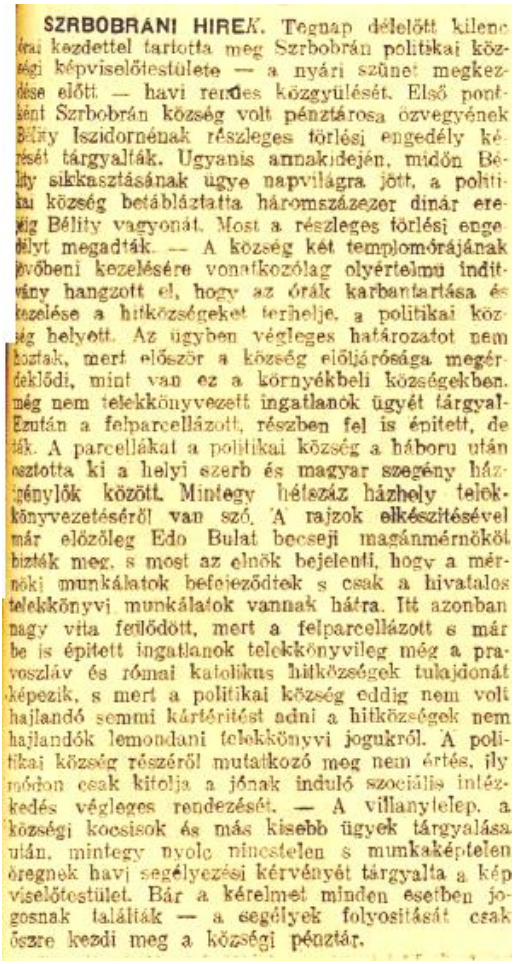

SZRBOBRÁNI HIREK. Tegnap délelőtt kilenc órai kezdettel tartotta meg Szrbobrán politikai községi képviselőtestülete — a nyári szünet megkezdése előtt — havi rendes közgyülését. Első pontként Szrbobrán község volt pénztárosa özvegyének Bélity Iszidornénak részleges törlési engedély kérését tárgyalták. Ugyanis annakidején, midőn Bélity sikkasztásának ügye napvilágra jött, a politikai község betábláztatta háromszázezer dinár erejéig Bélity vagyonát. Most a részleges törlési engedélyt megadták. — A község két templomórájának jövőbeni kezelésére vonatkozólag olyértelmü indítvány hangzott el, hogy az órák karbantartása és kezelése a hitközségeket terhelje, a politikai község helyett. Az ügyben végleges határozatot nem hoztak, mert először a község elöljárósága megérdeklődi, mint van ez a környékbeli községekben. még nem telekkönyvezett ingatlanok ügyét tárgyalták. Ezután a felparcellázott, részben fel is épitett, de üres telkek. A parcellákat a politikai község a háboru után osztotta ki a helyi szerb és magyar szegény házigénylők között. Mintegy hétszáz házhely telekkönyvezéséről van szó. A rajzok elkészitésével már előzőleg Edo Bulat becseji magánmérnököt bizták meg, s most az elnök bejelenti, hogy a mérnöki munkálatok befejeződtek s csak a hivatalos telekkönyvi munkálatok vannak hátra. Itt azonban nagy vita fejlődött, mert a felparcellázott s már be is épitett ingatlanok telekkönyvileg még a pravoszláv és római katolikus hitközségek tulajdonát képezik, s mert a politikai község eddig nem volt hajlandó semmi kártérités adni a hitközségek nem hajlandók lemondani telekkönyvi jogukról. A politikai község részéről mutatkozó meg nem értés, ily módon csak kitolja a jónak induló szociális intézkedés végleges rendezését. — A villanytelep, a községi kocsisok és más kisebb ügyek tárgyalása után, mintegy nyolc nincstelen s munkaképtelen öregnek havi segélyezési kérvényét tárgyalta a képviselőtestület. Bár a kérelmet minden esetben jogosnak találták — a segélyek folyositását csak őszre kezdi meg a községi pénztár.

Az új városrész kialakításáról, a felparcellázásról a községi képviselő-testület is tárgyalt
(Reggeli Újság, 1936. június 20.)

Ezután két napig földet hordtak a falveréshez. Gallai Antal, aki cseléd volt a Váry-birtokon, két napra szerzett ingyen szekeret, lovat, és megállás nélkül hordták a földet a devecseri dombok oldalából. Következett a falverés. Ebben a két halász, Bata János és Barzam Gábor is segített nekik, akik nem igényeltek ingyentelket, valahogyan összekapartak annyi pénzt, hogy jobb házhelyet vásárolhattak maguknak a szőlőskertek mellett. A falveréshez falmestert is kellett fogadniuk. Az öreg Gellért András jött el deszkáival, tömőivel és bunkóival, élükre helyezte a deszkákat, beállt közéjük a tömővel, ketten lapáttal szórták lába elé a földet, a többiek pedig bunkóztak Gellért András mögött. Gellért András a Klapka-indulót fütyülte, és megkövetelte, hogy az induló ütemére döngöljék a földet. Nőttek a falak, Gellért András rendületlenül fütyülte a Klapka-indulót, már megfájdult a fejük az indulótól, a tenyerük kisebesedett, különösen Péter szenvedett sokat, ő akkor már nyomdászsegéd volt, elszokott az efféle munkától, de gürcölt a többiekkel, serényen lapátolta és bunkózta a földet. Az öreg Gellért András rövid pihenőket engedélyezett csupán, azután fújta tovább a Klapka-indulót, sürgette őket, egy hét alatt végezni akart Gallai István házával, de bármennyire igyekeztek is, a falak csak kilenc nap múlva készültek el. A falmester akkor dohogva továbbment deszkáival, tömőivel és bunkóival, a két halász, Bata János és Barzam Gábor kiment a devecseri dombokhoz, vályogot gyúrtak és kupacokban téglát égettek házuk alapjához, mert ők még

selejtes téglát sem akartak vásárolni a Schankoktól, Gallai Antal visszament a Váry-birtokra, Gallai Pál elment trágyát hordani a tuki földekre, Péter pedig megkapta katonai behívóját. Gallai István és Rézi egyedül maradt a csupasz falaknál, egyengették a földet a falak között, ásóval háromszögletű réseket vágtak az ajtók és ablakok helyén, és ifjabb Johann Schanktól vásároltak hitelre két targonca másodosztályú téglát a gang kirakásához. Egy szép tavaszi estén verklizenére táncoltak a vízimalomban: Pétert búcsúztatták, aki másnap reggel bevonult katonának. Aztán Rézi visszaült varrógépe mellé a Hetes Laktanyában, Gallai István meg elment falat verni Bata Jánoshoz és Barzam Gáborhoz. Itt is Gellért András volt a falmester, itt is dühösen fütyülte a Klapka-indulót. Május végén felkerült a tető Gallai Istvánék házára." (*Rózsaméz,* 298–300)

A Szenci (hivatalos nevén Šajkaška) utca Szenciné kocsmájáról és boltjáról kapta a nevét. A bolt az utca sarkán a Szekszer hídjánál áll a Krivaja folyó partján. A *Történetek egy régi forgópisztolyról* című novellaciklusban Szőnyi nevű a boltos. *A Félfülű Ember* című novellában leírt kút a mai napig az utcasarkon áll:

„A fiú az egész borbélyműhelyben csak a kikeményített, fehér köpenyt szerette. Délután magára vette a köpenyt, beült a forgószékbe és egy tányérból szappanbuborékokat fújt a tükör felé. A tányérba »Bis« márkájú mosogatólét öntött, vízzel felhígította és ebből a habzó löttyből szalmaszálon fújta a szappanbuborékokat egyenesen a tükörnek. A kis, átlátszó gömbök szétpattantak a fényes tükörfalon, szabályos, kerek, nedves foltok maradtak utánuk, a foltok gyorsan megszáradtak, mocskosakká váltak és lassanként megvakították a hatalmas tükröt. A fiú remélte, hogy nem tér be senki borotválkozni, jól érezte magát egyedül a majdnem bokáig érő kikeményített, fehér köpenyben, kényelmesen elfeküdt a forgószékben, és a szalmaszálat csak akkor tette le, ha kint a ház előtt megcsikordult az artézi kút.

Artézi kút a Szenci utca sarkán
(Fénykép: Paracki László)

Régi, kerekes artézi kút állt a ház előtt, ha vizet húztak belőle, éles, idegesítő csikorgása behallatszott a borbélyműhelybe, a fiú lehunyt szemmel várta, hogy megálljon az átkozott, csikorgó kerék, akkor ismét szappanbuborékokat fújt a tükör felé. Majdnem biztos volt benne, hogy senki sem fog betérni borotválkozni, nyálkás, esős idő volt, és egyébként is az emberek a kukoricaföldeken voltak, kellettek az emberek a kukoricatöréshez, jól fizették őket, mivel a gépek nem mehettek az átázott, puha földekre. […]

– Utálom ezt a kutat – mondta a fiú. – Vagy százszor megolajoztam már, de nem ér semmit, továbbra is csikorog.

– Még a Szőnyi boltos csinált vele valamit – mondta a Félfülű Ember. – Régen szatócsüzlet volt itt a borbélyműhely helyén.

– Tudom – mondta a fiú.

– Ravasz ember volt az a Szőnyi. Amint megcsikordult a kút, szaladt ki és beszélgetni kezdett az emberekkel, invitálta őket a boltba. Hosszú kővályú is volt a kútnál, a parasztok itt itatták a lovaikat, amikor jöttek haza a földekről.

– Csinálhatnának már ide egy új artézi kutat – mondta dühösen a fiú.

A Félfülű Ember oldalra hajolt, a tükör mellett kinézett az utcára.

– Miért nem lakatolja le a kutat, ha annyira idegesíti? – kérdezte.

– Nem értem – mondta a fiú.

– Szerezzen egy láncot meg egy lakatot és zárja le a kutat.

– Legalább négy utcából ide járnak vízért – mondta a fiú. – Kitekernék a nyakamat, ha lezárnám a kutat.

– Éjszaka zárja le. Ezek a jámbor, meghunyászkodott emberek majd azt hiszik, hogy hivatalos utasításra zárták le a kutat, és szépen eljárnak máshova vízért." (*A Félfülű Ember*, 223–224)

A Szekszer híd Tukban a mellette lakó Dudás Joachim, azaz ragadvány- és becenevén Szekszer Johákról kapta a nevét (Fénykép: Munjin Andrea)

A „dúsított realizmussal” elbeszélt családtörténet

A *Latroknak is játszott* tetralógia szövegvilága fiktív és valóságos elemekből építkezik. A tárgyszerűség elemei a konkrét helyszínmegnevezések, a szereplők, a családtagok élettörténetébe beleszövődő történelmi események, a családtörténeti dokumentumok. Nyilatkozataiban Gion Nándor többször is beszélt a „szülőföld ihlető erejéről”, hogy szövegeit a szülőfalujában megélt és hallott élményanyagból konstruálja:

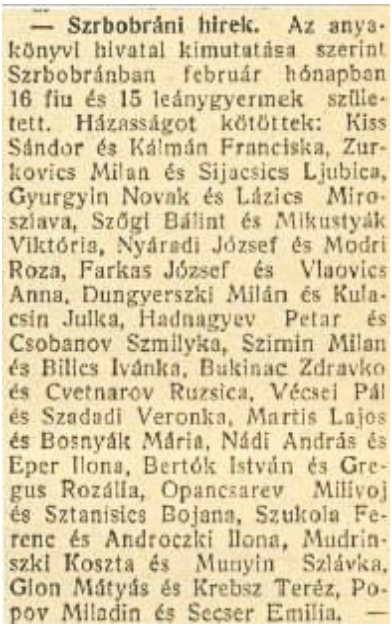

— Szrbobráni hirek. Az anyakönyvi hivatal kimutatása szerint Szrbobránban február hónapban 16 fiu és 15 leánygyermek született. Házasságot kötöttek: Kiss Sándor és Kálmán Franciska, Zurkovics Milan és Sijacsics Ljubica, Gyurgyin Novak és Lázics Miroszlava, Szőgi Bálint és Mikustyák Viktória, Nyáradi József és Modri Roza, Farkas József és Vlaovics Anna, Dungyerszki Milán és Kulacsin Julka, Hadnagyev Petar és Csobanov Szmilyka, Szimin Milan és Billes Ivánka, Bukinac Zdravko és Cvetnarov Ruzsica, Vécsei Pál és Szadadi Veronka, Martis Lajos és Bosnyák Mária, Nádi András és Eper Ilona, Bertók István és Gregus Rozália, Opancsarev Milivoj és Sztanisics Bojana, Szukola Ferenc és Androczki Ilona, Mudrinszki Koszta és Munyin Szlávka, Gion Mátyás és Krebsz Teréz, Popov Miladin és Secser Emilia. —

Hír Gion Nándor szüleinek házasságkötéséről
(Reggeli Újság, 1939. március 4.)

1998-ban Füzi Lászlóval beszélgetve mesélt arról, hogy gyermekkorában a temetőkkel körülvett rajcsúri utcájukban esténként kiültek a férfiak, s történeteket meséltek:

> „Mindenkinek megvolt a maga története, ámulva hallgathattam, amennyiben illedelmesen viselkedtem. Íratlan, de nagyon következetesen betartott szabály volt, hogy az ifjoncok csak befogott szájjal ülhetnek a felnőttek közelébe, és csak akkor szólalhatnak meg, ha kérdezik őket. Ritkán kérdeztek. Én tudtam hallgatni, azóta sem bánom. Akkoriban arrafelé még nemigen firtatták a gyermekek lehetséges szellemi sérülékenységét és a pelenkázásra való tartós testi és lelki jogait, családi körben összevont szemöldökkel vagy kézsuhintással röviden elintéztek mindent. Mégis felnőttünk, és nem csupán képzeletben rajzottunk szét arról a tájékról. Szóltam már sikeres utcabélieimről, üzletemberről és bankrablóról, és még nem is említettem, hogy az egyik szomszédgyerek majdnem országos rúdugróbajnok lett, holott csak szálkás faléccel gyakorolt, egy másik ifjúsági szinten első helyen végzett hosszútávfutásban a tartományi versenyen, pedig csak a napi mezei munkák után a hazatérő szekér mellett edzett, a harmadik alpolgármester lett egy közepes nagyságú alföldi városban. Közvetlen szomszédom, mellesleg egy meglehetősen ellenszenves fiú, szabóságot nyitott Párizsban, és megtanult illedelmesen viselkedni. Velük még tudnék beszélgetni. De a zsidó, a német, a nazarénus és az ókatolikus temetőt már ledózerolták,

házak épültek a helyükön, új lakók költöztek be, esetleg az újabb háborúkból hozott tőkével. Velük kissé nehezebben értek szót, és nemcsak azért, mert legtöbben nem beszélik az anyanyelvemet." (Füzi, 1998: 11)

Gionék szomszédsága 1943-ban: középen Gion Teréz, balra Bosnyákné Nagygellért Anna, jobbra Jagity Julia. A gyerekek: jobbra Bosnyák József (Gion Franciaországba költözött szomszédja), középen Gion Nándor, jobbra Jagity Mihály. A fénykép a Bosnyák család kertjében készült.

A történeteket gyermekkorában tárolta, s ezt az élményanyagot használta fel később az írásaihoz:

> „Valahol elraktároztam ezt a világot, mert ahogyan írni kezdtem, a legjobb pillanatban előbukkant, felkínálta magát megírásra. Nekifutottam, akkor jöttem rá, hogy gazdag nyersanyaggal rendelkezem, betűkkel is el tudom mesélni, hiszen verbálisan sokszor elpróbáltam, és már akkor is úgy éreztem, hogy talán túlmutat a faluvégen. A szereplők meg magukra vagy őseikre ismertek, kicsit a krónikásuknak tekintenek, ami lehet dicséret is a földön járó emberek elnéző mosolyával. Továbbra is mesélnek nekem, mert emlékeznek, hogy régen is figyeltem rájuk" (Füzi, 1998: 10).

Egy 1992-es, Erdélyi Erzsébetnek és Nobel Ivánnak adott interjúban Gion Nándor azt nyilatkozta, hogy értelmezésében a realizmus tágítható, dúsítható fogalom. Egyetemi tanulmányai során megismerkedett a szocialista realizmussal, s úgy érezte, a realizmus ilyen változatának nincs perspektívája: „Hirtelen fordulattal eltávolodtam az egész realizmustól, másfajta irányzatokat tanulmányoztam. Sőt, műveltem is egy kicsit, hogy aztán újabb hirtelen fordulattal visszatérjek egy másfajta realizmushoz, amely keménységével és színeivel, sokszor erős színeivel perspektivikusnak látszott – ma is annak látszik – néha már nem is egészen realizmus..." (Erdélyi–Nobel, 1993: 12) Ugyanebben az interjúban, arra a kérdésre, hogy mennyi a valóságos és mennyi a költői elem vissza-visszatérő figuráiban, Burai J. esetét hozta fel példának. Burai J. először az *Olyan, mintha nyár volna* kötet *Patkányok a napon* című novellában bukkant föl, majd regényfigurává vált. Ennél a szereplőnél „bár a valóságalap mindvégig megmaradt, egyre több lett a költői elem", amivel már óvatosabban kellett bánnia a *Virágos Katona* és a *Rózsaméz* című regényekben, mert itt a „főhősök igazi nevükön szerepelnek, leginkább igaz történetekben, de még ők sem mindig, a jellemük is átformálódik kicsit néha, de ők sem tiltakoztak sohasem. Néhány mellékszereplő vagy azok hozzátartozói tiltakoztak már" (Erdélyi–Nobel, 1993: 11). Egy

ilyen konfliktusról számol be 2002 januárjában Elek Tibornak a budapesti Károlyi Palota Kulturális Központ kortárs magyar írókat bemutató sorozatának vendégeként:

> „Ha valaki szépirodalmat ír, akkor azért vigyázzon arra, hogy ne ismerjenek magukra az emberek. Például azok, akikről én írok, azok nem tudnak írni, esetleg csak levelet, mert más kétkezi foglalkozásuk van: szántás, vetés, köszörülés stb. Ők nem tudnak nekem válaszolni, ilyenkor ajánlatos tisztelni az embereket. Én úgy vagyok, ha valakivel beszélgetek, akkor odafigyelek rá. S ha úgy érzem, hogy valami olyat mondott, ami érdekes, akkor legtöbbször megkérdezem, hogy nem baj-e, ha felhasználom, ha megírom. S ha azt mondja, hogy nem baj, akkor megírom. Ha a szereplőim közeli rokonaim voltak, azokat névvel szerepeltetem, velük aztán majd jól kiveszekszem magam otthon, ha azt mondják, hogy hülyeségeket írtam, de ez a családban marad. A többi szereplőnél viszont mindig megváltoztatom a nevet. Mellesleg így is volt bajom, mégiscsak ráismertek. Írok például egy szenttamási családról úgy, mint egy közismerten verekedős családról, akik bicskával jártak a kocsmába, és oldalba szurkálgatták a felebarátaikat, amikor italozás közben összeszólalkoztak. Nem az igazi nevükön, hanem a csúf nevükön (Csorba) szerepeltettem őket, de nem az volt a baj, hogy azt írtam róluk, hogy késeltek, hanem hogy egy félmondatban azt írtam: a Gionok és a Csorbák szegények, koldusszegények voltak. Ekkor jöttek a »Csorba« utódok, hogy miért írom én azt a Csorbákról, hogy szegények voltak, igaz ugyan, de nem szép, hogy ezt írom. Ilyesmikre is kell vigyázni, mert van, aki ezt szégyelli" (Elek, 2002: 18–19).

— A szrbobráni polgári olvasókör, a Kalangya irodalmi folyóirat szerkesztőinek és íróinak közreműködésével vasárnap e hó 7-én este fél 9 órai kezdettel a kör helyiségeiben a Gáspár Erzsébet (Kiss Antal) féle vendéglőben kulturestet rendez, a következő műsorral: 1. Üdvözlő beszéd, mondja a kör elnöke. 2. A cég arája, bohózat egy felvonásban. Irta: Nóti Károly. Szereplők: Kemény — Fehér Karcsi, Barna — Baranyi Pál, Házasságközvetitő — Dukai Béla, Amália — Péterfy Bözsike, Gizike — Szíller Katica, Téglás — Miló Feri. 3. Csuka Zoltán: saját költeményeit és jugoszláv költők magyarra fordított verseit szavalja. 4. Cziráky Imre: humoros novelláját olvassa fel, majd bácskai dalszerzők (B. Fehér Jenő, Szászy-Schwarz, Schuch Gyula) dalaiból énekel. 5. Oláh Gy. Cziráky Imre „Mihál bácsi"-ját alakítja. Helyárak: Körszék 15, első hely 10, második hely 8, állóhely öt dinár.

A vén bakkancsos és fia a huszár

Műkedvelőelőadás Szrbobránban

A szrbobráni műkedvelők vasárnap este Kiss Antal vendéglőjében előadták a Vén bakkancsos és fia a huszár cimü háromfelvonásos népszinmüvét. A szereplők jól megtanulták a szerepeiket és dicséretes buzgalommal igyekeztek müvészi szinvonalra emelni az előadást. A szereplők közül különösen kitünt Molnár Lajos, aki nagyszerü müvészi alakitást nyujtott. Nagyon jók voltak még Rencsár István, Jószt Rózsika, Lévai Kató és Dönci Márton, de dicséretet érdemelnek a többi szereplők: Bergel Juliska, Szalai Margitka, Alföldi Borika, Simonyik István, Kuszli János, Lévai Mihály, Tolnai András, Dobrotka Lajos, Jószt Mancika és Csibri János. A sugás nehéz munkáját Horváth Tamás végezte kifogástalanul. Az előadás tiszta jövedelmét a szegények felruházására fordítják..

Kiss Antal kocsmája az amatőr színjátszók előadásainak és irodalmi estek színhelye is volt (Reggeli Újság, 1933. május 7. és 1935. november 28.)

A szereplők egy része, jobbára a családtagok, a saját nevén szerepel a regényben (a Krebs és a Gallai család tagjai, a Schank téglagyárosok, Ilija Janković fényképész, Lőrincz orvos és Keszler doktor, Gavanski vízimolnár, Kiss Antal és Kiss János kocsmárosok, Labányi György piktor, Major Lajos nyomdász, aki 1931–1941 között működtette nyomdáját, a kommunista Morel András, a híd mellett lakó Dudás Joachim – ragadvány- és becenevén Szekszer Johák –, akiről a Krivaját átszelő Szekszer híd kapta a nevét (Penavin–Matijevics, 1981: 54) és még sokan mások), a többi figurának a szerző némileg módosította (Kudlik Rezső = Kuszli Dezső, Bíbic

Mihály = Babic Mihály, Barzam = Balzam, Cibri István = Csibri István, Sziszta pálinkafőző = Tiszta Sándor pálinkafőző) vagy teljesen megváltoztatta a nevét (Váry János).

> „Váry János egyenes derekú, szép szál ember volt, öt- vagy hatszáz lánc földje volt Devecserben, és neki voltak a legszebb lovai Szenttamáson. Láttam néhányszor, amikor a hintója végiggördült a szenttamási utcákon, Váry János magasra emelt fejjel ült a hintón, mereven nézett előre, mint aki utálja az egész világot, de hogyha ráköszönt valaki, elmosolyodott, megemelte a kalapját, és nagyon nyájasan visszaköszönt. Aztán megint mereven nézett előre, és látszott rajta, hogy nagyon büszke a szép lovaira, meg önmagára is. A parasztok természetesen hangosan köszöntek neki, mert Váry János, bármennyire is úgy tett, hogy senkire se figyel, mindig észrevette, ha valaki nem köszönt, és többet őnála nem kapott munkát.
>
> Váry János a lovakon kívül nem tartott más állatot, a Békás rétre tehát tulajdonképpen nem is volt szüksége, és ő bárkit odaengedett legeltetni, ha előzőleg megkérték erre. De ha valaki kérés nélkül odament, azt kíméletlenül elkergette." (*Virágos Katona*, 37–38)

Könyvnyomda a központban

Ilija Jankovićnak a szenttamási főutcán készített, a Gion-regényben részletesen leírt képes levelezőlapja is referenciális elem:

> „Azon a napon, amikor a kiképzőtáborból a frontra indultunk, egy képes levelezőlapot kaptam Rézitől. Színes képeslap volt, Ilija Janković készítette, a szenttamási főutca egy részét ábrázolta a piros cserepes házakkal, a szikár akácfákkal és a kéttornyú görögkeleti templommal. Mindez azonban igen messziről látszott; az akácfák koronái elmaszatolt zöld foltok csupán, a templom két keresztje két hajszálvékony vonal, a fényképész eredetileg talán nem is képeslapot, hanem közönséges csoportképet akart készíteni. Az előtérben ugyanis ünneplő ruhás férfiak álltak, megszámoltam, összesen tizenöten. Valamennyien merően néztek a fényképezőgép irányába, kezüket zsebre dugták, vagy a hátuk mögé rejtették, mindegyik úgy állt meg, hogy minél tisztábban látsszon majd a képen, az egyik közülük, bizonyára a fényképész utasítására, egy tragacsot tartott, illetve kilépett és előrehajolt, mintha tolná, ezen a tragacson Ilija Janković cégtáblája volt elhelyezve. Egy vasárnap délelőtt gyűlhettek össze ezek az emberek a főutcán, lehet, hogy éppen a templomból mentek hazafelé, és Ilija Janković a fényképezőgép elé állította őket, aztán pedig, mivel az ő cégtáblája látszott tulajdonképpen a legjobban, a fényképet felhasználta képes levelezőlapnak. Először nem néztem meg tüzetesebben a levelezőlapot, csak az írást olvastam el. »Üdvözöl Rézi«, mindössze ennyit írt ceruzával a szenttamási főutcát ábrázoló kép alá." (*Virágos Katona*, 165–166)

Ilija Janković képes levelezőlapja

Egyes családok a becenevükön szerepelnek: a *Postarablók*ban és a *Rózsaméz*ben felbukkanó Mézes-Póla a méhész Andróczki család, az interjúban említett Csorba pedig a Serfőző család ragadványneve, valódi nevén szerepel az ifjúsági regények háborúban megsérült kuglibajnoka, Dukay János is.

Az Elek-interjúban Gion Nándor bevezeti a „dúsított realizmus" fogalmát, s ezzel magyarázza a tény és imagináció kapcsolatát, átjárhatóságát a műveiben:

> „Vegyük a regényeimben szereplő Török Ádám példáját! Ő egy rablógyilkos volt a valóságban is, nem kitalált figura. Ha kellett, Török Ádám gátlástalanul rabolt és gyilkolt, mert az volt a véleménye, hogy márpedig ez neki jár. Ugyanakkor legendák is kavarogtak a személye körül. Egy kisebbségi sorsban élő magyar népcsoportnak is a képviselője volt, és miután gátlástalan ütött, szúrt és lőtt, és főleg a szerb hatalommal szemben, így kissé magyar nemzeti hős lett. No, itt kezd a dolog valamiképpen színesebbé válni, és itt jön be a »dúsított realizmus«: van egy rablógyilkos, aki nem fél semmitől, de kisebbségi sorsban élő magyar, és így sem fél senkitől, nem fél a szerb hatalomtól sem, igaz, nem azért, mert egy nemes lelkű Robin Hood, hanem, mert egyszerűen el akar venni valamit, és ha egy szerb rendőr áll vele szemben, akkor minden további nélkül elvágja a nyakát. De amikor mesélik a történeteit, akkor már azt mondják, hogy ez a Török Ádám aztán milyen belevaló gyerek volt, milyen kemény magyar férfiú. Ezt próbáltam én megfogni úgy, hogy ne szépítsem túlzottan meg az ő történetét, de a valós történeteknél valami többet hordozzon a mindennapi élete és sorsa. Ezt értem én a dúsított realizmuson. Ebben kicsit benne van az is, hogy mi történt a valóságban, de nem riportokat írok, és nem tényregényt, hanem regényt. S amikor regényt írok, akkor jogom van kissé belemagyarázni a hőseim cselekedeteibe, jellemébe valami többet, ami a valóságban nem volt benne, esetleg valami kevesebbet." (Elek, 2002: 18)

A Gion-recepciót a művek megjelenése óta foglalkoztatta a valóságelemek jelenléte, regények és valóság kapcsolata. Pintér Lajos a *Latroknak is játszott* kötet szerzőjéről azt írja, hogy reális emlékezésekből, szürreális mesékből, álmokból és sokszor naturális elemekből szövi történeteit. A *Virágos Katona* és a *Rózsaméz* a történelem folklorizációja. Írójuk a nép táji-történeti emlékezetét idézi meg: „Nem a valóság bemutatása a célja, henem annak égi mását, a folklorizált életet mondja el. Gion bizonyára azért fordult ihletésért ehhez a folklórvalósághoz, mert tartalmát, információértékét igen nagyra tartja" (Pintér, 1983: 77). A tudományos történelmi emlékezet az objektív folyamatokra teszi a hangsúlyt, ez a szemlélet pedig az „egyes ember, a

porszemember szerepét méltányolja" (Pintér, 1983: 78). Gion a „folklór, a népi élet és emlékezet által megőrzött történelmet mondja el alkotó módon" (Pintér, 1983: 81).

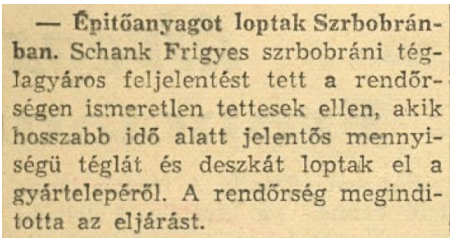

— **Építőanyagot loptak Szrbobrán-ban.** Schank Frigyes szrbobráni téglagyáros feljelentést tett a rendőrségen ismeretlen tettesek ellen, akik hosszabb idő alatt jelentős mennyiségű téglát és deszkát loptak el a gyártelepéről. A rendőrség megindította az eljárást.

Reggeli Újság, 1939. július 1.

Mérsékelten mitikusnak nevezi Gion Nándor prózáját Varga Zoltán *Valóságkereső* című írásában: „Gion regénye [*Ez a nap a miénk*], korábbi műveihez hasonlatosan, valós környezetből és történelmi tényekből nő ki ugyan, de más, öntörvényű dimenzióban bontakozik ki. Költőiben, mondjuk, amit minősíthetünk akár (mérsékelten) mitikusnak is. Egyfajta autonóm mesevilágban..." (Varga, 1998: 31) Rojtos Gallai István „evilági emberi tulajdonságokból felépített, de mesefigurává átlényegített regényhősként" középpontját képezi „egy szintén valós elemekből és figurákból megalkotott (Szenttamás ismerői szerint topográfiailag is hű), de átstilizált világnak, éppen e stilizáltság folytán megszépítettnek" (Varga, 1998: 33). Görömbei András értelmezése szerint a *Virágos Katona* című regényben Gion Nándor „sikeresen valósította meg az egyik legnehezebb művészi feladatot, a jelképnek és a realitásnak, a mesének és a valóságnak az egymást kiegészítő, egymást mélyebben megvilágító egymásba játszását a hiteles valóságábrázolás és valóságértelmezés igényében. A *Rózsaméz* hasonló írói elvek alapján folytatja a *Virágos Katonáv*al megkezdett jellegzetes vajdasági társadalomtörténetet egészen a II. világháború kitöréséig" (Görömbei, 2001: 292). Varga Zoltán a mese és a kortárs irodalmi alkotások kapcsolatát vizsgálva állapítja meg az *Aranyat talált* szerzőjéről, hogy „írásmódja ebben a regényben mélyen hagyományos, azaz eszköztára elsősorban és szinte csak a realizmus eszköztárára támaszkodik. Mondhatnánk azt, hogy az *Aranyat talált* bizonyos értelemben realista regény, más szóval: a konkrét valós valóság szolgál alapul, az író ebbe a valóságba helyezte képzelőereje segítségével a regénybeli történetet és hőseit. Így aztán egy sajátos regénybeli valóság bontakozott ki, amely már több a hagyományos realista regénynél. Tudniillik Gion Nándor utolsó regényében a meseszerű a valóság egyenrangú partnere lett" (Varga, 2003: 228). Olasz Sándor szerint végzetes hiba volna a művet egy bácskai falu szociográfiai ihletésű ábrázolásaként fölfogni. A valóságszerűség érzetét Gion a családtörténeti dokumentumok, a folklór, a társadalomrajz, a falukrónika által kelti fel: „Eszközei ugyan olykor kifejezetten a klasszikus történeti realizmus kellékei. Az elbeszélő pontos beszámolót ad a falu nemzetiségi viszonyairól, topográfiai és életmódbeli jellemzőiről. A sok-sok részletben ott a tárgyszerűség, s mégis mintha idegen tájon járnánk. Éppen a realista regény otthonossága, biztonságérzete hiányzik. Első látásra úgy tűnik, a szereplők is valamilyen társadalmi típust reprezentálnak, az olvasó azonban gyorsan rájön, hogy e szociológiai szempontoknál fontosabbak az alkati-mentalitásbeli meghatározók. A hősök kiszámíthatatlan, olykor félelmetesen szokatlan tettei is arra vallanak, hogy a cél nem a valóságanalógia megteremtése, Gion prózája nem akarja mindenáron szimulálni a valóságot" (Olasz, 2003: 109). A *Virágos Katonáb*an a „mítosz, a legenda válik a regény szemléletének és világképének kifejezési formájává, s az imagináció hatalmába vetett megújult bizalom a realitás és a fikció közötti oppozíció megszűnéséhez vezet" (Olasz, 2003: 109). Szenttamás világjelkép, habár nem oly mitikus méretű, mint a *Száz év magány* Macondója. Gion Nándor egy imaginárius-vizionált világot teremtett szülőföldjéből, amelyben azonban nincs annyi babona és mágia, mint a dél-amerikaiak műveiben.

A KEGLOVICS UTCAI TÖRTÉNETEK TOVÁBBÍRÁSAI

Keresztvivő a Keglovics utcából

A *Keresztvivő a Keglovics utcából* (Gion, 1966: 24–26) című novellában jelenik meg először helyszínként a Keglovics utca, az író „szenttamási" utcája.[3] A szöveg a fizikai környezet vizuális változatosságának deklarálásával indít, a novella kezdő sorai a városszéli utca topográfiai leírását adják. Pontosan determinálódik az utca helye és környéke a város térképén:

> „A Keglovics utca csak egy sor házból állt. A másik oldalon rozsdás drótkerítés húzódott; a mögött volt a temető: szétmálló földkupacok meg kőkeresztek, ahová még nem értek a sírok, ott krumpliföldek voltak. A temető mögött kásás, kis folyó lapított, amely nyáron nagyon keskenyre zsugorodott, és tele volt zöld hínárral. A hínárban, ha nagyon meleg volt, fehér hasú, apró halak döglődtek. A Keglovics utcabeli gyerekek ilyenkor lejártak a folyóra, és a partra szórták a fehér hasú halakat. Sok gyerek volt a Keglovics utcában, és szerették a fehér hasú halakat, mert olyan aprók voltak, hogy ha jól megsütötték, szálkástól meg lehetett enni őket.

Édesapjával a házuk előtt

A folyóhoz út vezetett, a sírok meg a krumpliföldek között. A krumpliföldeket az utcabeliek bérelték, de nem sokat törődtek velük, csak hát, mert ott volt a házuk előtt, illett, hogy ők béreljék. A krumpliföldeket Gary és családja őrizte, nem tudni, mitől vagy kitől. Gary – akinek rendes, becsületes neve volt, de arra már egy hihetetlenül ostoba tréfa nyomán senki sem emlékezett a Keglovics utcában, és még a gyerekeit is mindenki csak kis Garyknak hívta – egy vert falú házban lakott a drótkerítés mögött. Ez volt az egyetlen ház az utca másik oldalán. A Keglovics utcában ezenkívül még tizenöt ház volt, szépen egymás mellett: ezek is vert falú házak voltak, de nagyobbak és szebbek, mint a Gary háza, kettőnek az eleje még téglával is ki volt rakva: az egyikben az Ácsmester lakott, ez sarokház volt – az egyetlen sarokház a Keglovics utcában – a másikban a szobafestő, akit Bajornak hívtak. Az Ácsmester háza előtt egy kidöntött akácfa hevert, amiről csak

[3] A Keglovics utca a leírás alapján megfeleltethető Gion Nándor utcájának, a szenttamási Popovača venac utcának. Lásd Füzi László *„Nincs időm észrevenni a történet eltűnését". Gion Nándorral beszélget Füzi László* című interjúját (Füzi, 1998: 5–16).

az ágakat kopasztotta le az Ácsmester, a törzset az utcán hagyta, mert olyan görbe volt, hogy nem lehetett gerendát faragni belőle. Ezen a hasznavehetetlen akácfán üldögéltek esténként meg vasárnap délután a férfiak; hatan-heten, néha még többen is, és akkor is ide ültek, ha temetni hoztak valakit, mert a temetőkapu az Ácsmester házával szemben volt. Mikor a halottaskocsi a temetőkapuhoz ért, a Keglovics utcabeli férfiak fölálltak és levették a kalapjukat. Megnézték a koporsót meg a keresztvivőt: valószínűleg az elhunyt legjobb barátja vagy valami rokonféle volt, és mindig csak egy közönséges fakeresztet cipelt, amelyre a halott nevét, születési és elhalálozási évét írták, semmiféle érzelgős sírfelirat nem fért volna rá egy ilyen sebtében összetákolt fakeresztre, amit persze, a hozzátartozók később, amikor felocsúdtak fájdalmukból, legtöbbször kicseréltek valamilyen tisztességesebb síremlékkel.

A Keglovics utcában húsz év alatt nem halt meg senki. Egészséges környezet volt ez: a temetőben zöld levelű fák meg mindenféle bokrok nőttek, és elnyelték a port, meg hát nem is volt ez nagyon forgalmas utca, különben még gödrös is; a Keglovics utca lakói még mélyítették is időnként ezeket a gödröket, nehogy bármiféle jármű zavarja a nyugalmukat." (*Keresztvivő a Keglovics utcából,* 24–25)

A szöveg három temetés köré szerveződve beszéli el a Keglovics utca lakóinak életét. Az itt felvázolt történetek továbbírása az *Ezen az oldalon* novellafüzér.

A novellaszöveg következő mozzanata az utca lakóinak seregszemléje. A lakókat többnyire nem nevezi nevükön a narrátor, hanem a foglalkozásuk nevével jelöli meg őket. Mindhárom halottnak a szomorú sorsú Keresztvivő, a későbbi *Ezen az oldalon* novellaskötet félhülye Sebestyénje viszi a fejfáját, és az ő figurája fűzi össze mindhármuk élettörténetét.

A *Keresztvivő a Keglovics utcából* novella elbeszélője informálja a befogadót a félhülye Sebestyén gyerek családi hátteréről, megszületésének és gyerekkorának körülményeiről, mindezt az *Ezen az oldalon* narrátora már nem közli:

„Mikor megszületett, hangosan sírt, és senki sem gondolta volna, hogy hülye. Megmérték: három kiló nyolcvan deka volt, ötven centiméter hosszú. Az anyja, negyven év körüli, görbe hátú asszony, sírt örömében. Az apja, aki egy évvel azelőtt jött valamelyik határ menti faluból, berúgott, és szintén sírt. Jóvágású, barna bőrű férfi volt, nem lehetett idősebb harmincöt évesnél, mindenki csodálkozott, amikor egyik napról a másikra beköltözött az erősen öregedő özvegyasszonyhoz, és kicsit a gyereken is csodálkoztak, de örültek is, mert sajnálták a görbe hátú asszonyt, aki évekig egyedül tengődött az agyagszagú házban, amelyet kéthetenként betegesen fehérre meszelt. […]
Egyéves elmúlt a fiú, amikor észrevették, hogy valami nincs rendben nála. Sehogyan sem akart lábra állni, és a szeme fáradtan megnyúlt; néha úgy tetszett, hogy a vesékbe lát, de legtöbbször csak bambán a semmibe bámult. Négyéves korában kezdett beszélni, ekkor már járt is, de olyan esetlenül, mintha csikorogtak volna a csuklói. Nehezen értette meg, ha szóltak hozzá, ezért hát idővel senki sem törődött vele, még a gyerekek sem, mert csakhamar rájöttek, hogy még csak nem is sír, ha elverik: állt és ügyetlenül emelgette a kezeit, mintha mondani akarna valamit, de folyton meggondolja. Végül már csupán a legkisebb Gary, aki vagy fél fejjel alacsonyabb volt nála, pofozta napjában többször is, de ő is inkább csak unalomból, mert egymással szemben állt a házuk, és a hülye fiú mindig az utcán üldögélt." (*Keresztvivő a Keglovics utcából,* 25)

Az első elhunyt utcabeli, az Öreg Pápaszemes az öreg Madzsgáj figurájának előzménye. A második halott Kordován, őt Gion az *Ezen az oldalon* novelláiban is szerepelteti. A késdobáló Kordován vidékről költözik az utcába, ismeri Sebestyén apját, a határ menti falucskából származó barna bőrű férfit, és beköltözik a házukba. A szöveg a Keglovics utca második halottjának, Kordovánnak az élettörténetével és halála körülményeinek elbeszélésével folytatódik. A Kordován halálához vezető eseményekről a novellafüzér *A késdobáló művész* című novellájában olvashatunk, ez utóbbiban azonban Gion megkegyelmez a késdobálónak, és ugyanaz a történet, amely a *Keresztvivő*ben Kordován halálával, *A késdobáló művész*ben a férfi kéztörésével végződik. A harmadik halottban, a krumpliföldeket őrző Garyban, aki petróleumlámpával működő találmányán dolgozik, a novellafüzér feltalálójára, Bergerre ismerünk. Az Ácsmester a Romoda, a

Méhész a Szent János, a Hordós a Kiss Kurányi nevet kapja az *Ezen az oldalon* szövegeiben. Egyedül az albérlőket tartó Váryékat nevezi a narrátor a vezetéknevükön, ők mindkét mű szereplői. Bajor, a szobafestő, a *Keresztvivő a Keglovics utcából* egyik mellékszereplője már nem lakója az *Ezen az oldalon* Keglovics utcájának.

A novella a Keresztvivő és édesanyja elköltözésével zárul, az anya takarítást vállal egy étteremben. Úgy tűnik, jobbra fordul a sorsuk, a zárlat mégis felveti a gyanút az olvasóban, javulhat-e az életminősége Sebestyénnek, ha elhagyja a számára jól ismert környezetet, a Keglovics utcát, ahol mindenki elfogadta őt olyannak, amilyen. A lakók nem bánják, hogy elmegy a Keresztvivő, mert amíg ott élt, csak a három temetésen használhatták, akkor végzett hasznos munkát a közösségnek. A három haláleset előtt húsz évig nem halt meg senki a Keglovics utcában, és az utcabeliek úgy értékelik, nem lesz szükségük a Keresztvivőre, mert „csupa életerős emberek maradtak itt." (*Keresztvivő a Keglovics utcából,* 26) Az ő történetük folytatódik *Példabeszéd a szelídített állatokról és az emberszabású növényekről* című novellában az *Ezen az oldalon* kötetben.

Jelenetek a Késdobáló című filmből
(Magyar Szó, RTV Újság, 1985)

Ezen az oldalon

Az *Ezen az oldalon* című kötetben Gion Nándor továbbírja a *Keresztvivő a Keglovics utcából* című novella néhány jelenetét: a novellafüzér szöveghelyein magyarázza el, miért mélyítik időnként a lakók az úton kialakult gödröket, és ezekben a novellákban részletezi a Keglovics utca lakóinak élettörténetét, a mikroközösség életműködését. A művet műfajilag eltérő kategóriákba sorolták a kritikusok: Bányai János novellafüzérnek (Bányai, 1973: 51), Varga Lajos Márton „novellaszerű, önállóan is megálló írásműnek" (Varga L., 1974: 95), Kolozsi Tibor regénynek (Kolozsi, 1972: 423), Dér Zoltán elbeszélések sorozatának (Dér, 1972: 854) nevezi, Varga Zoltán szerint az utolsó, a félhülye Sebestyén gyerekről szóló történet miatt, amely az egész kötetet legendák füzérévé teszi, a mű „legendafüzér-regény" (Varga, 1971: 1013). Görömbei Andrásnak adott interjújában a szerző a mű szándékosan széttöredezett és ismét összerakott voltáról beszélt: „Az *Ezen az oldalon* eléggé széttöredezett és ismét összerakott dolog, szándékosan ilyen" (Görömbei, 1981: 73). Gion Nándor novellafüzérnek nevezi az *Ezen az oldalon* kötetet, amelynek többféleképpen értelmezhető címe „zavarta azokat, akik politikusul gondolkoztak" (Gion, 2002: 38–55).

A „Keglovics utcai" házuk udvarában

A kötet hat nagyobb egységből konstruálódik, amelyek négy-négy novellát foglalnak magukba: „Az egyes témaköröket, rendszerint egy-egy domináló hőshöz vagy kiemelt motívumhoz kötve, mindig négy írásban fejleszti ki, s ezeket a négyes egységeket mindig egy hosszabb, »régi, megható történet« zárja le" (Bányai, 1973: 50). A negyedik novella valamelyik szereplő élettörténete: „Többnyire ez a negyedik világosítja meg a múlt felől az összefüggéseket,

visszamenőleges hatállyal értelmezi és megítélteti mindazt, ami az előző háromban lényegi mozzanatként előkerült" (Varga L., 1974: 95).

A kötetnyitó *Hívták a gyerekeket* című novella kezdetének tájnarratívája a zártság attribútumával ruházza fel a színhelyet. A Keglovics utca, a spatium, ahol mozognak és léteznek a szereplők, temetőkkel és folyócskával körbezárt településrész a város peremén:

> „A Keglovics utca csupán egy sor házból áll. Kisebb-nagyobb kertes házakból, a kertek egészen egy lapályos, füves rétig nyúlnak, ahol eső után mindig hatalmas tócsákban áll meg a víz. A házakkal szemben, a másik oldalon rozsdás drótkerítés húzódik, ott kezdődnek a temetők: a református temető, amelyet mindenki német temetőnek nevez, mivel a reformátusok majdnem mind németek voltak, és a zsidó temető. Pusztulásra ítélt temetők – nincsenek már sem németek, sem zsidók a városban –, legalább húsz éve nem hoztak ide egyetlen halottat sem, a sírokat benőtte a fű, a papsajt és a kutyatej, a szép márvány sírköveket pedig büdös juharfák vették körül. A zsidó temetőnek már a kapuja sincs meg, Romoda, az ácsmester ugyanis egy hideg téli éjszakán kiemelte a helyéről, hazavitte és feltüzelte. A német temető vaskapuja még áll. Ezt senki sem bántotta, mivel nem lehetett eltüzelni, a tartóoszlopok ugyan előrebuktak már egy kicsit, de azért még mindig szilárdan tartják a kaput, melynek a tetején ugyancsak vasból kikalapált hatalmas betűk azt hirdetik, hogy »Feltámadunk«. A temetők mögött kis folyó kanyarog, nyáron mindig keskenyre zsugorodik, és megtelik békalencsével és zöld hínárral. A hínárban, ha nagyon meleg van, fehér hasú, apró halak döglődnek. A Keglovics utcabeli gyerekek ilyenkor lejárnak a folyóra, és a partra szórják a fehér hasú halakat. Nyáron sokszor még a temetőknek is döglött hal szaguk van." (*Ezen az oldalon*, 5–6.)

A Rajcsúr, azaz a vásártér az 1940-es években
Svetozar Kaćanski – Batuka festménye

Bosnyák József *Gion Nándor gyermekkori barátja volt, aki fiatal korában került Franciaországba, s nyugdíjaztatásáig Párizsban élt és dolgozott. A Gionék otthona melletti házban látta meg a napvilágot, a vásártéren nőtt fel, az egy sor házból álló utca második házában, s ismerte a szemközti temetők, a vásártér, a Kriva folyó partjának minden zugát. Bosnyák József a gyermekkori emlékei alapján festette*

meg Svetozar Kaćanski – Batuka szenttamási akadémiai festővel a Rajcsúr városrész térképét. A hat házból álló utcarész sarkán állt Gion Nándorék háza, szemben a temetők: a zsidó, a német, az üres portán a magyar, az újhitű és az ókatolikus (csángó) temető. A nagy piros téglás épület A kárókatonák még nem jöttek vissza című regényből ismert vágóhíd. A gémeskút alatti rét közepén a régi zsidó temető és egy kis kápolna állt.

A cselekmény ezen a behatárolt téren összpontosul a múlt század hatvanas éveinek végén, a hetvenes évek elején. Az „adott szűk területen a hősök »túlnépesedése« következik be, itt koncentrálódik az egész történés" (Lotman, 1994: 134). A cselekmény idejére a narrátor temetőkkel kapcsolatos közbevetése ad fogódzót: „Pusztulásra ítélt temetők – nincsenek már sem németek, sem zsidók a városban –, legalább húsz éve nem hoztak ide egyetlen halottat sem..." (*Ezen az oldalon*, 5). A második világháborúig Szenttamáson német és zsidó populáció is élt, a világháború után azonban alig maradt a helységnek német nemzetiségű és zsidó vallású polgára, temetőiket senki sem gondozta, a nyolcvanas években felszámolták őket, és felparcellázták. A német és a zsidó temető helyén ma új településrész épült. A novellák cselekményének ideje a hatvanas évek második felére tehető.

A külvilágtól izolált, önmagába zárt, saját értékrenddel és törvényekkel rendelkező térben zárt közösség él: Romoda, az ács, Madzsgáj, a városka egykori jegyzője, Rozmaring Bandi, aki valamikor a környék legnagyobb korhelyének számított, Berger, a feltaláló, Kiss Kurányi, Opana, a nyugdíjas zsákoló, Váry és felesége, Szent János, a méhész és lánya, Erzsébet, a késdobáló Kordován és a félhülye Sebestyén gyerek. A Keglovics utca emberi közösségét folyócska választja el a falu másik részétől:

> „Szent Jánosnak, a méhésznek a lánya, akit mindenki Szent Erzsébetnek hívott az utcában, meleg nyári délutánokon meztelenül szokott fürdeni a folyóban. Ott, ahol a temetők véget érnek – néhány méterrel lejjebb már a víz folyik –, sűrűn burjánzik az ördögcérna, az apró liláspiros virágokkal tűzdelt cserjék között lándzsalevelű ecetfák is nőnek, sőt a temetőből egy-két juharfa is eljutott odáig; így együtt eltakarták a folyót a Keglovics utca elől. Ide járt fürödni Szent Erzsébet. Az ecetfák és a sűrű ördögcérnacserjék védelmében meztelenre vetkőzött, hosszú, fekete haját kontyba tűzte, azután belépett a vízbe, lassan lépkedett a folyó közepéig, és amikor már csak a feje látszott ki a vízből, csöndben úszni kezdett. Elúszott egészen a folyó túlsó partjáig, ahol magasra nőtt a nád, és mindenféle vízinövények zöldellnek, a nádasban nyugtalan vadkacsák raktak fészket, de Szent Erzsébet olyan csöndesen, olyan nesztelenül úszkált, hogy talán még a vadkacsák sem figyeltek fel rá. Sokáig szokott fürödni a kis folyóban, többször is elúszott a nádasig meg vissza a folyó közepére, ott hanyatt feküdt a vízen, és az eget nézte. Aztán kiúszott a partra, az ördögcérna, az ecetfák és a juharfák védelmében megszárítkozott és felöltözött. Felfrissülten és jókedvűen ment haza a német temetőn keresztül; amikor kilépett a nyikorgó vaskapun, mindig köszönt a Romoda háza előtt üldögélő két öregembernek, az öreg Madzsgájnak és Rozmaring Bandinak." (*Ezen az oldalon*, 115)

Arjun Appandurai gondolatrendszerében a „valami más" gyakran ökológiai értelemben fogalmazódik meg, mint erdő, terméketlen föld, óceán, sivatag, mocsár vagy folyó: „Ezek az ökológiai jegyek gyakran olyan határokat jelölnek, amelyek egyszerre jelzik az embertől független erők és kategóriák kezdetét, vagy a felismerhetően emberi, ám barbár vagy démonikus erők működését" (Appandurai, 2001: 8). A településrész terét belső határok osztják fel, minden család otthona, háza és udvara kis világ, amely sajátos arculattal, lakókkal, történetekkel bír. A kis világok, elaprózott területek határa a kerítés és a kapu. A tér „fogalmához tartoznak olyan »osztatlan« jelenségek is, mint a zene, a tánc, a lakoma, a csata, a bajtársiasság, melyek folyamatos, »tagolatlan« egészbe egyesítik az embereket" (Lotman, 1994: 160), az *Ezen az oldalon* novelláiban egységesítő jelenség a lakóknak a külvilág betörése elleni harca, a hídépítők ellen vívott csata, az esti beszélgetések, közös hétvégi borotválkozások (*Az angyali vigasság* írásaiban a gyerekek házról házra járása, betlehemezése egységesíti, köti össze az embereket).

„Aztán egy este nagyon sokan összejöttek. Még a hallgatag Váry is kimozdult otthonról, sőt eljött Berger, a feltaláló is, pedig ő, ha csak tehette, messze elkerülte Romoda házát. Olyan sokan voltak, hogy nem fértek el az akácfán. Ez akkor történt, amikor megjelentek a hídépítők: nagyszájú, hangoskodó emberek, már kora reggel lementek a folyóhoz, nevetve magyarázgattak egymásnak, és csakhamar megjöttek a traktorok is, vastag faoszlopokat és rengeteg deszkát hoztak. A traktorok hatalmas zajt csaptak, és ez szörnyen feldühítette a Keglovics utca lakóit, akik a hidat különben már előre is kimondhatatlanul utálták. A kis folyó, amely a temetők mögött éles kanyart vett, ez ideig elválasztotta őket a város többi részétől, megóvta őket mindenféle lármától és kellemetlenkedő idegentől. Jól tudták, hogy ha a híd elkészül, vége lesz a nyugalmuknak, autók, traktorok és szekerek csörömpölnek majd végig a Keglovics utcán, és vastag por lepi be a juharfák leveleit. Ezért is jöttek össze valamennyien akkor este Romoda háza előtt, türelmetlenül topogtak, de nem beszéltek, várták, hogy Romoda mondjon valamit, ilyen esetekben legtöbbször ő szokott dönteni. Most azonban ő is hallgatott, mereven nézett a folyó felé. Ott, ahova az építőanyagot hordták, most tűz égett, bizonyára az éjjeliőr melegedett mellette.

– Nagy felfordulás volt ma – nyögte ki végül is Kiss Kurányi, aki már nem bírta tovább a hallgatást.

Romoda még ekkor sem szólt semmit, végignézett azokon, akiknek már nem jutott hely az akácfán, aztán felkelt, és elindult a német temető felé.

A többiek csodálkozva néztek utána, akkor ő visszafordult, és azt mondta:

– Valami ülőalkalmatosságot kell szerezni.

Erre Kiss Kurányi, Opana és Rozmaring Bandi is utána indultak a temetőbe. Lassan ballagtak, a sírköveket vizsgálgatták, aztán megálltak a két legnagyobbnál. Szép, fekete márványból készült csúcsos sírkövek voltak.

– Ezt elvihetnénk – mondta Kiss Kurányi –, ezt, amelyiken azt írja, hogy Gizike Schladt.

A fekete márványba üveggel fedett kis ovális fénykép volt beépítve, Romoda egészen közel hajolt, és hosszasan vizsgálgatta.

– Nagyon fiatalon halt meg – mondta.

– És milyen szép halott volt – mondta Opana. – A legszebb halott, akit valaha láttam.

– Miben halt meg? – kérdezte Romoda.

– Nem tudom – mondta Opana. – Talán torokgyík vagy valami ilyesmi. Valami ilyesmit mondtak, amikor temetni hozták. Rengetegen voltak a temetésen, s mielőtt leengedték volna a gödörbe, még egyszer megnézhette mindenki. Nagyon szép halott volt. Az arca fehér volt, és a szemei körül sötét karikák éktelenkedtek, de azért a legszebb halott volt, akit valaha láttam. Az emberek hangosan sírtak, és emlékszem, bejött a temetőbe a Modriék kutyája is, egy sárga, kócos szőrű dög, és egyszer csak úgy elkezdett vonítani, hogy az ember hátán végigfutott a hideg.

– Vigyük a másik sírkövet – mondta Romoda. – Beck Ervin városi tanácsos – olvasta hangosan. – Biztosan valami vén majom volt ez a Beck Ervin.

– Nem tudom, őrá nem emlékszem – mondta Opana.

– A Beck Ervint sokkal nehezebb lesz ledönteni – mondta Kiss Kurányi. – Vigyük mégis a Gizike Schladtot.

– Nagyon fiatalon halt meg – mondta Romoda.

– Kit érdekel az, hogy milyen fiatalon halt meg. Sokkal könnyebben elvihetnénk, mint a Beck Ervint.

– Fogd be már a szád! – mondta dühösen Romoda. Nekivetette a vállát Beck Ervin sírkövének, és mozgatni kezdte. A többiek hátrább húzódtak, és figyelték az ácsmester erőlködését. A súlyos márványtömb nehezen mozdult meg, Romoda fújt és izzadt, hallották, ahogy csikorgatja a fogait, aztán egyszer csak eldőlt a sírkő.

Négyen is alig tudták megmozdítani, de azért elvonszolták, elgörgették Romoda háza elé, és most már mindenki leülhetett, és nyugodtan megbeszélhették a hídépítést. Jó ideig azonban csak szidták a traktorokat, a hídépítő munkásokat, meg azt, akinek egyáltalán eszébe jutott, hogy hidat kell építeni.

Végül Romoda unni kezdte a fecsegést és kijelentette:

– Néhány mély árkot kell ásni az utcában, hogy a traktorok ne járhassanak erre.” (*Ezen az oldalon*, 60–61)

Gizike Schladt sírköve
ma a katolikus temetőben áll
(Fénykép: Németh Dezső)

„– Olyan szép… – mondta most is a fiatalabbik Kiss Kurányi gyerek –, olyan szép, mint Gizike Schladt.

– Ki az a Gizike Schladt? – kérdezte Bergernek a fia.

– Itt van eltemetve a német temetőben – mondta az idősebbik Kiss Kurányi gyerek. – Rajta van a fényképe a sírkövön. Opana azt mondja, hogy a legszebb halott volt, akit valaha is látott. Szép volt és tiszta.

– Virágot kéne vinni a sírjára – javasolta a fiatalabbik Kiss Kurányi gyerek.

A három kisfiú és a félhülye Sebestyén gyerek elmentek Gizike Schladt sírjához Megtisztították a sírt a fűtől és a kutyatejtől, aztán nagy csokor fehér szegfűt és egy üres befőttesüveget hoztak. Vizet öntöttek a befőttesüvegbe, belerakták a szegfűket, és az egészet Gizike Schladt fekete márványból készült sírköve mellé helyezték. Ettől kezdve minden délután a sátorban hasaltak, a sűrű ördögcérnacserjék között, és lélegzet-visszafojtva nézték Szent Erzsébetet, aki meztelenül fürdött a folyóban. És mindennap vittek virágot Gizike Schladt sírjára.” (*Ezen az oldalon*, 118)

„Három kisfiú: a két Kiss Kurányi gyerek és Bergernek, a feltalálónak a fia szótlanul, villogó szemekkel állt Gizike Schladt sírja előtt. A magas, fekete márvány sírkő közepén, vastag üveg alól egy kis, ovális fényképről Gizike Schladt mosolygott; arcát beárnyékolták és megóvták a naptól a magasra nőtt juharfák levelei. A sírkő tövében vízzel megtöltött befőttesüveg állt, tele fehér szegfűvel.

Az idősebbik Kiss Kurányi gyerek lehajolt, kivette a vízből a szegfűket, a földre dobta őket, a befőttesüveget pedig a fekete márványból készült sírkőhöz csapta. Aztán mindhárman nekiestek a juharfáknak. Letépték a leveleket, letördelték az ágakat, teljesen lekopasztották a fákat a sírkő előtt;

most már semmi sem védte meg a naptól Gizike Schladt arcát. Akkor hátráltak néhány lépést a gyerekek, zsebükből parittyát vettek elő és rengeteg apró kavicsot.

A parittyákkal megcélozták a vastag üveggel fedett ovális fényképet. Az apró kavicsok hangosan koppantak a márvány sírkövön, és nagyon sok eltalálta a fényképet befedő üveget. Mire a kavicsok elfogytak, Gizike Schladt már nem mosolygott. A vastag üveg annyira összerepedezett, hogy nem is látszott ki alóla a kis, ovális fénykép." (*Ezen az oldalon*, 124)

A Keglovics utcához közeli új Telepen lakik Adamkó és még néhány téglagyári munkás, akik a Keglovics utcán keresztül járnak munkára. Egyedül ők „törnek be" ebbe a szeparált világba a folyócskán átívelő híd megépülése után, nem is nézik őket jó szemmel az utcabeliek, akik mindent megtesznek annak érdekében, hogy idegenek ne járhassanak arrafelé. Így próbálják megóvni nyugalmukat. Az utcába beköltöző Kordovánt is nehezen fogadják el, és Kordován sem marad sokáig közöttük.

Az írások az ismertség–ismeretlenség oppozícióját működtetik, felvetik az idegenség problematikáját. Ami kintről jön, az az utcabeliek szemében a rosszal egyenlő, emiatt próbálják felgyújtani az épülő hidat, mélyítik a lyukakat az úton, belekötnek az arra járókba. A belső és a külső tér oppozíciója exponálódik: az utcabeliek csöndesen élik mindennapjaikat, esténként halkan beszélgetnek vagy hallgatnak Romoda háza előtt, a hídépítők nagyszájú, hangoskodó emberek, akik nevetve magyarázgatnak egymásnak, a folyón túl a házak között emberek kiabálnak, rádió bömböl. Ha elhagyják környezetüket, a Keglovics utca lakóival rossz történik: Kordován elmegy Romodával dolgozni a határba, eltörik a karja, Szent Erzsébetet elcsábítja egy villanyszerelő, a lány hozzá költözik, de a férfi egy hideg téli éjszakán elzavarja. Szent Erzsébet a fagyhalál elől a Keglovics utcában, Romodánál talál oltalmat. Az utcabelieket bonyolult kapcsolatszövevény fűzi egymáshoz: „Minden összeütközésben egymásrautaltságuk derül ki, s rögtön az is, hogy képtelenek egymáson segíteni. Ha véletlenül akarnak, a jószándék feltétlenül visszájára fordul" (Varga L., 1974: 94).

A korabeli társadalomból szinte semmi sem érezhető. A külvilág, a kívülről érkező impulzusok csupán a zárt tér peremén szűrődnek be: Szent Erzsébet nyáron minden délután meztelenül fürdött a folyócskában, a „folyó túlsó partján a házak között emberek kiabáltak, autók zúgtak, valahol rádió bömbölt, de mindez alig hallatszott el a folyóig" (*Ezen az oldalon*, 106). Márkus Béla értelmezésében a sekély folyó a periférián élő Keglovics utcaiak sekélyes életét jelképezi (Márkus, 1996: 192). Az utcabeliek sem nagyon beszélnek a külvilágról, csak saját mikroközösségükről, annak tagjairól. Az idő is alig halad előre ebben a térben, az események ciklikusan, napi intervallumokban ismétlődnek. A lakók napról napra ugyanazokat a cselekvésformákat ismétlik: reggel felébrednek, mindenki teszi a maga dolgát, esténként összegyűlnek Romoda háza előtt beszélgetni, szombaton délutánonként pedig Dobrenál, a téglagyári fűtőnél és valamikori borbélynál jönnek össze borotválkozásra vagy nyírásra. Dobre sem szereti az idegeneket, nem hajlandó a Keglovics utca férfiain kívül mást nyírni, borotválni:

„A Keglovics utcabeli férfiak és a téglagyári munkások szombat délutánonként Dobrénál, a fűtőnél gyűltek össze. Ha meleg volt, a ház előtt, az udvarban üldögéltek, ilyenkor békésen megférték egymással, beszélgettek, és türelmesen várták, hogy Dobre megborotválja vagy megnyírja őket. A fűtő gyorsan és ügyesen dolgozott, és ők már évek óta idejártak borotválkozni és nyiratkozni.

Dobre borbély volt valamikor. Kitanulta a szakmát, a mesterlevelet is megszerezte, de akkor ahelyett, hogy borbélyműhelyt nyitott volna, elment a téglagyárba dolgozni. Kezdetben a szenet hordta, később fűtő lett, a szénportól és a füsttől megfeketedett, mint az ördög, esténként alig tudta tisztára mosni magát, de borbélyműhelyt nem akart nyitni. Utálta a mesterségét. Nem tudta elviselni az emberek szájbűzét. Mesélte, hogy inas korában szinte mindennap ki kellett rohannia a műhelyből, hogy hányjon. Amint valaki leült a székbe, ő mindjárt tudta, hogy az illetőnek hány foga rohad a szájában, és hogy miféle gyomorbántalmai vannak. Később már nem hányt, de amint borotválni vagy nyírni kezdett valakit, a gyomra összeszorult, és olyan kemény lett, mintha téglával tömték volna ki. És ez még rosszabb volt, mint amikor hányt. Este, ha hazament, órákig nem tudott

enni semmit, csak üldögélt, vagy sétált kint a kertben és köpködött. De azért hősiesen végigszenvedte az inas- és segédéveket, aztán megszerezte a mesterlevelet, és boldogan elment a téglagyárba szenet hordani.

A Keglovics utcabeli férfiakat és a téglagyári munkásokat megborotválta és megnyírta ugyan minden szombaton, ez azonban egész más volt. Az ismerősök szájbűzét elviselte. Az olyan ismerősökét, akikkel mindennapi találkozott és beszélgetett. Ezeknek már nem is érezte a szájbűzét. Jókedvűen nyírta és borotválta őket, s kicsit büszke volt arra, hogy az ő házában olyan békésen megférnek egymással." (*Ezen az oldalon*, 90)

Az év többi napjának rutinjától június első vasárnapja tér el. Ezen a napon halt meg Romoda felesége. Az ácsmester a nő haláláért Bergert okolja, amiért nem készítette el a beígért fűtőtestet. Az évforduló reggelén Romoda megmosdott, megborotválkozott, felvette a legszebb ingjét, öltönyét, és elment Bergerhez, a feltalálóhoz megnézni, elkészült-e a petróleumlámpára működő melegítő. Romoda és Berger viszonyában mutatkozik meg leglényegesebben az, hogy a „zárt és helyzetét mindenáron védelmező közösségben visszafojtott, rejtett, de annál erősebb szenvedélyek munkálkodnak" (Bányai, 1973: 51). Az utcát nem alja népek lakják, világuknak szilárd normarendszere van: „A társadalom ugyan kisemmizte őket, de ők a periférián is őrzik az emberség normáit. A nagyszájúságot megvetik, az ártatlanságtól meghatódnak, a munkában helytállnak, az adott szót komolyan veszik – és szolidárisak a szerencsétlenekkel" (Dér, 1972: 854).

Az *Ezen az oldalon* novelláit az író 1998-ban a *Jéghegyen, szalmakalapban* című novellaválogatásában újra kiadta.

Az ősök sírjai a szenttamási katolikus temetőben

Az *Olyan, mintha nyár volna* című kötet tizenkét novellájában „a szörnyűség élménye kompozíciószervező, koncentráló erőként működik" (Dér, 1979: 209), állatkínzás, állatirtás, részegség, magány, kilátástalanság, megaláztatások, csalódások és félelmek köré szerveződik a cselekményük. A kötet írásai közül két, gyerekkort megidéző novella, a *Patkányok a napon* és *A postás, aki egy ujjal tudott fütyülni* című sorolható a Keglovics utca történetek közé, mindkettő főszereplője Burai J.[4], valamint az eperfás házban lakó narrátor. *A galamb* című novellában – amely először *Bevezető két elbeszéléshez* címmel jelent meg az Új Symposion 1972. évi 92. számában – a narrátor visszaemlékezik gyerekkori barátjára, Burai J.-re, de a fiú nem szereplője az írásnak. Varga István négy mesélőt azonosít a novelláskötet szövegeiben, szerinte *A galamb,* a *Patkányok a napon* és *A postás, aki egy ujjal tudott fütyülni* novellák elbeszélője egy személy (Varga, 1975: 308). *A galamb*ban nem található egyértelműen szenttamási helyszínre mutató referenciális jel, viszont utalás történik egy bolgár fiúra, a narrátor gyerekkori barátjára, akinek a nevére már nem emlékszik, csak arra, hogy nagy konyhakertészetük volt a nemzetközi úton (a konyhakertészet és Gionék családi háza közelében lakó szenttamásiak emlékeznek még a Ralev Manol nevű bolgár fiúra, a nemzetközi út melletti tanyán élő bolgár kertész fiára).

A *Patkányok a napon* című novella kezdetén az elbeszélő egy híd építésének történetét beszéli el. Nem determinálja a híd helyét, csak annyit közöl, hogy a gyerekek szerettek rajta ülni, mert belelógott a lábuk a vízbe.

> „Nyáron szerettünk a híd alatt ülni a gerendákon, mert itt hűvös volt, és vízbe ért a lábunk, ha kinyújtottuk, meg aztán innen szépen beláthattunk Povazsánszkinak, a halásznak az udvarára, ahol egy kifeszített zsinegen rengeteg pézsmapatkánybőr száradt.
>
> Gyönge, kis fahíd volt itt, mindössze négy tartóoszloppal, emlékszem, ezeket az oszlopokat egy súlyos, kocka alakú nehezékkel verték le a folyó medrébe, a nehezék kötélen lógott, egy csigán vetették át a kötelet, a végét három-négy ember is fogta, ha meghúzták, a nehezék felemelkedett, aztán elengedték, és nagyot csattant az oszlop tetején. Amikor meghúzták a kötelet, mindig nagyot kiáltottak, és akkor is kiáltottak, amikor lezuhant a nehezék. Két napig kalapáltak így. Utána már gyorsan megcsinálták a hidat. Az oszlopokat szálkás gerendákkal fogták össze, a kis Burai J. meg én sokat üldögéltünk a gerendákon, mert itt meggyorsult a víz folyása, s ezért átlátszó és tiszta volt a víz, szépen látszottak a hosszú, vékony szárú, halványzöld vízinövények, amelyek engedelmesen meghajoltak arra, amerre a víz folyt. A végük kirojtolódzott és remegett. Burai J. többször is megpróbálta visszafelé hajlítani őket, néhánynak a végét az oszlopokhoz kötötte – nagyon hosszúak és hajlékonyak voltak ezek a vízinövények –, de másnapra a víz leoldotta őket az oszlopokról, és megint csak egy irányban hajlongott mindegyik. Burai J. ilyenkor mindig elszomorodott.
>
> Legjobban mégis a pézsmapatkánybőrök érdekeltek bennünket, amelyek ott száradtak Povazsánszkinak, a halásznak az udvarában. Egy kifeszített zsinegen lógtak, mint valami ócska, rossz cipők." (*Patkányok a napon*, 160)

A Keglovics utca zárt terét a falu többi részétől elválasztó egyik vonal a temetők rozsdás drótkerítése, a másik térhatár a folyócska. Ezt a választóvonalat szeli át az épülő új híd. A *Patkányok a napon* hipertextként kapcsolódik az *Ezen az oldalon* kötet *Hívták a gyerekeket* novellájához, amelyben ugyanez a hídépítés-történet olvasható:

[4] Burai J. keresztnevének kérdése évek óta foglalkoztatja a Gion-művek olvasóit. Az író nem árulta el, melyik név rövidítése a J. A mai Jovan Jovanović Zmaj Általános Iskola archívumában az 1951/52. iskolaév, 59. számú anyakönyvében megtalálható egy Burai József nevű, 1939-ben született, Gionnál két évvel idősebb tanuló, a Vasvári Pál utca 21. száma alatti lakhellyel. A József azonban nem olyan „nagyon ronda név" (*A kárókatonák még nem jöttek vissza*, 24.), amit szégyen kimondani. Hustyi Mária (szül. 1924-ben) szenttamási lakos emlékszik egy Burai családra, a mai Szent Száva utca 65. számú házában, az ún. Szungyi-házban laktak, az apa meghalt, sok beteges, sovány, vörös hajú, szeplős gyereket hagyott maga után. A Gion-művek kis Burai J.-je vézna és alacsony.

„Ez akkor történt, amikor megjelentek a hídépítők: nagyszájú, hangoskodó emberek, már kora reggel lementek a folyóhoz, nevetve magyarázgattak egymásnak, és csakhamar megjöttek a traktorok is, vastag faoszlopokat és rengeteg deszkát hoztak. A traktorok hatalmas zajt csaptak, és ez szörnyen feldühítette a Keglovics utca lakóit, akik a hidat különben már előre is kimondhatatlanul utálták. A kis folyó, amely a temetők mögött éles kanyart vett, ez ideig elválasztotta őket a város többi részétől, megóvta őket mindenféle lármától és kellemetlenkedő idegentől. Jól tudták, hogy ha a híd elkészül, vége lesz a nyugalmuknak, autók, traktorok és szekerek csörömpölnek majd végig a Keglovics utcán, és vastag por lepi be a juharfák leveleit. […]

Egész nap zúgtak a traktorok a kertek mögött, vastag deszkákat és korlátokat hordtak a kis folyó mellé, oda, ahol hónapokkal ezelőtt hidat kezdtek építeni a hangoskodó munkások, és ahol még mindig szilárdan álltak a vízbe vert oszlopok. Egész nap hordták a deszkákat és a korlátokat a traktorok, és este, amikor elmentek, az éjjeliőr tüzet gyújtott a folyó mellett. A tűz messzire elvilágított, és az éjjeliőr éberen figyelt, nem jön-e valaki a folyó közelébe, minden neszre felkapta a fejét, és ilyenkor megigazította vállán a puskáját. Mert puskája is volt az éjjeliőrnek, puskával őrizte az épülő hidat.

De nem jött senki. A Keglovics utca lakói tudták, hogy a hideg, esős, őszi napokban úgysem készül el a híd. Később pedig, amikor már tél lesz, mindent befed majd a hó, és valószínűleg az éjjeliőr is elmegy majd a puskájával együtt.

Tavasszal… tavasszal majd ismét összeülnek Romoda háza előtt a Keglovics utcabeli férfiak, és megbeszélik, hogy mi legyen azzal a nyavalyás híddal.” (*Ezen az oldalon*, 60, 139–140)

A Krivaját átszelő felújított rajcsúri híd
(Fénykép: Paracki László)

A szövegrészletek között kapcsolat (hivatkozás, „link”) alakult ki, ami rámutat arra, hogy a híd ugyanaz a temetők mögötti folyócska partjait átszelő építmény, amely megnyitja az *Ezen az oldalon* Keglovics utcájának zárt terét is. Ebből a térelemből megállapítható, hogy a fahíd mellett lakó Povazsánszki a Keglovics utca környékének lakója. Burai J., a Gion-művek visszatérő szereplője ebben a novellában tűnik fel először, a halász Povazsánszki pedig a halak és pézsmapatkányok fogásához a *Sortűz*ben is és *Az angyali vigasság*ban is varsákat és patkányfogókat rak le a nádasban. *A postás, aki egy ujjal tudott fütyülni* című novellában a postás ugyanabban az utcában lakik, mint a narrátor és Burai J. Feltételezhető tehát, hogy mindhárom novella helyszíne – a konkrétan egyikben sem megnevezett – Keglovics utca.

A híd mint a novellák cselekményterének téralakzata elágazási, kapcsolódási pontokat kínál a *Testvérem, Joáb* és a *Latroknak is játszott* tetralógia regényei felé, amelyek térszerkezetében a hidaknak kiemelt szerepe jut: a *Joáb*ban a korrumpáltak és az erkölcsileg tiszták világának határát jelöli, a *Virágos Katoná*ban a folyó jobb és bal partján élők, a szegény Kálvária utcaiak és a tuki domb gazdagabb lakosainak térrésze között képez átmenetet. A híd alatt kanyargó folyó a megtisztulás közege, a víz képes lemosni a bűnt és a rosszat az emberi létezésről, ezért maradnak becsületesek a *Testvérem, Joáb* című regényben a folyó túloldalán élők. Gion műveiben a híd határvonalat jelent, két minőségében és magatartás-modelljében eltérő világot, összeegyezhetetlen oppozíciókat (a nyugodt Keglovics utcát a zajos környékkel, a szegény Kálvária utcaiakat a tuki gazdagokkal, az erkölcsteleneket a becsületesekkel) köt össze.

A három Gion-mű, *A kárókatonák még nem jöttek vissza*, a *Sortűz egy fekete bivalyért* és *Az angyali vigasság* közötti összefüggésekkel több elemző is foglalkozik. A *Sortűz egy fekete bivalyért* regényt a korábbi ifjúsági regényre, *A kárókatonák még nem jöttek vissza* címűre vonatkoztatva Varga Zoltán megállapítja, hogy az utóbbi az előbbi folytatásának számít, legfőképpen a gyerekszereplők azonosságát illetően, de emellett szól az azonos helyszín, idő és a történet alapképletének hasonlósága is (Varga, 1983: 100). Szajbély Mihály a gyerekszereplőket, a helyszíneket és a visszautalásokat illetően fedez fel kapcsolatot a két regény között, és megállapítja, nyilvánvaló a *Sortűz* kapcsolódása Gion Nándor egyértelműen felnőtteknek szóló könyveihez is: „Nemcsak azért, mert a történet Szenttamáson játszódik, és visszaköszönnek a *Virágos Katona*ból és a *Rózsamező*ből ismerős helyszínek, a Kálvária-domb, a Krebs-féle vízimalom, a Schank-féle téglagyár és a devecseri dombok. Fontosabb az, hogy Gion írói világa lényegében mindegyikben azonos, ugyanazokat a motívumokat fogalmazza újra, ugyanazokat a hőstípusokat mozgatja más és más alakban" (Szajbély, 1984: 1118–1119). A *Sortűz egy fekete bivalyért* Varga István szerint szorosan és szervesen kapcsolódik a *Kárókatonák*hoz: „a cselekménysor mondhatni törésmentesen hullámzik tovább, az időponti kapcsolódás is teljes: ugyanazon év őszén folytatódnak a nyári események. A főhős ugyanaz, a már említett Burai J., de felbukkannak a többiek is, ha másként nem, hát említés történik róluk. A színtér sem változik, ugyanabban a közelebbről meghatározatlan faluban vagy városkában játszódnak az események" (Varga, 1983: 101). Tarján Tamás a *Sortüz*et nem a *Kárókatonák* folytatásaként, hanem társregényeként értelmezi: „Változik a történetmondó személyisége, pozíciója, tudata, stílusa. Mégis akadnak rokon elemek, epizódok" (Tarján, 2001: 136). Elek Tibor olvasatában a két regény „olyan szorosan összefügg egymással, amennyire csak két önálló regény összefügghet, s olyannyira egymás folytatása, hogy már azt is mondhatnánk: mintha egyetlen műnek lenne két fejezete" (Elek, 2009: 144). Állítását a szerző nem csupán a *Sortűz egy fekete bivalyért* nyitó mondatára, a visszautalásokra, eseményidézésekre alapozza, hanem a Tamás névvel megnevezett azonos elbeszélőre is.

A három Gion-mű közötti viszony meghatározásában a szerző nyilatkozatai, a művek részletes elemzése, lokális kontextusba helyezése és biografikus olvasással való megközelítése adhat fogódzót. Gion Nándor nem faktográfiai szándékkal írta műveit, a regénycselekmények helyszínére és időpontjára mégis a szövegekbe iktatott helyi eseményekből, személyekből és a topográfiából következtethetünk. A megírás sorrendje – *A kárókatonák még nem jöttek vissza* 1980, *Sortűz egy fekete bivalyért* 1982, *Az angyali vigasság* 1985 – megegyezik a művek cselekményidejének sorrendjével: az első vakációregény, és egy nyár történéseit írja le, a *Sortűz* az utána következő ősz eseményeit beszéli el. Bálint Sándornak adott interjújában Gion azt nyilatkozta, hogy a *Kárókatonák*kal és a *Sortűz*zel egy sorozatot indított el, a cselekményt évszakokhoz kapcsolta: „Nyár, ősz. Azonos helyszín, nagyjából azonos szereplők. Azután eljutottam a télig, és kissé beleragadtam a nagy hóba. *Az angyali vigasság* túlságosan felnőttesre sikerült. Most jönne a tavasz. Vissza kellene térni a kezdeti könnyedébb hangvételhez" (Bálint, 1987: 13). *Az angyali vigasság*ot a fülszövege is az előző két regény folytatásaként jelenti be: „Burai J. és társai először évekkel ezelőtt jelentek meg egy novellában. Egy híd alatt ültek, lábukat a vízbe lógatták és főleg a pézsmapatkányok pusztításán sajnálkoztak. Később megjelentek még egy novellában, majd két ifjúsági regényt írtam róluk, *A kárókatonák még nem jöttek vissza* és a *Sortűz egy fekete bivalyért* címűt. Ezeknek a folytatása *Az angyali vigasság*."

A regényidőt a kutatóknak nem sikerült pontosan behatárolniuk: Elek Tibor a második világháború utáni évek egyikének nyarára és őszére (Elek, 2007: 196) időzíti az eseményeket, Tarján Tamás szerint az eseménysor az 1950-es évek elejére (Tarján, 2001: 129) datálható, Árpás Károly konkrét adatok hiányában Fodó tanár úr történelemóráinak tananyagára támaszkodva az általános iskola 6. osztálya utáni nyárra és a 7. osztályra következtet: Gion Nándor 1952/1953.

iskolaévben járt hatodik, az 1952/1953. tanévben pedig hetedik osztályba (Árpás, 2008: 67–69). A történetek pontos idejét a valóság-vonatkozások, azaz a szövegben rejlő lokális események időpontjából lehet kikövetkeztetni. A cselekményidőre vonatkozóan a *Károkatonák* narrátora nagyon szűkszavú, a figurák behatárolt faluvégi téren mozognak, egyetlen helyi eseményre sincs utalás, amiből következtetni tudnánk a cselekmény időpontjára, a *Sortűz*ben sporteseményekre, sportolókra és a disznóhizlaló építésére – ide viszik a szövetkezet munkásai a téglát a téglagyárból – utal. A Svinjogojstvo termelőszövetkezet disznóhizlalóját 1947-ben építették a szenttamási vasútállomás közelében (Subić, 1981: 63), ebben az évben játszódik tehát a *Sortűz egy fekete bivalyért*, sőt a *Károkatonák* cselekménye is, amely ugyanannak az évnek a nyarán történik. *Az angyali vigasság* novelláiban is fellelhető referenciális jel: Toma Gyuriék bandája az akkor épülő szövetkezeti otthon hulladékkupacaiból szerelkezik fel lécekkel és fadarabokkal a verekedéshez (*Az angyali vigasság*, 67). A szenttamási szövetkezeti otthon 1948 és 1950 között épült. A két előző regény ez alapján az adat alapján is a háború utáni 1947. év nyarát és őszét örökíti meg. Ezt Becsy Andrásnak adott interjújában a szerző is megerősítette. A *Latroknak is játszott* utolsó kötetének terveiről szólva elmondta, hogy a trilógia cselekményéhez hozzá kell írnia még két-három fontos évet: A tervezett kötet „a negyvenöt és negyvennyolc közötti időszakot foglalná magába. Gyerekszemmel ezt már megírtam, most a felnőtteknek szóló könyvet tervezem" (Becsy, 1997: 11). Gion Nándor ugyanebben az interjúban a két általa ifjúsági regénynek nevezett kötet és *Az angyali vigasság* novelláinak összefüggéséről elárulta, hogy „az első nyáron, a második ősszel, a harmadik, ami már felnőtteknek szól, télen játszódik, és kész van a negyedik része is, aminek *Zongora a fehér kastélyból* lesz a címe és az MTI-Press pályázatára készült" (Becsy, 1997: 11).

A lokális referenciális jelekből megállapítható, hogy a *Károkatonák még nem jöttek vissza* cselekményideje 1947 nyara, a *Sortűz*é 1947 ősze, *Az angyali vigasság*é 1947–1948 tele. A *Zongora a fehér kastélyból* című regény, amely a Forrás folyóiratban jelent meg 2003 áprilisában, kronológiai ugrás nélkül tavasszal folytatja *Az angyali vigasság* cselekményét. Az elbeszélő nem konkretizálja az évet, annyit árul el, hogy a „második világháború véget ért már ugyan, de kegyetlen és rossz idők jártak még" (*Zongora a fehér kastélyból*, 7). Főszereplője Burai J., Szível Sanyi és az elbeszélő, aki visszatekintő pozícióból egyes szám első személyben mondja el a történetet. A szereplőgárda a vidékről érkezettekkel bővül, a többi szereplő az előző három műből is ismert figura. A Torontál nővérek rehabilitálásaként is értelmezhető regény szerkezete a *Károkatonák* modelljét követi, a keretelbeszélés a kilencvenes években játszódik valahol a nyugati fronton. Az újabb háború és a harcok utáni állapotot megörökítő fényképek indítják el a narrátorban az emlékezést egy régebbi háború szenvedőire. A mű szereplői a háború áldozatai: a Torontál nővérek, Hans Joachim Schröder és fiai, Helmuth és Ditrich, Dukay János, Tarnóczky Balázs, Izidor, Dimitrij, Balla István, Korniss Flóra és közvetetten a többi szereplő is. Magyarok, szerbek, németek, oroszok, katolikusok, pravoszlávok, reformátusok, zsidók egyaránt megsínylették a háborút, amelynek nincsenek győztesei, csak vesztesei. A falu lakói csak akkor tudnak továbblépni, ha összefognak és segítenek egymáson, mint a valamikori békés időkben.

A károkatonák még nem jöttek vissza, a *Sortűz a fekete bivalyért*, *Az angyali vigasság* és a *Zongora a fehér kastélyból* egymásra vonatkozó, összefüggő epikai szerkezetként olvasható. A kontinuumba illeszkedik az *Izidor* (Gion, 1989: 154–167) című novella is, amely a *Körkép 98* című antológiában jelent meg. Az *Izidor* egyike lehetne *Az angyali vigasság* novelláinak, a narrátor ugyanaz a füstös kocsmában ülő férfi, aki megpróbálja lebeszélni az ismeretlent az öngyilkosságról. Ebben az epizódban Izidornak, a Hans Joachim Schröder házába behurcolkodó szerb háborús hősnek a történetével próbálja vigasztalni. A körtefákat lelövöldöző, gyilkosságot majd öngyilkosságot elkövető Izidor története a *Zongora a fehér kastélyban* lapjain újra olvasható. A cselekmény nézőpontjából *Az angyali vigasság* kompozíciójának elején lenne a helye: Serfőző Andrásban, a novellák rendőrjében, még csak ekkor ötlik fel, hogy elszegődjön rendőrnek, hogy elbánhasson az Izidor-féle emberekkel. Hans Joachim Schröder házába Izidor öngyilkossága után a Torontál nővérek költöznek be, de ők sem maradnak sokáig a – falu lakói szerint – elátkozott házban. A

kötetet az *Egy regény vége* novella zárja le, amely a hagyatékból előkerült novellákat egybegyűjtő *Mit jelent a tök alsó?* című válogatásban jelent meg. A novella címe is a lezártságot, teljességet erősíti. Befejeződnek a történetek, lehatárolódik az öngyilkosjelölt sorsa.

Mindegyik mű narrátora és a gyerekszereplők egy része a Keglovics utcában él. A narrátor nem nevezi meg sem a regényekben, sem a novelláskötetben az utcát, de ha megfigyeljük a helyszíneket, és az olvasó ismeri Szenttamást, illetve az életrajz genezise felől értelmezi a művek szövegvilágát, pontosan megállapítható, hogy a fiúk és a narrátor minden este ugyanabba az utcába térnek haza, mint ahogy az *Ezen az oldalon* elbeszélője. A regényben felsorolt helyszínek, a Vágóhíd, a tőzegbánya, a folyócska, a füves rét (a vásártér), a temetők, a Szív és a valamikor itt húzódó frontvonal az író szenttamási utcájának és szülőházának környékét rajzolják meg. Ugyanez az utca és környéke a helyszíne a *Keresztvivő a Keglovics utcából,* a *Példabeszéd a szelídített állatokról és emberszabású növényekről* és az *Ezen az oldalon* kötet novelláinak.

Az angyali vigasság narrátora konkretizálja a házuk helyét az utcában: „sarokházunk volt, egy vert falú vityilló, de mégis sarokház, és apám nagyon büszke volt rá, szép eperfacsemetéket ültetett az utcára" (*Az angyali vigasság*, 7). Az *Olyan, mintha nyár volna* kötet második novellájának, *A postás, aki egy ujjal tudott fütyülni* címűnek a gyereknarrátora is az eperfáról a házuk falára mászó hernyókat szedegeti le a szövegkezdetben. Ha feltérképezzük a mozgását a regénytérben, és ismét az életrajzi referenciák felől közelítjük meg a szöveget, megállapíthatjuk, hogy a *Testvérem, Joáb* elbeszélője, S. Tamás is ebben az utcában és ugyanebben a házban lakik: a szobája ablakából a kert mögött kilát a vásártérre, és az apja is a ház előtti eperfa alatt várja, amikor Joáb I. hazahozza a tanyájáról. Joáb I. tanyájáról a nemzetközi úton (északról, Szabadka irányából) jönnek be a faluba autóval, Joáb I. az első utcasarkon kiteszi, az elbeszélő hazaindul, és balra fordul a vásártér felé (Szabadka irányából az ún. nemzetközi úton ma is így juthatunk el Gion Nándorék családi házához). A házától Joáb II. kocsmájáig fél órát kell gyalogolnia, és közben elhalad az Ipartestület előtt. Állításom alátámasztja az írónak az utcájával mint irodalmi színhellyel kapcsolatos kijelentése is a *Szülőföldem: Szenttamás* című dokumentumfilmben: „Második könyvemnek, a *Testvérem, Joáb*nak a főhősét már ebből az utcából indítottam útjára. Azután megírtam a harmadik könyvemet, az *Ezen az oldalon* címűt, erről az utcáról. Persze kissé meghosszabbítottam az utcát, új lakosokat is telepítettem ide, akikről úgy gondoltam, itt a helyük, és nagyon jól megférnek az őslakosokkal" (*Szülőföldem: Szenttamás*). A narrátort a *Kárókatonák*ban és a *Sortűz*ben is Tamásnak hívják. Az S. Tamás és a Tamás nevek az író szülőhelyére, Szenttamásra asszociálnak, azoknak a műveknek ugyanis, amelyeknek Tamás nevű az elbeszélője, Szenttamás a helyszíne.

A Keglovics utcai narrátor történeteit elbeszélő szövegek megközelíthetők az önéletrajzi tér elméletével is. Ez az elgondolás úgy tekint az írói életműre, mint az író életrajzára. A szerzői szöveguniverzum mint önéletírás gondolata már Georges Gusdorf 1956. évi *Az önéletírás feltételei és korlátai* című tanulmányában megjelenik. Gusdorf az önéletírás két változatát, instanciáját nevezi meg: „egyrészt a tulajdonképpeni vallomás, másrészt a művész teljes életműve, mely az inkognitó védelme alatt, teljesen szabadon dolgozza fel ugyanazt az anyagot" (Gusdorf, 2002: 252). Ehhez a felfogáshoz áll közel az önéletrajzi tér fogalma, amelyet Philippe Lejeune vezetett be az önéletrajzról szóló diskurzusba. Az önéletrajzi tér irodalmi szövegegyüttes, amelyet a szerző fikciós és önéletrajzi művei (vagyis a lejeune-i értelemben vett „önéletrajzi paktum" jegyében írott művek, amelyekben a szerző, az elbeszélő és a szereplő között névazonosság áll fenn) alkotnak. A szerző nemcsak személy, hanem író, publikáló személy is, aki közvetít a szövegen kívüli és a szöveg között. Az olvasó a szerzőt a tulajdonnevével megjelölt, s ezáltal neki tulajdonított írásai alapján azonosítja, képzeli el. Az önéletrajzi tér olyan kontextuális mező, amelyben a szövegek referenciális viszonyban állnak egymással. A szerző képe az összes szövegének eredménye, „olyan szövegeké, amelyek külön-külön egyáltalán nem törekednek az önéletrajzi hűségre, de amik kölcsönös játékuk eredményeképpen, abban a *térben*, melyet együttesen alkotnak" (Lejeune, 2003: 48) megrajzolják a szerző portréját.

A *kárókatonák még nem jöttek vissza* és *Az angyali vigasság* elbeszélőjének azonosságát alátámasztja két szöveghely is, amelyeken azt állítja magáról, hogy a csapat vezére – „amolyan vezérféle voltam ebben a kis csapatban" (*A kárókatonák még nem jöttek vissza*, 22), „amolyan vezérféle voltam ebben a kis csapatban" (*Az angyali vigasság*, 71). Gyerekkori éveire való visszaemlékezésében Gion Nándor ugyanígy fogalmazza meg a helyét a barátai között: „akkoriban már amolyan vezérféle voltam közöttük" (Gion, 1996: 11). A narrátorok és a helyszínek azonosságát Varga Zoltán is észreveszi a *Sortűz egy fekete bivalyért* megjelenésekor: „Szülőföldje, meg nem nevezetten Szenttamás és környéke, írásainak szinte egyedüli színterét képezve [...] mitizált írói világgá nőtte ki magát. [...] Nem kevésbé »folyamatos« azonban Gion szereplőgárdája sem, elbeszélő figurája ma is ugyanaz az S. Tamás, akivel legelőször még a *Testvérem, Joáb*ban találkozhattunk, s hozzá hasonlóan ismétlődik számos más szereplője is, Burai J., Kovács Pali, Adamkó stb., megmaradva a mellőlük korábban »kidőltek« közül, ismételten felfelbukkanva az újonnan érkezettek közt, mintegy a választott korszaknak és témának megfelelően hol gyerekként, hol kamaszként, hol felnőttként mutatkozva meg" (Varga, 1983: 98). Megállapítása a regény- és novellatér feltérképezésével bizonyítható.

Az események sorrendjére a szereplők megjelenései, az előre- és visszautalások is asszociálnak: Burai J.-vel a *Kárókatonák* első jelenetében ismerkednek meg a fiúk, itt még barátkoznak Toma Gyurival, de miután a fiú egy fűszállal átszúrja Virág Péter fülét, elzavarják. A *Sortűz*ben ott áll a temetőben a Szelíd Róka robbantására összegyűlt tömegben, a fiúk azonban nem szólnak hozzá.

„– Felrobbantjuk a Szelíd Rókát.

– Hagyd már ezt a hülyeséget – förmedt rá idegesen Burai J.

– Hülyeség? – kérdezte gúnyosan Szivel Sanyi. – Várjatok csak egy kicsit. Pár perc múlva magatok is megláthatjátok.

– Tényleg felrobbantjátok? – kérdeztem.

– Tényleg – bólogatott Szivel Sanyi. – Az apám most szereli rá a dinamitot.

Összenéztünk Burai J.-vel. Burai J. halványulni kezdett, és csak azt motyogta:

– De hát… de hát…

– Ma is megfojtott egy tyúkot – mondta Szivel Sanyi. – Az apám rettentően dühös. Hétszentség, hogy felrobbantja.

– Nem… nem lehet valaki ennyire kegyetlen – mondta Burai J.

– Miért lenne ez kegyetlenség? – csodálkozott Szivel Sanyi. – Ha például felakasztanánk, sokkal tovább szenvedne, mivel a macskák nagyon szívósak. Így pedig: bumm! és vége. Ha már el kell pusztítani, legjobb felrobbantani.

– Egyáltalán nem kell elpusztítani – mondta szinte visítva Burai J.

– A macskának az a dolga, hogy egeret fogjon. Ha egy macska tyúkokat fojtogat, azt fel kell robbantani – magyarázta Szivel Sanyi, aztán terelgetni kezdett bennünket maga előtt. – Ott, annál a kiszáradt vastag fánál fogjuk felrobbantani, az apám annyi dinamitot rak a macskára, hogy a fát is kidöntse. Télen jó lesz tűzrevalónak.

Öreg nyárfa állt valamivel a sírok mögött, azaz jóformán csak a törzse állt még, két évvel ezelőtt belecsapott a villám, és szinte teljesen leborotválta a koronáját, amelyből csupán egy vastag ág üszkös csonkja maradt, ez kinyúlt oldalra, olyan volt az egész, mint egy viharvert akasztófa. És most tényleg kivégeznek valakit alatta. Igaz, hogy csak egy macskát, de nem akármilyen macskát.

Burai J. közben összeszedte magát egy kicsit, és azt mondta:

– A világ minden macskája egeret fog. Valamennyi egyforma. Igazán elférhetne közöttük egy olyan, amelyik tyúkokra vadászik. A rengeteg egyforma macska között mindenképpen kell a Szelíd Róka.

– Minden macskának az a kötelessége, hogy egeret fogjon – mondogatta a magáét Szivel Sanyi. – Az ember azért tart macskát. A Szelíd Róka sem kivétel.

Burai J. megragadta Szivel Sanyi mellén az inget, hirtelen felderült az arca, nyilván úgy érezte, jó ötlete támadt.

– Tudod mit? Adjátok nekem a Szelíd Rókát. Majd én gondját viselem. Többé nem fog tyúkokat fojtogatni.

– Nem lehet – mondta Szivel Sanyi. – Úgyis visszajönne hozzánk. Nagyon ragaszkodó természetű. Visszajönne, és megint pusztítaná a tyúkokat, a végén úgyis fel kellene robbantani.

– Bízzátok csak rám. Majd én gondját…

De nem volt itt már helye a vitának. A házból előjött Szivel András, szájában cigaretta füstölgött, pórázon maga után vezette a Szelíd Rókát, az pedig engedelmesen követte a gazdáját. Önmagában már ez is elég fura dolognak tűnt, tekintettel arra, hogy a macskák általában nem szeretik, ha pórázt kötnek a nyakukra. De hát a Szelíd Róka nem mindennapi macska volt. Most pláne nem volt az. Mert egy hosszú zsinórt tekertek a testére. Nekem ekkor az jutott eszembe, hogy ilyen lehetett az Erőművész, amikor egyszerre négy láncot szakított szét a mellkasán.

– Jó hosszú gyújtózsinórt tekert rá az apám – magyarázta Szivel Sanyi. – Azért, hogy ő is fedezékbe húzódhasson, mielőtt a dinamit felrobban. Egyébként a dinamitrúd a macska hasa alatt van. Látjátok?

Nem nagyon láttuk, mert a dinamitrúd majdnem olyan színű volt, mint a Szelíd Róka szőre. És ilyen színűre váltott Burai J. arca is, sőt lehet, hogy az enyém is. Mert hátborzongató látvány volt ez az egész. Szivel András egykedvűen lépkedett az üszkös akasztófa felé, nyomában engedelmesen sétált a Szelíd Róka, időnként még oda is dörgölőzött a gazdája lábához, hasa alatt meg akkora dinamitrúd, amellyel egy öreg nyárfát is ki lehet dönteni.

– Húzódjatok a sírkövek mögé – mondta Szivel András. – Elég nagy lesz a robbanás.

A Szlimák család sírboltja
a katolikus temetőben

Mindenki fedezéket keresett. Mi hárman: Burai J., Szivel Sanyi meg én a Szlimák család kriptája mögé húzódtunk, onnan figyeltük a Szelíd Rókát. Most már mintha Szivel Sanyinak is elpárolgott volna a jókedve, nyitott szájjal lélegzett elég hangosan, mint aki sóhajtozik valamiért. Burai J.-re pedig egyenesen rossz volt ránézni. Az arca már nem is sápadt volt, hanem zöld, olyan zöld, mint a kőrózsa levele. És ekkor megint nagyon rossz sejtelmeim támadtak. Éreztem, hogy baj lesz. Nemcsak az, hogy felrobban a Szelíd Róka, ami magában is borzasztó dolog, hanem még valami más, aminek biztosan Burai J. lesz az oka, láttam rajta, hogy akar valamit, talán még ő sem

tudta, hogy mit, de csinálni fog valamit, az biztos, jól ismertem Burai J.-t, mindig megsajnált valakit, vagy valamit, mindig segíteni akart, és ebből leginkább baj származott; egyszer majdnem lelőttek bennünket a kárókatonák miatt, régen leölt állatokra emlékezett nyerítve és bégetve, majdnem vízbe fulladt egy kóbor kutya miatt… Vagy ez már később történt? No, mindegy. Éreztem, hogy megint baj lesz, megragadtam Burai J. hátán az inget, és elhatároztam, hogy nem engedem ki a kezemből, amíg fel nem robban a Szelíd Róka. Ha már fel kell robbannia.

Szivel András, a temetőcsősz odaért a villám sújtotta nyárfához, Szelíd Róka pórázát a fához kötötte. Akkor kivette szájából a cigarettát, lehajolt és matatott valamit a macska hátán. Sistergés hallatszott, meggyulladt a gyújtózsinór. Szivel András visszadugta szájába a cigarettát, beleszívott, és nagy léptekkel elindult visszafelé, nem sietett túlságosan, tudta, hogy elég hosszú a gyújtózsinór, nem robban még fel a dinamit.

A Szelíd Róka megrémült a sistergéstől, lehet, hogy a szőre is pörkölődött, a magasba ugrott, és mérgesen prüszkölt. Aztán megpróbált felmászni a fára, de a póráz visszarántotta. Hangosan nyivákolt, el akart futni, a póráz ismét visszarántotta. Vadul keringett, a pórázt a nyárfa törzsére tekerte, már mozdulni is alig tudott, rángatta a fejét, majd leszakította. Kaparta, rágta a fa kérgét, megint a magasba próbált menekülni, és egyre hangosabban és egyre szívfájdítóbban nyávogott.

– Feküdjetek le! – kiáltott ránk a temetőcsősz.

Burai J. ebben a pillanatban kitépte magát a kezemből, az inge elhasadt, ott hagyott bennünket a Szlimák család kriptájánál, rohant a Szelíd Róka felé.

– Felrobbansz, te őrült! – kiabáltam utána.

Többen felugráltak, iszonyodva nézték a sírkövek mellől a rohanó Burai J.-t.

– Állítsátok meg! – ordította Szivel András, de hát ki mert volna utánamenni, amikor az a rohadék dinamit minden pillanatban felrobbanhatott, még Szivel András sem mozdult, csak ordítozott.

Különben is Burai J. már odaért a Szelíd Rókához. Lehajolt, hogy megfogja a macskát, és nyilván el akarta oltani a gyújtózsinórt. Csakhogy a Szelíd Róka addigra már megőrült a rémülettől, vadul nekiugrott Burai J.-nek, és az arcába mélyesztette karmait. Burai J. valami furcsa hangot hallatott, feljajdult, de jajgatása majdnem olyan volt, mint macskanyávogás, mintha egyszerre ketten üvöltöttek volna segítségért, valami lehetetlen nyelven, amit senki sem ért. És egyre hangosabb lett ez a borzasztó lárma…

Máig sem tudom, hogy a rettenetes kavarodásban Burai J.-nek hogy sikerült előkapnia a vadászkést, s elvágni a Szelíd Róka pórázát. Mert elvágta a pórázt. Egyszer csak azt látjuk, hogy Burai J. véres arccal, vadászkéssel a kezében, hátán az iskolatáskával áll az akácfa alatt, a macska pedig elszabadult. Méghogy elszabadult!

Nyomban neki is iramodott, és nagy bakugrásokkal, mint valami eszelős vadnyúl, egyenesen felénk tartott. A földbe bújtunk ijedtünkben, azt hittük, végünk van, felrobbanunk mindannyian. De a Szelíd Róka sisteregve elszáguldott mellettünk, átugrálta a sírokat, a temetőcsősz házát vette célba, nagy bajában haza akart menekülni.

– Felrobbantja a házat! – ordította kétségbeesetten Szivel András.

A Szelíd Róka egyetlen szökelléssel átvette magát a nagykapun, és eltűnt a szemünk elől. A következő pillanatban felrobbant a dinamit. A ház a helyén maradt, viszont a tyúkól teteje mintha megemelkedett volna egy kicsit, néhány cserép lerepült, aztán fáradtan beomlott a tető. Porfelhő szállt a magasba, a porból kivált néhány hófehér tyúktoll, békésen lebegett a levegőben, mint ahogy az ökörnyál úszik ilyenkor ősszel.

Szivel András az égre emelte tekintetét, a hajába markolt, és hangtalanul átkozódott. És ekkor mi valamennyien, mintegy vezényszóra, futni kezdtünk. Rohant, ki merre látott, ugráltuk át a sírokat, mint a Szelíd Róka, mielőtt felrobbant volna, igyekeztünk minél távolabb kerülni a Szivel-háztól és az átkozódó temetőcsősztől, de végül is, azt hiszem, mindenki hazafelé rohant, az egy Szivel Sanyi kivételével, mert ő velünk futott, és szinte pillanatok múlva mi öten ott álltunk a temetőfal mögött, a keskeny gáton, a folyó mellett: Szivel Sanyi, Burai J., Hodonicki Oszkár, Virág Péter és én. Álltunk ott, kapkodtunk levegő után, és még mindig nagyon meg voltunk ijedve.

– Meneküljünk innen – lihegte Szivel Sanyi. – Az apám kapanyéllel fogja összetörni a bordánkat.

– Én nem csináltam semmit – mondta Hodonicki Oszkár. – Én hazamegyek." (*Sortűz egy fekete bivalyért*, 55–62)

Toma Gyuri *Az angyali vigasság*ban már saját bandát alakít, és régi barátaival ellenséges a viszonya. A *Zongora a fehér kastélyból* című regényben a Szabadság-szobornál fut össze a két csapat, találkozásuk verekedésbe torkollik. Burai J. a csapattal töltött vakáció után átiratkozik barátai iskolájába, és beköltözik az elbeszélő utcájába. A *Sortűz*ben Fodó tanár úr Berecz Máté plébánossal és Ácsi Lajossal kártyázik, Ácsi Lajos halála után Dukay János ül az asztalhoz harmadiknak. *Az angyali vigasság* és a *Zongora a fehér kastélyból* narrátora visszautal azokra az időkre, amikor az iskolaudvarban Ácsi Lajos sakkozott a tanárral és a plébánossal, a novellákban azonban már Dukay a harmadik tag. Berecz Máté plébános modellje a kártyázásairól híres Sóti Máté pap volt, aki 1952. július 1-jétől mint adminisztrátor, 1955 decemberétől 1976-ig pedig kinevezett plébánosként teljesített szolgálatot Szenttamáson.

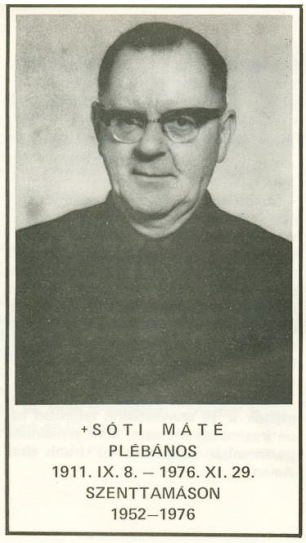

Sóti Máté plébános a harangszentelésen

„Odakint, az udvaron már foglalt volt a harmadik karosszék is, Berecz Máté, a plébános ült benne. Berecz plébános gyakran átjött a parókiáról az iskolaudvarba, néha órák hosszat kibicelt a sakkozóknak, ivott is velük, de csak módjával. Azt mondták, hogy ő maga is elég jól sakkozik, időnként szokott segíteni Fodó tanár úrnak, ilyenkor megszorították Ácsi Lajost, végeredményben azonban Ácsi Lajos kettőjükkel is elbírt, miközben természetesen többet ivott, mint azok ketten együttvéve. Egyébként még mindig a pálinkáról beszéltek, ezúttal a plébános fintorgott.

– Nagyon büdös a pálinkád – mondta Ácsi Lajosnak. – Mintha egérfészekben érlelték volna.

– Majd megszokod, szentatyám – mondta Ácsi Lajos. – Igyál csak, később már nem olyan büdös.

– Ne igyál belőle – tanácsolta jóakaróan Fodó tanár úr a papnak. – Holnap kismisén habzani fog a szád, mint a veszett kutyának, és szürke vadgalambok röpködnek majd a fejed körül. Az öregasszonyok el fognak ájulni a templomban.

– Nem csak öregasszonyok járnak a templomba – mondta Berecz plébános.

Fodó tanár úr most rámordult Ácsi Lajosra.

– Mi a fenéért nem csapolod már meg a hordót? – kérdezte. – Abban biztosan jobb pálinka van.

– A hordóban nagyon jó pálinka van – mondta Ácsi Lajos szinte álmodozva.

– Színtiszta barackpálinka.

– Akkor miért isszuk ezt a moslékot? – háborgott Fodó tanár úr. – Hozzál a barackpálinkából.

– Nem lehet. A hordót egyszer majd elásom mélyen a földbe, mint ahogy Schank Frici tette.

– Mit ásott el Schank Frici? – kérdezte a pap.

– Két hordó finom barackpálinkát – mondta Ácsi Lajos. – Mielőtt elment, valahol a téglagyárban elásott két hordó első osztályú barackpálinkát. Most ott nemesedik a földben, és várja a gazdáját.

– Várhatja – mondta Fodó tanár úr. – Adta volna inkább oda a munkásoknak." (*Sortűz a fekete bivalyért*, 278)

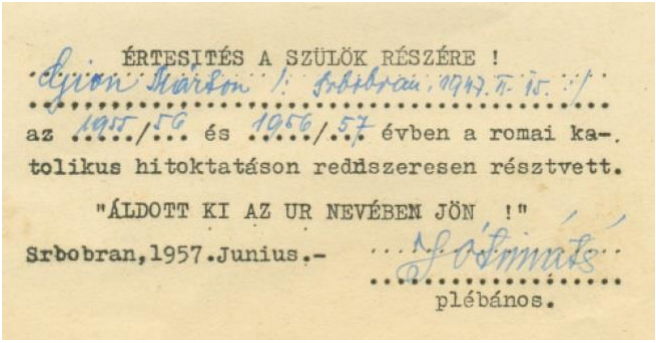

ÉRTESITÉS A SZÜLÖK RÉSZÉRE !

Gion Márton I. Srbobran, 1947. II. 15.

az 1955/56 és 1956/57 évben a romai katolikus hitoktatáson rendszeresen résztvett.

"ÁLDOTT KI AZ UR NEVÉBEN JÖN !"

Srbobran, 1957. Junius.- N. Sóti

plébános.

Sóti Máté plébánoshoz járt Gion hittanra

Sóti Máté kártyázásairól ma is keringenek történetek Szenttamáson, egy-két mondása szállóigévé vált. Előtte hosszabb ideig, 1922 és 1932 között Berecz Kálmán plébános végezte hivatását az egyházközösségben, Gion Nándor összevonta a két pap nevét, Berecz Kálmántól a vezetéknevet, Sóti Mátétól a keresztnevet kölcsönözte.

Keszler doktor, a gyerekeket magázó jóságos orvos, mindhárom mű mellékszereplője. Kessler Andrija a harmincas évektől a hatvanas évekig vállalt általános orvosi praxist Szenttamáson, és a valóságban is magázta a gyerekeket.

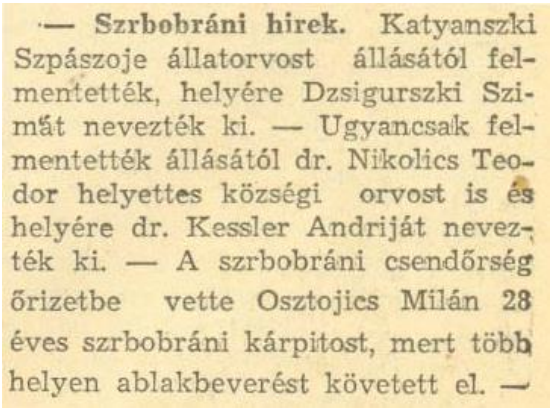

— **Szrbobráni hirek.** Katyanszki Szpászoje állatorvost állásától felmentették, helyére Dzsigurszki Szimát nevezték ki. — Ugyancsak felmentették állásától dr. Nikolics Teodor helyettes községi orvost is és helyére dr. Kessler Andriját nevezték ki. — A szrbobráni csendőrség őrizetbe vette Osztojics Milán 28 éves szrbobráni kárpitost, mert több helyen ablakbeverést követett el. —

A Reggeli Újság híre dr. Kessler Andrija kinevezéséről (1939. január 19.)

A mindig bajba keveredő narrátortól lassan elpártolnak a barátai, Hodonicki Oszkár és Virág Péter már nem vesz részt a téglagyári eseményekben, és *Az angyali vigasság*ot sem mondják együtt a novellákban. A narrátor a visszautalásokkal azt is megmagyarázza, miért nem teljes a gyerekcsapat a novelláskötetben:

„Az előző években is minden télen Virág Péter, Hodonicki Oszkár és én esténként végigjártuk a környező utcákat, és karácsonyi dalokat énekeltünk a házak előtt, ez időben azonban Virág Péterék elmaradoztak mellőlem, és ebben nagyrészt igazuk is volt, akkortájt ugyanis minduntalan valami kellemetlen dologba keveredtem, és óhatatlanul belekevertem másokat is.” (*Az angyali vigasság,* 27)

A Torontál nővéreknek is csak ők hárman segítkeznek, Bognár Aranka Szível Sanyi tavaszi szerelmeként és jövendőbeli feleségeként említődik. Bognár Aranka neve megerősíti a *Zongora a fehér kastélyból* regény szövegszerű összekapcsolódását a *Károkatonák*kal, ahol a lány a vakációzó csapat tagja, és a *Sortűz*zel, amelyben Fodó tanár úr gyerekéről gondoskodik.

MAGYAR SZÓ — 1987. február 24., kedd

Varázsháromszög: Párizs–Pest–Újvidék

Kerekasztal-beszélgetés Gion Nándor Sortűz egy fekete bivalyért című ifjúsági regényének megfilmesítőivel — Többszemközt a forgatókönyvíróval, az íróval s a rendezővel

[illegible]

Gion Nándor író és Szabó László színész-rendező

Jeli Ferenc rendező és forgatókönyvíró

Cs. I.

Magyar Szó, 1987. február 24.

A regények kohéziós anyaga a karácsonyi ünnepkör egyik szokása, „az angyali vigasság mondása” (a vallási hagyomány előreutalásként felbukkan a *Sortűz*ben, szövegszervező elem *Az*

*angyali vigasság*ban, visszautalás az előző művek cselekményére a *Zongora a fehér kastélyból* című regényben). A karácsonyi ünnepkör visszatérő motívumként hangsúlyozódik, ami még nyilvánvalóbbá teszi a művek közötti kapcsolatot. Jézus Krisztus, a megváltó születésének profanizálása azt implikálja, hogy az emberiség megváltható, az ember jótettekkel segítve megjavítható. Ezt igyekszik elérni az öngyilkosjelöltet történetmondással vigasztaló narrátor *Az angyali vigasság*ban, és erre törekszenek a Gergiánnak, Hofanesz (Fekete) Péternek, Péntek Verának, a Torontál nővéreknek és még sok másnak, továbbá az állatoknak segítő gyerekek. A műveket az állatmotívumok is összekapcsolják.

A tuki (Schank-féle) téglagyár
(Fénykép: Kurcz Ádám)

Becsy Andrással beszélgetve Gion Nándor azt is kifejtette, hogy a fent említett ifjúsági regények nem folytatásai a *Latroknak is játszott* (akkor még) trilógiának: „vannak közös szereplők, mint a háborúból visszatérő Dukay János kuglibajnok. Ezzel inkább azt akartam érzékeltetni, hogy ez ugyanaz a világ, amiről az *Ez a nap a miénk* című regényben beszélek" (Becsy, 1997: 11). Gion Nándor szövegalakítása arra enged következtetni, hogy ennek a tájnak, szülőfalujának történetét szándékozta megírni. Amennyiben cselekményidejük alapján helyezzük sorrendbe az opus szenttamási helyszínű darabjait, 1898 őszétől a hetvenes évekig tárul elénk a falunak és lakóinak a „dúsított realizmus" (Elek, 2002: 18) alkotói módszerével konstruált története.

GION-MŰVEK A HANGOK TERÉBEN

Médiumváltás: hangművészet – rádiójáték – Gion

Gion Nándor: *Kitalált és igaz szenttamási történetek az 1920-as és 30-as évekből*
(Tízrészes hangjátéksorozat)

A hangjáték, azaz a rádiódráma, rádiójáték az első világháború utáni évtizedek új drámai műfaja volt (az első hangjátékot Angliában a BBC Rádión sugározták 1924-ben, nálunk a második világháború utáni első évtizedben jelent meg). Az 1949 novemberében indult Újvidéki Rádióban az első rádióra alkalmazott regény, Molnár Ferenc *A Pál utcai fiúk* című műve, 1952-ben került adásba. „Egy évvel később, 1953-ban már eredeti hangjátékokat sikerült hangszalagra rögzíteni. S ezután a rádió rendszeresen közvetítette a gyermekhangjátékokat, a mesejátékokat, később pedig a felnőtt hallgatóknak szánt rádiójátékokat" (Faragó, 2010: 50). A Rádiószínház a vajdasági művészemberek műhelyeként a vajdasági magyar drámairodalom ügyét is szolgálta a maga módján: „Ismert és neves íróink és költőink ott sajátították el azokat a dramaturgiai alapismereteket, amelyek birtokában kezdetben rádiós, később már színpadi művek megírására is vállalkozhattak: pl. Balázs Attila, Barácius Zoltán, Bosnyák István, Deák Ferenc, Dudás Károly, Fehér Ferenc, B. Foky István, Gion Nándor, Gobby Fehér Gyula, Guelmino Sándor, Kopeczky László, Majtényi Mihály, Pintér Lajos, Tolnai Ottó és Varga Zoltán" (Faragó, 2010: 56). Az Újvidéki Rádió megalakulását követően kénytelen volt felvenni a versenyt a Magyar Rádióval a művelődési, az irodalmi és a gyermekműsorok területén is, ezért létrehozták a drámaszerkesztőség mellett a saját színi együttesüket is, ami Juhász Géza szerint alighanem egyedülálló vállalkozás volt a rádiózás történetében: „A szerkesztőség és a színi együttes mellett nélkülözhetetlen volt egy fordító, átdolgozó és végül egy szerzői gárda is. Ilyen mennyiségi igényt természetesen elképzelhetetlen eredeti művekkel kielégíteni, de az ilyen műsorok hasonlóképp elképzelhetetlenek eredeti művek nélkül. Ez a magyarázata annak, hogy alig négy évtized alatt (1951–1989) mintegy 50 jugoszláviai magyar szerző 160 eredeti rádiójátéka, hangjátéka került bemutatásra az Újvidéki Rádióban, emellett megközelítőleg 60 gyermekhangjáték és mesejáték" (Juhász, 1998: 172). Az Újvidéki Rádió tehát szerepet játszott a jugoszláviai magyar drámairodalom létrejöttében is.

A szövegek hírnevét a társművészetek is fenntartják, sőt a kánoni rang sokszor valamelyik társművészetnek köszönhető (Szegedy-Maszák, 2008: 134). Gion Nándor műveire hamar felfigyelt a színház- és filmművészet, valamint az elektronikus médiumok, a televízió és a rádió is. Ez utóbbiban közrejátszhatott az a tény is, hogy egyetemi tanulmányai alatt Gion Nándor az Újvidéki Rádió ösztöndíjasa volt. Miután 1963-ban diplomázott az újvidéki Magyar Tanszéken, a rádiónál kapott állást munkatársként, majd szerkesztőként, 1985 és 1993 között a rádió főszerkesztőjeként dolgozott. Az 1971-ben megjelent *Ezen az oldalon* kötet novelláiból készült hangjátékot 1973 januárjában sugározta két részben az Újvidéki Rádió magyar nyelvű drámaműsorainak szerkesztősége. A hangjáték első részében Gion is vállalt szerepet. „A rádió közvetítésével jutott el az Újvidéki Színház színpadára (1978-ban) Gion Nándor *Ezen az oldalon* című novellafüzére is, azaz annak színpadra alkalmazott változata" (Juhász, 1998: 176).

A drámaműsorok szerkesztősége ezt követően dramatizálta a *Virágos Katona*, *A kárókatonák még nem jöttek vissza*, a *Postarablók* című regényeket, *Az angyali vigasság*ot, az *Izsakhár*-szövegeket és számos más novellát. A *Kitalált és igaz szenttamási történetek az 1920-as és 30-as évekből* című hangjátékot, amely a *Latroknak is játszott* tetralógia második regényének, a *Rózsamez*nek az adaptációja, tíz részben sugározták 1977 októberétől. A Híd folyóirat 1977 novemberében a következőképpen adott hírt a hangjáték készítéséről: „Az Újvidéki Rádió történetében ritkán fordult elő, hogy irodalmi műveket elevenítettek meg. Pedig a gyakorlat bizonyította, hogy gazdag

cselekményű, tehát jól adaptálható művek rádióra alkalmazása már fél siker. Két évvel ezelőtt például a rádiószínház sikeres bemutatót tartott Majtényi Mihály *Garabonciás* és *Bige Jóska házassága* című regényének rádióváltozatával. Most még nagyobb feladatra vállalkozott a rádió drámaműsorának szerkesztősége. Vajda Tibor rendezésében tíz, egyenként félórás rádiójátékban bemutatják Gion Nándor nagy sikerű regényét, a *Virágos Katonát* és a *Rózsamező*t. A szerző nyilatkozatából tudjuk, hogy a hangjátéksorozat nem az említett két regény közvetlen dramatizálása, hanem a regényhősök és a műben szereplő események kiemelése. A hangjátéksorozat váza tehát mégis a regény, azzal a különbséggel, hogy a rádiós változatban a munkásmozgalom fejlődését tették hangsúlyosabbá. A sorozatot október derekától sugározza a rádió" (Bordás, 1977: 1453–1454). A hangjátékról írt kritikájában Szűcs Imre kiemeli, hogy az író számára nagy lépést jelentett a kanonikus pozíció megszerzése felé vezető úton a regényéből készült rádióadaptáció: „A próbálkozás eredményei (hangulatos, eleven játék) és hibái (regényillusztráció, naturalizmus) szerint is rendhagyó volt tájunkon, hiszen eddig hazai szerző ekkora megtiszteltetésben még nem részesült, s ekkora lehetőséget sem kapott világa és mondanivalója kibontakoztatására" (Szűcs, 1978: 265).

Ezen az oldalon: könyvborító és a színházi előadás plakátja

Az Újvidéki Rádió és a Magyar Rádió együttműködésében fontos projektum volt az 1987-ben felvett *Izidor* című rádiójáték. A *Sortűz egy fekete bivalyért* regény alapján készült hangjáték az Újvidéki Rádió és a Magyar Rádió koprodukciójában készült, a két rádió együttműködésének e formája a Gion-mű dramatizált változatának elkészítésével kezdődött, a szerepeket újvidéki és budapesti színészek játszották. A bemutatóra ugyanabban az időpontban került sor az Újvidéki Rádió és a budapesti Kossuth Rádió hullámhosszán. Az *Izidor* rádiós bemutatóját megelőző cikkben az újságíró Gion Nándort a legolvasottabb és leghallgatottabb vajdasági magyar írónak nevezi (Fülöp, 1987: 10). Gion a mű cselekményére rávetíti *Szizüphosz mítoszát*. Főszereplői, Tamás és Burai J. hónapokig görgetnek egy óriási követ a saroki ház előtt álló eperfa mellé, az a céljuk, hogy megvédjék a facsemetét az arra járó szekerektől, „közben azonban a jellegzetes gioni »felnőtt mesevilág« legváratlanabb helyzeteibe csöppennek" (Fülöp, 1987: 10).

A Magyar Rádió az Újvidéki Rádióval közösen rendezett hangjáték felvételezése előtt már sugározta *Az angyali vigasság* és a *Füstszagú karácsony* novellák rádióváltozatát, a nyolcvanas évek végétől kezdődően azonban több Gion-művet is dramatizáltak: többek között a *Mint a felszabadítók* kötet címadó elbeszélését, az *Ez a nap a miénk* című regényt, négy részben a *Zongora a*

fehér kastélyból című regényt, a *Börtönről álmodom mostanában* rádióváltozatát pedig a tizenhat részben mutatták be 1991-ben. Az Újvidéki Rádió magyar és szerb nyelvű dráma-szerkesztősége és a Magyar Rádió közel félszáz hangjátékot rendezett az író műveiből. Az Újvidéki Rádió drámaműsorainak szerkesztősége részére Gion Nándor fordított és rádióra alkalmazott két darabot, 1973-ban Giy Foissy *Még képesek röpcédulát osztogatni*, 1975-ben Joseph Heller *Megbombáztuk New Haewent* című művét dramatizálta.

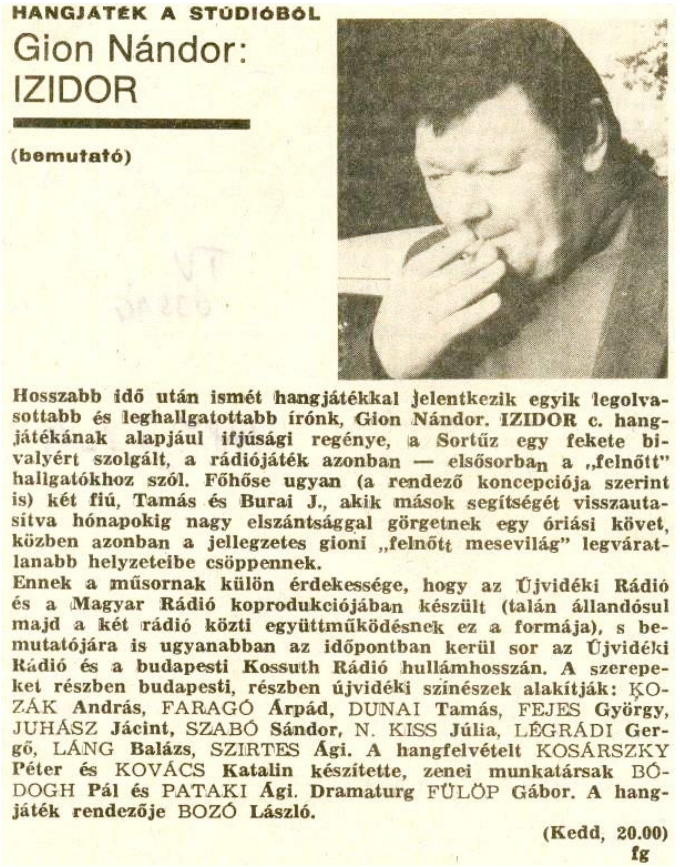

HANGJÁTÉK A STÚDIÓBÓL

Gion Nándor:
IZIDOR

(bemutató)

Hosszabb idő után ismét hangjátékkal jelentkezik egyik legolvasottabb és leghallgatottabb írónk, Gion Nándor. IZIDOR c. hangjátékának alapjául ifjúsági regénye, a Sortűz egy fekete bivalyért szolgált, a rádiójáték azonban — elsősorban a „felnőtt" hallgatókhoz szól. Főhőse ugyan (a rendező koncepciója szerint is) két fiú, Tamás és Burai J., akik mások segítségét visszautasítva hónapokig nagy elszántsággal görgetnek egy óriási követ, közben azonban a jellegzetes gioni „felnőtt mesevilág" legváratlanabb helyzeteibe csöppennek.

Ennek a műsornak külön érdekessége, hogy az Újvidéki Rádió és a Magyar Rádió koprodukciójában készült (talán állandósul majd a két rádió közti együttműködésnek ez a formája), s bemutatójára is ugyanabban az időpontban kerül sor az Újvidéki Rádió és a budapesti Kossuth Rádió hullámhosszán. A szerepeket részben budapesti, részben újvidéki színészek alakítják: KOZÁK András, FARAGÓ Árpád, DUNAI Tamás, FEJES György, JUHÁSZ Jácint, SZABÓ Sándor, N. KISS Júlia, LÉGRÁDI Gergő, LÁNG Balázs, SZIRTES Ági. A hangfelvételt KOSÁRSZKY Péter és KOVÁCS Katalin készítette, zenei munkatársak BÓDOGH Pál és PATAKI Ági. Dramaturg FÜLÖP Gábor. A hangjáték rendezője BOZÓ László.

(Kedd, 20.00)
fg

TV Újság, 1987. február 7.

Gion Nándor szenttamási történetei az Újvidéki Rádió hullámhosszán

A családtörténetet elbeszélő regényciklus második kötete, a *Rózsaméz* a két világháború közötti Szenttamáson élő kisemberek történetét beszéli el. Az impériumváltás lezajlott, a nagyhatalmak új határokat húztak, az itt maradt emberek pedig megpróbáltak alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez, hiszen szülőfalujuk olyan értéknek számított, amiért érdemes volt maradni, a maguk módján és eszközeivel megbirkózni az új hatalommal. Számukra több fontos érték helye, hordozója az a falu és az a közösség, amelyben születtek és éltek, s amely akaratukon kívül új társadalmi-politikai-etnikai közeg része lett. A térkép átrajzolása következtében felerősödik a szűkebb régióhoz és a szülőfaluhoz való kötődés. Érték a szülőhely, mert hozzá

kapcsolódik minden, amit fontosnak tartanak, az otthon, a család, a rokonság, a generációkon át akkumulálódott vagyon, az emlékek... A családtörténet hősei között Rojtos Gallai István a kulcsfigura, ő „képviseli a teljességet, ő az, aki a közösség legkülönbözőbb érdekeit és élményeit tudatával átfogni képes, és ő az, akinek elhivatottsága van" (Pintér, 1989: 208). A *Rózsaméz* szociografikusabb jellegű, mint a *Virágos Katona*, a falurajz és a társadalmi tabló kevésbé tűnik stilizáltnak, szélesebbre tárul: „a munkafolyamatok (aratás, répaszedés, házépítés, méhészkedés) és társadalmi folyamatok (kapitalizálódás, városfejlődés), illetve korabeli jelenségek (boltos és földvásárlási spekulációk, agrársztrájk, kommunista mozgalom terjedése), a szegényparaszti életmód, a tipikus kocsmaélet és az egyedi (nép)szokások (éneklős közösségi esték, kukacbál Gallaiéknál, aranypénzben, azaz főtt kukoricaszemekben kártyázás Csoszogó Törökéknél) megjelenítése már-már a klasszikus szociográfiákat idéző pontosságú és hitelességű" (Elek, 2009: 135). A regényben mitikus a hármas szám: „Török Ádámot a rablásokért már harmadszor is letartóztatják. Majdnem minden háromszor történik a regényben, még a határkiigazítások is, háromszor kerülnek egy másik birodalom területére. Háromszor csalja meg hites feleségét Rojtos Gallai, háromszor jelent csődöt a falusi boltos, hogy leszerelje hitelezőit. A rózsaméz azonban, amelyről hősünk, már maga is alig bízva benne, folyton mesél, amit a méhek a rózsákból gyűjtenek, és örökös fiatalsággal, különös életerővel ajándékozza meg a vele táplálkozót, megint mitikus mozgatója ezeknek az oldalaknak, az emberibb, a kiteljesedő élet ígérete" (Sántha, 2007: 51).

Görömbei András értelmezése szerint a *Virágos Katoná*ban Gion „sikeresen valósította meg az egyik legnehezebb művészi feladatot, a jelképnek és a realitásnak, a mesének és a valóságnak az egymást kiegészítő, egymást mélyebben megvilágító egymásba játszását a hiteles valóságábrázolás és valóságértelmezés igényében. A *Rózsaméz* hasonló írói elvek alapján folytatja a *Virágos Katoná*val megkezdett jellegzetes vajdasági társadalomtörténetet egészen a II. világháború kitöréséig" (Görömbei, 2001: 292). A cselekmény 1941-ben zárul: „a magyar csapatok érkeztével ismét a történelembe futott a szereplők sorsa. Török Ádám és Gion Antal ismét találkoznak a verbászi vasútállomáson. Az előbbi a mitrovicai fegyházból érkezik, az utóbbi most csak a Szenttamás–Verbász közötti távot járta be. Módosult a világra való rálátásuk távlata: míg korábban a volt honvéd, most a rablógyilkos lát be nagyobb horizontokat, és ismeri fel ez által az események történelmi jelentőségét" (Bence, 2008: 57).

Lovasok a Színnél

A *Rózsaméz* című regény úgy indul, hogy az első világháborúból visszatér Gion Antal és Csoszogó Török Ádám, egyikőjük harcból és hadifogságból, Nyizsnyij Novgorodból érkezik, a másik a katonaszökevényi létből, a szabadkai börtönből, összetalálkoznak a verbászi vasútállomáson, s – jelképes is lehet a történet – a hadifogságból érkező, aki ott kitanulta a borbélymesterséget, megnyírja, megborotválja börtönt járt társát, s megtisztulást, feloldozást nyújt ezáltal (Pintér, 1983: 77). Kettejük háború utáni első találkozása kimarad a hangjátékból, amelynek a cselekménye a Feketicsi út öreg eperfái alatt kezdődik. A narrátori szöveg meghatározza a cselekmény idejét, érzékelteti az 1920-as évek bizonytalanságát, az emberek félelmét, akik „korán behúzódtak házaikba, és korán eloltották a lámpákat" (Gion). Kurcz Ádám a *Gion Márton a hólapáttal teljes erőből halántékon vágta Dušan Mandićot* című tanulmányában rámutat arra, hogy a Gion-tetralógia első két regényében sok az elhallgatás az impériumváltást követő időszakról, a lakosságot ért atrocitásokkal kapcsolatos szereplői megnyilatkozásokra a közömbösség, a tudatlanság, sőt az eufemisztikus hozzáállás a jellemző: „Amit ezzel kapcsolatban olvasunk, mindössze annyi, hogy a betyáros, de mindvégig rokonszenves Török Ádám a szerbeknek köszönheti, hogy nem végezték ki, sőt, hogy a börtönből is kiszabadult. Ezután az

epizód után szerepel az egyik első apró, szinte mellékes, de explicit utalás arra, hogy bekövetkezett a szerb megszállás, majd pedig elkezdett kiépülni a jugoszláv közigazgatás Szenttamáson. A leírás ugyanis úgy kezdődik, hogy »miután bejött a szerb hadsereg…«. Korábban csak a *Rózsaméz* kötetindító 1920-as évszáma és történelmi ismereteink igazíthattak el e tekintetben. Illetve még olyan finom utalások, hogy a csendőrfőnök új lehet, hiszen Stefan Krebs nem biztos a nevében: »Karalić vagy mi a neve annak a csendőrnek. – Karagić«" (Kurcz, 2017: 96).

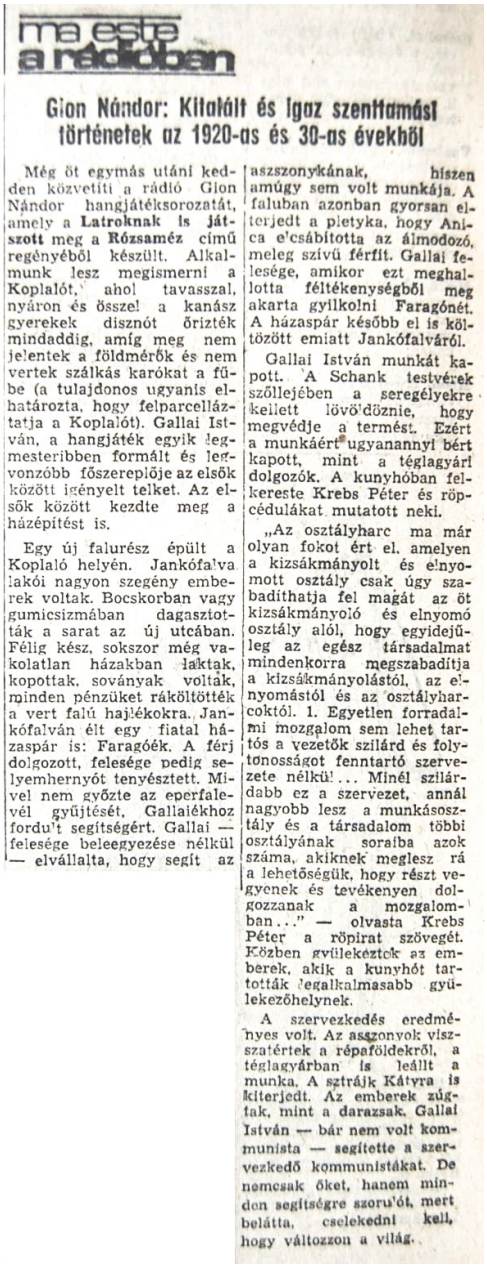

ma este a rádióban

Gion Nándor: Kitalált és igaz szenttamási történetek az 1920-as és 30-as évekből

Még öt egymás utáni kedden közvetíti a rádió Gion Nándor hangjátéksorozatát, amely a **Latroknak is játszott** meg a **Rózsaméz** című regényéből készült. Alkalmunk lesz megismerni a Koplalót, ahol tavasszal, nyáron és ősszel a kanász gyerekek disznót őrizték mindaddig, amíg meg nem jelentek a földmérők és nem vertek szálkás karókat a fűbe (a tulajdonos ugyanis elhatározta, hogy felparcelláztatja a Koplalót). Gallai István, a hangjáték egyik legmesteribben formált és legvonzóbb főszereplője az elsők között igényelt telket. Az elsők között kezdte meg a házépítést is.

Egy új falurész épült a Koplaló helyén. Jankófalva lakói nagyon szegény emberek voltak. Bocskorban vagy gumicsizmában dagasztották a sarat az új utcában. Félig kész, sokszor még vakolatlan házakban laktak, kopottak, soványak voltak, minden pénzüket ráköltötték a vert falú hajlékokra. Jankófalván élt egy fiatal házaspár is: Faragóék. A férj dolgozott, felesége pedig selyemhernyót tenyésztett. Mivel nem győzte az eperfalevél gyűjtését, Gallaiékhoz fordult segítségért. Gallai — felesége beleegyezése nélkül — elvállalta, hogy segít az asszonykának, hiszen amúgy sem volt munkája. A faluban azonban gyorsan elterjedt a pletyka, hogy Anica elcsábította az álmodozó, meleg szívű férfit. Gallai felesége, amikor ezt meghallotta féltékenységből meg akarta gyilkolni Faragónét. A házaspár később el is költözött emiatt Jankófalváról.

Gallai István munkát kapott. A Schank testvérek szőllejében a seregélyekre kellett lövöldöznie, hogy megvédje a termést. Ezért a munkáért ugyanannyi bért kapott, mint a téglagyári dolgozók. A kunyhóban felkereste Krebs Péter és röpcédulákat mutatott neki.

„Az osztályharc ma már olyan fokot ért el, amelyen a kizsákmányolt és elnyomott osztály csak úgy szabadíthatja fel magát az őt kizsákmányoló és elnyomó osztály alól, hogy egyidejűleg az egész társadalmat mindenkorra megszabadítja a kizsákmányolástól, az elnyomástól és az osztályharcoktól. 1. Egyetlen forradalmi mozgalom sem lehet tartós a vezetők szilárd és folytonosságot fenntartó szervezete nélkül... Minél szilárdabb ez a szervezet, annál nagyobb lesz a munkásosztály és a társadalom többi osztályának soraiba azok száma, akiknek meglesz rá a lehetőségük, hogy részt vegyenek és tevékenyen dolgozzanak a mozgalomban..." — olvasta Krebs Péter a röpirat szövegét. Közben gyülekeztek az emberek, akik a kunyhót tartották legalkalmasabb gyülekezőhelynek.

A szervezkedés eredményes volt. Az asszonyok visszatértek a répaföldekről, a téglagyárban is leállt a munka. A sztrájk Kátyra is kiterjedt. Az emberek zúgtak, mint a darazsak. Gallai István — bár nem volt kommunista — segítette a szervezkedő kommunistákat. De nemcsak őket, hanem mindenki segítségre szoruló, mert belátta, cselekedni kell, hogy változzon a világ.

Magyar Szó, 1977. november 15.

KITALÁLT ÉS IGAZ SZENTTAMÁSI TÖRTÉNETEK AZ 1920-AS ÉS 30-AS ÉVEKBŐL
(Tízrészes hangjátéksorozat)[5]

GION NÁNDOR

1. rész
Lovasok a Szívnél

SZEREPLŐK:
Török Ádám
Gion Antal
Gallai István
Krebs Stefan
Krebs Péter
Krebs Stefi
narrátor

NARRÁTOR: Azt mondják, hogy csöndesek, nagyon csöndesek voltak az éjszakák Szenttamáson az 1920-as években. Az emberek korán behúzódtak házaikba, és korán eloltották a lámpákat. A faluszéli házak lakói a csöndes éjszakákban néha lódobogást hallottak. Ilyenkor messzebb húzódtak a sötét ablakoktól. Nem érdekelte őket, hogy mi történik odakint. De az is lehet, egyik-másik házban tudták, hogy a poros dűlőutakon Török Ádám, a rablógyilkos lovagolni tanul. Gion Antal, az egykori huszár tanította lovagolni. Éjjelenként, amikor az emberek a házakban lapítottak, ők ketten a Feketicsi út öreg eperfái alatt szoktak találkozni.

(*Tücsökciripelés hallatszik. Lépések hallatszanak a magas fűben. A lovagok legelnek.*)

TÖRÖK ÁDÁM: – Olyan büdös vagy, hogy bekötött szemmel is rád találnék. Már megint kilométerről érzem a szagodat. Büdösebb vagy, mint a lovaid.

GION ANTAL: – Nem az én lovaim.

TÖRÖK ÁDÁM: – De azért szereted őket, mintha a tiéid lennének.

GION ANTAL: – Szeretem őket, szép és jó lovak ezek.

TÖRÖK ÁDÁM: – És csutakolod őket, mintha a tiéid lennének.

GION ANTAL: – Igen. És te is ugyanilyen büdös lennél, ha egész nap a lovakat csutakolnád, meg az istállót pucolnád.

TÖRÖK ÁDÁM: – Munjin gazda istállóját?

GION ANTAL: – Mindegy.

TÖRÖK ÁDÁM: – Nekem nem mindegy. Én sohasem ganéznék más lovai alól.

GION ANTAL: – Hát én pedig ganézok más lovai alól. Éjjelenként pedig téged lovagolni tanítalak. Ha tudnám, miért…(*Lópriüszköléshallatszik.)*

TÖRÖK ÁDÁM: – Jól van, jól van. Üljünk fel, és zavarjuk meg a Munjin lovait! Megint tettél rájuk nyerget?

GION ANTAL: – Igen.

TÖRÖK ÁDÁM: – Mondtam, hogy nem kell már nyereg.

GION ANTAL: – Azt hittem, nem árt.

TÖRÖK ÁDÁM: – Szedd le a nyergeket!

GION ANTAL: – Ahogy akarod. Leesel, és a nyakadat töröd.

[5]Philos, 2019. 1–2. 3–15.

TÖRÖK ÁDÁM: – Nem fogok leesni!

GION ANTAL: – Jó, jó. Lecsatolom a nyergeket. (*Csörgés hallatszik.*) Ide teszem őket a fa mögé.

(*Hevedercsörgés hallatszik. Gion Antal erőlködve, nyögve leveszi a lóról a nyerget.*)

TÖRÖK ÁDÁM: – Így már jobb. (*Felül a lóra.*)

GION ANTAL: – Rossz huszár lett volna belőled, túlságosan nagydarab ember vagy.

TÖRÖK ÁDÁM: – Sohasem akartam huszár lenni. Egyáltalán nem akartam katona lenni.

GION ANTAL: – Tudom. Na, mehetünk!

(*A lovak patáinak dobogása hallatszik.*)

TÖRÖK ÁDÁM: – Nyugtalan ez az átkozott ló!

GION ANTAL: – Tartsd erősen! És ne ülj olyan mereven, mint a nyeregben! Szőrén másként kell megülni a lovat. Egyik kezeddel kapaszkodj a sörényében, könnyen leeshetsz! (*A lovak patáinak dobogása hallatszik.*)

TÖRÖK ÁDÁM: – Nem fogok leesni. Előbb döglik meg a Munjin lova!

GION ANTAL: – Nem döglik meg, biztos lehetsz benne. (*Lóprüszkölésthallatszik.)* Jó vérű ló ez!

TÖRÖK ÁDÁM: – Persze, jó vérű ló.

GION ANTAL: – Alig várja, hogy kiszabaduljon az istállóból. Munjinnak nagyon jó lovai vannak.

TÖRÖK ÁDÁM: – Nagyon jó lovai vannak, nekünk pedig nincsenek még rossz lovaink sem.

GION ANTAL: – Eh… Erősebben tartsd! Figyelj engem!

TÖRÖK ÁDÁM: – Egyeseknek jó lovai vannak, másoknak még gebéjük sincs. Pedig Isten mindenkit egyformán szeret.

GION ANTAL (*nevetve*): – Hiszel Istenben?

TÖRÖK ÁDÁM: – Hiszek. És hiszem, hogy Isten mindenkit egyformán szeret.

GION ANTAL: – Ej… Egy orosz gróf egyszer térdre borult előttem a fogolytáborban, és istenként imádott engem. Olyan alázattal imádkozott hozzám, hogy én akkor tényleg istennek éreztem magam.

(*Lovagolás közben lódobogás, a lovak prüszkölése hallatszik.*)

TÖRÖK ÁDÁM: – Igazán?

GION ANTAL: – Nagyon jó érzés volt. Te nem tudhatod. Sohasem voltál fogolytáborban.

TÖRÖK ÁDÁM: – Nem. Még a háborúban sem voltam. Katonaszökevény voltam.

GION ANTAL: – Tudom.

TÖRÖK ÁDÁM: – Halálra ítéltek, amikor elfogtak. Az újvidéki börtönben vártam, hogy kivégezzenek. Egy szombatista lelkésszel zártak össze, őt is halálra ítélték, mert ő se nem akart háborúba menni. Ez szombatista lelkész folyton imádkozott, és próbált rábeszélni engem is, hogy imádkozzak Istenhez. Tudtam, hogy meghalok. Dühített ez a jámbor marha. Egyszer meg is vertem. Nem védekezett. Meg aztán hiába is védekezett volna, gyönge kis emberke volt, verhettem, ameddig akartam, ő meg folyton azt mondogatta: Imádkozz Istenhez! Isten mindannyiunkat egyformán szeret. A legszívesebben agyonvertem volna, de egyáltalán nem védekezett. És ennek a ványadt lelkésznek lett igaza. A szerbek feljöttek Újvidék alá, a németek és a mi magyarjaink visszavonultak, és minket elfelejtettek kivégezni. Azóta hiszek Istenben.

GION ANTAL: – Nagyon jó érzés, ha letérdelnek az ember elé, és istenként imádják.

TÖRÖK ÁDÁM: – Valamikor a háború előtt nagyon sokat üldögéltem a kálvárián a megfeszített Jézus lábánál. Halat sütöttem ott, és a szálkákat Jézus lábaihoz szúrtam. Rengeteg halat ettem abban az időben. Két bátyám, Sándor és István, akkor készült Brazíliába. Nekik

gyűjtöttük a pénzt, és én jóformán csak halat ettem. Magam fogtam és sütöttem a halat, a csontokat pedig a megfeszített Jézus elé szórtam.

A Szív és a gyaloghíd
(Fénykép: Munjin Andrea)

GION ANTAL: – Miért jöttek vissza Sándorék Brazíliából?

TÖRÖK ÁDÁM: – Nem találták fel magukat. Évekig gürcöltek, és nem szereztek semmit. Mindössze öt sötétkék ünneplő ruhát hoztak és öt csontfejű fehér sétabotot. Most aztán a családban minden férfinak van egy sötétkék ruhája és fehér sétabotja. Nekem is. Ha nem volna az a ruhám, majdnem olyan rongyos lennék, mint te.

GION ANTAL: – Voltam én már rongyosabb is.

TÖRÖK ÁDÁM: – Rongyos vagy, mint egy rossz csavargó, és büdös is vagy, pedig Isten…

GION ANTAL (*közbevág*): – Mindenkit egyformán szeret.

TÖRÖK ÁDÁM: – Igen.

GION ANTAL (*hümmügve*): – Mert a szombatista lelkész mondta, és mert a háború véget ért, mielőtt téged kivégeztek volna.

TÖRÖK ÁDÁM: – Igen. De nem csak azért.

GION ANTAL: – Aztán megint csak börtönbe kerültél, a szerbek is lecsuktak.

TÖRÖK ÁDÁM: – Elkaptak vonatfosztogatás közben, de akkor legalább nem ítéltek halálra. Többet nem fogok csontokat szórni a megfeszített Jézus lábaihoz.

GION ANTAL: – Az a Rojtos Gallai is folyton a kálvárián üldögélt valamikor.

TÖRÖK ÁDÁM: – Többet, mint én. Akármikor elmentem oda, ott találtam.

GION ANTAL: – A citerás… Mindig csodálkoztam, hogy tudtál évekig egy citerással barátkozni.

TÖRÖK ÁDÁM: – Kedveltem. Nem volt rossz ember, csak hülye volt szegény. Elment a háborúba, és szétlövette a könyökét. A háború után fölkerestem. Nagyon szomorú volt, merev a jobb karja, nem tudott citerázni.

GION ANTAL: – Hát igen. Az egyik Krebs lányt vette el feleségül.

TÖRÖK ÁDÁM: – Rézit. Ez a Gallai szerencséje. Rézi mindenből pénzt csinál, nélküle Gallai éhen halna.

GION ANTAL: – Igen.

TÖRÖK ÁDÁM: – Lehet, hogy még ma éjszaka elmegyünk Krebsékhez.

GION ANTAL: – Minek?

TÖRÖK ÁDÁM: – Beszélnem kell vele.

GION ANTAL: – Hát nappal is elmehetsz hozzájuk.

TÖRÖK ÁDÁM: – Jobb, ha éjszaka megyek.

GION ANTAL (*motyogva*): – Nekem mindegy.

TÖRÖK ÁDÁM: – Ne futtassuk meg kicsit a lovakat?

GION ANTAL: – A lovaknak jót tenne, de te…

TÖRÖK ÁDÁM: – Nem esek le!

GION ANTAL (*nevetve*): – Hát akkor gyerünk! Na, jól kapaszkodj meg!

(*Elvágtatnak, a lódobogás felerősödik. Citerazene.)*

Szenttamási látkép

(Lovasok vágtatása ismét.)

TÖRÖK ÁDÁM: – Nem estem le!

GION ANTAL (*nevetve*): – Jót tett a lovaknak ez a vágta.

TÖRÖK ÁDÁM: – Képesek volnának egész éjjel vágtatni. (*Nevetés.*)

GION ANTAL: – Eh… (*Hajókürt hallatszik.*) Eső lesz hamarosan, messzire elhallatszik a hajókürt.

TÖRÖK ÁDÁM: – Ismered Stipan Bašićot, a hajóskapitányt? A Dunđerski hajóján szolgál, a Dunđerski búzáját szállítja.

GION ANTAL: – Nem ismerem.

TÖRÖK ÁDÁM: – A piacon szokott néha részegen lődörögni.

GION ANTAL: – Hm. Nem, nem ismerem.

TÖRÖK ÁDÁM: – A börtönben találkoztam vele, amikor a vonatfosztogatásért ültem. Egy cigány lókupeccel és ezzel a Bašićtyal voltam egy cellában. Őt kocsmai verekedés miatt zárták be. Sokat beszélgettünk. Jó üzletet ajánlott nekem. Átadna valamennyit a Dunđerski búzájából.

GION ANTAL: – Lopja a gazdáját?

TÖRÖK ÁDÁM: – Na és ha lopja? Marad még a Dunđerskinak éppen elég.

GION ANTAL: – Ejej. Isten a hajóskapitányt is ugyanúgy szereti, mint a Dunđerskit, ugye?

TÖRÖK ÁDÁM: – Ugyanúgy.

GION ANTAL: – Mit kér cserébe a búzáért?

TÖRÖK ÁDÁM: – Lovakat. Lovakat kellene áthajtani Magyarországra.

GION ANTAL: – Aha, értem már. Ezért tanítalak én lovagolni.

TÖRÖK ÁDÁM: – Persze.

GION ANTAL: – Sejtettem kezdettől fogva. És ezért tanulsz nyereg nélkül lovagolni, mert nyerget nem akarsz lopni.

TÖRÖK ÁDÁM: – Nem. Nyerget nem akarok lopni.

GION ANTAL (*töprengve*): – Nehéz lesz, messze van a határ, és jól őrzik.

TÖRÖK ÁDÁM: – Jó lovakkal egy éjszaka el lehet érni a határt. És jó vezetővel könnyen át lehet csúszni. Ezt attól a cigány lókupectől tudom.

GION ANTAL: – Azzal is összebarátkoztál?

TÖRÖK ÁDÁM: – Volt rá időnk a börtönben. Igaz, az első napon megvertem. Ő már vagy két hónapja ült, amikor engem bevittek, és mindjárt piszkoskodni kezdett velem. Kijelentette, hogy a küblit ezentúl minden nap én fogom kihordani. Na ezért még nem bántottam volna, de hogy rám ijesszen, egy bicskát is elővett, nem tudom, hogyan szerezhetett bicskát a börtönben, talán becsempészhette hozzá valaki. Hadonászott az orrom előtt a bicskával, fenyegetőzött, én meg elkaptam a karját, hátracsavartam, aztán a falba vertem a fejét. Attól kezdve nagyon szelíd volt, és ő hordta a küblit. Később szépen összebarátkoztunk.

GION ANTAL: – Ő is benne van a dologban?

TÖRÖK ÁDÁM: – Talán. Ismeri az átjárókat.

GION ANTAL: – Akkor is nehéz lesz.

TÖRÖK ÁDÁM: – Meg lehet csinálni. De szükségem lenne még valakire, aki ért a lovakhoz.

GION ANTAL: – Majd találsz valakit.

TÖRÖK ÁDÁM: – Te értesz a lovakhoz.

GION ANTAL: – Értek a lovakhoz, de nyugodtan akarok élni.

TÖRÖK ÁDÁM: – Miből akarsz nyugodtan élni?

GION ANTAL: – Istállós vagyok, ez is valami. Júniusban elmegyek aratni, néha eljárok házakhoz hajat vágni és borotválni, még a halottakat is megborotválom. Nem undorodom tőlük, sok halottat borotváltam én a fogolytáborban.

TÖRÖK ÁDÁM: – Ott tanultad a borotválást és a hajvágást?

GION ANTAL: – Ott. Borbélyt kerestek. És mindjárt jelentkeztem, bár soha életemben nem voltam borbély. (*Nevet.*) De hát a foglyokat főleg kopaszra kellett nyírni, gyorsan beletanultam. Ügyeskedtem, elég jó dolgom volt, főleg aztán, hogy magas rangú orosz tiszteket, meg grófokat, meg hercegeket is nyírtam. Három évet kihúztam ott, és élve maradtam.

TÖRÖK ÁDÁM: – Aztán hazajöttél rongyosan.

GION ANTAL: – Haza.

TÖRÖK ÁDÁM: – És azóta is rongyos vagy. Ügyeskedsz egy kicsit, és rongyos maradsz.

GION ANTAL: – Nyugodtan akarok élni.

TÖRÖK ÁDÁM: – Meg büdösen.

GION ANTAL: – Voltam én már büdösebb is.

TÖRÖK ÁDÁM: – A fogolytáborban?

GION ANTAL: – Igen. A latrina ott húzódott a barakkunk mellett. Hosszú, mély árok volt a latrina, gerendákat raktak az árok fölé, és ezekre a gerendákra kellett guggolni, ha

megcsúszott valaki a gerendán, beleesett a latrinába, és ott fulladt meg a mocsokban. Télen, amikor jegesek voltak a gerendák, sok ember belehullott az árokba. (*Utálkozva.*) Ennél rondább halált el sem lehet képzelni. És micsoda bűz volt ott.

TÖRÖK ÁDÁM: – De te ügyeskedtél, és mindent túléltél.

GION ANTAL: – Túléltem, és még azt is megértem, hogy egy orosz gróf letérdelt elébem, és istenként imádott engem.

TÖRÖK ÁDÁM: – Ó, valóban?

GION ANTAL: – Valóban. Imádkozott hozzám, pedig valamikor ő volt a táborparancsnokom. Rettenetesen féltünk tőle, és én nagyon gyűlöltem, ő ásatta azokat a mély latrinákat, és láttam az arcán, hogy élvezi, amikor az emberek télen lefordulnak a gerendáról, és belefulladnak a mocsokba. Képes volt órák hosszat a hóban toporogni, és a latrinát figyelni. Soha életemben nem gyűlöltem senkit ennyire, mint ezt az embert. Egyszer azt álmodtam, hogy a szenttamási Zöld utca közepén állok, a táborparancsnok térdel előttem a díszes tiszti egyenruhájában, összetett kezekkel könyörög, én pedig borotvával levágom mind a két fülét és az orrát.

(*Megállnak.*)

TÖRÖK ÁDÁM: – Aztán valóban letérdelt előtted?

GION ANTAL: – Hm… Aztán valóban letérdelt előttem. Odaértek hozzánk a vörösök, letartóztatták a táborparancsnokot, és a barakkba zárták más magas rangú tisztekkel együtt. (*Tücsökciripelés.*) A katonák, akik addig őriztek bennünket, csatlakoztak a vörösökhöz, meg a hadifoglyok közül is sokan. Engem is hívtak, de én azt mondtam, hogy sebesülésem volt, és nem tudok már harcolni, sem lóra ülni. Inkább maradtam, és a letartóztatott tiszteket nyírtam és borotváltam, pedig kutyabajom sem volt, sohasem sebesültem meg. Arról volt szó, hogy egyáltalán nem bíztam a vörösökben. (*Ismét lovagolni kezdenek.*) Nagyon nyomorúságosan néztek ki, rongyosabbak voltak, mint én most. Azt gondoltam, hogy gyorsan el fogják őket söpörni, hiszen olyan rongyosak voltak. Ezt hitték a barakkba zárt tisztek is, csupa grófok, meg talán hercegek. Bíztak benne, hogy hamarosan kiszabadulnak. Mondogatták éppen elégszer, és én még mindig féltem tőlük, hiába, hogy foglyok voltak, a táborparancsnok előtt mindig vigyázzba vágtam magam, mielőtt borotválni kezdtem volna. Aztán mégsem söpörték el a vörösöket, és én kezdtem nem félni a tisztektől. Úgy körülnyírtam a táborparancsnok fejét, hogy csak a feje búbján maradt egy kis hajpamacs. (*Nevet.*) Olyan lett, mint egy vedlett öreg pulykakakas, meg sem mert nyikkanni, dehogyis féltem már tőle.

TÖRÖK ÁDÁM: – Piszkoskodtál mi?

GION ANTAL: – Á, ez még semmi. (*Nevet.*) A borotvát többé nem fentem meg, mielőtt őt kezdtem volna borotválni. Sűrű erős szakálla volt, kipattogott az arcbőre, mikor végighúztam rajta az életlen borotvát. (*Nevet.*) És egy napon, amikor beléptem a barakkba, a táborparancsnok letérdelt előttem, és imádkozni kezdett hozzám. Azt mondta, hogy én vagyok az ő istene, és kért, hogy kegyelmezzek neki. Esdeklő hangon imádkozott, a feje búbján remegett a hajpamacs. (*Tücsökciripelés. Prüszköl a ló.*) Akkor tényleg istennek éreztem magam. Lenyírtam a hajpamacsot a feje búbjáról, így mindjárt emberi formája lett, és kifent borotvával borotváltam meg az arcát. Kegyelmes voltam hozzá, mert Isten is kegyelmes. Hát igen… Soha többé nem láttam a táborparancsnokot. Azt hiszem, elvitték a bolondokházába.

TÖRÖK ÁDÁM: – És most? Várod, hogy jöjjön egy másik táborparancsnok, és az is térdeljen előtted?

GION ANTAL: – Életemben akkor voltam a legboldogabb, amikor térdre borulva imádkozott előttem az az orosz gróf. Mert gróf volt a táborparancsnok, de az is lehet, hogy herceg volt. (*Tücsökciripelés.*) Képzeld el, egy herceg térdelt előttem, és hozzám imádkozott.

TÖRÖK ÁDÁM: – Te pedig rongyosabb és büdösebb voltál, mint most.

GION ANTAL: – Rongyosabb és büdösebb voltam, mint most.

TÖRÖK ÁDÁM: – Nem mindig győznek a rongyosok.

GION ANTAL: – Győznek, ha sokan vannak. Ha sokan vannak, senki sem tudja elsöpörni őket.

TÖRÖK ÁDÁM: – Éppen ez a baj, csak akkor győznek, ha sokan vannak. Akkor pedig mit ér a győzelem? Sok ember között elvész a konc. Egyedül vagy kis csapatban kell zsákmányt szerezni, akkor mindenkinek sok jut belőle.

GION ANTAL: – Nyugodtan akarok élni. Lovagolni szívesen megtanítalak, de…

TÖRÖK ÁDÁM (*félbeszakítja*): – Menjünk a Szívhez! (*Lódobogás.*) Krebsékhez a vízimalomba. Ott talán okosabb embereket találok.

GION ANTAL: – Jól ismered őket?

TÖRÖK ÁDÁM: – A háború alatt egy ideig náluk rejtőzködtem. Rendesek voltak velem. És lehet, hogy a Rojtos Gallait is ott találom a malomban. Szokott segíteni az apósának.

GION ANTAL: – Felőlem mehetünk. Úgysem jártam még soha vízimalomban.

(*A lódobogás távolodik. Citerazene.)*

NARRÁTOR: Szenttamás északi peremén a katolikus temető és a kálvária között volt a Gavanski-féle vízimalom. Itt hosszú földgát állta útját a folyónak, és a gát és a malom között volt a Szív. Téglából épített, egy méter magas csúcsos emelkedő, amolyan kezdetleges zsilip, amely alacsony vízálláskor teljesen elzárta a folyót, és a vizet a malom lapátjai felé terelte. A Krivaja azonban itt ritkán apadt le egy méter alá, a víz többnyire keresztülzúdult a szív alakú emelkedőn, fehér habokat vetve csapódott le a másik oldalon, és a Szív tulajdonképpen olyan volt, mint egy szép kis természetes vízesés. A Szív melletti vízimalomban már hosszú évek óta egy Stefan Krebs nevű német ember volt a molnár.

(*Tücsökciripelés, vízfolyás, lovak prüszkölése hallatszik.*)

GION ANTAL: – Jól esik ismét a földön állni, igaz?

TÖRÖK ÁDÁM: – Kösd ki valamelyik fához a lovakat, én addig bezörgetek a malomba$

GION ANTAL: – Hohohohó… (*Megköti a lovakat. Citeraszó hallatszik.)* Ki citerázik a malomban?

TÖRÖK ÁDÁM: – A Rojtos Gallai. Várjál csak! Persze, hogy a Rojtos Gallai. Sohasem változik meg. Szétlőtték a könyökét, de ő még így is citerázik. Az egész vízimalmot elvihetnék a feje fölül, ő akkor sem hagyná abba a citerázást. Na, gyere, nézd meg!

GION ANTAL: – Furcsán fektette le a citerát.

TÖRÖK ÁDÁM: – Merev a jobb karja.

GION ANTAL: – Ki az a másik, az a vörös hajú, aki a zsákot nézi?

TÖRÖK ÁDÁM: – Péter. A kisebbik Krebs fiú.

GION ANTAL: – Hallottam róla. Nyomdászsegéd. Azt mondják, nem csak a haja vörös. Ez örülni fog a tervednek, ő sem szereti a gazdagokat.

TÖRÖK ÁDÁM: – Nem tudom. Ezek a vörösök mindent csordában akarnak megoldani.

(*Kopogás hallatszik.*)

TÖRÖK ÁDÁM: – Nyisd ki már az ajtót, te nyavalyás muzsikus!

(*Nyikorogva kinyílik az ajtó.*)

ROJTOS GALLAI ISTVÁN: – Török Ádám! Vártalak már. Hallottam, hogy hazajöttél a börtönből.

KREBS PÉTER: – Török Ádám, mi a fenét akarsz ilyenkor?

TÖRÖK ÁDÁM: – Tőled semmit, fiam, aludj tovább! Rojtos, csukd be az ajtót! (*Az ajtót becsapják.*) Ez itt Gion Antal. Még sohasem járt vízimalomban.

ROJTOS GALLAI ISTVÁN: – Hát akkor nézzen körül! Te meg ülj ide le a zsákokra! Örülök, hogy eljöttél. Azt mesélik, hogy folyton a piacon sétálsz, alig lehet rád ismerni. Sötétkék ünneplő ruhában, fehér sétapálcával…

TÖRÖK ÁDÁM (*félbeszakítja*): – Úgy tudtam, hogy felhagytál a citerázással.

ROJTOS GALLAI ISTVÁN: – Egy ideig tényleg felhagytam vele, azt hittem, hogy a kacska kezemmel úgy sem tudnék citerázni. De az idén kövércsütörtökön ismerősök jöttek össze itt nálunk, s rábeszéltek, hogy próbáljam meg. Kiderült, hogy tudok játszani merev könyékkel is, csak kissé messzebbre kell tolnom a citerát.

TÖRÖK ÁDÁM: – Megint járod a házi bálokat, mint valami muzsikus cigány?

ROJTOS GALLAI ISTVÁN: – Nem, házi bálokra már nem járok, magamnak játszom, meg otthon Rézinek meg a gyereknek. Van egy kicsi gyerekünk.

GION ANTAL: – Fiú?

ROJTOS GALLAI ISTVÁN: – Fiú. Rengeteget bömböl, citerázni meg énekelni szoktam neki, hogy elhallgattassam.

GION ANTAL: – Miből éltek?

ROJTOS GALLAI ISTVÁN: – Rézi varr, én segítek apósomnak itt a malomban, de eljárok aratni és csépelni is.

TÖRÖK ÁDÁM: – Aratni? Te?

ROJTOS GALLAI ISTVÁN: – Muszáj volt, beletanultam. Igaz, keservesen megszenvedtem, sohasem csináltam azelőtt, és a könyököm nem hajlik, akárhogyan igazítom a kaszát, sokkal szélesebb rendet vágok, mint mások.

GION ANTAL: – Érdekes ez a vízimalom, hanem hogyan borotválkozol, ha nem hajlik a könyököd?

ROJTOS GALLAI ISTVÁN: – Rézi szokott megborotválni.

GION ANTAL: – Asszony kezébe borotva?

TÖRÖK ÁDÁM: – Lehet, hogy az idén már nem kell kaszálnod. Hol van Stefán?

KREBS PÉTER: – Apám alszik.

TÖRÖK ÁDÁM: – Ébreszd fel!

KREBS PÉTER: – Ilyenkor? Megőrültél?

TÖRÖK ÁDÁM: – Ébreszd fel! Beszélni akarok vele.

KREBS PÉTER: – Nappal is beszélhetsz apámmal.

TÖRÖK ÁDÁM (*mérgesen*): – Most akarok vele beszélni! Mozgás, fiam, mozgás!

KREBS PÉTER: – Fontos?

TÖRÖK ÁDÁM: – Fontos.

ROJTOS GALLAI ISTVÁN: – Menjél, Péter!

KREBS PÉTER: – A fenébe is!

TÖRÖK ÁDÁM: – Izgága kölyök!

ROJTOS GALLAI ISTVÁN: – Nem kölyök már, hamarosan megnősül.

TÖRÖK ÁDÁM: – Ti is itt laktok a malomban?

ROJTOS GALLAI ISTVÁN: – Nem. Mindzsa mama Hetes Laktanyájában lakunk.

TÖRÖK ÁDÁM: – Rézi tehát nincs itt?

ROJTOS GALLAI ISTVÁN: – Nincs.

TÖRÖK ÁDÁM: – Jól van. Jobb, ha nincs itt.

ROJTOS GALLAI ISTVÁN: – Mit akarsz az apósommal?

TÖRÖK ÁDÁM: – Majd meglátod.

(*Kinyílik az ajtó.)*

STEFAN KREBS: – Na, nézd csak, Török Ádám! Megint a csendőrök elől bujkálsz?

TÖRÖK ÁDÁM: – Nem. Mostanában egész jól megvagyok a csendőrökkel.

STEFAN KREBS: – Láttam. Láttalak vasárnap a piactérről azzal a hájas rendőrtiszttel mentél be a Pivnički kocsmába. Karalić vagy mi a neve.

TÖRÖK ÁDÁM: – Karagić.

STEFAN KREBS: – Na, igen, igen, Karagič. Azt mondják, hogy nagyon szigorú ember.

TÖRÖK ÁDÁM: – Nem mindenkivel.

STEFAN KREBS: – Mostanában gyakran eljárok a piactérre, a malomban dolgoznak helyettem a gyerekek. Elgyöngültek már a kezeim, nehezen tudom bekötni a zsákokat. Szeretek a piactéren sétálgatni, mindenfélét lát és hall az ember. A feleségem azt mondja, hogy én vagyok a falu farka. No, üljünk le.

TÖRÖK ÁDÁM: – Akar pénzt keresni?

STEFAN KREBS: – Természetesen.

TÖRÖK ÁDÁM: – Hamarosan lesz száz mázsa búzám. Később talán több is. Sokkal több. Átadnám a búzát, maga megőrölné, a lisztet eladná a pékeknek, és a kereset húsz százalékát megtartaná magának. Bizonyára ismeri a pékeket.

STEFAN KREBS: – Ismerek pékeket, hozhatod a búzát.

TÖRÖK ÁDÁM: – Na, na… Nem ilyen egyszerű a dolog. A búzát maguknak kellene elhozni egy kiselejtezett uszályról. Az uszály a disznópiactól lejjebb van a csatorna partján, ahol már a nádas kezdődik. Zsákonként kell kihordani a búzát.

STEFAN KREBS (*hümmögve*): – Értem. Ezért jöttél éjszaka.

TÖRÖK ÁDÁM: – Jobb, ha nem látnak bennünket együtt.

KREBS PÉTER: – Nem lopunk búzát.

TÖRÖK ÁDÁM: – A búzát már ellopta más, egyszerűen csak ide kell hordani.

KREBS PÉTER: – Zsákonként, mi? És lehetőleg éjszaka. Vagy nem?

TÖRÖK ÁDÁM: – De igen.

KREBS PÉTER: – Nincs szükségünk lopott búzára.

TÖRÖK ÁDÁM (*mérgesen*): – Az apáddal tárgyalok, kölyök! (*Csönd, csak a víz csobogása hallatszik.*) Mennyit hoz a malom?

STEFAN KREBS: – Hát, keveset. Mostanában nagyon keveset. Még a gazdának is kevesebbet hoz, mi meg éppen csak megélünk a percentből.

KREBS PÉTER: – De azért nincs szükségünk lopott búzára. Hoz majd többet is a malom, lesz még bő esztendő, és megváltozhatnak az idők.

GION ANTAL: – Ügyeskedni is kell, ha az ember épségben ki akarja várni a gazdagabb esztendőket. Én három évig voltam fogolytáborban…

TÖRÖK ÁDÁM: – És egy herceg letérdelt előtte.

GION ANTAL: – Így van! Egy igazi herceg térdelt előttem, s imádkozott hozzám. Azt mondta, hogy én vagyok az ő istene. De amíg ezt kivártam, három évig kellett ügyeskednem, hogy éhen ne haljak, hogy bele ne fulladjak a latrinába.

STEFAN KREBS: – Ajánlom, hogy ébresszük fel Stefit, majd ő tárgyal Török Ádámmal.

KREBS PÉTER: – Minek? Ebből az üzletből úgysem lesz semmi.

TÖRÖK ÁDÁM: – Fogd be már a szád, kölyök! Mit gondolsz, kié az a búza? Nem ilyen szegény ördögöké, mint te vagy én!

KREBS PÉTER: – Nem lesznek mindig szegények a szegény ördögök!

TÖRÖK ÁDÁM: – Azt mondják, te kommunista vagy.

KREBS PÉTER: – Mi közöd hozzá?

TÖRÖK ÁDÁM: – Ismerlek én benneteket, összedugjátok a fejeteket, pusmogtok, és nem csináltok semmit.

KREBS PÉTER: – Többet csinálunk, mint a világ összes Török Ádámja.

TÖRÖK ÁDÁM: – Ismerlek én benneteket, csordába álltok, és már útközben feléltek mindent, semmitek sem marad, még ha győztök is.

KREBS PÉTER: – Nem rabolunk!

TÖRÖK ÁDÁM: – Hívd gyorsan a bátyádat, annak legalább van esze! És most már fogd be a szád, mert a malomkőhöz csapom a fejedet!

KREBS PÉTER: – Azt hiszed, félek tőled Török Ádám? Tudom, hogy egész életedben raboltál, embert is öltél már.

STEFAN KREBS: – Péter, menj és ébreszd fel Stefit!

(*Léptek, ajtónyikorgás hallatszik. Péter becsapja maga mögött az ajtót.*)

TÖRÖK ÁDÁM: – Feldühített ez a nya…

STEFAN KREBS: – Ne hallgass rá, mostanában összeolvas mindenfélét! Ugye, honnan lopod a búzát?

TÖRÖK ÁDÁM: – Nem én lopom.

STEFAN KREBS: – Hanem kicsoda?

TÖRÖK ÁDÁM: – Fontos ez?

STEFAN KREBS: – Hát, nem túlságosan.

TÖRÖK ÁDÁM: – Na.

STEFAN KREBS: – Valamelyik nap együtt láttalak azzal a részeg hajóskapitánnyal. Mi is a neve?

TÖRÖK ÁDÁM: –Bašić.

STEFAN KREBS: – Igen, igen, Bašić. A neveket nehezen jegyzem meg, de sok mindent látok és hallok, amióta a falu farka vagyok, ahogyan a feleségem mondaná.

(*Nyikorogva kinyílik az ajtó.*)

KREBS PÉTER: – Itt van Stefi.

STEFAN KREBS: – Gyere ide, Stefi! Török Ádám lopott búzát kínál, nekünk kellene elhoznunk és megőrölni. A liszt húsz százaléka...

KREBS STEFI (*félbeszakítja*): – Péter már elmondta. A húsz százalék kevés.

KREBS PÉTER: – Egyáltalán nincs szükségünk arra a búzára!

TÖRÖK ÁDÁM: – Dehogy kevés! Ingyen kapjátok a búzát, megőrlitek és eladjátok, alig van munka vele.

KREBS STEFI: – El is kell hozni azt a búzát arról az uszályról. És a disznópiac körül meg a csatorna hídján mindig csendőrök ólálkodnak.

TÖRÖK ÁDÁM: – A csendőrökkel nem lesz baj.

STEFAN KREBS: – Török Ádámnak jó barátja az a hájas csendőrtiszt, Karalić vagy minek hívják.

KREBS STEFI: – Akkor is vigyáznunk kell, bárki megláthat és feljelenthet bennünket, esetleg olyankor, amikor Török Ádám barátja nincs szolgálatban. Harmincöt százalék!

TÖRÖK ÁDÁM: – Legfeljebb huszonöt! Éjszaka nem lát benneteket senki.

KREBS STEFI: – Vállon kell hazahordani a zsákokat, a csatorna innen legalább két kilométerre van. Még a harminc százalék is kevés.

TÖRÖK ÁDÁM: – Nem szakadtok bele, elég erősek vagytok. Te is, az öcséd is, meg Gallai is.

KREBS STEFI: – Te még soha életedben nem hordtál zsákot, soha életedben nem dolgoztál.

TÖRÖK ÁDÁM: – Legfeljebb huszonnyolc százalék!

KREBS STEFI: – Rendben van, de a korpa is a miénk. Te úgysem tudnál mit kezdeni a korpával.

TÖRÖK ÁDÁM: – Ezzel akkor meglennénk. Sokra viszed még az életben, fiam. Lehet, hogy a te fejedet kellett volna a malomkőhöz csapnom, nem az öcsédét.

KREBS PÉTER: – Én nem hozok el egyetlen zsákot sem az uszályról. És Rézi is nagyon dühös lesz, ha megtudja, hogy Török Ádámmal üzletelünk. Hallod, Stefi, Rézi megpofoz, ha megtudja, mibe viszed bele apánkat.

KREBS STEFI: – Rézit majd elintézi a férje, igaz?

ROJTOS GALLAI ISTVÁN: – Nehéz lesz.

KREBS STEFI: – Intézd el, te vagy a férje! Mikor mehetünk a búzáért?

TÖRÖK ÁDÁM: – Talán egy hónap múlva. Majd szólok.

KREBS PÉTER: – Megint éjszaka, mi?

TÖRÖK ÁDÁM: – Nyugodalmas jó éjszakát mindenkinek. Gyerünk, Antal!

(*Ajtócsikorgás. Becsukódik az ajtó. Tücsökciripelés.*)

GION ANTAL: – Most már lassan hazaindulhatunk.

TÖRÖK ÁDÁM: – Nem gondoltad meg magad? Látod, milyen szépen összejönnek a dolgok.

GION ANTAL: – Nem tudom.

TÖRÖK ÁDÁM: – Rongyosan és büdösen akarsz megdögleni? Vagy ki akarsz menni Brazíliába, mint az én két bátyám, hogy ünneplő ruhát hozhass haza? Most meg a harmadik bátyám, a Pali készül Franciaországba, majd ő is összekapar egy sötétkék ruhára valót.

GION ANTAL: – Pali ki akar menni?

TÖRÖK ÁDÁM: – Nem tudom lebeszélni.

GION ANTAL: – Majd gondolkodom a dolgon. Egyelőre még úgyis gyakorolnod kell a lovaglást.

A szöveg az Újvidéki Rádió magyar nyelvű drámaműsorok szerkesztősége felvétele alapján készült. Bemutató: 1977. október 18. Szereposztás: Sinkó István (Török Ádám), Fejes György (Gion Antal), Ferenczi Jenő (Gallai István), Sántha Sándor (Krebs Stefan), Balázs Piri Zoltán (Krebs Péter), Szkopál Béla (Krebs Stefi), Nagygellért János (narrátor). Dramaturg: Fülöpp Gábor, szerkesztő: Deák Ferenc, zenei szerkesztő: Varga Éva. Terjedelem: 34,30 perc. A művet Gion Eszter szíves hozzájárulásával Horváth Futó Hargita adja közre.

A Szív és a Krivaját átívelő híd
(Fénykép: Munjin Andrea)

A település peremén két ember mozog az éjszakában: Török Ádám és Gion Antal. Ők nem félnek. Élettapasztalatuk, habitusuk segíti őket a megváltozott körülményekhez való alkalmazkodásban. A peremkerület, a faluszél térbeli metafora Gionnál, a földrajzi, kisebbségi, gazdasági, kulturális marginalizációt jelenti. Szenttamás-textusai a peremterületen való létezés nyelvi leképezései. Szereplői folyton a periférián mozognak, az *Ezen az oldalon* figurái a temetőkkel körülvett faluszéli egy sor házból álló utcában, a *Latroknak is játszott* tetralógiában a Zöld utcán, a falu hátárán daráló szélmalmokban, a Kálvária utcában, majd miután benépesítik a kegyhely környékét, Jankófalván, a Hauser- és Schank-féle faluvégi téglagyárakban (Horváth Futó, 2002: 93). Az alkalmazkodóképesség, a kitartás és a türelmesség értékes személyiségjegynek bizonyult a háború alatt, de a két háború közötti időben is a túlélés feltétele volt. Gion Antal 1920-ban, miután hazatért a hadifogságból (ahol megtapasztalta az értékek devalválódását), s megtudta, új határokat húztak, felajánlkozott Svetozar Munjinnál istállósnak. A szerb gazda felveszi a lovakhoz jól értő valamikori huszárt. Gion Antal a hadifogságban történtekből folyton egy esetet ismételget: egy valamikori gróf, az őket sanyargató, majd legyőzött, s fogságba került táborparancsnok letérdelt előtte, s istenként imádta őt. Ez volt az a momentum, amely kiengesztelte őt, elviselhetővé tette számára a csúnya emlékeket, traumákat. Gion hőseiről azt írta Füzi László, hogy nem voltak illúzióik, és mégsem voltak boldogtalanok: „Nem voltak illúzióik, mert tudták, hogy kisemberi világukból, megaláztatottságukból nem léphetnek ki, s nem voltak boldogtalanok, mert megaláztatottságukban, a történéseknek és a történelemnek való kiszolgáltatottságukban is keresték az emberi szépséget" (Füzi, 2007: 70).

Gion Antal éjszakánként Török Ádámot tanítja nyereg nélkül lovagolni. Az istállós sejti, hogy ismét valamiben sántikál a rablógyilkos, és hamar ki is derül, hogy igaza van: Stipan Bašić hajóskapitány lopja a búzát a munkaadójától, a nagybirtokos Dunđerskitól, ezt Ádámnak adja, és cserébe azt kéri, hogy Török Ádám lopott lovakat hajtson át neki a zöldhatáron. A terv megvalósításához Töröknek bűntársakra van szüksége.

A cselekmény helyszíne áttevődik a Krivaja parti vízimalomra. A lovasok a Szív felé ügetnek az éjszakában, ahonnan Stefan Krebs vejének, Rojtos Gallai Istvánnak a citerázása hallatszik. Gion szenttamási helyszíneken játszódó műveinek fontos locusa a Szív és a vízimalom. A hangjáték második hangképét bevezető narrátori szöveg is ezt a helyszínt írja le: „Szenttamás északi peremén a katolikus temető és a kálvária között volt a Gavanski-féle vízimalom. Itt hosszú földgát állta útját a folyónak, és a gát és a malom között volt a Szív. Téglából épített, egy méter magas csúcsos emelkedő, amolyan kezdetleges zsilip, amely alacsony vízálláskor teljesen elzárta a folyót, és a vizet a malom lapátjai felé terelte. A Krivaja azonban itt ritkán apadt le egy méter alá, a víz többnyire keresztülzúdult a szív alakú emelkedőn, fehér habokat vetve csapódott le a másik oldalon, és a Szív tulajdonképpen olyan volt, mint egy szép kis természetes vízesés. A Szív melletti vízimalomban már hosszú évek óta egy Stefan Krebs nevű német ember volt a molnár" (Gion). Török Ádám számára nem ismeretlen a malom és a benne élő Krebs család. A malom padlása elrejtőzésének színhelye, katonaszökevényként itt bujkál az első világháború alatt. A szűk tér és zárt létezés ironikus ellentétet alkot a férfi valamikori szabadságával, korlátlanságával szemben. A padlás és a hozzá vezető „út", a létra az ég és a föld között teremt kapcsolatot, a fölemelkedést, az igaz értékekben való fejlődést jelenti. Török Ádámnak vannak kiemelkedései, de a társadalmi közeg hatására mindig visszaesik, korrumpálódik, bűnbe esik. A létra különböző fokozatai megfelelő beavatási szinteket is jeleznek, Török Ádám megmássza a létrát, beavatódik, de nem kerül magasabb szférába, lelkileg nem emelkedik fel: elszökik a padlásról, és a „földön" él tovább (Horváth Futó, 2012: 44). Számára a család jelenti az igazi értéket, családtagjait szereti és tiszteli, értük képes mindenét feláldozni. A családregényben fellelhető értékekről Árpás Károly kiemeli, hogy a szerkezeti felépítés mögül átsejlő erkölcsi értékek léte Gionnál nem annyira didaktikus, mint például Sánta Ferenc regényeiben, nem is a manipuláció eszköze, de sokkal több a szórakoztatásnál (Árpás, 2008: 115). Csoszogó Török Ádám az erőszakkal szocializáló társadalom ellenében az erőszakot és a fortélyt teljesen helyénvalónak tartja. Sokáig úgy tűnt,

hogy lemond a társadalom elleni háborúról, ám Istenes Bíbic Mihály nevezetes földvásárlása után eldöntötte, hogy egyedül a vagyon igazolhatja tetteinket: „Kezdésnek a halászok varsáit és csónakjait dézsmálja – akár Istenes a szenttamásiak földjeit –, majd először leüti Pelt Frigyest, a boltost. Aztán magánháborújában eljut a rablógyilkosságig. A Török-fiú pontosan tudja, hogy nem menekülhet ebből a létből. Csoszogó lázadása a szabályok direkt fölrúgását jelenti, a de sade-i abszolút, szubjektív szabadság érvényesítési kísérlete" (Árpás, 2008: 121–122). Török Ádám és Gion Antal bekopogtat a vízimalomba, ahol Stefan Krebs él a családjával. Rojtos Gallai nyit ajtót, és megörül gyermekkori barátjának. Amíg Gion Antal szétnéz a vízimalomban, Török kikérdezi a barátját az életéről, s elmondja, mi járatban van. A Feketicsről Szenttamásra települt német molnár, Stefan Krebs már alszik, fiatalabbik fia, Krebs Péter sejti, hogy Török Ádám bajt hoz a fejükre, de ez nem tágít, felkelteti vele az apját. Stefan Krebs azért költözött Szenttamásra, hogy meggazdagodjék, bele is megy abba, hogy a lopott búzát zsákonként elhordják a csatorna partján kikötött, kiselejtezett uszályról, megőröljék, s eladják a pékeknek a bevétel húsz százalékáért. Péter ellenkezik, Török Ádám pedig azzal próbálja meggyőzni, hogy ez megegyezik a kommunisták elveivel, ők nem lopnak (azt Bašić már megtette), csak elveszik a gazdagoktól. Krebs Péterről a sokáig Szenttamástól távol levő Török Ádám is tudja, hogy kommunista, kis közösségben semmi sem maradhat sokáig titokban. „Elsőre furcsának tűnhet, hogy a magyar kommunisták között az ideológiailag legfelkészültebb és legelkötelezettebb: Krebs Péter német származású. Ő az első számú kommunista a *Rózsamező*ben, ahogy az apja, Stefan Krebs mondja róla: »meg akarja váltani a világot«. Tehát a kommunista célok és értékek is egy, a kisközössége által németnek tartott szereplőhöz kapcsolódva jelennek meg a leghangsúlyosabban a műben. Vele kapcsolatban olvassuk először, hogy a kommunistáknak konkrét ténykedéseik vannak, mint például a sztrájkszervezés vagy a májusfaállítás, amihez kapcsolódva értesülünk arról, hogy a szervezkedésben magyarok is részt vesznek" (Kurcz, 2017: 180). Péternél az erkölcsi parancsok erősebbek, mint társadalmi érzékenysége, nem hajlandó részt venni a lopott búza eladásában. Az öreg molnár hívatja az idősebb fiát, Stefit, ő már nem ennyire erkölcsös, harmincöt százalékot kér a keresetből, végül huszonnyolcban egyeznek meg Ádámmal. Stefi az anyagi értékeket becsüli, a pénz, a vagyon olyan értéket jelent számára, amely a család felemelkedésének az eszköze, s nem csinál erkölcsi kérdést a Török Ádámmal való üzletelésből, mert alkalma adódik elérni azt, amit az édesapjuknak nem sikerült, meggazdagodhat. Török Ádámnak a csendőrök között is megvolt az embere, biztosította Krebséket, hogy nem lesz baj, és ellovagoltak Gion Antallal az éjszakába, s közben őt is próbálta rávenni, vegyen részt a lovak határon való átcsempészésében.

A tízrészes hangjátéksorozat első része felsorakoztatja a szereplőket, egyesek konkrétan is jelen vannak, másokat megemlítenek, többük más Gion-művekben is szerepel. A Gion-életmű „különféle darabjai mintha egyetlen, hatalmas munkának a különféle részei lennének, egy vég nélküli regény részei, amely Szenttamáson kezdődik, valahol a régi vágóhíd azóta lebontott, üvegtetejű csarnokában, a gyerekkorban" (Péntek, 2007: 13).

A színházkritika nem foglalkozott kellő odafigyeléssel a hangjáték műfajával, a korabeli recepcióból Szűcs Imre írásában olvashatunk rövid reflexiót a *Kitalált és igaz szenttamási történetek az 1920-as és 30-as évekből* című hangjátékról: „A két Gion-regény (*Rózsaméz, Virágos Katona*) tíz részre bontása azonban egy-egy sikerültebb epizód ellenére sem aknázta ki az árnyalás, a dúsítás és az újraalkotás lehetőségeit, hanem inkább a könnyebben járható utat, a hagyományos megformálást, s az ugyanilyen hangjáték dramaturgiát és rendezést választotta. Ez utóbbit különösképp furcsálljuk, mivel Vajda Tibort kísérletező kedvű, bátor rendezőként is módunkban volt már megismerni. Ámde bárhogy is van, az 1977 októberétől két és fél hónapig sugárzott Gion rádiójáték-sorozat jóval kevesebb élményt és örömet nyújtott, mint amennyit kezdetben, oly jóhiszeműen, elvártunk tőle" (Szűcs, 1978: 265).

Ahogy időnként újra kell és érdemes olvasni, értékelni az irodalmi műveket, úgy a hangjátékokat is ajánlatos újrahallgatni. Az internetnek és a korszerű info-kommunikációs technikának köszönhetően ez módunkban is áll. A Petőfi Irodalmi Múzeum honlapján a Gion

Nándor címszónál megtalálhatók azok a hangfelvételek (hangjátékok, interjúk, felolvasások), válogatás az Újvidéki Rádió magyar nyelvű drámaműsorok szerkesztőségének anyagából (https://pim.hu/hu/pim-media/gion-nandor), amely a Napkút Kiadó Hang–Kép–Írás sorozatának 2018-ban készült Gion-kötetéhez kapcsolódnak (Horváth Futó–Kurcz, 2018).

Gion Nándor *Kitalált és igaz szenttamási történetek az 1920-as és 30-as évekből* című rádiójátéka teljes egészében eddig nem jelent meg nyomtatásban (az első rész az újvidéki Philos folyóirat 2019. 1–2. számában olvasható), a kutatókra vár a további kilenc rész és a többi, eddig még nem publikált hangjáték lejegyzése és megjelentetése is. Az utóbbi időben a hangoskönyvek elterjedésével a műfaj népszerűsége jelentősen megnőtt, az érdeklődésre való tekintettel indokolt lenne a hangjátékok újbóli sugárzása, az interneten való elérhetőségük biztosítása, új felvételek (kortárs színészek hangján, kortárs interpretációban), igényes irodalmi adaptációk készítése is.

SZENTTAMÁS GIONJA

Gion-kultusz Szenttamáson

Gion Nándor kultuszát Szenttamáson a közösség tisztelete hozta létre. Keresztesné Várhelyi Ilona a profán kultuszok létrejöttének két típusáról beszél. *Természetes* módon alakul ki a kultusz a közösség számára kimagasló értékek mentén, s ez a kultusz sokszor kifejezi a közösség erkölcsi állásfoglalását, azonosulását is. *Mesterséges*nek nevezi azt a kultuszt, amit nem a közösség tisztelete hoz létre, hanem „felülről" irányított ideológiai, politikai, esztétikai, pedagógiai értékítéletből származik (Keresztesné, 2000: 188). A természetes kultusz alapját a Gion Nándor életéhez fűződő történetek képezték, és a nemzedéki emlékezet. A kultuszképződés első ciklusa a kortársakhoz kötődik. Az első kultuszeseményt, a Symposion-estet 1963-ban szervezték. Gion Nándor a hatvanas évek elején kezdett publikálni, és addig mindössze néhány írása jelent meg az Ifjúság című lap művészeti és kritikai mellékletében, a Symposionban. Nemzedéktársaival együtt ő is szerepelt a rendezvényen. A kultusz egy újabb megnyilvánulási formájának számít Szenttamás község Októberi Díjának odaítélése a hetvenes évek végén, majd a Szenttamási Népkönyvtár elismerése a nyolcvanas években. Azután egy kultuszesemények nélküli negyedszázad következett, mígnem 2001-ben, a felújított kálvária felszentelésével kezdetét veszi egy változatos ünneplési formákban gazdag periódus.

A Gion-kultusz a XXI. század elején új lendületet vett, és az írónak szentelt emlékünnepély intézményének, a Gion Nándor Emléknapoknak a létrehozásával, kiállítások, irodalmi estek és az emlékmúzeumnak, a Gion-zarándoklatok helyszínének szánt Gion családi ház megvásárlásával felerősödött. A kultusz e megnyilvánulási formái *lieu de mémoire*-ként (emlékezéspótló emlékezéshelyként) működnek. A Cicero és Quintilianus nyomán a latin *loci memoriae*-ból származó *lieux de mémoire* (*emlékezethelyek*, *emlékezet helyei)* terminus technicust Pierre Nora vezeti be ismét a köztudatba. Az *Emlékezet és történelem között (A helyek problematikája)* című 1984-ben publikált tanulmányában fejti ki, hogy azért beszélünk annyit az emlékezetről, mert már nincs: „A folyamatosság érzése a helyekbe költözött át. Helyei vannak az emlékezetnek [*lieux de mémoire*], mivel nincs már valódi közege az emlékezetnek [*milieux de mémoire*]. [...] A múzeumok, levéltárak, temetők és gyűjtemények, ünnepek, évfordulók, szerződések, jegyzőkönyvek, emlékművek, szentélyek, társaságok mind-mind egy régi kor határkövei, az örökkévalóság illúziói. [...] A *lieu de mémoire*-okat az az érzés szüli és élteti, hogy már nincs spontán emlékezet. S mivel ezen emlékezetmegőrző cselekedetek már nem mennek végbe természetesen, így archívumokat kell létrehozni, évfordulókat kell tartani, ünnepeket kell szervezni, temetési beszédeket kell mondani és fel kell jegyezni az eseményeket" (Nora, 1999: 142–157). A *lieu de mémoire* alapvető létoka az idő megállítása, a felejtés megakadályozása, a halhatatlanná tétel.

Dávidházi Péter a magyarországi kultuszkutatást kezdeményező, a Shakespeare-kultusz történetét feldolgozó monográfiájában, az „*Isten másodszülöttje"* bevezetőjében három szempontból határozta meg a kultikus magatartást: „A *kultusz mint beállítódás* bizonyos szellemi vagy anyagi értékek rajongó, mértéket nem ismerő, mindenekfölötti tisztelete, tehát teljes és feltétlen odaadás, mely imádata tárgyát minden szóba jöhető vád alól eleve felmenti; *mint szokásrend* szentnek tekintett helyek fölkereséséből, ereklyék gyűjtéséből, szövegek áhítatos gondozásából, szent idők megünnepléséből, szertartásokon való részvételből és életszabályozó előírások betartásának igyekezetéből áll; *mint nyelvhasználat* pedig túlnyomórészt olyan (magasztaló) kijelentésekben ölt testet, melyeket sem bizonyítani, sem cáfolni nem lehet, mert részletes tapasztalati ellenőrzésükre nincs mód" (Dávidházi, 1989: 5). A kultikus magatartás mindhárom szempontja érvényesül a Gion-kultusz működésében is.

A Gion Nándor-kultusz alakulását megrajzoló és a kanonizálási akciókat számba vevő fejezet második része az író kultuszának kibontakozását tekinti át a szülőváros közegében. Az alábbiakban kultuszesemények felsorolásával vázolom fel az írói utóélet kultikus vonásait, a kultuszteremtés folyamatát Szenttamáson, és megemlítem a respektus azon megnyilvánulási formáit is, amelyek nem szorosan, de kötődnek a szülővároshoz, a szenttamásiakhoz, és fontos elemei a Gion-kultusznak. Az író iránti kegyelet kinyilvánítására szervezett eseményeket a média is figyelemmel kísérte. Az elektronikus és írott sajtó kultikus működését feltáró *A médiakultusz* című tanulmányában Kozák László a média és a rendezvények kapcsolatáról azt írja, hogy az események nevezetességét a tv, a rádió vagy a sajtó jelenléte adja: „Dokumentálni a jelentős eseményeket egyenlő a tömegkommunikáció jelenlétét dokumentálni" (Kozák, 1994: 221).

Interjú

Regény, történelem, történelmi regény

INTERJÚ GION NÁNDORRAL

KÉRDÉS: A Virágos katonát, s az ezzel nemrégen egy kötetben napvilágot látott Rózsamézet is egyértelműen történelmi regénnyé nyilvánította a kritika. Egyetért-e az író ezzel a nézettel?

VÁLASZ: Ha a kritika történelmi regénnyé nyilvánította, felőlem lehet történelmi regény mind a kettő. A Virágos katonát egyébként is a történelmiregény-pályázatra írtam. (Persze, egyszer minden bizonnyal megírtam volna pályázat nélkül is). Cselekménye a századfordulón, illetve a század elején játszódik, e tekintetben lehet hát történelmi regény, akárcsak a két világháború közti időszakot befogó folytatása, a Rózsaméz is. Nem mintha ennyi elegendő lenne a történelmi regényhez, de konkrét esetben ez nem is lényeges túlságosan. Én mindenesetre csak regényt akartam írni a virágos katonáról is, a rózsamézről is, lehetőleg jó regényt. És ez lehet akár történelmi regény is.

KÉRDÉS: Maradjunk továbbra is a történelmi regény témájánál. Szóban forgó két regényedet illetőleg hogyan összegezné műveidnek a valósággal, történelmi valóságunkkal való kapcsolatát?

eléggé hosszadalmas lesz. De hát úgy érzem, ezt mindenképpen végig kell csinálnom, mert megbízható útnak látszik a mai témákhoz, amelyeket az utóbbi időben elhanyagoltam a „történelem" miatt. Ha a visszapillantás sikerül, akkor megérte...

Junger Ferenc

Gion Nándor 1941-ben született Szenttamáson. A szakmunkásképző iskolát Szabadkán fejezte be, géplakatos szakmát tanult. Egyetemi tanulmányait az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékén fejezte be. Jelenleg az Újvidéki Rádió szerkesztője, s a Vajdasági Íróegyesület titkára. Művei: Kétéltűek a barhangban (regény, 1968), Testvérem, Joáb (regény, 1969), Engem nem úgy hívnak (ifjúsági regény, 1970), Ezen az oldalon (regény, 1971), Postarablók (ifjúsági regény, 1972), Virágos katona (1973), Olyan mintha nyár volna (1974).

Részlet Junger Ferenc Gion Nándorrral készített interjújából
(Magyar Szó, 1977. március 19.)

A Gion-kultusz kezdete

A szenttamási Gion-kultusz kialakulásának kezdete[6] a Symposion-mozgalomhoz kötődik. Gion Nándornak mindössze néhány írása jelent meg az újvidéki Ifjúság című hetilap művészeti és kritikai mellékletében, amikor a Symposion szerkesztőivel, munkatársaival együtt bemutatkozott szülővárosa irodalmat kedvelő közönségének. A kultikus eseménysor első eleme a *Zengő tombolás* című Domonkos István és Tolnai Ottó szerzői estet, könyvkiállítást és könyvbemutatót magába foglaló rendezvény, amelyet a szenttamási Ifjúsági Tribün szervezett 1963. szeptember 14-én (Sz. Gy., 1963: 7). A Symposion Könyvek első és második kiadványának, Domonkos István *Rátka* és Tolnai Ottó *Homorú versek* című verseskötetének[7] megjelenése alkalmából a Szenttamási Népkönyvtár és a Szövetkezeti Otthon termeiben egybegyűlt Szenttamáson a Symposion folyóirat akkori csaknem teljes szerkesztősége. Fellépett Bányai János, Bosnyák István, Brasnyó István, Domonkos István, Faragó Árpád, Fehér Kálmán, Gion Nándor, Kapitány László, Maurits Ferenc, Pulai János és Végel László. Tolnai Ottó éppen katonaidejét töltötte, a szervezők, Pulai János könyvtáros és Maurits Ferenc számítottak rá, de nem tudott részt venni kötetének bemutatóján. A rendezvényen jelen volt még Utasi Csaba, Pap Miklós, Pap Tibor, Vlaovics József, Minda Tibor, a Forum igazgatója, Pap József, a Híd főszerkesztője, valamint a Forum Könyvkiadó szerkesztői, Németh P. István, Juhász Géza és Tomán László.

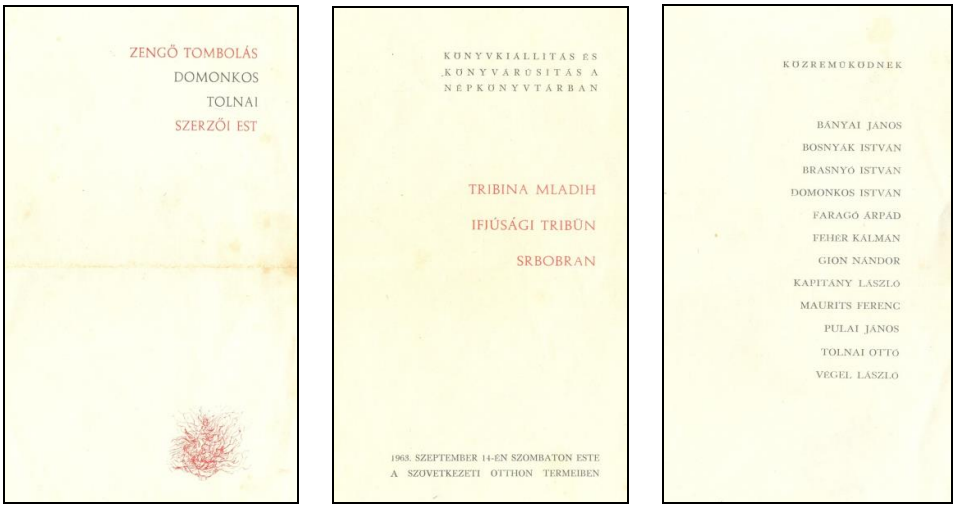

A Zengő tombolás című irodalmi este meghívója (1963)

Pulai János szervező így emlékezett vissza a rendezvényre:

[6] Dávidházi Péter a következő kultusztörténeti kategóriákat állította fel: a beavatás, a mitizálódás, a bálványrombolás, az intézményesülés és a szekularizáció kora (Dávidházi, 2003: 107–133).

[7] Domonkos István *Rátka* és Tolnai Ottó *Homorú versek* című verseskötetéről Gion Nándor is írt kritikát. *A fölény költészete* című írásában, amely a Symposion 1963. október 17-i számában jelent meg, mindkét költő verseit újszerűeknek látta, bennük az „elképesztés hatóereje jelentkezik", de kifejezési eszközeik eltérőek: Domonkos „költőibb", versei „szilárdak és harmonikusak". Tolnai Ottó „idegesen hullámzó versei mögött" Gion jövendő prózaírót sejtett. Tolnai „vérbeli »közíró« türelmetlenségével száguldozik az eseményeken, mégsem veszik el a szavak káoszában: az összehalmozott verssorok tömkelegében mindig van néhány szilárd pont, néhány igazán költői sor, amely rögzíti a verset, kondenzálja a diszharmonikus elemeket" (Gion, 1963: 14).

„A szenttamási könyvtárban kialakult egy csoport, a symposionisták egy része is hozzájuk tartozott, Végel László, Maurits Ferenc, Domonkos István stb. A könyvtár spontán gyülekezőhelynek számított, ahová mindig betérhettek, ahol találkoztunk, beszélgettünk. Ha sokáig beszélgettünk és ránkesteledett, akkor a társalgás átalakult irodalmi estté. A szeptember 14-i rendezvény szerzői estnek indult, de Symposion-est (is) lett belőle. Mivel gyakran találkoztunk a könyvtárban a symposionistákkal, a könyvbemutatók helyszínét illetően Szenttamásra esett a választás. Maurits Ferenc tizenöt napot töltött itt, hogy előkészítsük az estet. Hatalmas reklámpannót festett, a színház előcsarnokában készítette, reklámcélokra szánta, de művészi alkotás született. Az irodalmi est előtt hozták ki a Domonkos- és Tolnai-köteteket a nyomdából, meg sem száradtak, ragadt a címlapfesték a kezünkhöz. A meghívókat Kapitány László, a Forum Könyvkiadó grafikusa tervezte. Az irodalmi estet megelőző napon, pénteken este jött a hír, hogy szombaton áramszünet várható. Sóti Máté plébános félméteres templomi gyertyákat ajándékozott. A Szövetkezeti Otthon emeleti nagytermében terveztük a rendezvényt. A teremben levő nagy fekete zongora mellé székeket helyeztünk. Amikor meggyújtottuk a gyertyákat, a gyertyafényben a fekete zongorás terem lenyűgöző látványt nyújtott. Szombaton este megérkeztek a fellépők és a vendégek, ki hogyan tudott: Domonkos kerékpárral jött Verbászról, Újvidékről a Forum szervezett autóbuszt – ami nagy dolog volt abban az időben –, a Forum Könyvkiadó vezérigazgatója, Minda Tibor is eljött, érkeztek érdeklődők vidékről és Szenttamásról is, több mint százan zsúfolódtak be a terembe. Szemerédi Magda, a Dolgozók hetilap újságírója tudósított a rendezvényről. A műsor keretében Bányai János Domonkos István és Tolnai Ottó verseskötetéről beszélt, Bosnyák István és Fehér Kálmán szintén, Faragó Árpád verseket mondott, Brasnyó István – aki ifjúkorában a Szenttamás környéki tanyákon élt – egy írást olvasott fel Szenttamás és környéke tanyavilágáról. Gion Nándor szövege Szenttamáshoz kötődött: arról írt, hogy mit hagyott itt Szenttamáson, amikor elment innen. Végel László az ifjúság akkori helyzetéről, az ifjúsági mozgalmakról beszélt. Szólt az *Egy makró emlékiratai*ról is. A kéziratokat a szerzők itthagyták a szenttamási könyvtárnak, ezeknek az írásoknak azonban – mivel közben bevonultam katonának, és mások vették át a helytörténeti tár gondozását – sajnos, nyomuk veszett" (Pulai János szóbeli közlése. Szenttamás, 2009. július 15.)

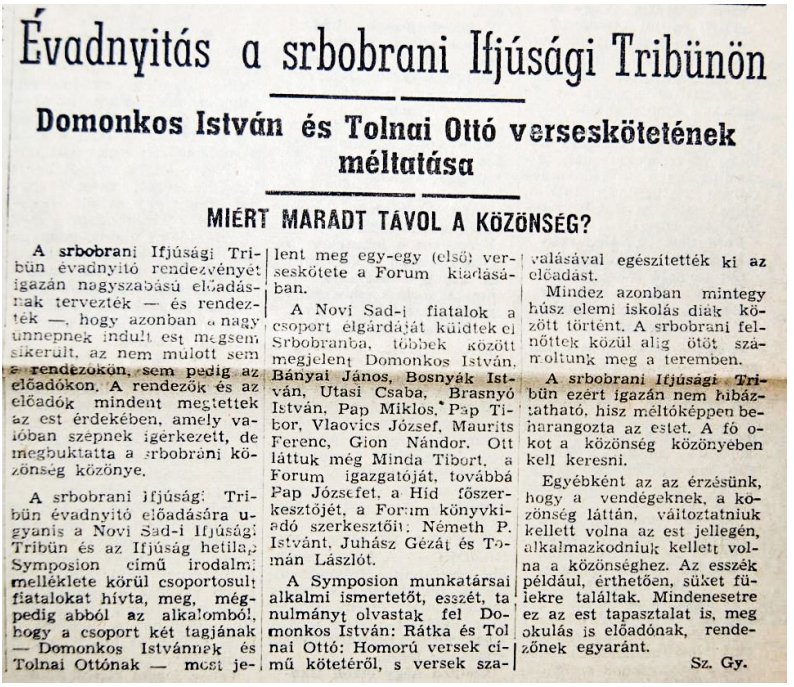

Évadnyitás a srbobrani Ifjúsági Tribünön

Domonkos István és Tolnai Ottó verseskötetének méltatása

MIÉRT MARADT TÁVOL A KÖZÖNSÉG?

A srbobrani Ifjúsági Tribün évadnyitó rendezvényét igazán nagyszabású előadásnak tervezték — és rendezték —, hogy azonban a nagy ünnepnek indult est mégsem sikerült, az nem múlott sem a rendezőkön, sem pedig az előadókon. A rendezők és az előadók mindent megtettek az est érdekében, amely valóban szépnek ígérkezett, de megbuktatta a srbobrani közönség közönye.

A srbobrani Ifjúsági Tribün évadnyitó előadására ugyanis a Novi Sad-i Ifjúsági Tribün és az Ifjúság hetilap Symposion című irodalmi melléklete körül csoportosult fiatalokat hívta, meg, mégpedig abból az alkalomból, hogy a csoport két tagjának — Domonkos Istvánnak és Tolnai Ottónak — most jelent meg egy-egy (első) verseskötete a Forum kiadásában.

A Novi Sad-i fiatalok a csoport élgárdáját küldték el Srbobranba, többek között megjelent Domonkos István, Bányai János, Bosnyák István, Utasi Csaba, Brasnyó István, Pap Miklos, Pap Tibor, Vlaovics József, Maurits Ferenc, Gion Nándor. Ott láttuk még Minda Tibort, a Forum igazgatóját, továbbá Pap Józsefet, a Híd főszerkesztőjét, a Forum könyvkiadó szerkesztőit: Németh P. Istvánt, Juhász Gézát és Tomán Lászlót.

A Symposion munkatársai alkalmi ismertetőt, esszét, tanulmányt olvastak fel Domonkos István: Rátka és Tolnai Ottó: Homorú versek című kötetéről, s versek szavalásával egészítették ki az előadást.

Mindez azonban mintegy húsz elemi iskolás diák között történt. A srbobrani felnőttek közül alig ötöt számoltunk meg a teremben.

A srbobrani *Ifjúsági* Tribün ezért igazán nem hibáztatható. Hisz méltóképpen beharangozta az estet. A fő okot a közönség közönyében kell keresni.

Egyébként az az érzésünk, hogy a vendégeknek, a közönség láttán, változtatniuk kellett volna az est jellegén, alkalmazkodniuk kellett volna a közönséghez. Az esszék például, érthetően, süket fülekre találtak. Mindenesetre ez az est tapasztalat is, meg okulás is előadónak, rendezőnek egyaránt.

Sz. Gy.

Tudósítás az irodalmi estről
(Magyar Szó, 1963. szeptember 17.)

Amennyiben előkerülnének, a dokumentumok fontos és érdekes adalékot képeznének Gion Nándor pályakezdésének feltárásához és a Symposion-mozgalom történetéhez.

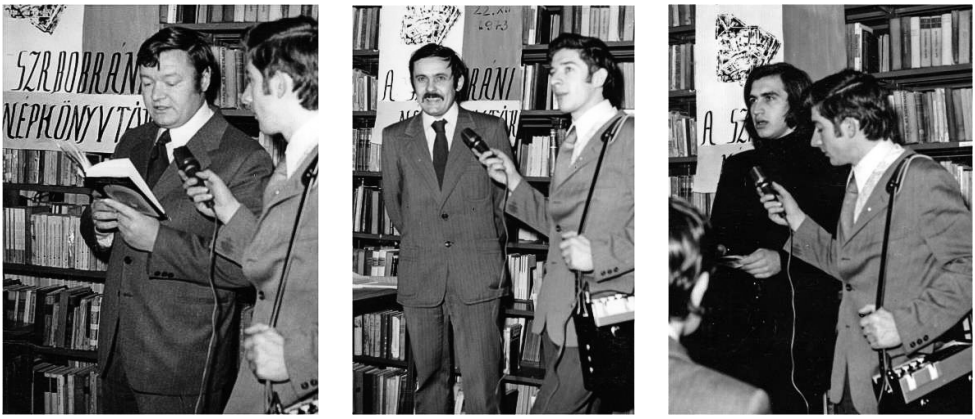

Gion Nándor, Végel László és Milan Dunđerski a Szenttamási Népkönyvtár jubileumi műsorán 1973. december 22-én
(A fényképen Gion a Virágos Katonából olvas fel részletet.)

A Szenttamási Népkönyvtár két jubileumi ünnepségén kiemelkedő szerepet szánt a helység akkoriban már hat kötetet megjelentetett írójának. A könyvtár fennállásának 100. évfordulóján, 1973. december 22-én (Šandin, 1981), az ünnepség házigazdái mint Szenttamás prominens polgárai a helyi írók, Gion Nándor, Végel László és Milan Dunđerski voltak, rajtuk kívül Pero Zubac, Momčilo Nastasijević, Fehér Ferenc és Brasnyó István olvastak fel műveikből. 1984-ben, amikor fennállásának 115. évfordulóját ünnepelte az intézmény, Gion Nándornak oklevelet adományoztak az intézmény munkájának segítéséért, fejlesztéséhez való hozájárulásért (Subić, 1994: 64–65).

Гион Нандору, књижевнику из Новог Сада додељује се Октобарска награда општине Србобран.

бени лист општине Србобран" број 3/74 и 11/78), члана 10. Одлуке о Октобарској награди општине Србобран („Службени лист општине Србобран" број 6/79), Скупштина општине Србобран на својој XIV заједничкој седници Већа удруженог рада, Већа месних заједница и Друштвено-политичког већа, одржаној дана 5. октобра 1979. године, донела је

О Д Л У К У
о додељивању Октобарске награде општине Србобран

Члан 1.

Гион Нанду, књижевнику из Новог Сада додељује се Октобарска награда општине Србобран.

Члан 3.

Октобарска награда се додељује у виду Плакете и Повеље за постигнуте резултате у области књижевности, културе и информисања.

Члан 2.

Ова Одлука се објављује у „Службеном листу општине Србобран".

Скупштина општине Србобран
С р б о б р а н
Број: 020-225/79-01
Дана, 5. октобра 1979. године
С р б о б р а н

A Szenttamás Község Hivatalos Lapjában közzétett határozat és plakett az Októberi Díj odaítéléséről

SKUPŠTINA OPŠTINE SRBOBRAN
P r e d s e d n i š t v o
Broj: 020-225/79-01
Dana: 15. oktobar 1979.god.
S R B O B R A N

GION NANDOR
NOVI SAD

Druže Gion,

Proslavljajući 35-togodišnjicu oslobodjenja Grada Srbobrana, Skupština opštine Srbobran će na Praznik oslobodjenja Grada - 19. Oktobra 1979. godine, održati svoju Svečanu sednicu.

Odlukom Skupštine opštine Srbobran Vi ste dana 5. oktobra 1979. godine, postali dobitnik tradicionalnog priznanja za svoj nesebičan i svesrdan doprinos izgradnje socijalističkih samoupravnih odnosa - Oktobarske nagrade Opštine Srbobran i vlasnik Plakete Grada Srbobrana - na čemu Vam i ovom prilikom čestitamo.

Tim povodom, pozivamo Vas da 19. Oktobra 1979. godine u 10,00 časova u "Velikoj sali" Skupštine opštine Srbobran, budete počasni gost Svečane sednice Skupštine opštine Srbobran i primite priznanja koja Vam zaslužno pripadaju.

U očekivanju Vašeg prisustva srdačno Vas pozdravljamo!

PREDSEDNIK
SKUPŠTINE OPŠTINE SRBOBRAN
Slava Lj. Šijačić,

Szenttamás Község meghívója az ünnepségre

Guzsella László, Pulai János és Gion Nándor az Októberi Díj átadásán

A legnagyobb elismerésnek, amit akkoriban szülővárosától kapott, az Októberi Díj odaítélése számított. 1979-ben az Októberi Díj megalapításáról szóló határozat és Szenttamás község emlékérme megállapításáról szóló határozata értelmében Szenttamás felszabadulásának napja alkalmából a községi képviselő-testület az Októberi Díjat Gion Nándor szenttamási írónak ítélte oda az irodalom, a kultúra és a tájékoztatás területén végzett eredményes munkájáért. A 020-225/79-01 iktatószámú határozatot Szenttamás Község Hivatalos Lapjában (1979. 7. sz., 179.) tették közzé. Az írónak 1979. október 19-én a szenttamási képviselő-testület díszülésén adták át a plakettet és az oklevelet.

Gion Nándor az Októberi Díj átadásán
a szenttamási községháza nagytermében

A szülővárosban az Októberi Díj átadását követően húsz évig semmilyen kultikus eseményre nem került sor. Az írót a XX. század utolsó évében kezdték ismét emlegetni a Virágos Katonát ábrázoló stációkép kapcsán. A szenttamási kálvária és a Virágos Katonát ábrázoló stációkép Gion Nándor regényeinek köszönhetően lett ismert és látogatott helyszín, a Gion-kultusz egyik objektuma. 1999-ben a szenttamási polgárok összefogásának köszönhetően megindult a romossá vált kálvária felújítása. A Nemzeti Kulturális Alap támogatásával felújított kálváriát a millenniumi esztendő délvidéki ünnepségei keretében, 2001. augusztus 19-én szentelték fel.

A romos kálvária az 1990-es években

A kápolna oltárképeit és a stációképeket Morvay László budapesti művész készítette tűzzománc technikával. Morvay László nagyra értékelte Gion Nándor munkásságát, kedvenc regénye volt a *Virágos Katona*, a Virágos Katonát ábrázoló stációképeket a regénybeli leírás (Morvay László szóbeli közlése. Szenttamás, 2001. augusztus 18.) alapján készítette. A felszentelési ünnepségre a szervezők meghívták Gion Nándort és családját is, de az író más elfoglaltsága miatt nem tudott eljönni a rendezvényre.

A felújított kálvária
(Fénykép: Munjin Andrea)

Az év őszén azonban váratlanul ellátogatott, és megnézte a felújított kálváriát. A kálváriára tett utolsó látogatása alkalmával az őt megvendégelő Paska családnál (a kálvária fenntartóinál) dedikálta a Jovan Jovanović Zmaj Általános Iskola könyvtárának gyűjteményében található *A kárókatonák még nem jöttek vissza* című regényt. Ez volt az író utolsó dedikálása szülővárosában.

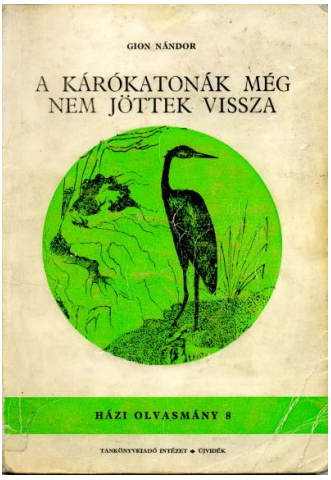

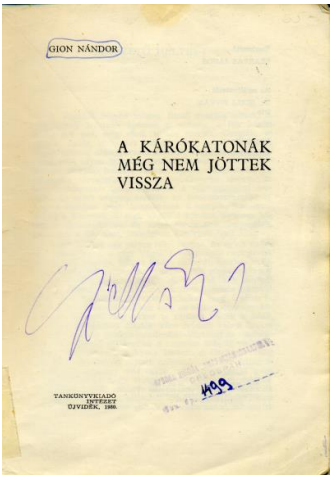

Gion Nándor utolsó szenttamási dedikációja

A dedikáció „általában (bár nem minden esetben) tartalmazza a címzett nevét, azt a nevet, akihez az ajánlás szól, a szerző/dedikáló nevét (olykor »a szerző« formában, újabban és többnyire viszont inkább aláírásként, a teljes nevet kiírva), s a címzetthez való viszony valamely – hosszabb-rövidebb – formuláját. A dedikációban többnyire, bár nem minden esetben, megtalálható az ajándékozás időpontja: hely, év, hó, nap is – vagy ezek egynémelyike" (Lengyel, 2001: 67–71). Az iskola könyvtárában a megőrzés érdekében már nem kölcsönzik *A kárókatonák még nem jöttek vissza* című házi olvasmány aláírt példányát, az iskolakönyvtár különgyűjteményként kezeli. A könyv dedikációja a szerző/dedikáló nevét tartalmazza, az aláírás a címlapon található.

Gion Nándort 2002. szeptember 12-én helyezték örök nyugovóra a budapesti Farkasréti temetőben. Szenttamás önkormányzatát és a szenttamásiakat háromtagú küldöttség (dr. Szlimák Sándor, Németh Dezső, Futó Hargita) képviselte a temetésen, hogy elhelyezzék a szülőváros koszorúját az író sírján. A koszorú a temetés kegyeleti aktusának egyik kelléke, a „neves halottal való viszonyt reprezentálja" (Kalla, 1997: 113). A koszorúzási rítusnak kettős szerepe van, egyrészt „a közösség elismerése és hálája jut kifejezésre hódolat és imádat formájában, másrészt a szertartásban való részvétel, a közösségi aktusban való feloldódás a résztvevőkben erősíti a közösségi szolidaritást, az érzelmi kohéziót, mégpedig annak révén, hogy a közösség lelki beállítódását a koszorúzás tárgya iránti hódolat vagy imádat jegyében egyneműsíti" (Takáts, 1997: 25). A koszorúszalag felirata sajátos tartalmakat hordoz. Társadalmi temetéseken protokolláris, tisztelgő funkciója kerül előtérbe. A nagy írók, politikusok, közéleti személyiségek hagyatékaiban (pl. Jókai Mór, Kossuth Lajos stb.) fellelhetők a sírszalagjaik is. A koszorúszalagok funkciója, hogy reprezentálják az „adományozó és a nagy író közötti viszonyt, a szövegek elsősorban a kettőjük közötti kapcsolatra utalnak, vagy utólagos kapcsolatot létesítenek ezzel a végső ajándékkal" (Kalla, 1997: 121). A hagyomány előírja a nyelvi fordulatokat, amelyekkel a gyászolók búcsúzhatnak a halottól. A családi koszorúszalagok feliratai két elemből, a búcsúmondatból és az adományozók megnevezéséből áll. A társadalmi, reprezentatív temetések koszorúszalagjain három elem kombinálódik: minősítés (a koszorú adományozójának gondolatai, véleménye a halottról), megnevezés, aláírás (Kalla, 1997: 112–122). Gion Nándor temetésén a szülőfalu koszorújának szövege a családi koszorúk feliratának szerkezetét követte: a búcsúmondatot (utolsó üdvözlet) követő megszólítás a szülőhelyet hangsúlyozva Szenttamás írójának szólt, a megnevezés elmaradt, az aláírás közösségi, egyszerű és rövid: a szenttamásiaktól. Mivel Gion Nándort nem szülőhelyén temették el, a szenttamásiak az író kedvelt helyszínéről, a kálváriáról hoztak földet, és a temetési szertartás során a koporsójára hintették.

Az író sírja a Farkasréti temetőben

Az író halála után, 2002. november 1-jén emléktáblát lepleztek le és koszorút helyeztek el Gion Nándor szülőházán. Gion Nándor hozzátartozói, édesanyja, Gionné Gallai Teréz – aki az

emléktábla-állításkor a házban élt –, közéleti személyiségek, az önkormányzat, a szervező pártok képviselői és írótársak jelenlétében Szarvas Péter szenttamási plébános egyházi szertartás keretében szentelte föl az emléktáblát: „Az emlékezés gyűjtött itt össze bennünket a ház előtt, hogy emlékezzünk községünk szülöttjére, egy íróra. Temetésére nem tudtunk eljutni, innen csak néhányan voltak, most emlékezünk rá, és megáldjuk ezt az emléktáblát, amit az ő szülőházára helyeztünk, hogy mások is lássák, eszükbe jusson Nándor, aki oly sok szépet írt Szenttamásról, és szívén viselte Szenttamást, az ő szülőhelyét." (Berecz Mária felvétele. Szenttamási Rádió, 2002. november 1.) A felszólalók beszédében megfigyelhető a vallás és az írói kultusz közötti párhuzamvonás: Egeresi Sándor, a Tartományi Képviselőház alelnöke felszólalásában az íróval kapcsolatban a Virágos Katona-metaforát alkalmazta, Dušan Mudrinski, a helyi önkörmányzat képviselője arról beszélt, hogy az író első lépéseit Szenttamáson tette, első szavait itt mondta ki, és ezek a szavak később, alkotói munkásságában igazi poézissé váltak, Dudás Károly, a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség elnöke beszédében azt fejtegette, milyen gondolatokat ébresztett benne Gion Nándor életpályája, és hogyan hatott a gioni életmű a vajdasági magyarok közösségére. Beszédének zárószakaszában az író megszólítására a *Testvérem, Joáb* regénycím parafrázisát használta.

Gion Nándor író szülőházán leleplezték az emléktáblát

Szenttamáson, Gion Nándor író szülőházán emléktáblát lepleztek le tegnap délelőtt. Jeles közéleti személyiségek, írótársak, Gion Nándor hozzátartozói és szépszámú szenttamási polgár jelenlétében Szarvas Péter plébános föl-szentelte az emléktáblát. Gion Nándor 1941-ben született. Az Újvidéki Rádió munkatársa, magyar nyelvű műsorainak főszerkesztője volt, majd az Újvidéki Színház igazgatója, a Vajdasági Íróegyesület elnöke, a jugoszláviai magyar irodalom egyik legjelentősebb alakja. 1993 óta Magyarországon élt. Idén augusztus 26-án hunyt el Szegeden.
(Bővebb beszámoló a 4. oldalon)

Aleksandar JOVANOVIĆ felvétele

Magyar Szó, 2002. november 2.

A kultikus szemlélet leggyakrabban a vallásos-szakrális szférából meríti képzeteit és azonosításait, a költőket, írókat a szentség szférájába utalja (Margócsy, 2007: 50). Az alkotó

életének egyes epizódjaiban felidéződhetnek Krisztus életének mozzanatai (Margócsy, 2007: 52), Egeresi Sándor is Krisztusra asszociált beszédében, amikor úgy fogalmazott, hogy e ház falai között 61 évvel ezelőtt felsírt a kisded, akinek a betlehemi csillagra utaló vezérlő csillaga a mindenségben ragyogott. Dudás Károly azzal fejezte beszédét, hogy Gion átlépett az örökkévalóságba, visszatalált az egekhez és csillagokhoz, oda, ahol regényeinek hősei élnek és citeráznak naphosszat. Az emlékező Gion Nándor életét Krisztus életével állítja párhuzamba: az írót nagy tanítómesternek szólítja. Alkotói teljesítményét Jézus bibliai történetekből ismert képességeivel írja le: birtokában volt a csodának. A költők és írók „mind életük, mind alkotásuk során mágikus-mitikus csodákban részesülnek, s rajtuk keresztül csodák, mindenható, emberfeletti történések nyilvánulnak meg" (Margócsy, 2007: 52). Az írónak égi szféra által kijelölt küldetése volt, hogy „keblére ölelje a sokat szenvedőket, akik bibliai módon arcuk verejtékével keresték meg a kenyérrevalót". A transzcendens szféra akaratát, az (élet)utat a fényes csillag jelezte, az égi jel által Gion a „Kárpát-medence jeles írójává" predesztináltatott. Dudás Károly beszédében evangélistákra utaló fordulatot idéz Hornyik Miklóstól: az evangélisták Jézus szenvedéstörténetét, Gion Nándor a délvidéki ember szenvedéstörténetét írta meg. Alkotásaival szolgálatot tett nemzetének, „megírta remekbe szabott regényeiben az itteni emberek fájdalmait, gonosz elmarasztalásukat", szemléletes képpel fejezte ki a jellegét annak a közösségnek, amely „latroknak is citerázik". Az alkotónak elsőrendű tulajdonsága, hogy ő a legnagyobb, legkiválóbb, vagy legalábbis egy területen, vagy egy tulajdonság hordozásában a legtökéletesebb (Margócsy, 2007: 75): az emlékező szerint Gion abban emelkedik ki a többi vajdasági magyar író közül, hogy „egyedül neki sikerült megírnia a Vajdaság regényét". A Magyar Írószövetség nevében Tari István író mondott búcsúbeszédet, amelyben Gion és Szenttamás viszonyáról szólt.

Emléktábla a Gion-ház homlokzatán

Az emléktáblát, amellyel hivatalosan is kultuszhellyé nyilvánították a szülőházat, Dudás Károly és Tari István leplezte le, és az írószövetség nevében elhelyezték a kegyelet koszorúját. A megemlékezés koszorúját a tartományi kormány alelnöke, Egeresi Sándor, az önkormányzat nevében Gál Sándor, Bergel Zoltán és Dušan Mudrinski író, szerbtanár helyezte el. A koszorú kegyeleti tárgy, a koszorúzás kegyeleti aktusként ismert cselekmény. A koszorúzás ünnepélyes szertartása szorosan kapcsolódik a holtak tiszteletéhez, kultuszuk fenntartásához. Elsődleges formájában halott személyhez kötődik, szokásos része a temetési szertartásnak. Takáts Ferenc csoportosítása szerint az elsődleges emlékhely, amit megkoszorúznak, a sír vagy síremlék, a másodlagos emlékhelyek pedig azok a helyek, amelyekkel az elhunyt személy életében kapcsolatban volt: a szülőház, az emlékhelyet megjelölő emlékmű, mint például az emléktábla, köztéri szobrok, domborművek stb. A koszorúzási szokást archaikus képzetek, korábbi tudattartalmak továbbélése jellemzi: „Egy halott személy szülőházának vagy szobrának a megkoszorúzása ugyanis csakis annak a hiedelemnek a keretében tekinthető értelmes cselekedetnek, s a kívülálló szemében is csakis annak a hiedelemnek a fényében értelmezhető,

amely szerint az elhunyt személyt – vagy legalábbis az elhunyt személy szellemét, esetleg valamely tulajdonságát: hősiességét, nemességét, ilyen-olyan tehetségét – a szülőház és a szobor az érintkezés, illetve a hasonlóság mágiája révén a szó szoros értelmében *tartalmazza*, ennélfogva a koszorúzó – aki egyébként közömbös és halott tárgyakra hordaná koszorúit minden cél és értelem híján – a szülőházban és a szoborban magát az elhunyt személyt tisztelheti" (Takáts, 1997: 23–24).

Fontos elemei a kultusznak az író tiszteletére meghirdetett irodalmi pályázatok. Az irodalmi pályázatok az író és művei népszerűsítését szolgálják, céljuk, hogy a diákok közelebb kerüljenek az író munkásságához, részletesebben megismerjék az életművét és alkotásait. A kultuszszervező tevékenység eredményeként 2003-ban és 2004-ben három Gion Nándor Irodalmi Pályázatot is meghirdettek Vajdaságban. 2003. május 10-én a szenttamási községháza nagytermében Gion Nándor emlékére szervezett irodalmi estet a Három Vármegye Ifjúsági Mozgalom szenttamási tagozata és a Jovan Jovanović Zmaj Általános Iskola. Az ugyanez év őszén meghirdetett pályázatra Gion-művek szereplőit bemutató dolgozatokat vártak a szervezők.

2004 elején a szabadkai Svetozar Marković Gimnázium is meghirdette a Gion Nándor Irodalmi Pályázatot.

Németh Dezső, Gion Eszter, az író özvegye és Rencsár Tivadar az emléktábla előtt (2007. április 5.)

Az intézményesülés periódusa

Az intézményesülés időszakához köthető a Gion-zarándoklat kegyhelyének számító Gion Nándor Emlékház létrejötte és az évente megrendezésre kerülő Gion Nándor Napok rendezvénysorozat, amely az író születésének hónapjához, februárhoz kötődik. Az emlékhelyek és múzeumok a kultusz jelenvalóságát biztosítják, mert a kultuszoknak állandó helyekre van szükségük, ahol a hívők bármikor leróhatják kegyeletüket, írja Lakner Lajos a Petőfi Házzal kapcsolatban (Lakner, 2004: 145). Ilyen hely az is, ahol egy-egy alkotó élt. A kultikus gondolkodás szerint ugyanis az alkotó lakhelye „megszenteltnek" (Lakner, 2004: 141) számít.

Sargina Ludmilla a Puskin-házakról írt tanulmányában az irodalmi múzeumok két típusát, az irodalomtörténeti múzeumot és az irodalmi emlékmúzeumot különíti el. Az irodalomtörténeti múzeum kiállításai az irodalom fejlődését történelmi összefüggéseiben mutatják be, az irodalmi emlékmúzeumok általában emlékhely-komplexumok, épületet, lakást, birtokot, írók személyes tárgyait és irodalmi kiállításokat foglalnak magukba (Sargina, 1994: 197). A Gion Nándor Emlékház Szenttamáson az „egyszemélyes, azaz egyetlen szerzővel foglalkozó" (Takáts, 1994: 187) irodalmi emlékmúzeum típusába tartozik.

Az intézménynek otthont adó épület Gion Nándorék családi háza a mai nevén Popovača venac utca, az író születésekor Sutjeska utca 30-as száma alatt.

A családi ház 2001-ben és 2009-ben

Az utcáról, „Szenttamás legkisebb, mindössze nyolc házból álló utcájáról" (Füzi, 1998: 5) és a családi ház környezetéről több nyilatkozatában is beszélt az író. Gion Nándor utcája a helyszíne a *Testvérem, Joáb*, *Az angyali vigasság* és az *Ezen az oldalon* című kötetek írásainak is, ez utóbbiban, a *Keresztvivő a Keglovics utcában* és a *Példabeszéd a szelídített állatokról és az emberszabású növényekről* című novellájában a Keglovics utca néven szerepel.

A *Magyar irodalmi helynevek A-tól Z-ig* szülőházként említi a Popovača venac utcai családi házat: „Szülőháza 1994 nyarán egy közlekedési baleset során megroggyant, de 1996-ban eredeti állapotában helyreállították" (Erős, 2004: 543–544). Gion viszont 1994-ben a Kortárs folyóiratban publikált naplórészletében azt írja, hogy egy vert falú falusi házban született, mert az apja akkor kezdte építeni a családi házukat: „Otthon éreztem magam igazi szülőházamban is, amelyet azóta lebontottak, az apám által felépített házunkban is, amely még mindig áll..." (Gion, 1994: 19–20). Ugyanebből az írásból ismert, hogy kicsi kora óta ebben az apja által épített házban élt, mert még meg sem száradt a vakolat, nedves volt a vert falú ház, amikor beköltöztek. A családi ház 1940-ben épült, az író mindössze féléves volt, amikor 1941 őszén odaköltözött a szüleivel (*Szülőföldem: Szenttamás*). Az író a *Szülőföldem: Szenttamás* című dokumentumfilmben sem határozta meg pontosan a születési helyét, csupán annyit árult el a riporternek, hogy családi

házuktól pár száz méterre született egy kis nádfedeles házban, ahol akkor albérletben laktak a szülei. A kis nádfedeles ház a mai Prizreni utca 30-as száma alatt állt. Az épületet az utca- és környékbeliek Gion-házként emlegették (A házat és a telket az 1950–60-as évek fordulóján megvásárolta a ma ott lakó Fehér család. A nádfedeles házat a hatvanas évek első felében lebontották, helyén új ház épült.).

Az irodalmi kultuszokat „előhívó, létrehozó és fenntartó közösségi emlékezet, valamint manifesztatív megnyilvánulása, a rendszerszerű ismétlődés életre hívta – a szó pozitív értelmében – szertartásos cselekményrend térfüggő (térösszefüggésben kibontakozó) jelenség. Az életmű olyan tárgyi emlékeihez kötődik, mint amilyen a szülőház/alkotói ház, a személyes léttér dokumentumai, a könyvtár, a kéziratok, az írói relikviák" (Bence, 2004: 95). Gion Nándor térbeli kötődései három városhoz, Szenttamáshoz, Újvidékhez és Budapesthez fűződnek. Szenttamáson az emlékházzá alakított szülői ház a kultusz legfontosabb intézménye. Ha az emlékház történeti kontextusát vázoljuk fel, az első dátum 2002. Ekkor merült fel a családi ház megvételének gondolata. A kezdeményező Zatkó Ibolya zenetanár, a Citerazene-barátok Klubjának vezetője, a Vajdasági Magyar Szövetség szenttamási szervezetének elnöke volt. Az emléktábla leleplezése után nemsokára, 2002. november 8-án meghalt Gion Nándor édesanyja, Gionné Gallai Teréz, és eladásra került a ház. A kínálkozó alkalmat nem merték, nem volt szabad elszalasztani. Mivel a kultusz sajátos arculatot ad egy településnek, és közösségmegtartó ereje van (Keresztesné, 2000: 188), Zatkó Ibolya elgondolása szerint a háznak, az író emlékének ápolása mellett, közösségmegtartó funkciót is el kellene látnia. A *Gionfalva* című portréfilm szerzőinek nyilatkozva elmondta, hogy a családi házat emlékházzá kell alakítani, mert „vétek volna, ha Szenttamás egy szenttamási írónak ezt nem biztosítja" (*Gionfalva. Szenttamási portré*). Felmerült a gondolat, hogy az épület nemcsak múzeumként, hanem magyar művelődési házként, kulturális rendezvények színhelyeként is működhetne. Zatkó Ibolya halála után Németh Dezső, a Vajdasági Magyar Szövetség helyi szervezetének és a CBK új elnöke vette át az emlékmúzeum alapításával kapcsolatos ügyek intézését.

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma segítségével az épület és a telek 2004. június 9-én a Citerazene-barátok Klubjának tulajdonává vált. Miután építési szakértők véleményezték a ház állapotát, nyilvánvalóvá vált, hogy nem lehetséges tatarozni, át kell építeni az eredeti alapokra és meghagyni eredeti formáját, kinézetét. 2007 nyarára elkészült a tervdokumentáció, amivel ugyanebben az évben sikeresen pályáztak a Vajdasági Autonóm Tartomány Nagyberuházási Alapjánál. A munkálatok a következő év tavaszán kezdődtek, és 2009 nyarára fejeződtek be. A Gion Ház 2009 nyarán kezdte meg működését, ekkor még nem emlékmúzeumként, hanem különféle kulturális rendezvényeknek nyújtott otthont. Az emlékmúzeum megnyitóját először 2009. augusztus 29-ére tervezték, de a gazdasági világválság miatt erre nem kerülhetett sor.

A kultuszt folyamatosan ápolni kell, szükség van a „rögzített értelemtartalmak állandó ismételgetésére, felmutatására, újabb és újabb hitvalló, hitet megerősítő cselekedetekre: ünnepségekre, kiadványokra, megemlékezésekre. E védelmi technikák alapelemei: az alkotó karizmájának folytonos felmutatása, a kultikus hős rendkívüli nagyságának, reprezentáló erejének újabb és újabb igazolása" (Lakner, 2005: 18). A kultusz állandó igazolásra szorul, különben az idő múlásával, a viszonyok megváltozásával elhalványul és eltűnik. A kultusz popularizálása, folyamatos ápolása érdekében 2006-tól minden februárban, az író születésnapjának a hónapjában, Gion Nándor Emléknapokat szerveznek a Szenttamási Népkönyvtárban.

2006-ban a a *Gion-rajongók estje (Szenttamás–Budapest)* című rendezvény keretében mutatták be Tóth Barnabás és Simonyi Balázs budapesti filmesek Gion Nándorról szóló dokumentumfilmjüket. A 25 perces *Gionfalva (Szenttamási portré)* című dokumentumfilmben (Snittegylet Filmműhely, 2008) a Gion Nándorral készült egyik utolsó interjú látható (Tóth Barnabás készítette 2001 decemberében). A filmben nyilatkozik Gionné Gallai Teréz, Gion Nándor édesanyja (Tóth Barnabás interjúja 2001 decemberében készült), Gion Juba Eszter, Gion

Nándor neje, Szerbhorváth György szociológus, megszólalnak a szenttamási ismerősök, Gion-rajongók és még sokan mások.

Tóth Barnabás és Simonyi Balázs
bevezetőt mond a Gionfalva című portréfilmhez
(Gion Nándor Emléknapok, Szenttamás, 2006)

Ugyanebben az évben a szegedi, sorrendben IV. Ifjúsági Találkozó szervezői Gion Nándor irodalmi munkásságának bemutatására vállalkoztak, a rendezvényen részt vettek a szenttamási Jovan Jovanović Zmaj Általános iskola diákjai és tanárai is. A szenttamási diákok Gion Nándor műveiből vett részletekkel, Gion-irodalmi összeállítással léptek fel. A 2006. április 29-én és 30-án a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége Szegedi Tagozatának szervezésében megtartott IV. Ifjúsági Irodalmi Találkozón Gion Nándorról szóló kiállítást, az író regényeiből készült filmeket és dokumentumfilmeket láthatott a közönség, illetve hallhatta dr. Virág Zoltán *Az értékrendek racionalizációja (Gion Nándor korai regényei)*, dr. Füzi László *Gion Nándor kései novellái*, dr. Árpás Károly *A kép összeáll (A gyermekkor ábrázolása Gion ifjúsági regényeiben)* és Mikola Gyöngyi *Verekedés a Zöld utcában (Az erőszak ábrázolása Gion Nándor prózájában)* című előadását.

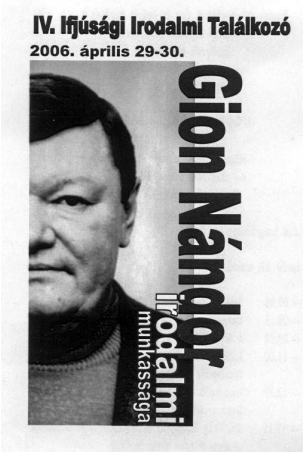

IV. Ifjúsági Irodalmi Találkozó
(Szeged, 2006. április 29–30.)

Az emlékház-létesítés céljából megvásárolt szülőház újjáépítési munkálatainak megkezdésével egy időben Gion Nándor néhány szenttamási tisztelője Németh Dezső és Horváth Futó Hargita, magyartanár vezetésével 2006-ban gyűjtést indított a még fellelhető fényképek, levelek, dokumentumok, relikviák begyűjtésére. Ekkor még nem alakult meg hivatalos egyesület vagy emlékbizottság, amely intézményesen szervezte volna a kultuszeseményeket Szenttamáson, a Gion-kultusz ápolását néhány ember, egy baráti-irodalmi csoport tűzte ki célul. Megkezdődött a Gion-művek szenttamási helyszíneinek feltérképezése, fényképes dokumentálása, a szereplők azonosítása létező személyekkel, az opus bibliográfiai feldolgozása, a Gion-művek és a róluk írt kritikák, ismertetők, tanulmányok, az íróval készült interjúk összegyűjtése. A kultusz alanya, Gion Nándor, műveinek megírásával érdemelte ki a megbecsülést, és mivel a „műalkotás a befogadás folyamatában kel életre, a kultuszkutatót a műnek nemcsak értelme, hanem a kulturális-társadalmi közegben való tényleges élete foglalkoztatja" (Tverdota, 2006: 840–841), ennek pedig az írói bibliográfia a legjobb mutatója.

Az összegyűjtött anyagból 2007. március 31-én a Gion Nándor Emléknapok keretében kiállítás nyílt a Szenttamási Népkönyvtárban. A kiállítás szerzői Horváth Futó Hargita, Németh Dezső és Kiss Éva voltak. Az író életéből fényképeket és dokumentumokat bemutató kiállítást Rencsár Tivadar, az Újvidéki Televízió szerkesztője és újságírója, Gion Nándor gyerekkori barátja, osztálytársa nyitotta meg. Beszédében Gion Nándorról, kettejük közös gyermekkoráról, egyetemi éveikről beszélt, és kiemelte Aladics János magyartanár Gion Nándor írói pályájának alakulásában betöltött szerepét.

Aladics János volt Gion Nándor és Hegedűs-Budánovics Ida násznagya az esküvőjükön

„Aladics János *(Ókér, 1928. január 30.–Újvidék, 1986. augusztus 28.) – Az Újvidéki Rádió és Televízió újságírója és színikritikusa, a művelődési rovat szerkesztője. Újvidéken érettségizett 1948-ban, ugyanott, a Pedagógiai Főiskolán B. Szabó Györgynél diplomázott, s még abban az évben kinevezték magyartanárnak a szenttamási általános iskolába. Az V. osztály osztályfőnökeként kezdte meg pedagógiai pályáját, s ez volt az első és egyben az utolsó nemzedék is, amelyet kivezetett. A diákjainál nem sokkal idősebb tanár megszerettette velük az anyanyelvet, a mondott és írott szót, s irodalmi ismereteiket is jól megalapozta. Némelyik közülük azóta sem tette le a tollat, tanítványai közül két író (Gion Nándor, Végel László), egy írogató orvos (dr. Szép Dezső) és egy újságíró (Rencsár Tivadar) került ki. 1953 őszén*

került az Újvidéki Rádióhoz, s ettől kezdve, csaknem harminc éven át a médiában dolgozott." (Kalapis, 2002: 25–26)

Rencsár Tivadar beszéde az adatoló emlékbeszéd típusába (Porkoláb, 2005: 59) sorolható, kordokumentum, amely az író életéből közöl adatokat:

Rencsár Tivadar megnyitja a kiállítást
(Fénykép: Nagy Magdolna)

„Nándor, és ezt nem az örök barátság mondatja velem, hanem ez tényleg így igaz, mindenre alkalmas volt. A sporttól kezdve, a röplabdától – Szekrény Ferenc osztálytársunk, barátunk is itt van, tanúsíthatja – a fociig, a fafaragásig, a kőműveskedésig, tényleg mindenre nagy tehetsége volt. Okos, gondolkodó ember volt a nagy Nándor. És még egyszer mondom, nem azért, mert a mi barátunkról van szó, hanem azért, mert ilyen ez a szenttamási föld, ilyenek a szenttamási emberek, ebből a Szenttamásból ilyen emberek tudnak kinőni. Amikor hallottam erről az emlékkiállításról, egyre többet gondolkodtam arról, milyen is volt Nándor, hogyan alakult az életünk. Picikorunktól az elválásig együtt nőttünk fel, együtt küzdöttük végig az életet. Hogyan is alakult a mi sorsunk? Mondhatom, Nándor predesztinálva volt az irodalomra is, azt hiszem, hatodikba vagy hetedikbe jártunk, emlékszem az osztályteremre, amelybe jártunk, de hogy hanyadikosok voltunk, már nem tudom, lényegtelen is, Aladics János tanár úr íratott velünk egy iskolai dolgozatot. A barátságról kellett írni. Arra emlékszem ma is, hogy nagy Nándor dolgozata, ami egy irkalapnak a háromnegyed részét töltötte ki, olyan tökéletes fogalmazvány volt – remélem, egyszer náluk a padláson megtalálom azt a magyarfüzetet, amibe írta –, hogy Aladics tanár úr, aki sok mindent elolvasott életében, nem tudott szóhoz jutni. Mindenkinek lelkesedve mutatta a fogalmazást hangsúlyozva, hogy azt egy kisgyerek írta az iskolában. Tényleg gyönyörű volt. Őszi, téli estéken azt játszottuk, hogy írók vagyunk, ülünk és írogatunk nálunk a konyhában, és tényleg Nándorból, ahogy később is, jöttek a szavak, a mondatok, a mesék. Írói alkat volt, pedig kis híján múlott, hogy ne író legyen. A nyolcadik osztály befejezése után egy évig inaskodott, előbb kereskedő volt, azután Romodánál – ha emlékeznek rá az idősebbek – bicikliket próbált javítani. Az édesapja, Matyi bácsi, egy áldott jó ember, úgy gondolta, hogy nem tudja eltartani, ha iskolába adja, de egy év után ráadta a fejét, és a hároméves szabadkai vasúti iskolába iratkozott Nándor. Abban a három évben ősszel és télen nem voltunk együtt, a nyarat természetesen együtt töltöttük, és megértük azt, hogy befejeztük a középiskolát, ő a szabadkait, én a gimnáziumot. Elhatároztuk, hogy ő Belgrádba a gépészeti karra iratkozik, mivel vasúti, gépészeti iskolát fejezett be, én pedig, mivel ösztöndíjat kaptam a jogra, természetesen megyek vele Belgrádba – annak ellenére, hogy Újvidéken megnyílt a jogi kar –, két szenttamási, normális, eddig együtt voltunk, együtt leszünk ezután is, és a fővárosban folytatjuk a tanulmányainkat. A szerencsének vagy szerencsétlenségnek – akkor az nekünk nagy szerencsétlenségnek tűnt – köszönhetően úgy sikeredett, hogy Nándornak felvételi vizsgát kellett

tennie, mivel hároméves középiskolát végzett. A felvételin 49 pontot kapott, ha ötven pontot szerez, beírják az egyetem első évére, ott tanulunk Belgrádban, és hiszem, hogy Nándor ma világhírű – és ezt megint nem azért mondom, mert ő volt a legjobb barátom, hanem azért, mert ismertem a képességeit – gépészmérnök, tudós lett volna, és kötve hiszem, hogy irodalommal foglalkozik. Ezen az egy ponton múlott, és azon, hogy nagyon el voltunk keseredve, én magamra maradtam Belgrádban, neki pedig haza kellett jönnie csalódva, hogy nem sikerült. Szerencsére – én Belgrádban egy hónapon át kerestem lakást, tengődtem, és amikor hazajöttem, akkor mesélte ezt el Nándor – Újvidéken leszállt, hogy halogassa egy kicsit a hazatérést, és eszébe jutott Aladics tanár úr. Elment hozzá vendégségbe meglátogatni. A tanár úr mondta neki, ha már így alakult, miért nem próbál meg beiratkozni a Magyar Tanszékre. Megaludt nála, másnap elment, természetesen játszva letette a fölvételit anélkül, hogy készült volna, mert világéletében sokat olvasott a ponyvaregénytől az égvilágon mindent. Nekem azt mondta: – Gyere te is Újvidékre, itt van a jogi kar, van lakás, a harmadik ágy – Milacski Mátyás szenttamási barátunk lakott vele egy szobában akkor – neked van fenntartva. Így került még közelebb az irodalomhoz, és lett belőle az, aki lett." (Berecz Mária felvétele. Szenttamási Rádió, 2007. március 31.)

A négy témakört – Gion Nándor gyermek- és iskoláskori éveit, az iskoláztatásával kapcsolatos dokumentációt, irodalmi munkásságát, társadalmi és irodalmi elismeréseit – felölelő kiállítás anyaga a Szenttamási Népkönyvtár kiállítótermében lett elhelyezve. A kiállítás helyszínére a könyvtár kölcsönzési és információs terméből lehetett belépni egy három méter magas barokk stílusú faragott faajtón. Az ajtó két oldalára a rendezők Gion Nándor kinagyított portréit helyezték el, az arcképeket 2001 decemberében készítette az író budapesti lakásában Simonyi Balázs fotós.

Az író utolsó portréi
(Fénykép: Simonyi Balázs)

A látogató a kiállítás nyitóelemeiként szolgáló írói arcképek között léphetett a kiállítóterembe. A leghangsúlyosabb helyre, a terem közepén álló asztalra kerültek az író kötetei, illetve válogatás folyóirat- és újságcikkeiből. A terembe belépő látogató ezeket vehette legelőször szemügyre: a sokoldalú, termékeny író gazdag életművét. Húsz regény, novelláskötet, a Hídban, az Új Symposionban, a Magyar Szóban, a Forrásban és még számtalan más lapban, folyóiratban, antológiában publikált szépirodalmi írások, tanulmányok, kritikák, cikkek, naplójegyzetek. A kiállított kötetek egy részét Gion Nándor ajándékozta a Szenttamási Népkönyvtár olvasóinak. A könyveket, amelyeknek nagyobb részét az író a kézjegyével is ellátta, a könyvtár Helytörténeti Tárában őrzik. A dedikáció a maga egyediségében a kézírás egyik típusa (Praznovszky, 2006: 843).

A dedikált könyv kultikus tárgy és irodalomtörténeti forrás is: „A dedikálás, a dedikált könyv megküldése a mecénásnak, a pályatársnak, a személyesen ismert s valamilyen szempontból fontos olvasónak, az irodalmi élet egyik rituáléja. Eredetileg az új könyv megjelenéséhez

kapcsolódó ünnepi rítus, később, időben hozzánk közeledve s egyre általánosabbá válva az ünnepi és a hétköznapi között elhelyezkedő átmeneti rítus. A szerző (dedikáló) ezzel megtiszteli a megajándékozottat, kifejezi viszonyát hozzá, gesztust gyakorol. Egy-egy dedikáció tehát érdekes, mint az irodalmi élet történésének, a gesztusnak megfogható dokumentuma, s érdekes maga a dedikátum, az ajánlás szövege is: az a mód, ahogy ez a gesztus nyelvileg realizálódik" (Lengyel, 2001: 67–71). Gion Nándor a Szenttamási Népkönyvtár Helytörténeti Tárában fellelhető műveit – és azok néhány fordítását – 1982 októberében két alkalommal, 21-én és 30-án dedikálta.

A szülőföld nem felejt

A szenttamásiak célja a Gion-kultusz kialakítása, az író emlékének ápolása

A jövő hét végéig, április 14-éig tekinthető meg a szenttamási Népkönyvtárban az a nemrégiben nyílt egyedi kiállítás, mely betekintést nyújt az öt évvel ezelőtt elhunyt Gion Nándor írói, de személyi hagyatékába is. Fotók, újságcikkek, iskolai bizonyítványok, művek, irodalmi és egyéb elismerések idézik fel emlékét. A helybeli könyvtár és a Citerazene-barátok Klubja, de különösen **Horváth Futó Hargita, Kiss Éva** és **Németh Dezső** nevéhez fűződik, hogy sikerült mindezeket a dokumentumokat összegyűjteni. Biznak abban, hogy ez nem minden, hogy a szenttamásiaknál és másutt is vannak még Gion Nándorhoz fűződő tárgyi emlékek, melyek méltó helye immár a tervbe vett emlékszobában van.

- A kiállított dokumentumok idővel remélhetőleg végleges helyükre kerülnek, méghozzá az egykori Gion-házba, pontosabban az ott kialakítandó emlékszobába. Ezt a házat a klub megvásárolta - mondta **Németh Dezső**, a Citerazene-barátok Klubjának elnöke. - A helybeliek így szeretnének emléket állítani közösségük legnevesebb szülöttének. Szeretnénk viszonozni azt a ragaszkodást, amit az író tanúsított szülőföldje iránt. Mint egy alkalommal vallotta: „A szülőföldem egyúttal természetesen a gyermekkoromat is jelenti. Azt mondják, az emberek inkább a gyermekkorukra emlékeznek. Velem mindenesetre így van. Nem mintha mindenre szívesen emlékeznék vissza. Nem volt kimondottan csúnya gyermekkorom, de nem volt kimondottan szép sem. Izgalmas volt." Gion Nándor műveiben az egyszerű falusi emberek leírásával valójában a helybelieknek állított emléket: a tuki, a túsóvégi, a begluki, vagy éppen a rajcsuri valóságnak, ami hozzánk tartozik. Adózni szeretnénk emlékének, így azt mondhatom, hogy amíg elképzelésünk nem valósul meg, addig évente egy-egy megmozdulással, emléknappal szeretnénk őrizni hagyatékát.

- A Gion-kultusz kialakítása, az író emlékének ápolása a célunk nekünk, szenttamásiaknak - mondja **Horváth Futó Hargita**, az újvidéki Magyar Tanszék asszisztens-gyakornoka. - A kultusz 2002 óta fokozatosan fejlődik. Az első kultusz-eseményre két hónappal az író halála után került sor, 2002. november 1-jén emléktáblát helyeztek el a szülőházán. 2004-ben a Citerazene-barátok Klubjának vezetősége megvásárolta a családtól az író szülőházát, azzal a céllal, hogy Gion-emlékházzá, irodalmi zarándokhellyé alakítsa. Az épület rossz állapota miatt tervben van a lebontása és hasonmásának felépítése. 2003-ban rendeztük meg az első Gion Nándor Napokat. A rendezvényt záró irodalmi esten **dr. Árpás Károly** szegedi író, gimnáziumi tanár és **dr. Hózsa Éva**, az újvidéki Magyar Tanszék docense tartott előadást a gioni életműről, és sor került a meghirdetett pályázatra beérkezett írások értékelésére, a díjak kiosztására. 2006 februárjában két budapesti fiatal filmes, **Tóth Barnabás** rendező és az ELTE filmtörténet/filmelmélet-esztétika szakán végzett **Simonyi Balázs** mutatta be Gion Nándorról készült dokumentumfilmjét a szenttamási Népkönyvtárban. Tavaly kezdtük el gyűjteni az író fényképeit, dokumentumait, műveit. Ennek a gyűjtésnek az eredménye ez a kiállítás, amelyen az anyag egy részét mutatjuk be. A kiállítási tárgyakat egyelőre a Szenttamási Népkönyvtár helytörténeti tárában helyezzük el, miután felépül a Gion Ház, a gyűjtemény ott kap helyet.

■ *NAGY Magdolna*

Magyar Szó, 2007. április 5.

A kiállított Gion-kötetek, írások mellett a Gion-művek fordításai sorakoztak.

Gion-művek idegen nyelven

Az életmű mögött az író relikviává magasztosított személyes dokumentumait tették közszemlére: Gion Nándor saját kezűleg írt feljegyzését két példányban az 1950/1951. iskolaév tanulmányi eredményéről, a szenttamási Magyar Tannyelvű Nyolcosztályos Iskola elismerő oklevelei kitűnő tanulmányi eredményéért és példás magaviseletéért, fénymásolatokat az iskolai anyakönyvekbe való bejegyzéséről, amelyekben a tanulmányi eredmény mellett a diák személyiségjegyeinek leírása is olvasható és az Arany János Nyolcosztályos Iskola szerb nyelven kiállított bizonyítványát a kisérettségi vizsgáról.

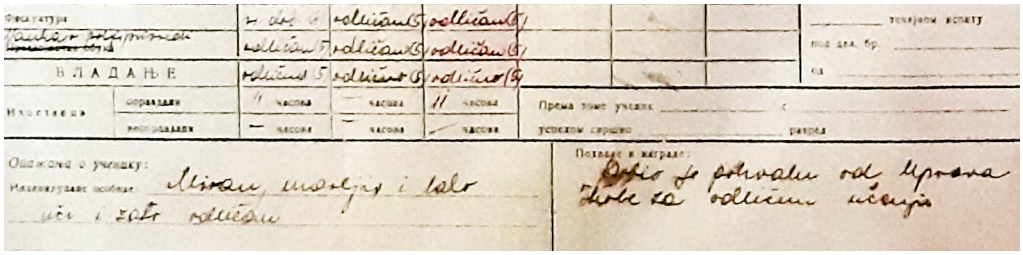

Az 1952/53-as tanév értesítőjének részlete

A kisérettségi vizsga az 1954/1955. iskolaévben június 21-és június 29-e között zajlott. A Szerb Népköztársaság alkotmányának 84. cikkelye és a Jugoszláv Föderatív Népköztársaság Tudományügyi és Kulturális Minisztériumának utasítása alapján meghozott kisérettségi vizsgára vonakozó szabályzat első szakasza kimondta, hogy a nyolcosztályos képzés után nem kötelező kisérettségi vizsgát tenni. Enélkül is megkapták a nyolcosztályos elemi vagy az alsófokú gimnázium (mint a kötelező nyolcosztályos képzés formájának) elvégzéséről szóló bizonyítványt. A kisérettségi vizsga előfeltétele volt a gimnáziumba (felső osztályok) és a szakközépiskolába való iratkozásnak. A tudáspróbára a diákok önként jelentkezhettek. A szabályzat szerint a kitűnő tanulmányi eredmény vagy más körülmény miatt a diák nem volt felmenthető a vizsgáztatás alól.

AZ „ARANY JÁNOS" NYOLCOSZTÁLYOS ISKOLA IGAZGATÓSÁGA
AZ 195[illegible]/195[illegible] TANÉVBEN

DICSÉRETBEN

RÉSZESITI Gion Nándor

VI. OSZTÁLY-a

TANULÓT PÉLDÁS TANULÁSÁÉRT ÉS MAGAVISELETÉÉRT.

Szrbobrán, 195[illegible] évi június 10-én

OSZTÁLYFŐ: IGAZGATÓ:

Látható volt továbbá a szenttamási Vegyes Típusú Ipariskola szerb nyelvű bizonyítványa a záróvizsgáról 1956. június 1-jei és 1956. szeptember 1-jei dátummal, jegyzőkönyvek az Arany János Nyolcosztályos Iskola kisérettségi vizsgáztatóbizottságának üléséiről az 1954/1955. tanévben, bizonyítvány az ipariskola III. osztályának elvégzéséről a fémipari mechanikus szakon és a szabadkai Fémipari Szakközépiskola bizonyítványai. Gion Nándor az 1955/1956. tanévben végezte el az ipariskola III. osztályát a fémipari mechanikus szakon. A záróvizsgát 1956. június 12–16-án tette. Egy évet járt a szenttamási Vegyes Típusú Ipariskolába, ahol az általános iskola 7. és 8. osztályát elismerték az ipariskola első két osztályának, és az első év elvégzése után kiadták a bizonyítványt a hároméves iskola elvégzéséről. Az író monográfusa, Elek Tibor szerint a szenttamási egyéves autószerelő-inaskodás az *Engem nem úgy hívnak* élményforrása: „Az autószerelő-inas munkahelyi megaláztatások, és mai szóval élve, szívatások elleni lázadását, a tizenöt éves kamasz fiú és a tizenhárom éves lány barátság és szerelem között egyensúlyozó viszonyával összekapcsolva [...] sikerült a szerzőnek a felnőtté válás folyamatát gyermekolvasók számára is átélhető módon, egyetelen már-már drámai jellegű eseménysorba sűríteni" (Elek, 2007: 188). Gion ipariskolai évei alatt megismerte az inasok életét, az iparosműhelyek világát.

A kiállított dokumentumok között látható volt dr. Kesler Andrija orvosi igazolása 1956. augusztus 20-i datálással, amelyre Gionnak a szabadkai szakközépiskolába való iratkozáshoz volt szüksége. Keszler doktort a gioni életmű ismerői *A kárókatonák még nem jöttek vissza*, az *Angyali vigasság*, a *Postarablók* és a *Zongora a fehér kastélyból* című művek szereplőjeként ismerik. Kesler Andrija orvos a vizsgálat elvégzése után azt írta az igazolásra, hogy a tizenöt éves Gion Nándor jól érzi magát, testileg és lelkileg egészséges, fertőző betegségben nem szenved. Dignózisa: sine morbo, vagyis egészséges. Beirtakozhat a technikai szakközépiskolába.

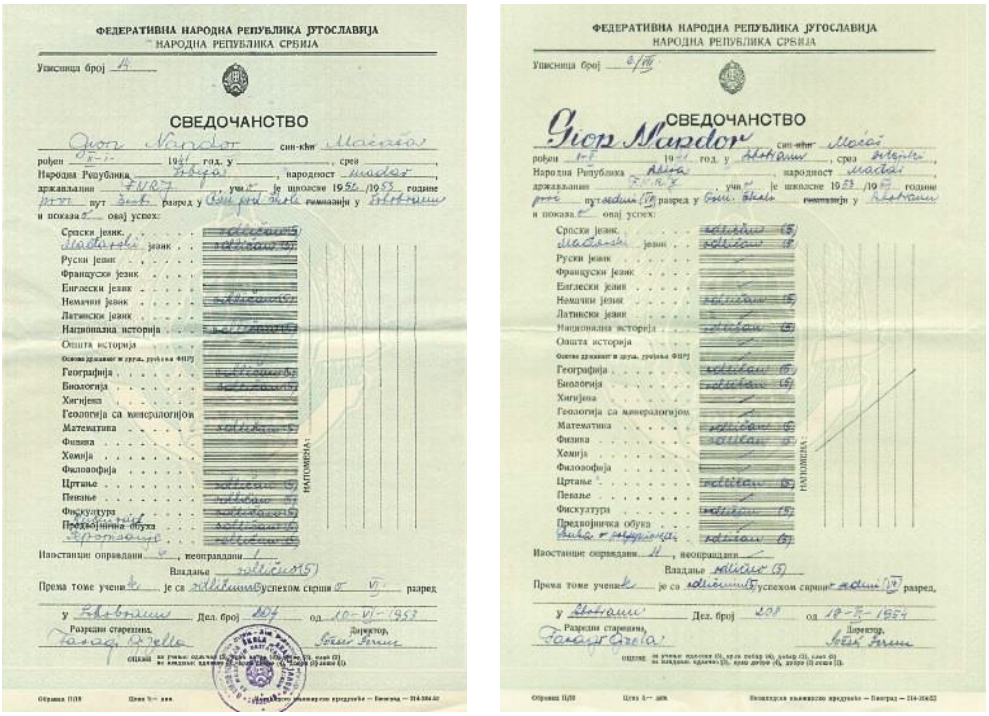
ФЕДЕРАТИВНА НАРОДНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА
НАРОДНА РЕПУБЛИКА СРБИЈА

СВЕДОЧАНСТВО

ФЕДЕРАТИВНА НАРОДНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА
НАРОДНА РЕПУБЛИКА СРБИЈА

СВЕДОЧАНСТВО

Gion Nándor hatodik és hetedik osztályos bizonyítványa

A kiállításon a terek „egymásra következése egy irányított történetet olvastat-járat" (Lakner, 2004: 144) végig a látogatóval. A terem falain három tematikus részre oszlott az anyag. A látogató a bejárati ajtó mögött az óramutató járásának megfelelően kezdte meg sétáját. Az első tematikus egység a hétköznapi embert, életformáját, környezetét mutatta be. A fényképeken az író családja, barátai, iskolatársai körében látható. A családi fényképeken felsorakoznak a *Latroknak is játszott* című családregény szereplői: az író anyai nagyapja, (Rojtos) Gallai István, anyai nagyanyja, Gallai szül. Krebs Teréz (Rézi), Gion Mátyás, az író édesapja, Gion szül. Gallai Teréz, az író édesanyja, Gion Márton, az író öccse stb. A fényképanyag második része az általános iskolás, ipariskolás, szakközépiskolás, egyetemista és katona Giont, továbbá az apát és a befutott írót láttatja.

A második tematikus egység Gion, a gioni opus és a szülőváros, Szenttamás kapcsolatára mutat rá. Az irodalom és valóság, fikció és referencialitás összefüggését bemutatni hivatott egység fényképanyagán a látogató a szülőváros térelemeit, a Gion-regények, -novellák szenttamási helyszíneit láthatta: a Kálváriát, a Virágos Katonát ábrázoló stációképet, a Szívet, a Krebs-malmot, a Zöld utcát, Gionék családi házát, Rajcsúrt, térképet az író utcájáról és az irodalomban Keglovics néven elhíresült utcát körülvevő temetőkről és folyócskáról, a templomról és a Szentháromság-szoborról, a régi iskoláról, Jakab Hauser és Johann Schank téglagyárairól, a Békás-rétről stb. A fényképeket a művekből vett idézetek egészítették ki. A második egységet a harmadikkal Gion Nándor magyar és szerb nyelvű életrajza kötötte össze. A harmadik tematikus egység Gion Nándor társadalmi és írói elismeréseit tárta a látogató elé. A díjak, oklevelek Gion Juba Eszter tulajdonában vannak, az ő közreműködésével készültek róluk fényképek a kiállításra.

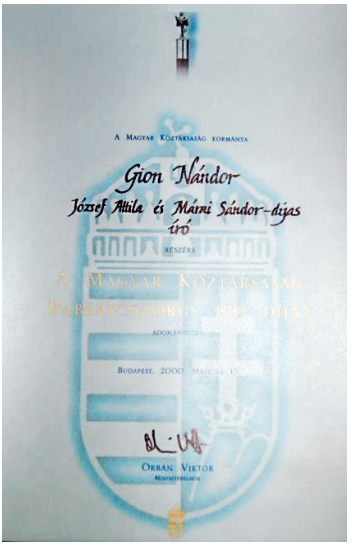

Díjak

A kiállítás negyedik tematikus egysége a Gion-művek fordításához kötődött. A látogatót a fordításokat számba vevő bibliográfia tájékoztatta a más nyelvre ültetett olvasmányokról. A bibliográfiát és a kiállított fordításköteteket kiegészítették az író könyvtárában fellelhető

fordításkötetek fedőlapjáról készült fényképek. A kiállításnak március 31-e és április 14-e között több száz látogatója volt, a helybelieken kívül vidékiek és külföldiek is megtekintették, többek között Gion Juba Eszter, Gion Nándor neje is.

Gion-művek idegen nyelven

A kultusz expanzív természetű, a „kultusz és irányítóik legitimációja akkor biztos, ha képesek növelni a résztvevők táborát, egyre kijjebb és kijjebb tolni az általuk teremtett világ határait” (Lakner, 2005: 18).

Árpás Károly bemutatja Gion-kötetét
(Jánoshalma, 2008. június 28.)

A Gion-kiállítás anyagát a szervezők 2008 júniusában Szenttamás testvérvárosába, Jánoshalmára szállították, ezzel a kultusz kiemelkedett a lokalitás kereteiből. A Jánoshalmi Napokon a Mithras Képzőművészeti Galériában és Kiállítóteremben június 28-án nyílt meg a Gion Nándor életét és munkásságát bemutató kiállítás, és ekkor mutatták be Árpás Károly *Az építő-teremtő ember (Gion Nándor életművéről)* című kötetét. A kultusznak mint szokásrendnek eleme az évfordulók megünneplése. 2009. január 31-én Gion Nándor születésének évfordulójára emlékezve a Gion Nándor Emléknapok keretében Szenttamáson is bemutatták Árpás Károly tanulmánykötetét.

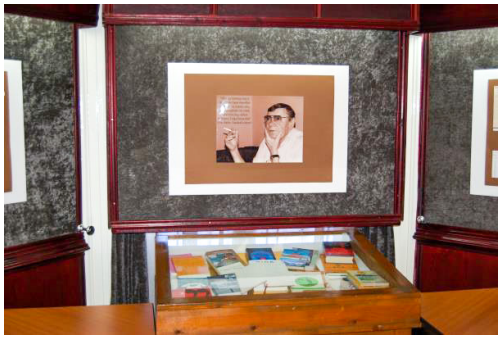

A Gion Nándor életútja című kiállítás a Mithras Képzőművészeti Galériában (Jánoshalma, 2008. június 28.)

Gion Nándor neve 2009 nyarán a néphagyományokkal is összekapcsolódott. Az író művei, amelyekben leírja a karácsonyi ünnepkör szokásait, fontos szerepet játszottak a szenttamási betlehemes játék feltárásában. A II. világháború előtti években Szenttamáson az adventi időszakban gyerekek járták az utcákat, és minden este házról házra járva mondták az angyali vigasságot, azaz a beköszöntő szöveg után karácsonyi dalokat énekeltek. Karácsony estéjén betlehemi játékot adtak elő. A betlehemezés szokása a második világháború utáni ateista ideológia hatására feledésbe merült, az angyali vigasságot is csak a hatvanas évek végéig mondták, és csakhamar ez a szokás is elfelejtődött. Az 1941. évi születésű Gion Nándor gyermekkorában még mondta az angyali vigasságot, és novelláiban meg is örökítette. Novelláit és regényeit azonban kevesen olvasták Szenttamáson, emiatt az irodalomnépszerűsítés, az író műveinek popularizálása volt a *Gion Nándor, iskolánk diákja* című kiállítás célja, amelyet a Jovan Jovanović Zmaj Általános Iskola diákjai rendeztek az intézmény napján, 2009. november 24-én.

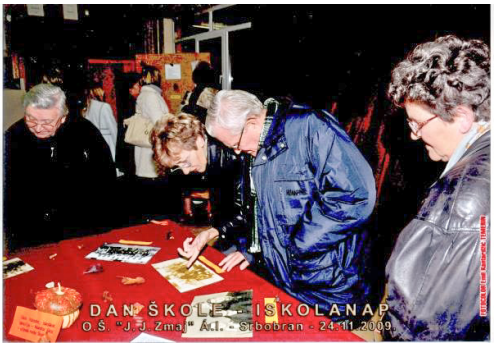

A Gion Nándor iskolánk diákja című kiállítás (Szenttamás, 2009. november 24.)

A Gion Nándor-évnek nyilvánított 2010. esztendő a kultusz eseményekben gazdagabb periódusának számított. Az Arany János Magyar Művelődési Egyesület 2010. január 16-án, a VIII. *Őseink zenéje* elnevezésű népzenei fesztivál keretében kiosztotta az Értünk Díjat, amit az irodalom területén végzett munkájáért Gion Nándor írónak ítélt oda a bizottság.

Az Értünk Díj átadásán: Gion Gábor édesapja nevében átveszi a díjat
(Szenttamás, 2010. január 16.)

A díj indoklása: „Gion Nándor 1941. február 1-jén született Szenttamáson. 1966-ban jelent meg az Új Symposionban a *Keresztvivő a Keglovics utcából* című novellája, amelynek színhelye az író utcájáról modellezett Keglovics utca. Ezt követően harminc éven át több mint tíz kötetben írta meg Szenttamás, e bácskai soknemzetiségű helység lakóinak életét: az *Ezen az oldalon* novelláskötet, az *Olyan, mintha nyár volna* néhány novellája, ifjúsági regényei, *A kárókatonák még nem jöttek vissza*, a *Sortűz egy fekete bivalyért*, *Az angyali vigasság*, a *Zongora a fehér kastélyból*, a *Jéghegyen szalmakalapban* című kötet, a *Postarablók*, a *Testvérem, Joáb* a Zöld utcai, rajcsúri, Kálvária utcai, tuki, jankófalvi, begluki egyszerű emberek mindennapi életét mutatja be. A *Latroknak is játszott* családregény-tetralógiában szülőfaluja és családja »krónikásaként« lépett fel. Műveiből a XIX. század végétől ismerhető meg Szenttamás történelme. Írásaiban gazdag helytörténeti, művelődéstörténeti, néprajzi anyagot halmoz fel. Műveit a hetvenes években kezdték el más nyelvekre fordítani: ma több mint tíz nyelven olvashatók. Filmek, színdarabok, hangjátékok, hangoskönyvek készültek belőlük. Gion Nándor 2002. augusztus 27-én hunyt el. Regényeivel, novelláival évekig alakította városunk imázsát, messzire vitte a hírét. Mindezért köszönettel tartozunk neki." (A szenttamási Arany János Magyar Művelődési Egyesület Értünk Díj Bizottságának jegyzőkönyve, 2009. december 3-i bejegyzés)

Az Értünk Díj plakettjét az író fia, Gion Gábor vette át. A díj átadásával egy időben megnyílt a Gion-év, a 2010. évet ugyanis Szenttamáson az író tiszteletére Gion-évnek nyilvánították. A Gion-év 2011. február elsején az író 70. születésnapján zárult. Az alkotó születésnapja az a szakrális esemény, amelyet kiállítások megrendezésével (Praznovszky 1994: 18), emléknapok, irodalmi estek szervezésével kötnek össze. A hagyományos februári, az író születésnapjához kötődő kultikus ünnepségsorozat, a Gion Nándor Emléknapok keretében minden évben több rendezvényre is sor kerül.

Az emlékház létrehozása a Gion-kultusz legfontosabb eleme: az emlékhely „feladata, hogy egy eszmét tárgyiasíthatóvá, kézzelfoghatóvá tegyen, »kiállítsa« és egyben cselekvési lehetőséget – pl. koszorúzást – kínáljon vele kapcsolatban" (Kalla, 2006: 21). 2010-re befejeződtek az építési munkálatok, az emlékház udvarában felállították a száz embert befogadó fedett teraszt, elkészült a bútor és a múzeumi berendezés. Leltárba vették a Gion család könyvtárát és a relikviákat, a 2007. évi Gion-kiállítás anyagát és az azóta összegyűjtött használati tárgyakat, játékszereket, fényképeket, leveleket, dokumentumokat, az író műveit tartalmazó köteteket, folyóiratokat,

fordításokat, kiadatlan kéziratait, rajzait, a művei alapján forgatott filmeket, dokumentumfilmeket az életéről és munkásságáról.

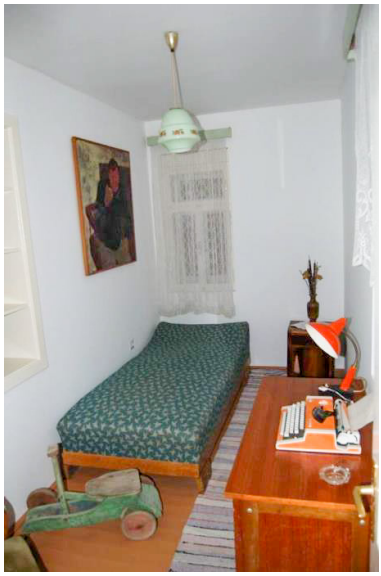

Végel László író, Gion gyerekkori barátja
nyitotta meg az emlékházat

Az emlékház gyűjteményének egy kisebb része hagyatéki anyag, a többi tudatos gyűjtő- és kutatómunka eredménye. Gion Nándor tárgyi tulajdonából a többszöri költözködés, lakhelyváltoztatás következtében kevés dolog maradt hátra. Emiatt fontos gyermekeinek, Gion Gábornak és Becsyné dr. Gion Katalinnak a gesztusa, akik 2009 őszén az emlékháznak ajándékoztak néhány relikviát, amit addig édesapjuk emlékére őriztek: Gion Nándor íróasztalát, két írógépét, a lámpáját és egy portrét, amit Simsay Ildikó festett 1983-ban a fotelben ülő, cigarettázó íróról. Ennek a tárgyegyüttesnek a provenienciája nem kétséges, nem helyettesítő másolatok, hanem eredeti tárgyak. Az íróasztal, azaz a házi oltár, az „isteni művek születésének szent helye" (Praznovszky, 1994: 16), az írógép, az ágy, amelyet az alkotó használt, a szemüvege szakrális tárgyak. A családi ház padlásán felfedezett utazóládák, játékszerek, a hintaló, az író első kiscipője, gyermekkori olvasmányai, iskolai füzetei, napszemüvege az emlékház vitrinjeiben kiállítva szintén kegytárggyá válnak. A relikviagyűjtés a dokumentációt szolgálja: az adott személy ízlését, életkörülményeit kell reprezentálniuk (Kalla, 2006: 9).

A Gion Nándor Emlékház enteriőrében a két utcai szoba és az előszoba kiállítóhelyiségként működik. A családi ház valamikori ebédlője az adminisztrációs és fogadótér, illetve kutatószoba funkcióját is betölti, ezenkívül itt tekinthető meg a könyvesszekrényekben elhelyezett családi könyvtár. Gion Nándor szobájában az eredeti helyén látható az ágya és a bútora, a családi festmények, itt kapott helyet az íróasztala a lámpával és az írógéppel, továbbá az író műveit tartalmazó kötetek, folyóiratok, újságok. A valamikori tisztaszobában *Gion Nándor élete és munkássága* témájú kiállítás várja a közönséget. Az emlékház alkotó vendégek fogadására is alkalmas, az intézmény archívuma, az író művei, a szekunder bibliográfia anyaga, a hanganyag és filmes dokumentáció a kutatók rendelkezésére áll.

A szülőföld emléket állít

Felavatták a Gion Nándor-emlékházat Szenttamáson

Gion Nándor gyermekkori pajtásának és barátjának, Végel László írónak jutott a megtiszteltetés, hogy megnyissa a Gion Nándor-emlékházat szombaton Szenttamáson. A szép számú egybegyűlt előtt kevesen tudták volna oly meggyőzően felidézni közelmúltunk egyik legkiemelkedőbb írójának alakját és annak a környéknek a szellemiségét, melyben a szenttamási születésű író eszmélni kezdett a világra, mint Végel.

A gyermekkori focimeccsek, a félelmek és a közösen megünnepelt 60. születésnap felemlegetésén túl Végel László – átadva új rendeltetésének a Popovača venac utcában levő egykori Gion-házat – annak a reményének adott hangot, hogy az emlékház valóban a szenttamásiak kulturális találkozóhelyévé válik majd.

Nagy Magdolna

Összefogással újult meg az egykori Gion-ház

A lerombolt, majd teljesen újjáépített házban helyet kaptak Gion Nándor személyes tárgyai, a falon elhelyezett fényképek pedig felidézik élete fontosabb állomásait. Nyolcéves álom vált ezzel valóra, hiszen a szenttamásiak körében nem sokkal az író halála után, már 2002-ben felmerült az épület felújításának ötlete, melyet végül a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és Vajdaság Autonóm Tartomány Nagyberuházási Alapja karolt fel.

A kellemesen kialakított udvar és a takaros ház megtekintése után a meghívott vendégeket – a Gion család tagjait: testvérét, Mártont, fiát, Gábort családjával, és özvegyét, Gion Juba Esztert, továbbá a vajdasági magyar közélet jeles képviselőit, a magyarországi vendégeket, a szenttamási községi vezetőket, a Vajdasági Írók Egyesületének képviselőit, a pályatársakat, a tisztelőket – a szervezők nevében **Németh Dezső** köszöntötte.

Folytatása a 4. oldalon

Folytatás az 1. oldalról

Hangsúlyozta, hogy az író alkotásaiban a szülőföldnek állított maradandó emléket, ezzel az emlékházzal viszont a szenttamásiak igyekeznek hálás utódok módjára a szülőházat mindazok találkozóhelyévé tenni, akiket megérintett az alkotó szellemisége. A vendégekhez **Branko Gajin**, Szenttamás polgármestere, majd **Pásztor István** tartományi kormányalelnök, a VMSZ elnöke szólt, kiemelve az örömteli pillanat fontosságát, hiszen ritka pillanat köreinkben, hogy egy jelentős művésznek meglehetősen rövid idő alatt tárgyi emléket tudunk állítani. **Ifj. dr. Korhecz Tamás**, a Magyar Nemzeti Tanács elnöke azt hangsúlyozta, hogy a délvidéki magyar közösség megmaradása, fejlődése, életképessége nagymértékben függ attól, mennyire tiszteli gyökereit, azokat az embereket, akik adóssá tették ezt a közösséget. – Ma Gion Nándort ünnepeljük, rá emlékezünk, a XX. század második felének legtermékenyebb, legnagyobb vajdasági prózaírójára, az egyetemes magyar irodalom nagyjára. Ha nem tiszteljük a múltunkat, akkor nincs jövőnk – mondta Korhecz.

Gion írói nagyságáról **dr. Nikola Strajnić**, a Vajdasági Írók Egyesületnek elnöke, **dr. Elek Tibor** monográfus, **Kőrössi P. József**, a Noran Libro Kiadó igazgatója, és **Füzi László**, a kecskeméti Forrás folyóirat főszerkesztője szólt. Az avatóünnepséget séta követte a szenttamási kálváriára. A forróság dacára a legtöbben megtekintették a vízimalom maradványát és a Szívet, a Gion-regények két helyszínét, valamint a kálvárián a Virágos Katona stációképét. Az avatóünnepséget kiállításmegnyitó zárta: a helybeli könyvtárban megnyitották **Maurits Ferenc** festő-költő tárlatát *Gion-feszületek* címmel.

Minderről bővebben keddi számunkban olvashatnak, melyben a Gion család tagjainak nyilatkozatát is közöljük.

■ N-a

Magyar Szó, 2010. augusztus 15.

Az emlékház udvara
(Fénykép: Németh Dezső)

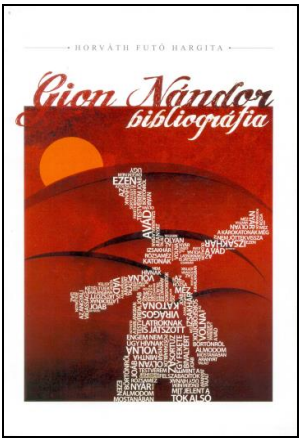

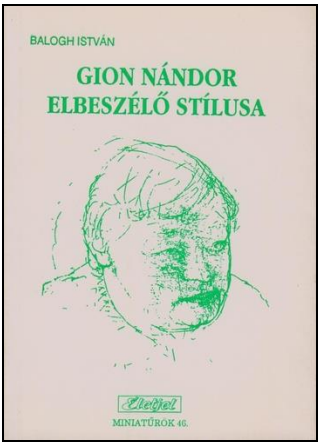

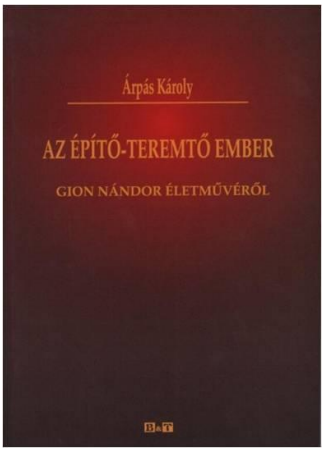

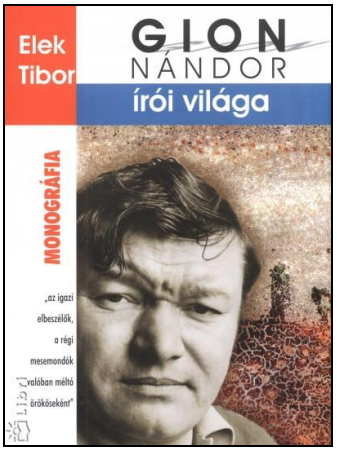

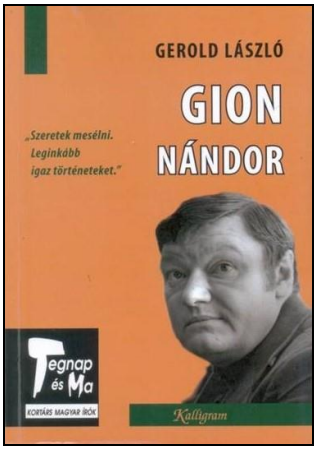

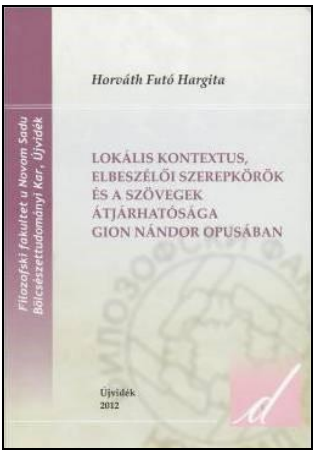

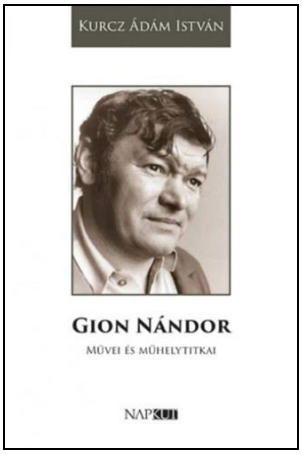

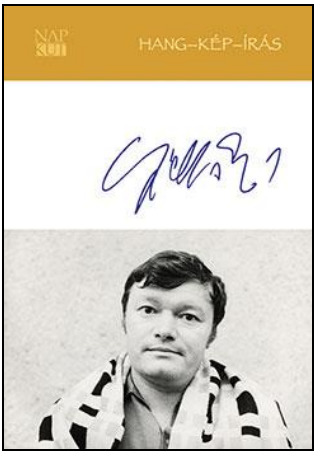

A kutatók munkáját a bibliográfia és a monográfiák segítik

A Gion Nándor Emlékház kezdeményezésére a Magyar Nemzeti Tanács kulturális stratégiájába a kiemelt jelentőségű pályázatok, díjak közé bekerült a Gion Nándor Szépirodalmi

Pályázat: „A modern vajdasági irodalom mesélőjének emléke előtt tisztelegve, a vajdasági magyar irodalom lehetőségeire, távlataira gondolva, az egyetemes magyar irodalom hagyományait vállalva a Magyar Nemzeti Tanács anyagi hozzájárulásával az újvidéki székhelyű Forum Könyvkiadó Intézet és a szenttamási Gion Nándor Emlékház közösen létrehozza a Gion Nándor Szépirodalmi Pályázatot. A Gion Nándor Szépirodalmi Pályázat elemei:

- minden harmadik évben (2011-től számítva) regénypályázat az életvitelszerűen Szerbiában élő magyar írók részére;
- minden harmadik évben (2012-től számítva) ifjúsági regénypályázat az életvitelszerűen Szerbiában élő magyar írók részére;
- novellapályázat minden évben (2012-től számítva) a Kárpát-medencei magyar írók részére.

A díjnyertes regényeket, valamint a novellaantológiát a Forum Könyvkiadó jelenteti meg. A Pályázat szabályzatának kidolgozása a Forum Könyvkiadó Intézet és a Gion Nándor Emlékház Emlékbizottságának közös feladata" (*Gion Nándor Szépirodalmi Pályázat,* 2011: 175–176).

Az első díjkiosztó plakátja

A Gion Nándor Emlékház és a Forum Könyvkiadó kidolgozta a pályázat szabályzatát, és 2012. február elsején, az író születésnapján a Gion Nándor Emlékházban tartott sajtótájékoztatón meg is hirdették. A szépirodalmi pályázat célja a magyar irodalom és szellemiség gazdagítása, új művek írásának serkentése, a gioni irodalmi diskurzusok továbbéltetése. A pályázat mindegyik kategóriában február 1-je és június 1-je között áll nyitva. Elejében a díj intézőbizottsága döntését július 27-én, a vajdasági magyar irodalom napján tette közzé a Gion Házban, és a díjakat is ekkor adták át, később az író halálnak évfordulójára tették át a díjkiosztó ünnepséget.

A Gion Nándor Emlékház novella- és regénypályázatainak kötetei

Szenttamás önkormányzata és a Gion Nándor Emlékház 2012-ben műfordítói pályázatot is hirdetett az író műveinek szerb nyelvre fordítására szintén a gioni szellemi hagyaték ápolása céljából. A pályázatra beérkezett pályaművek a Forum és a Prometej Könyvkiadó gondozásában jelennek meg.

A Gion Nándor Szépirodalmi Pályázat köteteiért kapott elismerések

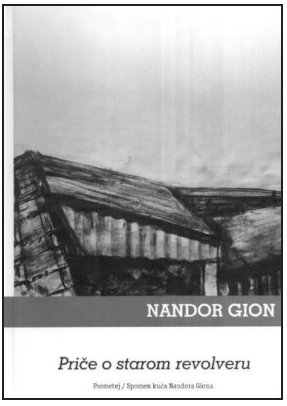

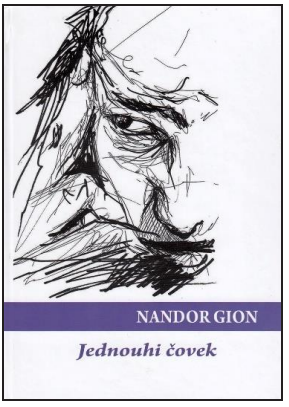

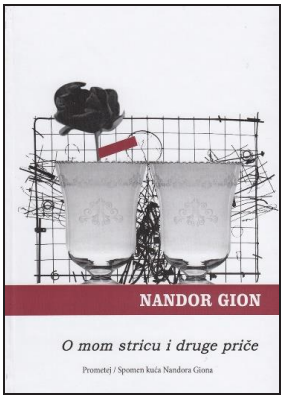

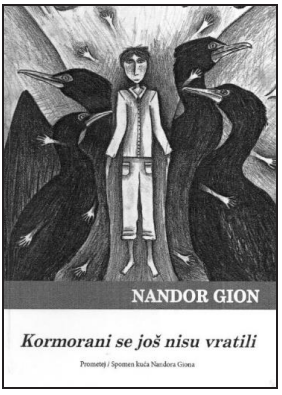

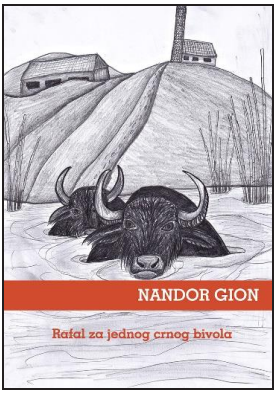

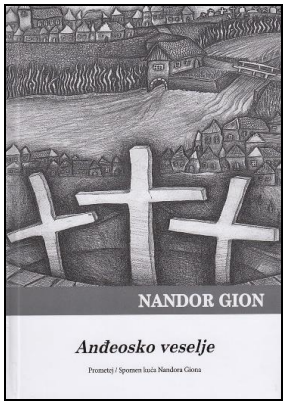

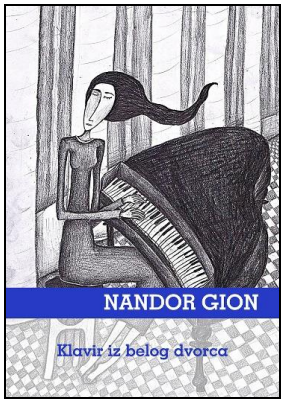

A Gion Nándor Emlékház műfordítói pályázatának kötetei

10 éves fennállása alatt számtalan irodalmi és más jellegű rendezvénynek adott otthont, Gion Nándor életművét feldolgozó és népszerűsítő kiadványt jelentetett meg magyar és szerb nyelven, látogatói pedig a Kárpát-medence minden területéről érkeznek.

Az emlékház kiállítása
(Fénykép: Németh Dezső)

REZÜMÉ

A Gion Nándor Emlékház az író életművének megismertetése és népszerűsítése mellett az életmű tudományos feldolgozását is végzi. A kötet a *Gion Nándor és Szenttamás* című projektum eredményeként jött létre, amelynek célja az író és szülővárosa kapcsolatának feltárása: az itt töltött éveknek, élményeknek a tanulságai az alkotói műhely megismerését, a művek megértését is segítik, és lehetővé teszik a Gionhoz köthető turisztikai tér feltérképezését, egy útvonal kidolgozását, amellyel a látogatók megismerhetik az írót, az emlékkiállítást és a Gion-művekből ismert város történelmét.

Gion Nándor és szülővárosa, Szenttamás kapcsolatának tanulmányozása több szempontból is indokolt: újabb adatokkal gazdagíthatja ismereteinket az író életpályájáról, a régió és Szenttamás művelődés- és várostörténetéről, feltárja, hogyan épülnek be modellként a szülőváros terei, lakosai az irodalmi művekbe. A korai novellákban, az *Ezen az oldalon* novellaciklusban, a *Testvérem, Joáb* című regényben és az ifjúsági regényekben még csak közvetetten, a *Latroknak is játszott* családregény négy kötetében pedig expliciten is megneveződnek a szenttamási helyszínek, alakok. Az anyaggyűjtés kiterjedt Gion kötetekben, folyóiratokban és újságokban publikált írásaira, tovább az interjúkra, a kézirattár anyagaira, a róla szóló irodalomra, a sajtóközlésekre, a szenttamásiak visszaemlékezéseire, helytörténeti monográfiákra, kutatásokra. A kutatás eredménye az íróhoz kapcsolható turisztikai tér, egy Gion-útvonal feltérképezése, amellyel behatóbban megismerhető az írói életpálya, a Gion Nándor Emlékház kiállítási anyaga, bejárhatók a Gion-művek helyszínei és a családtörténethez kapcsolódó terek. A Gion-idézetekkel, fényképanyaggal, térképekkel, kéziratokkal, családi dokumentumokkal illusztrált kötetet, amely számba veszi az életpályához kötődő épített és természeti környezetet, a kulturális és művészeti alkotómunka eredményeit és művelődéstörténeti jelenségeket, útikönyvként is használható, és segíti Szenttamás község integrálódását a régió turisztikai rendszerébe.

Kulcsszavak: *Gion Nándor, Szenttamás, szülőváros, várostörténet, turisztikai tér, életpálya, kultusz, családtörténet, hangjátékok*

KIADÁSOK

GION, Nándor (1963). *A fölény költészete*. Symposion, október 17., 14.

GION Nándor (1977). *A kárókatonák még nem jöttek vissza*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.

GION Nándor (2010). *A kárókatonák még nem jöttek vissza*. = *Az angyali vigasság. Életmű/3*. Budapest: Noran Libro, 165–253.

GION Nándor (1985). *Az angyali vigasság. Novellák*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.

GION Nándor (2010). *Az angyali vigasság*. = *Az angyali vigasság. Életmű/3*. Budapest: Noran Libro, 365–450.

GION Nándor (2002). „*Eljutottunk oda, ahonnan elindultunk*". *Bemutatkozó előadás*. Forrás, 12, 3–15.

GION Nándor (2001). *Ezen az oldalon*. = *Műfogsor az égből*. Budapest: Noran Libro, 59–145.

GION Nándor (1968). *Felvonultak a rendezők. Pula 68*. Új Symposion, 42, 27.

GION Nándor (1989). *Izidor*. = Hegedűs Mária szerk.: *Körkép 89. Huszonhárom mai magyar elbeszélés*. Budapest: Magvető, 154–167.

GION Nándor (1966). *Keresztvivő a Keglovics utcából*. Új Symposion, 17, 24–26.

GION Nándor (1963). *Lehetőség és megvalósítás*. Symposion, március 21., 16.

GION Nándor (1996). *Mint a felszabadítók. Elbeszélések*. Budapest: Osiris Kiadó.

GION Nándor (1989). *Naplórészletek*. Magyar Szó (Kilátó) december 16., 46. évf., 343. sz., 19.

GION Nándor (1994). *Naplórészlet korai halálaimról*. Kortárs, 7, 19–24.

GION Nándor (2007). *Rózsaméz*. = *Latroknak is játszott. Életmű/1*. Budapest: Noran, 199–445.

GION Nándor (1982). *Sortűz egy fekete bivalyért*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.

GION Nándor (2010). *Sortűz egy fekete bivalyért*. = *Az angyali vigasság. Életmű/3*. Budapest: Noran Libro, 255–365.

GION Nándor (1975). *Történetek a régi forgópisztolyról. V. történet: Krisztus Katonája*. Magyar Szó, február 16., 12.

GION Nándor (1969). *Testvérem, Joáb*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.

GION Nándor (2008). *Testvérem, Joáb*. = *Börtönről álmodom mostanába. Életmű/2*. Budapest: Noran, 117–246.

GION Nándor (2007). *Virágos Katona*. = *Latroknak is játszott. Életmű/1*. Budapest: Noran, 5–198.

GION Nándor (2007). *Ez a nap a miénk*. = *Latroknak is játszott. Életmű/1*. Budapest: Noran, 449–700.

GION Nándor (2007). *Aranyat talált*. = *Latroknak is játszott. Életmű/1*. Budapest: Noran, 703–905.

IRODALOMJEGYZÉK

[– –]: *Gion Nándor Szépirodalmi Pályázat* (2011). = Lovas Ildikó szerk.: *Vajdasági Magyar Kulturális Stratégia 2012–2018*. Magyar Nemzeti Tanács Közigazgatási Hivatala, Szabadka, 175–176.

APPANDURAI, Arjun (2001). *A lokalitás teremtése*. Regio, 3, 3–31.

ÁRPÁS Károly (2003). *Az utolsó évtized – Gion Nándor Magyarországon*. Új Kép, 5–6, 5–14.

ÁRPÁS Károly (2008). *Az építő-teremtő ember. Gion Nándor életműveről.* Szeged: Bába Kiadó, 235–295.

ASSMANN, Jan (2004). *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó.

BAHTYIN, Mihail M. (1976). *A tér és idő a regényben*. = *A szó esztétikája*. Gondolat, Budapest, 257–302

BÁLINT Sándor (1987). *Mesélni igaz történeteket. Interjú a Déry Tibor-díjas Gion Nándorral.* Magyar Szó, október 31., 300. sz., 13.

BÁNYAI János (1973). *A Keglovics utca (Gion Nándor: Ezen az oldalon)*. = *Könyv és kritika*. Újvidék: Forum, 50–53.

BARTHES, Roland (1997). *S/Z*. Budapest: Osiris Kiadó.

BECSY András (1997). *„Visszatérő hősök, regénytrilógiák, nyitva hagyott kapuk. Becsy András beszélgetése Gion Nándorral."* Bárka,. 4. sz., 7–11.

BENCE Erika (2004). *A kultuszteremtés nehézségei (Herceg János)*. Hungarológiai Közlemények, 1, 95–99.

BENCE Erika (2009). *A szociokulturális identitás jelensége. Gion Nándor: Latroknak is játszott*. = *Másra mutató műfajolvasás. A magyar történelmi regény a XX. század utolsó évtizedében*. Budapest: Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó.

BORI Imre (1977). *Gion Nándor*. Misao – Gondolat, november 23., 20. sz., 8.

BORI Imre (1993). *A jugoszláviai magyar irodalom rövid története*. Újvidék: Forum.

COMPAGNON, Antoine (2006). *A párhuzamos szöveghelyek módszere*. = *Az elmélet démona. Irodalom és józan ész*. Pozsony: Kalligram, 75–78.

DÁVIDHÁZI Péter (1989). „*Isten másodszülöttje". A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó.

DE SGARDELLI, Caesar szerk. (1941). *A Délvidék hadtörténete 1914–1918. (A Délvidék katonái a világháborúban.)* Budapest: Globus Nyomda.

DÉR Zoltán (1972). *Költészet romokból (Gion Nándor: Ezen az oldalon. Forum, Újvidék, 1971.)*. Híd, 6, 853–856.

DÉR Zoltán (1979). *Gion Nándor. Költészet darócban (Engem nem úgy hívnak)* = *Szembesülések. Kritikák, tanulmányok*. Szabadka: Életjel, 202–205.

DÖMÖTÖR Tekla–KATONA Imre–ORTUTAY Gyula–VOIGT Vilmos (1969). *A magyar népköltészet*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1969.

Egyedülálló szokás Bácskában (1973). Hitélet, 4, 30.

ELEK Tibor (2002). „*… csak nézett ránk és hallgatózott*" (*Gion Nándorral beszélget Elek Tibor)*. Forrás, 12, 16–27.

ELEK Tibor (2007). *„A szép dolgokat falba kell vésni, hogy megmaradjanak". Gion Nándor ifjúsági regényeiről.* = *Árnyékban és fényben. Darabokra szaggatott magyar irodalom*. Pozsony: Kalligram, 183–208.

ELEK Tibor (2009). *Gion Nándor írói világa. Monográfia.* Budapest: Noran Könyvkiadó.

ERDÉLYI Erzsébet–NOBEL Iván (1993). „*...izgalmasan kezdődött eszmélésem a szülőföldemen.*" (*Beszélgetés Gion Nándorral)*. Tiszatáj, 5, 10–13.

ERŐS Zoltán (2004). *Magyar irodalmi helynevek A-tól Z-ig.* Budapest: Akkord Kiadó.

FERDINANDY György (1997). *Magyar Macondo (Gion Nándor: Ez a nap a miénk)*. Forrás, 12, 78–79.

FÜZI László (1998). *„Nincs időm észrevenni a történet eltűnését". Gion Nándorral beszélget Füzi László*. Forrás, 11, 5–16.
GALLAI Teréz *bejegyzése* (1938). *A Reggeli Újság Naptára, 1939*. Noviszád: Az Uránia Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat nyomása, 18.
GÖRÖMBEI András (1981). *„Kimeríthetetlen forrás". Gion Nándor válaszol Görömbei András kérdéseire*. Forrás, 5, 66–75.
GÖRÖMBEI András (2001). *Kisebbségi magyar irodalmak (1945–2000)*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.
GUSDORF, Georges (2002). *Conditions et limites de l'autobiographie. = Formen der Selbstdarstellung*. Festgabe für Fritz Neubert, Berlin, Dunker und Humbolt. 1956. 121. Idézi Z. Varga Zoltán: *Az önéletírás-kutatások néhány elméleti kérdése*. Helikon, 3, 252.
HORNYIK Miklós (1981). *Gion Nándor. = Szabálytalan napló*. Újvidék: Forum Könyvkiadó, 135–140.
KALAPIS Zoltán (2002). *Életrajzi kalauz. I. Ezer magyar biográfia a délszláv országokból*. Újvidék: Forum, 25–26.
KALLA Zsuzsa (2006). *Búcsúsorok – sírszalagok*. = Kalla Zsuzsa szerk.: *Kegyelet és irodalom. Kultusztörténeti tanulmányok*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 112–122.
KÁLMÁN C. György (1998). *Te rongyos (elm)élet*! Budapest: Balassi Kiadó.
KERESZTESNÉ Várhelyi Ilona (2000). *Egy kultusz metamorfózisa. A kultuszképződés modellje a debreceni Csokonai-kultusz fejlődésében*. = Kalla Zsuzsa szerk.: *Az irodalom ünnepei. Kultusztörténeti tanulmányok*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 188–197.
KOLOZSI Tibor (1972). *Regény értékes elemekkel*. Üzenet, 6–7, 423–426.
KOVÁCS Blanka–HORVÁTH Futó Hargita (2012). *A karácsonyi ünnepkör dramatikus játékai. Az angyali vigasság és a betlehemes játék*. = Horváth Futó Hargita szerk.: *De historia urbis nostrae II. Srbobran–Szenttamás–St. Thomas*. Szenttamás: Szenttamási Népkönyvtár, 64–77.
KOZÁK László (1994). *A médiakultusz*. = Kalla Zsuzsa szerk.: *Tények és legendák, tárgyak és ereklyék*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 217–223.
LAKNER Lajos (2004). *Irodalmi kultusz: A múzeum és a látogató. A Petőfi Ház*. Hungarológiai Közlemények, 1, 138–156.
LAKNER Lajos (2005). *Irodalmi kultusz, történetiség, aktualitás. A kultuszkutatás útjain*. = Kalla Zsuzsa–Takáts József–Tverdota György szerk.: *Kultusz, mű, identitás. Kultusztörténeti tanulmányok. 4*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 11–30.
LEJEUNE, Philippe (2003). *Gide és az önéletrajzi tér*. = Z. Varga Zoltán szerk.: *Önéletírás, élettörténet, napló. Válogatás Philippe Lejeune írásaiból*. Budapest: L'Harmattan, 47–75.
LENGYEL András (2001). *A dedikáció-kutatás lehetőségei*. Irodalomismeret, 1–2, 67–71.
LOTMAN, Jurij (1994). *A művészi tér problémája Gogol prózájában*. = Kovács Árpád–V. Gilbert Edit szerk: *Kultúra, szöveg, narráció. Orosz elméletírók tanulmányai*. Pécs: Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, 119–185.
MARGÓCSY István (2007). *„...Égi és földi virágzás tükre..." Tanulmányok magyar irodalmi kultuszokról*. Budapest: Holnap Kiadó.
MÁRKUS Béla (1996). *Jelkép és valóság. Gion Nándor regényei. = A betokosodott kudarc. Esszék, tanulmányok*. Budapest: Széphalom Könyvműhely, 191–199.
NORA, Pierre (1999). *Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája*. = AETAS, 3, 142–157.
OLASZ Sándor (2003). *A Virágos katona és a „mágikus realista regény". = Mai magyar regények. Poétikai változatok fél évszázad regényirodalmában*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 108–113.
OŽE, Mark (2005). *Nemesta. Uvod u antropologiju nadmodernosti*. Beograd: Biblioteka XX vek.
PAPP Ágnes Klára (2006). *A mágikus realista anekdota (A mágikus realizmus és a magyar elbeszélői hagyomány találkozása – A mágikus realizmus kronotopikus jellege)*. = V. Gilbert Edit szerk.: *A perifériáról a centrum. Világirodalmi áramlás a 20. század középső évtizedeitől*. Pécs: Pro Pannonia Kiadói Alapítvány és Pécsi Tudományegyetem, 263–282.

PAPP György (1994). *Betlehemnek nyissunk ajtót!* Szeged: Betli Bt.
PARACKI László (2001). *A szenttamási kálvária (1868–2009).* = Horváth Futó Hargita szerk.: *De historia urbis nostrae 1. Srbobran – Szenttamás – St. Thomas.* Szenttamás: Szenttamási Népkönyvtár, 46–58.
PENAVIN Olga–MATIJEVICS Lajos (1981): *Szenttamás földrajzi neveinek adattára.* Újvidék: Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete.
PÉNTEK Orsolya (2007). *„Én odafigyeltem mindenkire". Gion Nándor, a magyar Garcia Márquez.* MAKtár, 1, 12–13.
PINTÉR Lajos (1983). *Gion Nándor: Latroknak is játszott.* Tiszatáj, 6, 76–81.
PÓCS Éva (2002). *Tér és idő a néphitben.* = *Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán.* Budapest: L' Harmattan, 9–39.
POMOGÁTS Béla (2000). *A bárányok hallgatása (Gion Nándor: Testvérem, Joáb című regényéről – egykor és most).* Hungarológiai Közlemények, 2, 27–33.
PRAZNOVSZKY Mihály (1994). *Az irodalmi emlékhely mint a kultusz egyik intézménye vagy szentélye.* = Kalla Zsuzsa szerk.: *Tények és legendák, tárgyak és ereklyék.* Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 11–21.
PRAZNOVSZKY Mihály (2006). *Kéziratok, hasonmások (az irodalomórán).* = Sípos Lajos szerk.: *Irodalomtanítás a harmadik évezredben.* Budapest: Krónika Nova Kiadó, 843–851.
RADICS Viktória (2002). *Gyász: egy arcmás letisztul.* Forrás, 12, 42–44.
SÁGHY Miklós (2009). *A fény retorikája. A technikai képek szerepe Mándy Iván és Mészöly Miklós munkáiban.* Szeged: Tiszatáj Könyvek.
ŠANDIN Gordana (1981). *Razvoj biblioteke u Srbobranu od osnivanja do danas.* Novi Sad, 1981. február 9. (Kézirat. Szenttamási Népkönyvtár Helytörténeti Tára)
SÁNTHA József (2007). *Hol volt, hol nem - Gion Nándor: Latroknak is játszott.* Magyar Narancs, 31., 50–51.
SARGINA Ludmilla (1994). *Két Puskin-ház.* = Kalla Zsuzsa szerk.: *Tények és legendák, tárgyak és ereklyék.* Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 197–204.
SUBIĆ, Radoslav (1981). *Opština Srbobran.* Novi Sad: Institut za geografiju Prirodno-matematičkog fakulteta.
SUBIĆ, Radoslav (1994). *Biblioteke i čitaonice u opštini Srbobran 1869–1994.* Srbobran: Dom kulture „Petar Drapšin".
SÜKÖSD Mihály (1971). *Tér és idő.* = *Változatok a regényre.* Gondolat: Budapest, 109–145.
SZAJBÉLY Mihály (1984). *Gion Nándor: Sortűz egy fekete bivalyért.* Életünk, 10, 1118–1119.
SZAJBÉLY Mihály (1997). *A Symposion-mozgalom lezárult története.* = *Álmok álmodói. Irodalomtörténeti tanulmányok.* Budapest: Magvető, 226–233.
H. SZÁSZ Anna Mária (1982). *A 20. századi családtörténeti regény.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1982.
SZEGEDY-MASZÁK Mihály (2008). *Megértés, fordítás, kánon.* Pozsony: Kalligram, 2008.
SZENTELEKY Kornél (1933). *Ákácok alatt.* = Szenteleky Kornél szerk.: *Ákácok alatt. Délszlávországi magyar írók novellái. I. rész.* Szubotica: Jugoszláviai Magyar Könyvtár, 5–12.
Szenttamási angyali vigasság és betlehemes játék (2010). = Tömöry Márta szerk.: *„...hanem vagyok Úristen követje..."A téli ünnepkör dramatikus szokásaiból – a Nemzetközi Betlehemes Találkozók játékszövegei.* Budapest: Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, 312–317.
SZ. GY. (1963). *Évadnyitás a srbobráni Ifjúsági Tribünön. Domonkos István és Tolnai Ottó versesköteténck méltatása.* Magyar Szó, szeptember 17., 7.
SZŰCS Imre (1978). *Dokumentumjáték és kordokumentum. Bosnyák István Szemben a bíróval és Gion Nándor Kitalált és igaz szenttamási történetek című hangjátéksorozatáról.* Üzenet, 4, 265–266.

TAKÁTS Ferenc (1997). *„Csokonai koszorúja": egy emlékvers-gyűjtemény tanulságai*. = Kalla Zsuzsa szerk.: *Kegyelet és irodalom. Kultusztörténeti tanulmányok*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 22–28.
TARJÁN Tamás (2001). *Gion Nándor: A kárókatonák még nem jöttek vissza*. = Borbély Sándor–Komáromi Gabriella szerk.: *Kortárs gyerekkönyvek. Műelemzések és műismertetések*. Budapest: Ciceró Könyvkiadó, 128–136.
N. TÓTH Anikó (1997). *Szabad ég alatt járkálni. Gion Nándor: Ez a nap a miénk*. Kalligram, 11–12, 134–136.
TVERDOTA GYÖRGY (2006). *Irodalmi kultusz*. = Sípos Lajos szerk.: *Irodalomtanítás a harmadik évezredben*. Budapest: Krónika Nova Kiadó, 836–842.
UTASI Csaba (1974). *Indulat és mese. Deák Ferenc és Gion Nándor legújabb könyvéről*. Új Symposion, 109, 1292–1296.
VARGA István (1975). *Figyelmet érdemlő kísérlet*. Üzenet, 4, 307–310.
VARGA István (1983). *A megújulás hiánya (Gion Nándor: Sortűz egy fekete bivalyért)*. Híd, 1, 101–103.
VARGA István (2003). *A mesés valóság (Gion Nándor: Aranyat talált)*. Üzenet, 4, 227–232.
Z. VARGA Zoltán (2002). *Az önéletírás-kutatások néhány elméleti kérdése*. Helikon, 3, 247–257.
VARGA Lajos Márton (1974). *Gion Nándor: Ezen az oldalon*. Tiszatáj, 8, 95.
VARGA Lajos Márton (1974). *Gion Nándor két könyvéről*. Forrás, 9, 92–93.
VARGA Zoltán (1971). *Periszkóp. Portyázó jegyzetek*. Híd, 9, 1009–1020.
VARGA Zoltán (1998). *Valóságkereső. Egy és más realizmusról, kritikairól, mitikusról, sőt mágikusról*. Forrás, 11, 23–33.

TARTALOM

Gion Szenttamása ……5
Szenttamás mint tér és intertextuális kapocs ……18
A lokalitás kontextusai ……47
Gion Nándor családtörténet-tetralógiája ……59
Keletkezéstörténet ……59
Szenttamás-centrikusság ……69
A „dúsított realizmussal" elbeszélt családtörténet ……87
A Keglovics utcai történetek továbbírásai ……93
Keresztvivő a Keglovics utcából ……93
Ezen az oldalon ……96
A Keglovics utcai híd mint hipertext ……103
A Keglovics utcai narrátor és bandájának történetei ……106
Gion-művek a hangok terében ……116
Médiumváltás: hangművészet – rádiójáték – Gion ……116
Gion Nándor szenttamási történetei az Újvidéki Rádió hullámhosszán ……119
Lovasok a Szívnél ……119
Szenttamás Gionja ……135
Gion-kultusz Szenttamáson ……135
A Gion-kultusz kezdete ……137
A mitizálódás folyamata ……144
Az intézményesülés periódusa ……148
Rezümé ……169
Kiadások ……170
Irodalomjegyzék……171
Tartalom……175

Horváth Futó Hargita

Szenttamás:
Gion Nándor írói világának „fővárosa”

Kiadó:
Gion Nándor Kulturális Központ
Gion Nándor Emlékház
Szenttamás
2020

Nyomda:
Magyar Szó Kft.
Forum
Újvidék

Sorozatszerkesztő:
Horváth Futó Hargita

Borítóterv:
Németh Dezső

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

821.511.141(497.11).09 Gion N.

HORVÁTH Futó, Hargita, 1974-
Szenttamás: Gion Nándor írói világának „fővárosa” / Horváth Futó Hargita.
- Szenttamás : Gion Nándor Emlékház, 2020 (Újvidék : Magyar Szó). - 176 str. : ilustr. ; 24 cm.
- (De historia urbis nostrae ; 5)

Tiraž 100. - Bibliografija.

ISBN 978-86-900847-1-5
a) Гион, Нандор (1941-2002) -- Мотиви -- Србобран
COBISS.SR-ID 332776711